

ISSN 1392-8295

UK
Uniwersytet
Humanistyczny - Przyrodniczy
Jana Kochanowskiego w Kielcach

mokslo darbai transactions

RESPECTUS PHILOLOGICUS

2008 Nr. 14 (19)

RESPECTUS PHILOLOGICUS Nr. 14 (19)

MOKSLINIS TĘSTINIS LEIDINYS

Leidžia Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas ir

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Humanitarinis fakultetas Kielcuose

CZASOPISMO NAUKOWE

Wydawcy: Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie i

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach

ONGOING ACADEMIC PUBLICATION

Published by Vilnius University Kaunas Faculty of Humanities and

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences Faculty of Humanities in Kielce

Referuojamas ir atspindimas tarptautinėse duomenų bazėse / Referowane i indeksowane w międzynarodowych bazach danych / Abstracted and indexed by the international databases:

Balcan Rusistics (2004)

<http://www.russian.slavica.org>

Russian Language, Literature and Cultural Studies

CEEOL (2005)

<http://www.ceeol.com>

Central and Eastern European Online Library

EBSCO (2006)

<http://www.ebsco.com>

Humanities International Complete

Current Abstracts

Humanities International Index

TOC Premier

MLA (2007)

<http://www.mla.org/>

Modern Language Association International

Bibliography

Redakcijos adresas / Adres redakcji / Address of the editorial office:

Žurnalas „Respectus Philologicus“

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 8, Kaunas LT-44280, Lietuva

Tel.: +370 37 42 26 04

El. paštas / E-mail: respectus@gmail.com

Interneto svetainė / Strona internetowa / Homepage: <http://filologija.vukhf.lt>

Redagavo / Redakcja / Edited by:

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (lietuvių kalba / język litewski / the Lithuanian language)

Beata Piasecka (lenkų kalba / język polski / the Polish language)

Jurga Cibulskienė (anglų kalba / język angielski / the English language)

Larisa Lavrinec (rusų kalba / język rosyjski / the Russian language)

Pagrindinė redaktorė / Redaktor prowadzący / Publishing editor:

Viktorija Makarova

ISSN 1392-8295

© Vilniaus universiteto Kauno humanitarinis fakultetas, 2008

© Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego – Wydział Humanistyczny w Kielcach, 2008

REDAKTORIŲ KOLEGIJA – KOLEGIUM REDAKCYJNE

- Eleonora Lissan** VU KHF profesorė, habil. dr. (04H), Lietuva, *vyriausioji redaktorė*
Profesor Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w
Kownie, dr hab. (04H), Litwa, *redaktor naczelny*
- Kazimierz Luciński** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto
Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija, *vyriausiojo redakto-
riaus pavaduotojas*
Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Ko-
chanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska, *zastępca redaktora
naczelnego*
- Irina Uchvanova-Shmygova** Baltarusijos lingvistikos universiteto profesorė (04H), Baltarusija,
vyriausiojo redakatoriaus pavaduotoja
Profesor (04H) Uniwersytetu Lingwistycznego w Mińsku, Białoruś,
zastępca redaktora naczelnego
- Gabija Bankauskaitė-Sereikienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva, *atsakingoji sekretorė*
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanis-
tyczny w Kownie, Litwa, *sekretarz kolegium*
- Danutė Balšaitytė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanis-
tyczny w Kownie, Litwa
- Wiesław Caban** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto
Kielcuose profesorius, habil. dr. (05H), Lenkija
Profesor zw. Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana
Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (05H), Polska
- Anatolij Čiudinov** Uralo valstybinio pedagoginio universiteto profesorius (04H),
Rusija
Profesor Uralskiego Państwowego Uniwersytetu Pedagogicznego
(04H), Rosja
- Aloyzas Gudavičius** Šiaulių universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor Uniwersytetu w Šiauliai, dr hab. (04H), Litwa
- Juris Kastinš** Latvijos universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Latvija
Profesor Uniwersytetu Łotewskiego w Rydze, dr hab. (04H), Łotwa
- Jurij Kleiner** Sankt-Peterburgo universiteto profesorius, habil. dr. (04H), Rusija
Profesor Uniwersytetu w Sankt Petersburgu, dr hab. (04H), Rosja
- Aleksandras Krasnovas** VU KHF docentas, dr. (04H), Lietuva
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Huma-
nistyczny w Kownie, Litwa

- Jadvyga Krūminienė** VU KHF docentė, dr. (04H), Lietuva
Docent, dr (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanis-
tyczny w Kownie, Litwa
- Irina Külmoja** Tartu universiteto profesorė, habil. dr. (04H), Estija
Profesor Uniwersytetu Dorpackiego, dr hab. (04H), Estonia
- Gerald E. Mikkelson** Kanzaso universiteto profesorius (04H), JAV
Profesor (04H) Uniwersytetu w Kansas, USA
- Olegas Poliakovas** VU KHF profesorius, habil. dr. (04H), Lietuva
Profesor, dr hab. (04H) Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział
Humanistyczny w Kownie, Litwa
- Marek Ruskowski** Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto
Kielcuose profesorius, habil. dr. (04H), Lenkija
Profesor Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana
Kochanowskiego w Kielcach, dr hab. (04H), Polska

EDITORIAL BOARD

Eleonora Lissan	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>editor-in-chief</i>
Kazimierz Luciński	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland, <i>deputy editor-in-chief</i>
Irina Uchvanova-Shmygova	Professor (04H), Belorussian University of Linguistics, Belarus, <i>deputy editor-in-chief</i>
Gabija Bankauskaitė-Sereikienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania, <i>managing secretary</i>
Danutė Balšaitytė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Wiesław Caban	Professor (05H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland
Anatolij Čiudinov	Professor (04H), Ural State Pedagogical University, Russia
Aloyzas Gudavičius	Professor (04H), Šiauliai University, Lithuania
Juris Kastinš	Professor (04H), Latvian University, Latvia
Jurij Kleiner	Professor (04H), St. Petersburg University, Russia
Aleksandras Krasnovas	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Jadvyga Krūminienė	Associate Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Irina Külmoja	Professor (04H), Tartu University, Estonia
Gerald E. Mikkelsen	Professor (04H), The University of Kansas, USA
Olegas Poliakovas	Professor (04H), Vilnius University (Kaunas Faculty of Humanities), Lithuania
Marek Ruskowski	Professor (04H), Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

TURINYS / SPIS TREŚCI

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Rudolph Binion (JAV / USA). Traumatic Reliving in Classic Fiction. Part II	10
Daiva Aliūkaitė (Lietuva / Litwa). Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai: apriorinės eilinių kalbos bendruomenės narių nuostatos	23
Gabriela Fernandez-Diaz (Ispanija / Hiszpania). A Political Language Corpus and its Applications in Language Teaching	46

II. FAKTAI IR APMAŠTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Элеонора Лассан (Lietuva / Litwa). О связях между концептами в рамках концептосферы (от <i>дома</i> к <i>судьбе</i> и далее)	58
Олег Лещак (Lenkija / Polska), Юрий Ситько (Ukraina / Ukraina). Н. Я. Мэрр и функциональный прагматизм: опыт сопоставительного методологического анализа. Часть II	65
Audronė Rimkutė (Lietuva / Litwa). Analitiniai teiginiai: racionalizmo ir natūralizmo ginčas ..	77
Татьяна В. Романова (Rusija / Rosja). Манипулятивные речевые технологии экстремистских текстов	88
Jurga Cibulskienė (Lietuva / Litwa). The Dynamics of <i>The Journey</i> Metaphor in the Discourse of the Conservatives in Lithuania	97
Isabel Iñigo-Mora (Ispanija / Hiszpania). Politeness Strategies in English and Spanish Parliamentary Settings	108
Виктория Макарова (Lietuva / Litwa). Несколько слов о когнитивно-риторическом анализе аргументации в политическом дискурсе	115
Фридерик Листван (Lenkija / Polska). «Как гордо умираешь ты, огонь!» – ипостаси огня в творчестве Леонида Леонова	121
Saulius Keturakis (Lietuva / Litwa). Herkus Mantas sovietinės Lietuvos kine ir literatūroje: socialinės praktikos ir jų transformacijos medijose	129
Aneta Barbara Iwan (Slovakija / Słowacja). Odchylenia od normy słowotwórczej w wypowiedziach cudzoziemców	136
Marek Ruszkowski (Lenkija / Polska). Formy wariantywne polskich przymiotników	142
Elżbieta Michow (Lenkija / Polska). Polonizmy w bułgarskim <i>Słowniku wyrazów obcych</i> Stefana Mładenowa	149
Danguolė Melnikienė (Lietuva / Litwa). Dvikalbio žodyno straipsnio sandaros ypatumai. II dalis	157

III. NUOMONĖ / OPINIE I POGLĄDY

Vytautė Pasvenskienė (Lietuva / Litwa). Ekstremalūs vertimo sprendimai	167
Елена Коницкая (Lietuva / Litwa). К сопоставлению темпоральных фрагментов словенской и русской языковых картин мира: суточное время	177
Marek Weber (Lenkija / Polska). Linguistic Innovations in Computer Mediated Communication	185

IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

Fernando Leal, Rene Saran (Didžioji Britanija / Wielka Brytania). Dialogas apie Sokrato dialogą. Trečia dalis. <i>Vertė / Thum. Jurga Cibulskienė</i>	195
--	-----

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA BADAŃ NAUKOWYCH

Konferencijos / Konferencje

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lietuva / Litwa). Renesanso ženklai. Petras Roizijus	202
Liudmila Arcimavičienė (Lietuva / Litwa). Culture and Dialogue: An International Conference on Interdisciplinary Research and the Future of Higher Education	204

Knygų recenzijos / Recenzje książek

B. B. Макаров (Baltarusija / Białoruś). И снова Мара? Размышления по поводу одной книги. <i>Un paradigme perdu: la linguistique marriste</i> . 2005. Numéro édité par Patrick SÉRIOT	206
Regina Čičinskaitė (Lietuva / Litwa). Pokalbis apie išpaudus kūno sąmonėje be nudėvėtų daugtaškių. DAUJOTYTĖ, Viktorija, 2007. <i>Sauganti sąmonė. Literatūra ir patirtis: užrašai</i>	220
Jūratė Svičiulienė (Lietuva / Litwa). Pirmojo lietuvis moterų suvažiavimo 100-čiui paminėti. JURĖNIENĖ, Virginija, 2006. <i>Lietuvos moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje</i>	223
Anonsai / Zapowiedzi	226

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS /

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI	227
--	-----

VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY	235
--	-----

CONTENTS

I. PROBLEMS AND SOLUTIONS

Rudolph Binion (USA). Traumatic Reliving in Classic Fiction. Part II	10
Daiva Aliūkaitė (Lithuania). Stereotypes of a Dialect User: The <i>A Priori</i> Attitudes of the Ordinary Members of Language Community	23
Gabriela Fernandez-Diaz (Spain). A Political Language Corpus and its Applications in Language Teaching	46

II. FACTS AND REFLECTIONS

Eleonora Lissan (Lithuania). On the Relation between Concepts in the Frame of the Conceptosphere	58
Oleg Leschak (Poland), Jurij Sitko (Ukraine). Marr and Functional Pragmatics: The Result of Comparative Methodological Analysis. Part II	65
Audronė Rimkutė (Lithuania). Analytic Statements: Controversy between Naturalism and Rationalism	77
Tatyana V. Romanova (Russia). The Strategies of Verbal Manipulation in Extremist Texts	88
Jurga Cibulskienė (Lithuania). The Dynamics of <i>The Journey</i> Metaphor in the Discourse of the Conservatives in Lithuania	97
Isabel Iñigo-Mora (Spain). Politeness Strategies in English and Spanish Parliamentary Settings	108
Viktorija Makarova (Lithuania). Some Words on Cognitive Rhetorical Analysis of Argumentation in Political Discourse	115
Fryderyk Listwan (Poland). The Forms of Fire in Leonid Leonov's Works	121
Saulius Keturakis (Lithuania). Representation of Herkus Mantas in Cinema and Literature of Soviet Lithuania: Social Practices and their Transformation in Media	129
Aneta Barbara Iwan (Slovakia). Deviations from Word-Formation Standards in Foreigners' Speech	136
Marek Ruszkowski (Poland). Variant Forms of Polish Adjectives	142
Elżbieta Michow (Poland). Polonisms in the Bulgarian "Dictionary of Borrowings" by Stefan Mladenov	149
Danguolė Melnikienė (Lithuania). Bilingual Dictionary Entry: Peculiarities of Structure. Part II	157

III. OPINION

Vytautė Pasvenskienė (Lithuania). Extremes of Translation Decisions	167
Jelena Konickaja (Lithuania). On Comparing Temporal Fragments of the Russian and Slovenian Worldview: The Period of Day and Night	177
Marek Weber (Poland). Linguistic Innovations in Computer Mediated Communication	185

IV. OUR TRANSLATIONS

Fernando Leal, Rene Saran (the UK). Dialogue on Socratic Dialogue. Part III. <i>Translated by Jurga Cibulskienė</i>	195
--	-----

V. SCIENTIFIC LIFE CHRONICLE

Conferences

Gabija Bankauskaitė-Sereikienė (Lithuania). Signs of the Renaissance. Petras Roizijus	202
Liudmila Arcimavičienė (Lithuania). Culture and Dialogue: An International Conference on Interdisciplinary Research and the Future of Higher Education	204

Books reviews

V. V. Makarov (Belarus). Marr again? Some Thoughts about one Book. <i>Un paradigme perdue: la linguistique marriste</i> . 2005. Numéro édité par Patrick SÉRIOT	206
Regina Čičinskaitė (Lithuania). A Conversation about Imprints in Body Consciousness without any Worn Out Dots. DAUJOTYTĖ, Viktorija, 2007. <i>Sauganti sąmonė. Literatūra ir patirtis: užrašai</i>	220
Jūratė Svičiulienė (Lithuania). In Commemoration of the First Lithuanian Women Congress. JURĖNIENĖ, Virginija, 2006. <i>Lietuvos moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje</i>	223

Announce	226
-----------------------	-----

VI. REQUIREMENTS FOR PUBLICATION	227
---	-----

VII. OUR AUTHORS	235
-------------------------------	-----

I. PROBLEMOS IR SPRENDIMAI / PROBLEMY I ICH ROZWIĄZANIA

Rudolph Binion

Brandeis University

415 South Street, Waltham, MA 02453

USA

E-mail: binion@brandeis.edu

Research interests: European cultural, political, and demographic history; psychohistory.

TRAUMATIC RELIVING IN CLASSIC FICTION Part II

*This study explores six¹ literary classics that turn on a mechanism well known to psychohistory whereby the victim of a traumatic experience may afterwards contrive unawares to relive it in thin disguise. In the earliest of the six, Euripides' *Ion*, an unwed princess tearfully puts out her newborn son from a rape to die; he survives, their paths later cross, and she, recognizing him unconsciously, again tries to kill him, again unsuccessfully. In the second, the Francesca canto of Dante's *Divine Comedy*, two adulterous lovers caught and murdered in the act are doomed to relive the fatal moment symbolically ever after. In the third, Racine's *Athaliah*, a queen has her own progeny put to the knife because of the guilt of her husband's blood line in her mother's ghastly death; years later she revisits that trauma in a nightmare, with the result that this time she calls for a grandson who had survived in secret to turn that same knife on her. Next comes Edgar Allan Poe's eerie *Ulalume*, with its poet-narrator retracing in a trance the steps by which he bore his beloved to her tomb the year before. The fifth is Herman Melville's *Moby-Dick*, about a demonic ship's captain doggedly hunting down a white whale that once severed one of his legs and that this time finishes him off. Finally, Henrik Ibsen's *Rosmersholm* centers around a widower who, haunted by his late wife's suicide, grooms her successor to commit that same suicide. The close study of each work in turn concludes with a comparison of the various aspects of traumatic reliving as between these six characteristic uses of it in fiction and the real-life pattern.*

KEY WORDS: classics, trauma, reliving, Euripides, Dante, Racine, Poe, Melville, Ibsen.

Back from Dante's pained realm of the spirit to the pained fleshly realm with Racine's last play, *Athaliah* of 1690. Its editor in the authoritative Pléiade edition remarked that its genius was "foreign to the interior and psychological tragedy that [had] seemed to characterize Racine" (Raymond Picard in Racine 1950, p. 888). In point of fact *Athaliah* is more interior and psychological than any of Racine's other works. But it deals with a traumatic reliving that comes through as such on-

ly unconsciously to spectators or readers as also to its heroine. Consciously the traumatic reliving manifests in the surface guise of a premonition fulfilled. That premonition of *Athaliah*'s takes the form of a nightmare.

Athaliah, widow of a king descended from David, rules Judah in the worship of Baal. Nine or ten years earlier, a henchman of the Jewish god slew first her son and then her mother, Jezebel, idolatrous queen of Israel, whose corpse he left

¹ The second part of the article discusses the remaining four literary classics. The first part is published in *Respectus Philologicus* Nr 13 (18), 2008. – *Editorial Board*.

to the dogs. Horrified, Athaliah reacted by ordering all her son's children massacred so as to exterminate the line of David. In Racine's conception, Athaliah was doubly, if also selectively, traumatized in the process: first by her mother's death, omitting her son's², and then by her own wild and bloody reaction against the god of the Jews insofar as it struck her son's last-born, infant son in particular. The two terms of her trauma are both already evoked by turns in the opening scene through an allusion to Jezebel's grim death with "the dogs' thirst slaked in her inhuman blood," then a chilling reminder that "Athaliah snuffed out the infant even in the cradle" (Racine 1950, p. 898 (I:1)). That infant, Joash, did not perish, however. Left for dead, he was secretly rescued by a stepdaughter of Athaliah's, whose husband, the Jewish high priest in Jerusalem, has raised him in the temple as an alleged foundling. Athaliah nervously suspects as much, as shows between the lines of her account of her nightmare to her high officer, Abner, and to the high priest of Baal. Because her account is the pivotal passage of this poetic drama of trauma relived, I shall render it at length in pentameters approximating Racine's suppler alexandrines:

Athaliah.

A dream — why should a dream upset me? —
Keeps eating at my heart shot through with woe.
I flee it; it pursues me in my flight.
Deep was the horror of that endless night.
My mother, Jezebel, decked out in pride
And clad in pomp as on the day she died,
Appeared before me with no hint of ill.
She even wore her farded glitter still
Upon her face, that ornate painted charm
To hide the years' irreparable harm.
Tremble, she said, *oh daughter of my heart,*
You too the Jewish god will bring to nought.
I shudder at his fearful grip on you,
My daughter. Once her dire words were through

Her shadow seemed to bend down over me.
My hands reached out to meet it tenderly
Only to find a horrid mix of grime
With mangled flesh and bone dragged in the
slime,
With bloody shreds, and ghastly limbs undone
That rabid dogs fought over in the sun.

Abner.

Dear God!

Athaliah.

Then to my eyes amid this mess
Came a young child cloaked in a stunning dress
Such as one sees the Hebrew preachers wear.
This sight revived my spirits from despair.
But as I quit my morbid mood and took
His sweetness in, his noble, modest look,
I felt quite suddenly that traitor thrust
A deadly metal deep into my breast (Ibid., p. 910-
911 (II:v)).

Athaliah relates further that the Joash sequence of this dream recurred a second night, whereupon she impulsively entered the Jewish temple and spotted her secreted dream child there before being evicted by the scandalized congregation.

The offstage preplay, recounted above, dominates the onstage play once Athaliah tells her two counselors about her ghastly dream. For that onstage play is all about Athaliah's contriving to relive both terms of her double trauma at once. She simultaneously replays her mother's death straight and her death order against Joash in reverse. This last she does by so provoking the Jews that their high priest has her slain on Joash's account. She affirms the replay in saying at the climax: "I recognize the spot where I had him struck" and by asking that "he be made to thrust the knife into my breast" (Ibid., p. 159, 160 (V:vi)). She even augments her intimacy with him

² Racine herein departed from 2 Kings 11: "Now when Athaliah ... saw that her son was dead, she arose and destroyed all the royal family".

from a grandmother's to a mother's when she adds redundantly: "This is what his mother wants from him in dying" (Ibid., p. 160 (V:vi)). She had increased their intimacy this way once before when, shortly after relating her dream, she wondered aloud: "Where would I be today if, mastering my weakness, / I had not muffled a mother's tenderness?" (Ibid., p. 920-921 (II:vii))³. As this muffled tenderness is what made her failed murder of Joash traumatic, it is pointed up again in her rich closing lines when she speaks of having acted "in spite of myself" ("*à moi-même opposée*") against a child "arousing my remorse" (Ibid., p. 959 (V:vi)). To the same effect of immediatizing the trauma, Racine had suggested earlier that Athaliah practically wielded the knife herself at the massacre of her grandchildren, and this notwithstanding the strict rules of classicist decorum forbidding lofty personages to sully their hands with any base or sordid business: "A dagger in her hand, implacable, / She goaded her rude soldiers to the carnage / And followed then its course" (Ibid., p. 902 (I:ii)). To point up the reliving, Racine echoed the key phrase of this passage verbatim in the last act, where Athaliah is said to be approaching the temple "a dagger in her hand" (Ibid., p. 951 (V:i)). The traumatic measure was full.

That measure is spectrally rather than bloodily full in Edgar Allan Poe's *Ulalume* of 1847. This haunting ballad poetized a reliving in terms that conceal as much about it as they reveal while disclosing next to nothing about the horrendous trauma repeatedly intimated behind it. To take Poe's poetic narrator at his word, he found himself roaming through a misty autumnal woodland one night, unaware that he had fatefully traversed that

same autumnal woodland by night once before. Lava now flowed from his volcanic heart over deep-frozen memories. Drawn by a warm and lustrous crescent of stars, which promised him release from both guilt and remorse through love, he placated his mistrustful soul, personified as a foot-dragging Psyche, even as he advanced trance-like toward "the Lethean peace of the skies" – advanced facing skywards, that is, until he hit up with a jolt against a vault where his lost Ulalume lay buried. His single allusion to Ulalume's traumatic burial itself conveys the full equivalence, indeed the equation, for him of the replay with its traumatic original: "It was ... / On *this* very night of last year / ... That I brought a dread burden down here." In brief, he outright conflated the two moments: in retrospect they were one and the same. In his mythopoeic scheme he surmises that some demon had been able to tempt him back to "the thing that lies hidden in these wolds" only because merciful ghouls had well-meaningly cloaked the lusty goddess Astarte's "sinfully scintillant" star in Diana's chaste moonlight for that sly purpose. More prosaically put, his demonic drive to relive, disguised as the lure of a restorative new love, had overridden his inner apprehensions.

This loony lyrical monologue conveys the subjective experience of traumatic reliving with unique intensity and connotative power. It starkly renders the fluid form and trance-like feel of it – of rerunning a fateful, fatal traumatic course with deep foreboding the whole way. Equally in keeping with that form and that feel, it leaves largely blank the corresponding facts, beginning with the specifics of Ulalume's burial. Just as a traumatized reliver, besides being unaware of reliving, often hardly even

³ Strangely, a few lines after compressing David's descendants massacred by Athaliah into Joash alone ("Athaliah snuffed out the infant even in the cradle": above, n. 3), Abner decompresses them only to maternalize Athaliah in telling the Jews' high priest: "You saw the sons massacred by their mother": Racine, p. 899 (I:ii). The high priest well knew the plural score: "Detestable murderess of her son's children": *ibid.*, p. 897 (I:i). So did Joash's rescuer: "Of princes with slit throats the room was full": *ibid.*, p. 902 (I:iii). Further on Athaliah's muffled tenderness: even in confronting Joash as a mortal danger to her she so feels for him that she wonders: "Would I be sensitive to pity?": *ibid.*, p. 917 (II:vii).

remembers a trauma at the time of reliving it, the narrator only hints at a grim precedent that he likewise “remembered not” at the time of reliving it. The terms of his reliving, as of his flashback at Ulalume’s tomb, are figurative of traumatic reliving in general. He was traumatized by his beloved’s burial *as if* he had interred her himself on the sly by night deep in a spooky forest thick with rot. This dreamlike imagery of secret burial implies no foul play beyond the guilt and shame that normally attend trauma. Enduringly bereaved, he relives the traumatic burial through the same flight of fancy in the same ashen forest while hoping against hope to find closure through new love instead. For all that, his experience is not wholly typical of its traumatic kind. As against the fairly routine tendency to escalate a trauma in the reliving, he merely retraces his figurative traumatic steps. His sudden, shocked awareness that he has done this marks a still greater departure from the standard traumatic syndrome: consciously, relivers hardly gain such awareness on their own. His blindness to his whereabouts before that climactic moment of truth situates his narration on the conscious side of reliving; unconsciously, traumatic relivers know the score from the start, for they contrive the reliving unawares. At the same time, the magical, symbol-laden imaginary landscape, as he synergistically paints it in “vocal music” with its withering leaves and funereal cypress, evokes the unconscious side of reliving (Poe 1969, p. 409). Poe played both sides of the traumatic experience at once, conscious and unconscious alike, on a poetic license.

With Poe, sound is meaning. Through its consummate sound effects, its rhyme-rich, lushly alliterative, extravagantly redundant poetic diction, its incantatory singsong sonority hypnotically echoing and reechoing itself, resonating with itself as it flows irresistibly forward along the poet’s blind yet eerily familiar course, mournful *Ulalume* imparts the sense of recurrence, engulfment, and

fatedness combined that is the distinctive stamp of traumatic reliving. Fittingly, it does so heedless of lexical constraints along its way. Take the second of the two lovely lines from the opening stanza: “It was night in the lonesome October / Of my most immemorial year.” Little does it matter that “immemorial” means too long past to remember, which the narrator cannot properly say of the year of his revisit to the “misty mid region of Weir” in that he promptly goes on to relate this revisit, albeit in surreal terms. One apologist for this misuse of “immemorial” tried redefining the word to oblige Poe: “The narrator of the poem cannot recall something he knows it is important that he should recall” (Ibid., p. 420, n. 5). But the narrator does not try to recall something important; on the contrary, his memory of something important fails him for just that one night of the revisit, and then only until the anamnesis at the climax, so on that construction “my most immemorial year” would have to mean “the year in which I had my most memorable lapse of memory,” which just won’t do. However loosely “immemorial” is construed in the sense of “which cannot be recalled,” the narrator’s “most immemorial year” containing the very sequence he is narrating would have to be one that he can remember even less than his first year of life, which won’t do either. Just conceivably even logomaniacal Poe did not always know what his words or phrases meant. But the stronger indication is that he knowingly overstretched that “immemorial year” for the sufficient reason that it sounded just right. “Immemorial” is alliterative on the inside already with its redundant m’s, and outwardly too in a dirge-like context thick with similarly mournful m’s, o’s, r’s, and l’s. Where he wrote “immemorial” he appears to have meant “unforgettable,” which fits in beat but crucially jars in tone. The suggestion is not quite that *Ulalume* sacrifices sense to sound; rather, the sense of the words it intones lies in their sound at least as much

as in their definitions. And this too accords with *Ulalume's* privileging of mood over matter, or of reverie over clarity, at the interface between conscious trauma and unconscious reliving.

The narrator's memory of *Ulalume's* burial does not simply slip his mind on his way to her tomb just one year later; on the contrary, he gives it the slip. For along that way, the season was autumnal from the word go. Indeed, his ruminations begin with an insistent seasonal stress: "The skies they were ashen and sober; / The leaves they were crispéd and sere; / The leaves they were withering and sere..." He nonetheless relates of himself and his sisterly soul that "we knew not the month was October." Thus they observed the season well enough, only they avoided acknowledging it so as not to notice their anniversary reliving underway. "Our memories were treacherous and sere," the narrator soon adds – treacherous in blinding them to the telltale season while also sere like that season itself. That narrator's plural "we" comes apart only once as *Psyche* tries briefly to dissuade him from his headlong advance toward the "tremulous light" obscuring "the secret that lies in these wolds". She fails; the two reconverge, with *Psyche* subordinate; unreason has the last word, as in all matters traumatic.

Reason gets even less of a hearing with the protagonist of Herman Melville's *Moby-Dick* of 1851, a "mighty"⁴ whale of a yarn for all its loose threads, bulky cetological asides, and tangled overlay of symbols and omens encumbering the stupendous saga at the heart of it. This saga is cast in the antique heroic mold of a "grand, ungodly god-like man" (Melville 1988, p. 79) pursuing a deadly fate "in all his fatal pride" (Ibid., p. 519) with a whole retinue in tow. Crystalline on

the surface, it has depths like the oceans it sweeps in the wake of a whaling captain named Ahab as he pursues an oversized white whale nicknamed *Moby Dick* to the ends of the earth. Having lost a leg to *Moby Dick* in the south Pacific "while darting at the monster, knife in hand" (Ibid., p. 184), and fallen prey to the fixed idea of avenging his loss as "his torn body and gashed soul bled into one another" (Ibid., p. 185) on his slow voyage back home to Nantucket, "stricken Ahab" (Ibid., p. 124) takes command of a new whaling party, gains it to his frenzied cause, and, driving it for months and years even as he is driven by "his one unsleeping, ever-pacing thought" (Ibid., p. 160), runs the fierce fish down at last "hard by the very latitude and longitude where his tormenting wound had been inflicted" (Ibid., p. 536). There he battles it anew, with the result that as against that "gliding great demon of the seas of life" (Ibid., p. 187), its belly full of harpoons, he and his whole company go under along with their fractured vessel except only the crewman-narrator buoyed up by a floating coffin.

On the face of it, Captain Ahab craves vengeance every knot of his way. His professed agenda is starkly simple: "I will dismember my dismemberer" (Ibid., p. 168). His chief mate protests this "heaven-insulting purpose" (Ibid., p. 169) to no avail, exclaiming: "Vengeance on a dumb brute! that simply smote thee from blindest instinct! Madness!" (Ibid., p. 163-64). Ahab, however, like many an observer or victim of *Moby Dick's* mischief, only more so, imputes malign cunning and "infernal aforethought of ferocity" (Ibid., p. 183) to "that mortal monster" (Ibid., p. 230). A commander of another whaler who has lost an arm to *Moby Dick* remarks to Ahab on the high seas: "he's best let alone; don't you think

⁴ "To produce a mighty book, you must choose a mighty theme. No great and enduring volume can ever be written on the flea..." (Melville 1988, p. 456).

so, Captain?" Wildly undeterred, blood boiling and pulse thumping, Ahab snaps back: "What is best let alone ... is not always what least allures" (Ibid., p. 441).

Ahab's rejoinder cuts to the traumatic quick. The quest for vengeance, foremost on his mind as in Melville's novel, fronts for a more malignant quest in both. Deep within, "branded Ahab" (Ibid., p. 544) is dead set not on avenging his "crucifixion" (Ibid., p. 124) at all costs, but quite the contrary on reliving it with a vengeance – on reliving it faithfully, that is, but also with the ante upped. He relives it faithfully in that he again darts the whale head-on, and again misses, right in the vicinity of their first encounter. Indeed, he thrice dislodges his false, whale-bone leg in the long run-up to the replay, and then it is snapped down to "but one short sharp splinter" in a preliminary skirmish, prompting his telltale outcry: "I account no living bone of mine one jot more me, than this dead one that's lost" (Ibid., p. 560). At the same time he ups the ante in that, by way of reliving, he destroys himself together with all his shipmates save one. He religifies the catastrophe to boot in that all the world's evils since Adam, "to crazy Ahab, were visibly personified, and made practically assailable in *Moby Dick*" (Ibid., p. 184).

On all scores Ahab is a model reliver reliving a model trauma. The initial, traumatic blow has struck out of the blue as, "suddenly sweeping his sickle-shaped lower jaw beneath him, *Moby Dick* had reaped away Ahab's leg" (Ibid., p. 184). Ahab in return plans the reliving night and day down to the last particular. That, deep down, "awful Ahab" (Ibid., p. 151) is planning a reliving and not a revenge is artfully intimated by Melville through one loaded phrase after another touching the lure of what is best let alone. Witness Ahab's self-stultifying boast to himself: "steel skull, mine; the sort that needs no helmet in the most brain-battering fight!" (Ibid., p. 167). Just once, and then trenchantly, Melville passes from intimation to

exposition: as Ahab lay agonizing after he first twisted his ivory limb he "plainly seemed to see, that ... all miserable events do naturally beget their like" (Ibid., p. 464). This formulation aptly conveys the automation of traumatic reliving. So does the recurrent motif of fatedness: "This whole act's immutably decreed," cries Ahab characteristically at the finale, and again: "I am the Fates' lieutenant; I act under orders" (Ibid., p. 561). His one flash of awareness aside, Ahab's reliving was self-concealed, but reminders abound of the secret byways of "his hidden self" of the "larger, darker, deeper part" of him "where his whole awful essence sits" (Ibid., p. 185). Melville's narrative thrives on its revealing while concealing in Ahab's own manner – on its close alignment with Ahab's own unclarity about what just once he "plainly seemed to see."

Trauma can spell guilt. Grandiose traumatized Ahab feels like Adam "staggering beneath the piled centuries since Paradise" (Ibid., p. 544). His magnified traumatic reliving, from his "usurpation" of the whaling expedition (Ibid., p. 213) to the penalty in lives lost, compounds the guilt inherent in the trauma itself. Worse, he sees that magnified reliving, though terminal in this world, as the merest exponential beginning: in "the other world ... some guilty mortal miseries shall still fertilely beget to themselves an eternally progressive progeny of griefs beyond the grave" (Ibid., p. 464). Guilty or no, his traumatic woe, "completely possessing him" (Ibid., p. 160), also galvanizes him: "If such a furious trope may stand, his special lunacy stormed his general sanity, and carried it, and turned all its concentrated cannon upon its own mad mark; so that far from having lost his strength, Ahab, to that one end, did now possess a thousand fold more potency than ever he had sanely brought to bear upon any one reasonable object" (Ibid., p. 185). Above all, he acquires the uncanny power, distinctive of traumatic reliving, to bend others' wills "to that

one end,” overriding all scruples and uncertainties. “I came here to hunt whales, not my commander’s vengeance,” cries his chief mate (Ibid., p. 163), who once nearly turns a loaded musket on him, thinking: “shall this crazed old man be tamely suffered to drag a whole ship’s company down to doom with him?” (Ibid., p. 514-15). Yet even that mutinous mate submits, as does the entire restive “gloomy crew,” whose misgivings “were fain to hide beneath their souls” (Ibid., p. 536). Melville individuates a dozen or so of the ship’s ever so diverse company of thirty that Ahab succeeds in goading along. “My one cogged circle fits into all their various wheels,” he gloats after first winning their compliance with the hunt for Moby Dick (Ibid., p. 167), only to reflect: “They think me mad ... but I’m demonic, I am madness maddened!” (Ibid., p. 168). By the time of the deathly finale, his ascendancy over his men is total “whatever pale fears and forebodings some of them might have felt before” (Ibid., p. 556). Thenceforth even the plural “men” no longer quite holds, for “all the individualities of the crew, this man’s valor, that man’s fear; guilt and guiltlessness, all varieties were welded into oneness, and were all directed to that fatal goal which Ahab their one lord and keel did point to” (Ibid., p. 557). Pithily put, “they were one man, not thirty” (Ibid., p. 557). Lacking a prior group identity, they represent the extreme of a traumatized leader’s following fashioned by the sheer force of his prepotent drive to relive. “Ye are not other men,” Ahab tells them in the final struggle, “but my arms and my legs; and so obey me” (Ibid., p. 568). At that high point, his reliving is theirs as well.

Traumatic unreason carries the day even with the sane and sober principals of Ibsen’s *Rosmersholm* of 1886. This first and lengthiest of Ibsen’s dramatizations of traumatic reliving is named for the stately family seat of John Rosmer,

a former preacher who has lost the faith since about the time when his wife, Beate, hurled herself into a millrace some eighteen months before the play begins. Her death hit Rosmer the harder for his having wanted her out from between him and her bewitching young resident helper, Rebecca West, and he guiltily senses that she stepped, or dove, aside out of love for him. On his side of the on-stage action he induces Rebecca to take the same plunge from the same footbridge as his wife before her, and this in order for her in turn to prove her love for him. Clinching the replay, he pronounces her his wife on the very brink. Escalating the replay, he then takes the plunge along with her. She herself had earlier programmed the replay for him when she rejected his marriage proposal with a threat to go his late wife’s way if ever he renewed it. Upon duly renewing it, he elicited a muffled confession from her: she had grown up in sin with an adoptive father who had turned out to be her natural father. This confession falls into place at Rosmersholm, where after her keeper’s death she had recreated their guilty ménage by assuming the role of adoptive daughter, tending Rosmer’s ailing wife as she had tended her ailing father, converting Rosmer to freethinking as her father had converted her, and conducting a secret, illicit affair with Rosmer as with her father before him. She completed this re-edition of her first guilty ménage by removing Rosmer’s wife from the scene. True, Rosmer, unlike her previous keeper, kept their passionate affair sexless, but she supplied the deficiency once and for all by leading his wife, who was desperately unable to conceive and crazily guilt-ridden as a result, to believe her pregnant by Rosmer. Her ruse achieved its deadly aim in vain in that afterwards her wild craving for Rosmer hit up against his phobic fixation on the fatal footbridge⁵. No matter: wild craving or no, her incestuous past ruled out sex with him for

⁵ “det var det som gjorda min kjoerlighet haeplos” (Ibsen 1992, p. 326) and “dette ville, ubetvingelige begiær” (Ibsen 1992, p. 321), “dette stygge, sansedrukne begiær” (Ibsen 1992, p. 322).

her anyway⁶. This realization together with a felt need to expiate brings her macabre mood into sync with his for the grim finale⁷.

Was Rebecca reliving a trauma on her side in recreating at Rosmersholm her precedent guilty ménage? One traumatic blow to be half expected from her earlier setup would be a sudden discovery of her incest while in the thick of it or conceivably even afterwards, but nothing she says or does at Rosmersholm so much as hints at her reliving such an earlier shock of awareness. She does panic for fear of exposure when Rosmer's prying brother-in-law grazes the truth about her adoptive father, but that does not quite argue an earlier traumatic discovery of who her bed mate was or had been. Still less does her spontaneous confession to Rosmer and his brother-in-law of guilt in her mistress's suicide appear to recast such an earlier discovery: a displacement by her from incest to murder together with a switch from discovery to confession would lack the compelling clarity of the reliving that Ibsen crafted for Rosmer. Rebecca's guilty ménage at Rosmersholm already reflects its prototype a bit too distortedly to carry full conviction. What Rebecca relives undistortedly is her victim's fate, from the sexual deprivation that had fed Beate's hysteria through all of Beate's known last actions culminating in a self-sacrifice intended to "free" Rosmer⁸. But is not this suicide by Rebecca, which replicates her victim's, a traumatic replay on Rebecca's side as it is on Rosmer's? Here again the traumatic impetus is lacking as the play stands. A horrific shock when

her victim actually took the plunge at her prodding can perhaps be extrapolated from Rebecca's account of having struggled against herself at every step, only then she missed her cue in replying only sparsely and coldly when asked if she felt no remorse since she showed none: "That's for me to settle with myself"⁹. Nor finally does her intense erotic frustration after she has cleared her way to Rosmer qualify as a trauma replayed through her later refusal to marry him: a trauma that gets relived is not usually a frustration that settles in slowly, but more like a blow that strikes out of the blue. The signs point to an inchoate intention on Ibsen's part to match Rosmer's traumatic reliving with one by Rebecca on the bridge beside him even though her suicide in her predecessor's footsteps wound up scripted as more guilt-driven than trauma-driven. But even Rosmer, it must be added, breaks the ground rules for traumatic reliving in that he, earlier along in the process than Poe's narrator in *Ulalume*, relives his trauma consciously rather than unconsciously, inviting Rebecca in so many words to assume his wife's identity ("You shall be for me the only wife I have ever had"¹⁰) and to do as his wife had traumatically done before her ("to go the same way as Beate went"¹¹). Conversely, it accords with an intended traumatic undertheme of the play as a whole that the two principals expressly act out a compulsion beyond their control in each case. Rebecca insists that she did not take the decision to drive Rosmer's wife to suicide, but that it took her: "It came over me like a storm at sea. ... No thought of standing against it"¹². And Rosmer gives Rebecca

⁶ "Det er umulige ting—! Ja, for ... jeg har en—fortid bak meg" (Ibid., p. 322).

⁷ "Hva jeg har forbrutt,—det bør det seg at jeg soner" (Ibid., p. 326).

⁸ "The four specific actions taken by the dead wife [in the preplay] are precisely repeated, and in order, by Rebecca" (Carlson 1974, p. 273). (But Rebecca first learns of at least one of those actions of the dead wife's – her writing to a radical newspaper editor – only after repeating it.)

⁹ "Det skal jeg nok klare med meg selv" (Ibsen 1992, p. 318).

¹⁰ "Du skal være for meg den eneste hustru jeg noen sinne har hatt" (Ibsen 1992, p. 307).

¹¹ "å gå den samme veien,—som Beate gikk" (Ibid., p. 325).

¹² "Det var over meg sem et vær ved havet. ... Ikke tanke om å stå imot" (Ibid., p. 321); cf. 317-18.

her final instructions for the footbridge – to quote Ibsen’s redundantly emphatic stage direction – “as if involuntarily driven against his own will”¹³.

Ibsen was to perfect the device of traumatic reliving theatrically in his next, and last, productive decade but, strange to say, only for use in two first acts, which each steal and hence spoil the show. In *Little Eyolf* (1894), a jealous and domineering wife has previously seduced her husband into making love to her while their infant son, left untended, took a crippling fall from a table; years afterwards they recycle, or reconfigure, this traumatic sequence in unison as they thrash out their failed moral duty toward the lame boy while he, again untended, falls from a pier outdoors and drowns. And in Ibsen’s last play, *When We Dead Awaken* (1899), a sculptor’s model, frustrated by his strictly artistic use for her lush naked flesh over long months, then devastated when he merely thanks her off for the happy episode, relives that unhappy episode as a strip artist exciting men only to leave them suicidally high and dry until she drives herself crazy in the process. Both plays, however, move on from the trauma relived to the sufferers’ futile struggles to put it behind them. Wise old Ibsen’s masterly manipulation of the mechanism of traumatic reliving, with all its symbolic subterfuges and perverse poetry, puts those two first acts high among the greatest first acts in the entire theatrical repertory. The pity is that they cannot stand alone.

So much for six disparate fictional treatments of traumatic reliving taken separately. Now, what do they say in common about this common theme?

In all six the reliving is as if initiated outside the self. In *Ion* it is prompted by a slave, in *Athaliah* by a magical nightmare, in *Ulalume* occultly by Astarte; Francesca and Paolo suffer it as an imposed punishment; Ahab feels coerced by fate, Rosmer driven against his will, and Rebecca (if she counts

as also reliving on her side) blown by the likes of a storm at sea. Even so, it comes thick with reliver’s guilt in every case. Traumatized Creusa feels guilty over her exposed child, Athaliah over her murdered grandchild, Rosmer over his wife’s suicide on his account, and Rebecca over her incest; Ahab claims the guilt of the ages for no good reason, Francesca and Paolo are convicted sinners, and the poet-narrator in *Ulalume* hints if only figuratively at some unutterable transgression when, on the selfsame night a year before, he bore a “dread burden” to its secret burial. The guilt-laden reliving is agonizing in Euripides until it gets a far-fetched happy twist; for the rest, it is no end painful in Dante, ghastly in Poe, and fatal in Melville, Racine, and Ibsen. Apart from *Ion*, nowhere that I know in fiction or out does traumatic reliving come to a happy end. This being so, that Euripidean twist has the look of a Euripidean jest. Even with that twist, though, the reliving is no more curative in *Ion* than elsewhere. What detraumatizes Creusa is her reunion with Ion, not her failed attempt on his life. Moreover, *Ion* excepted, the common suggestion is of a self-punitive mechanism projected outwards.

In this projection outwards as in all else, these fictional instances of traumatic reliving fit the nonfictional pattern even where they differ among themselves. As a rule, real-life traumas that get relived are pinpointed in time like Francesca’s murder, *Ulalume*’s burial, Ahab’s dismemberment, and Rosmer’s wife’s suicide. But real-life traumas that get relived can also come in installments like the rape and exposure in *Ion*, or Jezebel’s murder and Joash’s failed murder in *Athaliah*; these installments are then conflated in the reliving the way they are in Euripides and Racine. The six traumas relived fictionally are more drastic on balance than our historic models, beginning with a

¹³ “liksom uvilkårlig drevet imot sin egen vilje” (Ibid., p. 325).

brutal rape by a god. But their reliving tends to display the same features as our historic models, and in roughly the same proportions. On the other hand, one or another earmark of traumatic reliving is always dramatically highlighted in the fictional cases. Creusa fiercely overrides all decency on her blocked course of reliving. Francesca relives under a heavy-hanging unworldly constraint. Athaliah relives with huge guilt and ruthlessness combined. Poe's narrator accentuates the fatedness of his way at every step. Ahab sweeps others along inhumanely like a force of nature driving him. And Rosmer manipulates his victim as if he were being manipulated. As to form, while Athaliah's insistence that Joash "be made to thrust the knife into my breast" on "the spot where I had him struck" is a clear-cut, classic reversal, the other fictional originals are all replayed straight. Finally, relivings are escalated about as often in these fictional samples as in real life. Thus Creusa tries mercilessly to kill grown-up Ion after having wept on exposing baby Ion; Francesca is reliving her ruptured loveless affair in perpetuity; Athaliah will perish by the knife on the very spot where Joash survived; Ahab drags practically all his ship's company under with him; and Rosmer joins his second wife in jumping off the bridge right where his first wife jumped off it alone. On the other hand, Athaliah will die no more horrifically than her mother, and Poe's narrator merely returns to Ulalume's tomb by the same path as he had taken to bury her the year before. In sum, these traumatic relivings representative of Western drama and poetry of diverse ages are true to life by and large in all essentials as well as in the occasional formal differences from one to the next.

I suspect that their six authors never thought

about trauma as such – that from Euripides to Ibsen they simply cast and recast their imaginary material until it felt real. But to feel real to its authors, fiction has required ever more psychologizing since the nineteenth century. For the foregoing Enlightenment, reliving trauma had been just one more seriocomical way of the world. Readers found it only fitting that once sudden pillage, rape, and slaughter befell the idyllic castle of Thunder-Ten-Tronckh at the start of Voltaire's *Candide* of 1759 its survivors should encounter pillage, rape, and slaughter at every turn of their later worldwide peregrinations (except, to be sure, in trauma-proof Eldorado), or that Uncle Toby in Lawrence Sterne's *Tristram Shandy* of 1767, even in laying amorous siege to the fair widow Wadman, should be forever refighting the siege of Namur at which he received a crippling wound to the groin ("not an old woman in the village or five miles round, who did not understand the difficulties of my Uncle Toby's siege" (1929, III:194). As late as Nathaniel Hawthorne's "Roger Malvin's Burial" of 1846 a frontiersman might still shoot his son dead, no questions asked, on the very spot where he had once guiltily left his wife's father to die unburied. By contrast, psychologistic Melville and Ibsen were hardly lone pioneers in probing traumatic replay beyond their predecessors; they just outprobed their rivals. Consider Balzac's *Colonel Chabert* of 1832-1844. The title character, left for dead in a ditch on the battlefield at Eylau, reappears destitute in Paris long years later to reclaim his lost identity and a just portion of his estate. His case is solid, but his widow's grasping trickery on top of the legal tangles so revolts him that he throws up his hands, tells her: "I must go back under the ground" (Balzac 1961, p. 142-45)¹⁴, and winds up in a hospice refusing

¹⁴ In this same vein Chabert tells his lawyer: "I was buried under the dead; now I am buried under the living, under papers, under the evidence, under the whole of society, which wants to put me back under the ground" (Balzac 1961, p. 47). His widow once artfully wins his pity to the point that "poor Chabert would have liked to return to his ditch in Eylau," and indeed "he resolved to remain dead" (Ibid., p. 115, 125). When his pity turns to contempt, he effaces himself anyhow with triumphant self-abnegation.

to answer to his name¹⁵. Or take Dostoyevski's *The Eternal Husband* of 1870, where a provincial official mourning his wife finds an unsent letter by her to a lover who had played him for a friend. Devastated, he drags his friend-turned-enemy to meet his intended new bride, who, duly charmed, now scoffs his suit away. Topping that off, he fondly nurses his traumatizer through a raging fever only to attack him with a razor afterwards¹⁶. Or again, take Gerhart Hauptmann's novella "Rail Signal Man Thiel" of 1888 with its trauma by installments of mounting severity. Thiel first surprises his wife abusing his child from a previous marriage. Next he has a nightmare of the boy's late mother clutching a bloody bundle beside the railroad bank. Finally a train runs the boy over when the stepmother loses him from sight. Crazy by the staggered blow, Thiel takes an ax to her and their own baby. In none of these three stories does the reliving display the common run of secondary features. And it is impure in all three: Chabert relives too nearly consciously, the eternal husband replays the friend-to-enemy sequence as if out of ambivalence, and crazed Thiel's wife murder on top of his child murder was overkill. Yet even

impure, the reliving carries each tale powerfully forward.

Pure reliving rings all the truer to readers, to judge by the broad and lasting appeal of works that turn on it such as the six masterly ones discussed above. Yet more than likely their public never thinks about traumatic reliving as such any more than their authors did, whether in regard to Creusa resolving in a rage to kill blameless Ion, or Francesca mired in a loveless lust cut short by her murder, or tormented Athaliah setting herself up as her victim's victim, or Ulalume's bereaved lover blindly finding his way back to her crypt, or maddened Ahab out for vengeance on a dumb blubbery beast, or Rosmer grooming his wife's successor to recommit his wife's suicide. But in never thinking about traumatic reliving as such, readers or spectators accept it implicitly as a fact of life however foreign the world of Creusa, Francesca, Athaliah, Poe's poet-narrator, Ahab, or Rosmer may be to them in other respects. Such implicit acceptance from age to age establishes the reality of traumatic reliving more securely than any clinical or even historical evidence ever could.

References

BALZAC, Honoré de, 1961. *Le colonel Chabert*. Ed. Pierre CITRON. Paris: Marcel Didier.

CARLSON, Marvin, 1974. Patterns of Structure and Character in Ibsen's *Rosmersholm*. *Modern Drama* XVII.

IBSEN, Henrik, 1992. *Nutidsdramaer 1877-99*. Oslo: Gyldendal.

MELVILLE, Herman, 1988. *Moby-Dick or The Whale*.

Evanston and Chicago: Northwestern University Press and The Newbury Library.

POE, Edgar Allan, 1969. *Complete Poems*. Ed. Thomas Ollive MABBOTT. Urbana and Chicago: University of Illinois Press.

RACINE, Jean, 1950. *Oeuvres completes*. Paris: Gallimard.

STERNE, Lawrence, 1929. *Tristram Shandy*. NY: Knopf.

¹⁵ Adding a precocious Freudian touch, his lawyer remarks that Chabert had come full circle from a founding home through Eylau to a homeless shelter (*Ibid.*, p. 144).

¹⁶ An epilogue finds him traveling two years later with a fall-back second wife and a drunken duplicate of a second, deceased false friend in tow.

Rudolph Binion

Brandeis universitetas, JAV

Moksliniai interesai: Europos kultūrinė, politinė ir demografinė istorija, psichoistorija.

TRAUMOS IŠGYVENIMAS KLASIKINĖJE LITERATŪROJE. II dalis

Santrauka

Straipsnyje analizuojami šeši klasikinės literatūros kūriniai, kuriuose panaudotas psichoistorijoje gerai žinomas mechanizmas, kai traumą patyrusi auka po kiek laiko gali dar kartą tai nelauktai ir nesąmoningai išgyventi. Pirmajame iš šešių kūrinių – Euripido „Jonas“ – netekėjusi princesė atėnietė Kreusa su ašaromis palieka mirti savo naujagimi sūnų, gimusį dėl išprievartavimo. Vaikas lieka gyvas, jo ir motinos keliai vėliau susikerta. Princesė, atpažinusi sūnų, nesąmoningai bando jį vėl nužudyti. Antrajame kūrinyje – Frančeskos giesmėje iš Dante's „Dieviškosios komedijos“ – du įsimylėjęliai, užtikti besimylintys ir nužudyti, yra amžinai pasmerkti simboliškai išgyventi mirties momentą. Trečiajame kūrinyje – Rasine'o „Atalija“ – karalienė peiliu bando nužudyti savo palikuonį, kadangi vyro giminė yra kalta dėl jos motinos šiurpios mirties. Ilgainiui ji išgyvena šią traumą sapnuose. Dėl šios priežasties po daugelio metų karalienė paskatina slapta išgyvenusį vaikaitį nukreipti peilį į ją pačią. Edgardo Allano Poe kūrinyje „Ulalumas“ poetas pasakotojas transo būsenoje atsimeina, kaip jis prieš metus nešė savo mylimąją į kapą. Penktasis kūrinys – Hermano Melvilio „Mobis Dickas“ – apie demonišką laivo kapitoną, atkakliai gaudantį baltąjį banginį, dėl kurio kaltės kažkada buvo nupjauta kapitono koja ir kuris šį kartą jį pribaiigia. Galiausiai Henriko Ibseno „Rosmersholme“ dėmesys sutelktas į našlį, kurį persekioja žmonos savižudybė. Jis priverčia žmonos įpėdinę tokiai pačiai savižudybei. Išsami kiekvieno kūrinio analizė apibendrinama palyginus įvairių traumų išgyvenimų aspektus. Remiamasi šiais šešiais literatūros kūriniais ir tikro gyvenimo pavyzdžiais.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: klasika, trauma, pergyvenimas, Euripidas, Dante, Racine'as, Poe, Melvilis, Ibsenas.

Rudolph Binion

Uniwersytet Brandeis, USA

Zainteresowania naukowe: historia kulturalna, polityczna i demograficzna Europy, psychohistoria.

TRAUMATYCZNE PRZEŻYCIE W LITERATURZE KLASYCZNEJ. Część II

Streszczenie

W niniejszym opracowaniu przeprowadzono analizę sześciu klasycznych utworów literackich, w których zastosowano dobrze znany w psychohistorii mechanizm, gdy ofiara traumatycznego doświadczenia po pewnym czasie może raz jeszcze w sposób nieświadomy i ukryty „wywołać” to przeżycie. W pierwszym i najstarszym spośród sześciu badanych utworów – *Ionie* Eurypidesa – zniewolona królowa Kreusa ze łzami skazuje na śmierć swego nowo narodzonego syna, poczętego w wyniku gwałtu, który jednak pozostaje przy życiu. Później ich drogi się przecinają i królowa, która podświadomie rozpoznała syna, ponownie próbuje go zamordować, jednak nieskutecznie. W drugim utworze – w pieśni Francesci z *Boskiej komedii* Dantego – dwoje kochanków złapanych na gorącym uczynku i zamordowanych, jest odtąd skazanych na symboliczne przeżywanie momentu śmierci. W trzecim utworze – *Atalii* Racine'a – królowa zabija swoje dzieci, ponieważ krewni jej męża są winni okrutnej śmierci jej matki. Po latach królowa przeżywa to traumatyczne doświadczenie w nocnym koszmarze, co powoduje, że przywołuje ona swego pozostałego w tajemnicy przy życiu wnuka, by skierował przeciwko niej ten sam nóż. Kolejny utwór – to mroczne *Ulalume* Edgara Allana Poe, gdzie poeta-narrator w stanie transu odtwarza w pamięci tę samą drogę, którą pokonał przed rokiem, niosąc swoją ukochaną do grobu. Piąty utwór – *Moby Dick* Hermana Melville'a – traktuje o demonicznym kapitanie statku, zawzięcie polującym na białego wieloryba, w walce z którym stracił kiedyś nogę, i który tym razem rozprawił się z kapitanem definitywnie. Wreszcie *Rosmersholm* Henryka Ibsena skupia się na wdowcu, którego prześladowają myśli o

samobójstwie żony, i który doprowadza jej następ-
czynię do popełnienia identycznego czynu. Wy-
czerpującą analizę każdego utworu kończy po-
równanie różnych aspektów traumatycznych przeżyć
z sześciu wymienionych utworów literackich, jak też
przykładów z realnego życia.

SŁOWA KLUCZOWE: klasyka, traumatyczne
przeżycie, Eurypides, Dante, Racine, Poe, Melville,
Ibsen.

Gauta 2007 12 11

Priimta publikuoti 2008 01 18

Daiva Aliūkaitė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: +370 37 42 26 04

El. paštas: daiva.aliukaite@gmail.com

Moksliniai interesai: sociolingvistika, perceptyvinė dialektologija, liaudies lingvistika, kognityvinė lingvistika, ekolingvistika.

TARMIŠKAI KALBANČIO ŽMOGAUS STEREOTIPAI: APRIORINĖS EILINIŲ KALBOS BENDRUOMENĖS NARIŲ NUOSTATOS

Straipsnyje, remiantis perceptyvinės dialektologijos teorinėmis išvalgomis bei „Tarminio kalbėjimo suvokimo ir vertinimo“ tyrimo, atlikto keliuose punktuose Rytų Aukštaitijoje, Vakarų Aukštaitijoje, Dzūkijoje ir Žemaitijoje, duomenimis, analizuojamos paprastų kalbos vertintojų kalbinės nuostatos dėl tarminio kalbėjimo. Sukaupta empirinio tyrimo medžiaga labai įvairi, leidžianti apibendrinti įvairias tarminio kalbėjimo vertes.

Šiame straipsnyje dėmesys skiriamas tarminio diskurso kūrėjų kvalifikacijoms apibendrinti, taigi konceptualizuojamas tarmiškai kalbančio žmogaus vaizdinys. Straipsnyje, remiantis atlikto tyrimo duomenimis, apibendrinama, kad tarmiškai kalbantis žmogus yra iš dalies jau išvietintas, bet dar vis kitoks, kitokios kultūros, socialinės padėties ir net elgsenos žmogus. Sutapimo tarp skirtingo regiono, net skirtingų to paties regiono grupių respondentų atsakymų stoka leidžia teigti, kad atskirų regionų respondentai šiek kiek skirtingai konceptualizuoja tarmiškai kalbantį žmogų dėl kelių veiksnių: 1) realaus kodo vartotojo veiksnio, 2) gautų (turimų) žinių veiksnio, 3) kalbinio identiteto veiksnio.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: stereotipas, vaizdinys, perceptyvinė dialektologija, eilinis(-iai) kalbos bendruomenės narys(-iai), kalbinės nuostatos.

1. Įvadinės pastabos

Remiantis sociolingvistų teorinėmis nuostatomis, teigtina, kad kalbėdamas kiekvienas subjektas kitam diskurso dalyviui parodo savo kilmę (plg. Chambers, Trudgill 1998, p. 45; Hudson 1996, p. 40 ir kt.)¹. Akcentas, apskritai kalbinių priemonių repertuaras atskleidžia išsilavinimą, kitus so-

cialinius kalbėtojo duomenis. Siekis išsiaiškinti socialinių, demografinių ir pan. parametrų bei lingvistinių kintamųjų priklausomybę suponuoja daugelį sociolingvistikos tyrimų. Tyrėjai, lingvistinius (tiksliau, sociolingvistinius) kintamuosius asocijuodami su socialinėmis kategorijomis, savo išvalgas grindžia nuosekliais kiekybiniais bei kokybiniais tyrimais.

¹ Plg. Dellas Hymesas teigė, kad vaikas, kuris gali ištarti nors vieną sakinį, neatskleisdamas socialinio ir kalbinio konteksto, yra „socialinis monstras“ (cit. iš Mesthrie 2003, p. 5).

Pirmasis kalbininkas, atkreipęs dėmesį į socialinius kalbėjimo determinantus, buvo Johnas Fischeris², tačiau kalbos kintamųjų prigimties tyrimą, matematinių metodų panaudojimą kalbos įvairavimui tirti, kalbos bendruomenių modelių ir kalbos įvairavimo jose tyrimus labiausiai paskatino Williamo Labovo darbai ir išvalgos (žr. Waltersas 1994, p. 65)³. Lietuvių kalbai tirti W. Labovo metodiką pritaikė Laima Grumadienė (plg. Grumadienė 1988, p. 132-149).

Sociolingvistų apibendrinimai nestokoja patikimumo, gaunama daugiau mažiau tiksli kalbėtojų, kaip tam tikros kalbos bendruomenės narių, sociolingvistinė charakteristika. Tačiau nereikia pamiršti, kad, kaip teigė Richardas Hasanas: „kalba vartojama *gyvenant*“ (cit. iš Coupland 2001, p. 19), taigi savaime suprantama, kad ir paprasti žmonės, t. y. kiti diskurso dalyviai, bando atpažinti (ar tik mano *atpažįstą*) ir įvardyti vieno ar kito kalbėtojo socialinę, demografinę kilmę, t. y. apibrėžti kalbančiojo identitetą. Pagal perceptyvines dialektologijos paradigmą, t. y. paradigmą, apimančią tokias tyrimo strategijas, kurios pirmiausia skatina tirti subjektyviuosius tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos skirtumus (plačiau žr. Preston 1989; Preston 1999, p. xxiii-xl; Preston 2002, p. 57-104; Aliūkaitė 2007a, p. 52-61), kiekvienas diskurso

dalyvis=eilinis kalbos bendruomenės narys, gali konceptualizuoti įsivaizduojamas kalbos bendruomenes. Eilinių kalbos bendruomenės narių sprendimai dėl kitų diskurso dalyvių tapatybės gali būti spontaniški, įvairūs ir nebūtinai objektyvūs. Neabejotina, kad subjektyvūs, kartais tik įsivaizduojami (plg. Dailey-O’Cain 1999, p. 238-239), nesisteminiai, kultūriniai, socialiniai tarminio kalbėjimo ir bendrinės kalbos skirtumai, pagrįsti paties eilinio vartotojo / vertintojo socialinių, kultūrinių, kalbos estetikos ir etikos vertybių visuma, yra pagrindas rasti tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipams.

Šio straipsnio diskusijos **objektas** – kas, koks žmogus šių dienų Lietuvoje kalba tarmiškai eilinių kalbos bendruomenės narių požiūriu.

Straipsnio **tikslas** – konceptualizuoti tarmiškai kalbančio žmogaus vaizdinį.

Tiriamąją medžiagą sudaro dalis pagal perceptyvines dialektologijos metodiką atlikto empirinio tyrimo „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ duomenų. Iš viso tyrime dalyvavo 548 vieno *amžiaus kontingento* (dėl termino žr. Prakapienė 2007, p. 48), t. y. visi tiriamieji yra 13-17 metų, respondentai. Tyrimas vykdytas keliuose punktuose Rytų Aukštaitijoje, Vakarų Aukštaitijoje, Dzūkijoje ir Žemaitijoje (tikslią tiriamųjų imtį žr. 1 ir 2 lentelėse).

² 1958 m. Johnas Fischeris Naujosios Anglijos (JAV) kaimelyje aiškinosi *-in versus -ing* vartoseną (plg. *fishin’* ir *fishing*). Iš 24 tiriamųjų net 21 tiriamasis laisvai vartojo abi formas. Mokslininkas bandė koreliuoti vartojimą su atitinkama kalbėjimo situacija. Paaiškėjo, kad mergaitės dažniau negu berniukai vartojo *-ing*. Pažangesni berniukai taip pat vartojo dažniau formų su *-ing*. Mokslininkas įvairiomis aplinkybėmis apklausinėjo tuos pačius vaikus ir galų gale padarė tokią išvadą – varianto pasirinkimas susijęs su lytimi, klase, asmenybe (agresyvus / linkęs bendrauti), būseną (įsitempęs / atsipalaidavęs), pokalbio formalumu. Apibendrinamas savo tyrimą, J. Fischeris teigė, kad žmonės pasirenka variantą ne dėl lengvesnio, patogesnio tarimo, jų pasirinkimą lemia siekis išreikšti atitinkamą savo statusą bei požiūrį į pokalbio dalyvį (-ius) (plačiau žr. Mesthris 2003, p. 77-78).

³ Viena iš reikšmingiausių Williamo Labovo studijų, lėmusi sociolingvistinių tyrimų sklaidą, yra 1966 m. parengtas darbas apie Niujorko gyventojų tartį. Analizuodamas tiriamųjų tarimo įpročius (tyrimą sudarė keturios dalys: atsakymai į tyrėjo klausimus, t. y. nuoseklus kalbėjimas; trumpo tekstuko skaitymas; žodžių, kuriuose tiriami kintamieji yra tam tikrose pozicijose, skaitymas; minimaliųjų žodžių porų sąrašo skaitymas), W. Labovas juos koreliavo su socialinėmis klasėmis (plačiau žr. Mesthris 2003, p. 80-92; taip pat žr. Murray 1998, p. 167-179).

1 lentelė. Respondentai pagal gyvenamąją vietą

Grupės ⁴	UkmD	UkmŠ	KauAž	Mar6	AIP	SkuoB	KreK	RoP	Iš viso
skaičius	95	65	56	99	63	63	41	66	548
%	17,33	11,86	10,22	18,07	11,5	11,5	7,48	12,04	100 ⁵

2 lentelė. Respondentai pagal gyvenamąją vietą ir lytį

Regionas	Tiriamųjų grupė	M skaič. grupėje	M % (grupėje)	V skaič. (grupėje)	V % (grupėje)
RA ⁶	UkmD	43	26,88	52	32,5
RA	UkmŠ	34	21,25	31	19,37
RA	RoP	37	56,06	29	43,94
VA	KauAž	25	16,13	31	20,0
VA	Mar6	45	29,03	54	34,84
PA	AIP	37	58,73	26	41,27
Ž	SkuoB	43	68,25	20	37,75
Ž	KreK	24	58,53	17	41,46
	<i>Iš viso</i>	288		260	

Tyrimo instrumentas – anoniminė anketa, sudaryta, remiantis perceptyvines dialektologijos nuostatomis (žr. Preston 1988, p. 373-395; 1989; 1999, p. xxiii-xl; 2002, p. 57-104) bei šios tradicijos [perceptyvines dialektologijos] pasekėjų darbuo-

se (plg. žr. Inoue 1999a; Inoue 1999b; Dailey-O’Cain 1999, p. 227-242; Long 1999a, p. 177-198; 1999b, p. 199-226 ir kt.) taikomomis tyrimo metodikomis. Anketoje derinami atvirieji, uždarieji ir pusiau atvirieji klausimai. Anketą sudaro de-

⁴ Tiriamųjų grupių kodinių trumpinių reikšmės: UkmD – Ukmergės Dukstynos pagrindinės mokyklos mokiniai; UkmŠ – Ukmergės Šilo vidurinės mokyklos mokiniai; KauAž – Kauno „Ažuolo“ katalikiškos mokyklos mokiniai; Mar6 – Marijampolės 6-osios vidurinės mokyklos mokiniai; AIP – Alytaus rajono Pivašiūnų vidurinės mokyklos mokiniai; SkuoB – Skuodo rajono Bartuvos vidurinės mokyklos mokiniai; KreK – Kretingos rajono Kartenos vidurinės mokyklos mokiniai; RoP – Rokiškio rajono Pandėlio vidurinės mokyklos mokiniai. Už pagalbą anketuojant tiriamuosius straipsnio autorė dėkoja mokytojams G. Stuknienei, E. Augustinavičienei, R. Bardauskienei L. Tichonovai, R. Paškevičienei, M. Kazakevičienei, A. Pielikienei, A. Pekšienei, J. Vosylienei, O. Rumbutienei, M. Junevičienei, G. Dūdui.

⁵ Pažymėtina, kad, nurodant procentus, iš viso skilties duomenys apvalinami iki 100 %.

⁶ Vartojami šie trumpiniai: RA – Rytų Aukštaitija, VA – Vakarų Aukštaitija, PA – Pietų Aukštaitija, Ž – Žemaitija.

mografinių respondento duomenų dalis (išsiaiškina tiriamųjų gyvenamoji vieta, amžius, lytis) ir dvi pagrindinės turinio dalys. Pagrindinis tyrimo siekis – sukurti tarminio kalbėjimo kultūrinę charakteristiką eilinių vertintojų požiūriu – lėmė anketos turinio dalių klausimus ir užduotis. Tiriameji pirmiausia turėjo aprioriškai konceptualizuoti tarminį kalbėjimą pagal suprantamumo, taisyklingumo, patrauklumo kriterijus. Respondentai taip pat turėjo nurodyti tarminio kalbėjimo koreliatus, priskirti tarminiam kalbėjimui galimą kurti diskursą, išskirti tris pagrindinius požymius, pagal kuriuos geriausiai atpažįstama tarminė raiška, bei trimis požymiais apibūdinti tarmiškai kalbantį asmenį, t. y. nurodyti, su kuo pirmiausia asocijuojasi tarmiškai kalbantis žmogus. Respondentai taip pat turėjo išklausti ir įvertinti du rytų aukštaičių anykštėnų tekstus-stimulus. Išklaustyti tekstus tiriamieji turėjo vertinti pagal skirtingumo, suprantamumo, taisyklingumo, patrauklumo kriterijus, užrašyti ir žemėlapyje pažymėti vietas, iš kur, jų manymu, yra kalbavę, bei apibūdinti savais žodžiais išklaustyti variantus.

Šiame straipsnyje, siekiant apibendrinti, konceptualizuoti tarmiškai kalbančio žmogaus vaizdinį tarp jaunosios kartos atstovų, remiamasi tiriamųjų atsakymais tik į vieną užduotį, t. y., pagal psicholingvistinį principą *stimulus*→*reakcija* parengtą, I. 7. anketos užduotį: *trimis žodžiais (požymiais) apibūdinti tarmiškai kalbantį žmogų*. Su kitais tyrimo „Tarminio kalbėjimo suvokimas ir vertinimas“ duomenimis galima susipažinti straipsnio autorės disertacijos 4 dalyje bei disertacijos prieduose (žr. Aliūkaitė 2007a, p. 140-205, 229-292).

Svarbu pridurti, kad jaunieji respondentai tarmiškai kalbantį asmenį konceptualizavo negirdėję tarminio teksto pavyzdžių, tekstų-stimulų tiri-

meji klausėsi tik pildydami antrąją anketos dalį. Metodologiniu požiūriu tai yra reikšminga. Viena vertus, apriorinis konceptualizavimas, t. y. išankstinis tarminio kalbėjimo vertinimas, dažniausiai pagrįstas tik pačiomis bendriausiomis žiniomis ar jų fragmentais, kita vertus, aprioriniai metalingvistiniai komentarai leidžia formuluoti tam tikras išvagas ir dėl pačių vertintojų kalbinio identiteto, o tai taip pat yra reikšminga.

2. Tarmiškai kalbančio žmogaus vertinimas: apriorinės nuostatos

Apibendrinant visų tiriamųjų atsakymus remtasi Jeano L. Léonardo pasiūlytais metalingvistinių eilinių kalbos bendruomenės narių komentarų vertimo principais (žr. Léonard 2002, p. 237). J. L. Léonardas, remdamasis eilinių vertintojų išvargomis dėl prancūzų kalbos varianto Noirmoutiere, teigė, kad paprasti žmonės gyvena patirčių ir konkrečių situacijų pasaulyje, o ne žodžių ir idėjų pasaulyje, taigi perceptyvinės dialektologijos atstovai turi „versti“ eilinių žmonių metalingvistinius komentarus maždaug tokiu principu, pvz.: „Jiems būdingas skirtingas akcentas“ ⇒ *Jiems būdingi supersegmentiniai ir segmentiniai skirtumai*; „Jie kalba skirtingais žodžiais“ ⇒ *Jiems būdinga skirtinga leksika*; ir pan. (žr. Léonard 2002, p. 237).

Taigi visi respondentų vardyti tarmiškai kalbančio asmens požymiai suskirstyti į 7 pagrindines grupes:

- 1) regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta, pvz., UkmDV35⁷ – *jis yra iš kito Lietuvos miesto ar kaimo*; Mar6V09 – *iš kito krašto*; SkuoBM02 – *gynas žemaitis*;
- 2) socialinis žymėjimas: kaimas, pvz., KauAžV07 – *žemės žmogus, artojas kolūkietis*; RoPV29 – *kaimiečiai*; UkmDM33 – *kaimo žmogus*;

⁷ Pažymėtina, kad po grupės kodinio trumpinio esanti raidelė M žymi respondentę, V – respondentą, skaičius – tiriamojo anketos numerį grupėje. Kiekvienos grupės respondentų anketos numeruotos atskirai.

- 3) kitoks: labiau teigiama kvalifikacija, pvz., KauAžV20 – *patriotas*; Mar6V01 – *besilakantis papročiu*; SkuoBV20 – *užsispyręs*; KreKM19 – *patrauklus*;
- 4) kitoks: labiau neigiama kvalifikacija, pvz., Mar6V21 – *nuobodus*; SkuoBv11 – *nenuosėklus*; KreKV03 – *nemandagus*;
- 5) kitoks: objektyvi kvalifikacija, neutralus vertinimas, pvz., KrekV17 – *savitas*; AIPM18 – *skiriasi nuo kitų*;
- 6) amžius, pvz., UkmDM25 – *bobutė su skara*; RoPM09 – *pagyvenęs žmogus*; AIPV11 – *pagyvenęs*;
- 7) išsilavinimas, pvz., KauAžV03 – *neišsilavinęs*; Mar6V26 – *neišprusęs*; AIPV11 – *neišsilavinęs*; SkuoBM42 – *neturintis aukšto išsilavinimo*.

Daliai respondentų vardytų ypatybių bendro vardiklio nepavyko rasti, tos ypatybės priskirtos grupei – *KITA*, pvz., Mar6M26 – *jo tie patys žodžiai skamba kitaip*; AIPM24 – *augantis tarp tarmiškai kalbančių*; UkmDV26 – *gražiai kalba*. Iš esmės dauguma šiai grupei priskirtų ypatybių yra tarminio kalbėjimo, o ne tarmiškai kalbančio žmogaus požymiai. Toks vertinimas atskleidžia, kad eilinis kalbos bendruomenės narys vertina kitą diskurso dalyvį holistiškai. Reikia pasakyti, kad būtent tokia minčių slinktis ir lemia tam tikrų stereotipų įsigalėjimą.

Respondentų išvardytus tarmiškai kalbančio žmogaus požymius galima skirti į labiau intelektualius ir labiau emocinius vertinimus (taip pat plg. Şen, Baykal 2004 klasifikaciją⁸). Absoliučiai griežta perskyra tarp nurodomų tarmiškai kalbančio asmens charakteristikų šiuo aspektu neįmanoma, tačiau neabejotina, kad kai kurios charakteristikos labiau sietinos su emociniu vertinimu, gal lem-

tu asmeninės kalbinės patirties, apskritai komunikacijos su tarmiškai kalbančiais žmonėmis patirties, pvz.: KauAžM24 – *miela močiutė*; Mar6M28 – *senolis*; Mar6M27 – *užsispyręs*; Mar6M42 – *atlapaširdis*; AIPM16 – *linksmas*; UkmDV06 – *kvailai*; UkmDV15 – *juokinga*; UkmDV022 – *švėplys*; RoPV21 – *draugiškas*; KauAžV31 – *geras grynakraujis valstietis* ir pan. Vienaip ar kitaip tokie pasakymai atspindi tarmiškai kalbančiam asmeniui priskiriamą socialinio patrauklumo / nepatrauklumo vertę (taip pat žr. Aliūkaitė 2007b, p. 211-223). Ir atvirkščiai, galima formuluoti išvalgą, kad kita grupė vertinimų yra pagrįsti žiniomis, objektyviu pasvarstymu, pvz., UkmDM02 – *pagyvenęs žmogus*; RoPM26 – *dažniausiai vyresnio amžiaus žmogus*; KauAžM25 – *žmogus ne iš miesto*.

Peteris Garrettas, Nikolas Couplandas ir Angie Williams, tyrę tarminio diskurso vertę tarp pauglių ir pedagogų Velse, prieina prie išvados, kad dialekto semiotika yra reikšminga identifikuojant *save* ir *kitus* (plačiau žr. Coupland, Williams, Garrett 1999, p. 333-344). Ir šiuo atveju išryškėja, kad respondentai ypatybėmis modeliuoja *kitą*. Galima teigti, kad kuriamas tarmiškai kalbančio asmens portretas iš esmės implicitiškai daugiau mažiau priešpriešinamas patiems respondentams. Tačiau svarbu pažymėti, kad kuriamas tarmiškai kalbančio asmens vaizdinas jaunųjų respondentų sąmonėje iš esmės yra labiau teigiamas negu neigiamas. Tik statistiškai nereikšminga tiriamųjų dalis tarmiškai kalbantį diskurso dalyvį vertina neigiamai (žr. 3 ir 4 lenteles).

Svarbu pridurti, kad dauguma respondentų, užuot nurodę tris ypatybes, kurios, jų manymu, tiksliausiai charakterizuoja tarminio diskurso atstovą, parašė tik 2 (ar net 1), taigi apsispręsta bendravardiklinti tik dvi pirmąsias.

⁸ Meryem Şen ir Nazli Baykal, tyrę, kaip bendrinės turkų kalbos atstovai vertina kalbančius su tam tikru akcentu, visus respondentų komentarus dėl kalbėjimo būdo ir pačių kalbėtojų suskirstė į tris kategorijas: *žinios, emocijos ir kalbos manieros* (2004).

3 lentelė. Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai (1)

Respon- denčių grupė	Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta				Respon- dentų grupė	Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	5		5		UkmDV	5		2	
UkmŠM	5		4		UkmŠV	4		1	
RoPM	2		1		RoPV	0		0	
KauAžM	4		3		KauAžV	1		1	
Mar6M	1		0		Mar6V	2		0	
AIPM	0		1		AIPV	0		0	
SkuoBM	0		0		SkuoBV	0		1	
KreKM	0		0		KreKV	0		0	
	17	5,9	14	4,86		12	4,62	5	1,92
Respon- denčių grupė	Socialinis žymėtumas: kaimas				Respon- dentų grupė	Socialinis žymėtumas: kaimas			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	12		4		UkmDV	17		7	
UkmŠM	10		3		UkmŠV	11		1	
RoPM	2		4		RoPV	0		2	
KauAžM	2		4		KauAžV	11		3	
Mar6M	1		2		Mar6V	3		2	
AIPM	0		8		AIPV	0		6	
SkuoBM	0		0		SkuoBV	0		3	
KreKM	0		1		KreKV	0		0	
	27	9,38	26	9,03		42	16,15	24	9,23
Respon- denčių grupė	Kitoks: labiau teigiama kvalifikacija				Respon- dentų grupė	Kitoks: labiau teigiama kvalifikacija			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	9		9		UkmDV	5		6	
UkmŠM	1		3		UkmŠV	1		2	
RoPM	3		6		RoPV	8		7	
KauAžM	5		3		KauAžV	5		2	
Mar6M	21		19		Mar6V	19		9	
AIPM	5		8		AIPV	3		3	
SkuoBM	19		16		SkuoBV	4		6	
KreKM	8		16		KreKV	4		7	
	71	24,65	80	27,78		49	18,85	42	16,15

3 lentelės tęsinys

<i>Respon- denčių grupė</i>	Kitoks: labiau neigiama kvalifikacija				<i>Respon- dentų grupė</i>	Kitoks: labiau neigiama kvalifikacija			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	1		0		UkmDV	3		6	
UkmŠM	1		1		UkmŠV	3		1	
RoPM	0		1		RoPV	1		1	
KauAžM	0		0		KauAžV	0		0	
Mar6M	0		0		Mar6V	2		2	
AIPM	0		0		AIPV	0		0	
SkuoBM	0		1		SkuoBV	1		1	
KreKM	1		1		KreKV	2		2	
	3	1,04	4	1,39		12	4,62	13	5,0
<i>Respon- denčių grupė</i>	Kitoks: objektyvus, neutralus vertinimas				<i>Respon- dentų grupė</i>	Kitoks: objektyvus, neutralus vertinimas			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	6		4		UkmDV	5		4	
UkmŠM	2		3		UkmŠV	1		0	
RoPM	1		0		RoPV	1		0	
KauAžM	0		1		KauAžV	0		5	
Mar6M	0		3		Mar6V	4		5	
AIPM	0		1		AIPV	0		0	
SkuoBM	3		5		SkuoBV	1		0	
KreKM	10		2		KreKV	2		2	
	22	7,64	19	6,6		14	5,38	16	6,15
<i>Respon- denčių grupė</i>	Amžius				<i>Respon- dentų grupė</i>	Amžius			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	6		7		UkmDV	5		7	
UkmŠM	2		1		UkmŠV	2		2	
RoPM	6		1		RoPV	3		0	
KauAžM	6		0		KauAžV	2		3	
Mar6M	5		1		Mar6V	3		2	
AIPM	28		6		AIPV	16		4	
SkuoBM	0		1		SkuoBV	2		0	
KreKM	0		0		KreKV	0		0	
	53	18,40	17	5,9		33	12,69	18	6,92

3 lentelės tęsinys

Respon- denčių grupė	Išsilavinęs / neišsilavinęs				Respon- dentų grupė	Išsilavinęs / neišsilavinęs			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	1		2		UkmDV	0		0	
UkmŠM	1		1		UkmŠV	0		0	
RoPM	0		0		RoPV	0		1	
KauAžM	1		2		KauAžV	0		1	
Mar6M	0		0		Mar6V	0		7	
AIPM	2		2		AIPV	1		4	
SkuoBM	4		1		SkuoBV	1		0	
KreKM	4		1		KreKV	4		2	
	13	4,51	9	3,13		6	2,31	15	5,77
Respon- denčių grupė	KITA				Respon- dentų grupė	KITA			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	2		3		UkmDV	6		0	
UkmŠM	2		1		UkmŠV	3		0	
RoPM	13		4		RoPV	8		3	
KauAžM	4		3		KauAžV	3		1	
Mar6M	10		5		Mar6V	11		3	
AIPM	2		5		AIPV	5		1	
SkuoBM	12		9		SkuoBV	9		4	
KreKM	0		0		KreKV	2		0	
	45	15,63	30	10,42		47	18,08	12	4,62
Respon- denčių grupė	Nenurodė				Respon- dentų grupė	Nenurodė			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
UkmDM	1		9		UkmDV	6		20	
UkmŠM	10		17		UkmŠV	6		24	
RoPM	10		20		RoPV	8		15	
KauAžM	3		9		KauAžV	9		15	
Mar6M	7		15		Mar6V	10		24	
AIPM	0		6		AIPV	1		8	
SkuoBM	5		10		SkuoBV	2		5	
KreKM	1		3		KreKV	3		4	
	37	12,85	89	30,9		45	17,31	115	4,23

4 lentelė. *Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai (2)*

<i>Kalbėtojo požymiai</i>	UkmDM			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Socialinis žymėtumas: kaimas	12	27,91	4	9,3
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	9	20,93	9	20,93
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	6	13,95	4	9,3
Amžius	6	13,95	7	16,28
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	5	11,63	5	11,63
Išsilavinęs / neišsilavinęs	1	2,33	2	4,65
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	1	2,33	0	0
KITA	2	4,65	3	6,98
NENURODĖ	1	2,33	9	20,93
Iš viso	43	100	43	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	UkmDV			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Socialinis žymėtumas: kaimas	17	32,69	7	13,46
Amžius	5	9,62	7	13,46
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	5	9,62	6	11,54
Amžius	5	9,62	7	13,46
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	5	9,62	2	3,85
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	3	5,77	6	11,54
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	5	9,62	4	7,69
Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	0	0
KITA	6	11,54	0	0
NENURODĖ	6	11,54	20	38,46
Iš viso	52	100	52	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	UkmŠM			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Socialinis žymėtumas: kaimas	10	29,41	3	8,82
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	5	14,71	4	11,76
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	2	5,88	3	8,82
Amžius	2	5,88	1	2,94
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	1	2,94	3	8,82
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	1	2,94	1	2,94
Išsilavinęs / neišsilavinęs	1	2,94	1	2,94
KITA	2	5,88	1	2,94
NENURODĖ	10	29,41	17	50,0
Iš viso	34	100	34	100

4 lentelės tęsinys

<i>Kalbėtojo požymiai</i>	UkmŠV			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Socialinis žymėtumas: kaimas	11	35,48	1	3,23
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	4	12,9	1	3,23
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	3	9,68	1	3,23
Amžius	2	6,45	2	6,45
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	1	3,23	2	6,45
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	1	3,23	0	0
Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	0	0
KITA	3	9,68	0	0
NENURODĖ	6	19,35	24	77,42
Iš viso	31	100	31	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	RoPM			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Amžius	6	16,22	1	2,7
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	3	8,11	6	16,22
Socialinis žymėtumas: kaimas	2	5,41	4	10,81
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	2	5,41	1	2,7
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	1	2,7	0	0
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	0	0	1	2,7
Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	0	0
KITA	13	35,14	4	10,81
NENURODĖ	10	27,03	20	54,05
Iš viso	37	100	37	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	RoPV			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	8	27,59	7	24,14
Amžius	3	10,34	0	0
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	1	3,45	1	3,45
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	1	3,45	0	0
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	0	0
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	2	6,9
Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	1	3,45
KITA	8	27,59	3	10,34
NENURODĖ	8	27,59	15	51,72
Iš viso	29	100	29	100

4 lentelės tęsinys

<i>Kalbėtojo požymiai</i>	KauAžM			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Amžius	6	24,0	0	0
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	5	20,0	3	12,0
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	4	16,0	3	12,0
Socialinis žymėtumas: kaimas	2	8,0	4	16,0
Išsilavinęs / neišsilavinęs	1	4,0	2	8,0
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	0	0	1	4,0
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	0	0	0	0
KITA	4	16,0	3	12,0
NENURODĖ	3	12,0	9	36,0
Iš viso	25	100	25	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	KauAžV			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Socialinis žymėtumas: kaimas	11	35,48	3	9,68
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	5	16,13	2	6,45
Amžius	2	6,45	3	9,68
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	1	3,23	1	3,23
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	0	0	5	16,13
Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	1	3,23
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	0	0	0	0
KITA	3	9,68	1	3,23
NENURODĖ	9	29,03	15	48,39
Iš viso	31	100	31	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	Mar6M			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	21	46,67	19	42,22
Amžius	5	11,11	1	2,22
Socialinis žymėtumas: kaimas	1	2,22	2	4,44
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	1	2,22	0	0
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	0	0	3	6,67
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	0	0	0	0
Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	0	0
KITA	10	22,22	5	11,11
NENURODĖ	7	15,56	15	33,33
Iš viso	45	100	45	100

4 lentelės tęsinys

<i>Kalbėtojo požymiai</i>	Mar6V			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks: labiau teigiama kvalifikacija</i>	19	35,19	9	16,67
<i>Kitoks: objektyvus, neutralus vertinimas</i>	4	7,41	5	9,26
Socialinis žymėtumas: kaimas	3	5,56	2	3,7
Amžius	3	5,56	2	3,7
<i>Kitoks: labiau neigiama kvalifikacija</i>	2	3,7	2	3,7
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	2	3,7	0	0
Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	7	12,96
KITA	11	20,37	3	5,56
NENURODĖ	10	18,52	24	44,44
Iš viso	54	100	54	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	AIPM			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Amžius	28	75,68	6	16,22
<i>Kitoks: labiau teigiama kvalifikacija</i>	5	13,51	8	21,62
Išsilavinęs / neišsilavinęs	2	5,41	2	5,41
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	1	2,7
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	8	21,62
<i>Kitoks: objektyvus, neutralus vertinimas</i>	0	0	1	2,7
<i>Kitoks: labiau neigiama kvalifikacija</i>	0	0	0	0
KITA	2	5,41	5	13,51
NENURODĖ	0	0	6	16,22
Iš viso	37	100	37	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	AIPV			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
Amžius	16	61,54	4	15,38
<i>Kitoks: labiau teigiama kvalifikacija</i>	3	11,54	3	11,54
Išsilavinęs / neišsilavinęs	1	3,85	4	15,38
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	6	23,08
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	0	0
<i>Kitoks: labiau neigiama kvalifikacija</i>	0	0	0	0
<i>Kitoks: objektyvus, neutralus vertinimas</i>	0	0	0	0
KITA	5	19,23	1	3,85
NENURODĖ	1	3,85	8	30,77
Iš viso	26	100	26	100

4 lentelės tęsinys

<i>Kalbėtojo požymiai</i>	SkuoBM			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	19	44,19	16	37,21
Išsilavinęs / neišsilavinęs	4	9,3	1	2,33
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	3	6,98	5	11,67
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	0	0	1	2,33
Amžius	0	0	1	2,33
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	0	0
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	0	0
KITA	12	27,91	9	20,93
NENURODĖ	5	11,67	10	23,26
Iš viso	43	100	43	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	SkuoBV			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	4	20,0	6	30,0
Amžius	2	10,0	0	0
Išsilavinęs / neišsilavinęs	1	5,0	0	0
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	1	5,0	1	5,0
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	1	5,0	0	0
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	3	15,0
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	1	5,0
KITA	9	45,0	4	20,0
NENURODĖ	2	10,0	5	25,0
Iš viso	20	100	20	100
<i>Kalbėtojo požymiai</i>	KreKM			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	10	41,67	2	8,33
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	8	33,33	16	66,67
Išsilavinęs / neišsilavinęs	4	16,67	1	4,17
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	1	4,17	1	4,17
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	0	0
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	1	4,17
Amžius	0	0	0	0
KITA	0	0	0	0
NENURODĖ	1	4,17	3	12,5
Iš viso	24	100	24	100

4 lentelės tęsinys

Kalbėjojo požymiai	KreKV			
	I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks</i> : labiau teigiama kvalifikacija	4	23,53	7	41,18
Išsilavinęs / neišsilavinęs	4	23,53	2	11,76
<i>Kitoks</i> : labiau neigiama kvalifikacija	2	11,76	2	11,76
<i>Kitoks</i> : objektyvus, neutralus vertinimas	2	11,76	2	11,76
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	0	0
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	0	0
Amžius	0	0	0	0
KITA	2	11,76	0	0
NENURODĖ	3	17,65	4	23,53
Iš viso	17	100	17	100

Galima daryti prielaidą, kad respondentų kvalifikacija *kaimas, kaimietis* ir pan. vienaip ar kitaip implikuoja ne tik socialinį žymėtumą, bet ir regioninę priklausomybę. Neabejotina, kad tokius respondentų sprendimus lėmė stereotipinė *kaimo* ir *miesto* opozicija. Miestas ir yra miestas, o kaimas pirmiausia yra provincijoje, o provincija yra kokiame nors regione. Toks indukcinis pasvarstymas nebūtinai teisingas, tačiau labai tikėtina, kad jaunieji respondentai tarmiškai kalbantį žmogų, kvalifikuodami *kaimiečiu*, išreiškė atsiribojimą, galbūt net geografinį. Taigi tikėtina, kad iš tiesų tarminį kalbėjimą su vieta, t. y. tradicine reikšme prototipišku tarminio diskurso požymiu, asociavo didesnę tiriamųjų grupę nei atsiskleidžia 1 ir 2 lentelėse.

Svarbu pažymėti, kad visiškai vienalyčio tarminio diskurso kūrėjo vaizdinio apibendrinti neįmanoma. Išsiskiria skirtingų Lietuvos regionų jaunosios kartos atstovų nuostatos. Šiek tiek skiriasi ir tų pačių grupių respondenčių bei respondentų požiūriai į tarmiškai kalbantį žmogų (taip pat žr. 5 lent. ir 1 pav.):

a) jaunosios Rytų Aukštaitijos respondentės taip apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *iš kaimo + vyresnio amžiaus (senas) + įdomus / išlai-*

kantis ir gerbiantis regiono tradicijas / tradicijas + iš kito regiono / ne vietinis;

b) Rytų Aukštaitijos respondentai taip apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *iš kaimo + įdomus / fainas / juokingas / kultūringas / mylintis savo regioną kalbą, jos neatsisakantis, nesigėdijantis + vyresnio amžiaus (senas) + iš kito regiono / ne vietinis;*

c) Vakarų Aukštaitijos respondentės taip apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *įdomus / vertinantis savo kilmę / tvirtas / komunikabilus / besilaikantis tradicijų / išmintingas + senolis / miela močiutė / vyresnio amžiaus (senas) + tam tikro regiono žmogus;*

d) Vakarų Aukštaitijos respondentai taip apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *propaguojantis tradicijas / nesivaržantis / įdomus kitiems / patriotas / tvirtas / gabus + kaimietis / žemės žmogus, artojas, kolūkietis + senas;*

e) jaunosios dzūkės taip apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *pagyvenęs žmogus / senas + įdomus / mylintis savo kraštą / savo krašto, papročių puoselėtojas / protingas / subrendęs;*

f) jaunieji dzūkai taip apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *senas / mylima močiutė + įdomus;*

g) jaunosios respondentės iš Žemaitijos taip

apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *saugantis tradicijas žmogus / įdomus ausiai / žavus / su charakteriu / drąsus / originalus / tradicijų, kultūros puoselėtojas / įdomus / savitas + neišsilavinęs / nekultūrintas;*

h) jaunesni žemaičiai taip apibūdina tarmiškai kalbantį žmogų: *yra labai geras / nuoširdus / užsišpyręs / originalus / neapsimetėlis / stilingas + neišsilavinęs.*

5 lentelė. Tarmiškai kalbančio žmogaus stereotipai (3)

Požymiai	RA respondentės				Požymiai	RA respondentai			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
Socialinis žymėtumas: kaimas	24	21,05	11	9,65	Socialinis žymėtumas: kaimas	28	25,0	10	8,93
Amžius	14	12,28	9	7,89	Kitoks: labiau teigiama kvalifikacija	14	12,5	15	13,39
Kitoks: labiau teigiama kvalifikacija	13	11,4	18	15,79	Amžius	10	8,93	9	8,04
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	12	10,53	10	8,77	Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	9	8,04	3	2,67
Kitoks: objektyvus, neutralus vertinimas	9	7,89	7	6,14	Kitoks: labiau neigiama kvalifikacija	7	6,25	8	7,14
Išsilavinęs / neišsilavinęs	2	1,75	3	2,63	Kitoks: objektyvus, neutralus vertinimas	7	6,25	4	3,57
Kitoks: labiau neigiama kvalifikacija	2	1,75	2	1,75	Išsilavinęs / neišsilavinęs	0	0	1	0,89
KITA	17	14,91	8	7,02	KITA	17	15,18	3	2,68
Nenurodė	21	18,42	46	40,35	Nenurodė	20	17,86	59	52,68
Iš viso	114	100	114	100	Iš viso	112	100	112	100

5 lentelės tęsinys

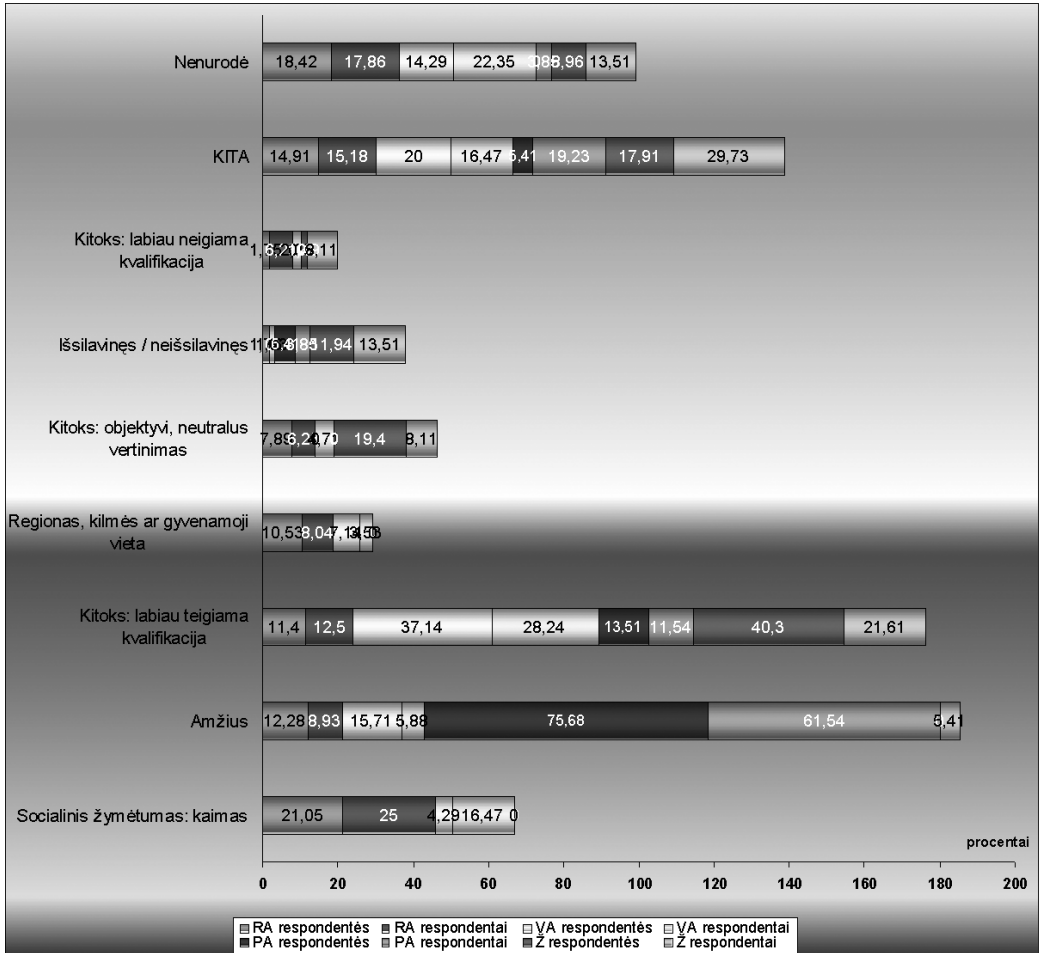
<i>Požymiai</i>	VA respondentės				<i>Požymiai</i>	VA respondentai			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks:</i> labiau teigiama kvalifikacija	26	37,14	22	31,43	<i>Kitoks:</i> labiau teigiama kvalifika- cija	24	28,24	11	12,94
Amžius	11	15,71	1	1,43	Socialinis žymėtumas: kaimas	14	16,47	5	5,88
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	5	7,14	3	4,29	Amžius	5	5,88	5	5,88
Socialinis žymėtumas: kaimas	3	4,29	6	8,57	<i>Kitoks:</i> objektyvus, neutralus vertinimas	4	4,71	10	11,76
Išsilavinęs / neišsilavinęs	1	1,43	2	2,86	Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	3	3,53	1	1,18
<i>Kitoks:</i> labiau neigiama kvalifikacija	0	0	0	0	<i>Kitoks:</i> labiau neigiama kvalifika- cija	2	2,35	2	2,35
<i>Kitoks:</i> objektyvus, neutralus vertinimas	0	0	4	5,7	Išsilavinęs / neišsila- vinęs	0	0	8	9,41
KITA	14	20,0	8	11,43	KITA	14	16,47	4	4,71
Nenurodė	10	14,29	24	34,29	Nenurodė	19	22,35	39	45,88
<i>Iš viso</i>	70	100	70	100	<i>Iš viso</i>	85	100	85	100

5 lentelės tęsinys

<i>Požymiai</i>	PA respondentės				<i>Požymiai</i>	PA respondentai			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
Amžius	28	75,68	6	16,2	Amžius	16	61,54	4	15,39
<i>Kitoks:</i> labiau teigiama kvalifikacija	5	13,51	8	21,62	<i>Kitoks:</i> labiau teigiama kvalifika- cija	3	11,54	3	11,54
Išsilavinęs / neišsilavinęs	2	5,41	2	5,41	Išsilavinęs / neišsila- vinęs	1	3,85	4	15,39
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	1	2,7	Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	0	
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	8	21,62	Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	6	23,08
<i>Kitoks:</i> labiau neigiama kvalifikacija	0	0	0	0	<i>Kitoks:</i> labiau neigiama kvalifika- cija	0	0	0	0
<i>Kitoks:</i> objektyvus, neutralus vertinimas	0	0	1	2,7	<i>Kitoks:</i> objektyvus, neutralus vertinimas	0	0	0	0
KITA	2	5,41	5	13,51	KITA	5	19,23	1	3,85
Nenurodė	0	0	6	16,22	Nenurodė	1	3,85	8	30,77
<i>Iš viso</i>	37	100	37	100	<i>Iš viso</i>	26	100	26	100

5 lentelės tęsinys

<i>Požymiai</i>	Ž respondentės				<i>Požymiai</i>	Ž respondentai			
	I pozicija		II pozicija			I pozicija		II pozicija	
	Skaič.	%	Skaič.	%		Skaič.	%	Skaič.	%
<i>Kitoks:</i> labiau teigiama kvalifikacija	27	40,3	32	47,76	<i>Kitoks:</i> labiau teigiama kvalifikacija	8	21,61	13	35,14
<i>Kitoks:</i> objektyvus, neutralus vertinimas	13	19,4	7	10,45	Išsilavinęs / neišsilavinęs	5	13,51	2	5,41
Išsilavinęs / neišsilavinęs	8	11,94	2	2,99	<i>Kitoks:</i> labiau neigiama kvalifikacija	3	8,11	3	8,11
<i>Kitoks:</i> labiau neigiama kvalifikacija	1	1,49	2	2,99	<i>Kitoks:</i> objektyvus, neutralus vertinimas	3	8,11	2	5,4
Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	1	1,49	Amžius	2	5,41	0	0
Amžius	0	0	1	1,49	Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	1	2,7
Regionas, kilmės ar gyvenamoji vieta	0	0	0	0	Socialinis žymėtumas: kaimas	0	0	3	8,11
KITA	12	17,91	9	13,43	KITA	11	29,73	4	10,81
Nenurodė	6	8,96	13	19,4	Nenurodė	5	13,51	9	24,32
<i>Iš viso</i>	67	100	67	100	<i>Iš viso</i>	37	100	37	100

1 pav. Tarmiškai kalbančio žmogaus charakteristika

3. Baigiamosios pastabos

Apibendrinant galima teigti, kad tarmiškai kalbantį žmogus yra iš dalies jau *išvietintas*, bet dar vis *kitoks*, *kitokios kultūros*, *socialinės padėties* ir *net elgsenos* žmogus.

Sutapimo tarp skirtingo regiono, net skirtingų to paties regiono grupių respondentų atsakymų stoka leidžia teigti, kad atskirų regionų respondentai kiek skirtingai konceptualizuoja tarmiškai kalbantį žmogų dėl kelių veiksnių:

1. *Realaus kodo vartojimo veiksnio*: respondentai

kasdienėje aplinkoje girdi (arba negirdi) tarminį kodą iš tam tikrų žmonių → plg. respondentas girdi (ar *mano / įsitikinęs* girdi) tarminę raišką iš vyresnės kartos atstovų, taigi apskritai tarminę raišką asocijuoja su vyresniąja karta; respondentas girdi (ar *mano / įsitikinęs* girdi) tarminę raišką iš menkesnio išsilavinimo atstovų, taigi ir apskritai tarminio kodo sąlyga tokiam vertintojui yra išsilavinimo stoka ir t. t.

2. *Gautų (turimų) žinių veiksnio*: respondentai mokykloje supažindinti (arba nesupažindinti) su

tarmine diferenciacija Lietuvoje, apskritai gavę (negavę) pradinių tarmių mokslo žinių → plg. respondentas yra išmokęs, kad tarmės yra užrašinėjamos kaimuose, taigi apskritai tarminę raišką asociuoja su kaimo, o ne miesto atstovu ir pan.

3. *Kalbinio identiteto veiksnio*: respondentai sąmoningai laiko save kokio nors kodo vartotojais, kokios nors kalbos bendruomenės nariais, tai lemia teigiamą arba neigiamą tarminio diskurso kūrėjų vertinimą → plg. respondentas susitapatina su vienu ar kitu Lietuvos dialektu, taigi labai tikėtina, kad tokiam tiriamajam yra būdingas bendrasis teigiamas tarmiškai kalbančio žmogaus vaizdinys. Prisimenant P. Blancheto ir N. Armstrongo (2006, p. 254) apibendrintą dialekto vartotojų klasifikaciją, pagal kurią skiriami: a) *nuolatinis ak-*

tyvusis vartotojas, sklandžiai kurias tarminį diskursą kasdieniniame gyvenime; b) *nenuolatinis aktyvusis vartotojas*, gebas kurti tarminį diskursą esant tam tikroms aplinkybėms (šeimoje ir pan.); c) *pasyvusis vartotojas*, suprantas tarminę raišką, galįs tarmiškai pasakyti keletą frazių; d) *simbolinis vartotojas*, jaučias ištikimybę tarnei, labai menkai ją tesuprantas tarmiškai arba nieko nesuprantas, tačiau palaikąs tarmių vartoseną ir vertinąs tarmę kaip kultūrinio identiteto simbolį; galima teigti, kad tiek reali dialekto kompetencija, tiek lojalumas tarminei raiškai gali lemti teigiamus stereotipus. Kita vertus, eilinio vertintojo susitapatinimas su kitokios raiškos atstovais gali lemti bendrąjį neigiamą tarminio diskurso atstovo vaizdinį.

Literatūra

ALIŪKAITĖ, D., 2007a. *Tarminis kalbėjimas ir bendrinė kalba: objektyviųjų ir subjektyviųjų skirtumų kultūrinė vertė*. [Rankraštis]: daktaro disertacija: humanitariniai mokslai, filologija (04H). Vilniaus universitetas. Vilnius.

ALIŪKAITĖ, D., 2007b. Tarminio kalbėjimo estetinė vertė: nuostatų tyrimas. In: Red. J. KRŪMINIENĖ. *Tekstai ir kontekstai: transformacijų sklaida*, Vilnius: VU leidykla, 211-223.

BLANCHET, P.; ARMSTRONG, N., 2006. The Sociolinguistic Situation of 'Contemporary Dialects of French' in France Today: an Overview of Recent Contributions on the Dialectalisation of Standard French. *Journal of French Language Studies*, 16, 251-275.

CHAMBERS, J. K.; TRUDGILL, P., 1998. *Dialectology*. Second Edition. Cambridge: Cambridge University Press.

COUPLAND, N., 2001. Introduction: Sociolinguistic Theory and Social Theory. In: Eds. N. COUPLAND, S. SARANGI, Ch. N. CANDLIN. *Sociolinguistics and Social Theory*, Harlow: Pearson Education, 1-26.

COUPLAND, N.; WILLIAMS, A.; GARRETT, P., 1999. "Welshness" and "Englishness" as Attitudinal Dimensions of English Language Varieties in Wales. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, Vo-

lume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 345-358.

DAILEY-O'CAIN, J., 1999. The Perception of Post-Unification German Regional Speech. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 227-242.

GRUMADIENĖ, L., 1988. Sociolingvistinis vilniečių lietuvių kalbos tyrimas: konsonantizmas ir akcentuacija. *Lietuvių kalbotyros klausimai*, 27, 132-149.

HUNDSON, R. A., 1996. *Sociolinguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

INOUE, F., 1999a. Classification of Dialects by Image: English and Japanese. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 147-160.

INOUE, F., 1999b. Subjective Dialect Division in Great Britain. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 161-176.

LÉONARD, J. L., 2002. Microcosmic Perceptual Dialectology and the Consequences of Extended Linguistic Awareness. A Case Study of Noirmoutier Island (France). In: Eds. D. LONG, D. R. PRESTON. *Handbook of*

Perceptual Dialectology, Volume 2, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 219-248.

LONG, D., 1999a. Geographical Perception of Japanese Dialect Regions. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 177-198.

LONG, D., 1999b. Mapping Nonlinguists' Evaluations of Japanese Language Variation. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, 199-226.

MESTHRIE R., SWANN J., DEUMERT A., LEAP L. W., 2003. *Introducing Sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

MURRAY, S. O. 1998. *American Sociolinguistics. Theorists and Theory Groups*. Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.

PRAKAPIENĖ, D., 2007. *Demografijos pagrindai*. Kaunas: Šviesa.

PRESTON, D. R., 1988. Methods in the Study of Dialect Perceptions. In: Ed. A. R. THOMAS. *Methods in Dialectology*, Clevedon: Multilingual Matters, 373-395.

PRESTON, D. R., 1989. *Perceptual Dialectology: Non-linguists' Views of Areal Linguistics*. Dordrecht: Foris.

PRESTON, D. R., 1999. Introduction. In: Ed. D. R. PRESTON. *Handbook of Perceptual Dialectology*, Volume 1, Amsterdam, Philadelphia: John Benjamins Publishing Company, xxiii-xl.

PRESTON, D. R., 2002. Perceptual Dialectology: Aims, Methods, Findings. In: Eds. J. BERNS, J. VAN MARLE. *Present-day Dialectology. Problems and Findings*, Berlin, New York: Mouton de Gruyter, 57-104.

ŞEN, M., BAYKAL N., 2004. Evaluational Reactions of Standard Accented Turkish Speakers towards Accented Speech and Speakers. *TRANS. Internet-Zeitschrift für Kulturwissenschaften*, No. 15, 2003. Prieiga: http://www.inst.at/trans/15Nr/06_1/sen_baykal15.htm [Žiūr. 2005-10-19]

WALTERSAS, K., 1994. Dialektologija. In: Red. L. GRUMADIENĖ. *Sociolingvistika ir kalbos kultūra*, Vilnius: Gimtoji kalba, 62-74.

WARDHAUGH, R., 2006. *An Introduction to Sociolinguistics*. Fifth Edition. Oxford: Blackwell.

Daiva Aliūkaitė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: sociolinguistics, perceptual dialectology, folk linguistics, cognitive linguistics, ecolinguistics.

STEREOTYPES OF A DIALECT USER: THE A PRIORI ATTITUDES OF THE ORDINARY MEMBERS OF LANGUAGE COMMUNITY

Summary

The paper aims at the analysis of the language attitudes of the ordinary language estimators with respect to the dialectal discourse on the basis of the theoretical insights developed by perceptual dialectology and the data of the experiment 'On Perception and Estimation of the Dialectal Discourse' carried out in several areas of East Highlands, West Highlands, South Lithuania and Lowlands. The gathered material of the empirical research is rich in its variety thus allowing for the discussion of various values of the dialectal discourse.

Daiva Aliūkaitė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: socjolingwistyka, dialektologia percepcyjna, potoczne rozważania o języku, lingwistyka kognitywna, ekolingwistyka.

STEREOTYPY CZŁOWIEKA MÓWIĄCEGO GWARĄ: ZAŁOŻENIA APRIORYCZNE SZEREGOWYCH CZŁONKÓW WSPÓLNOTY JĘZYKOWEJ

Streszczenie

W artykule, na podstawie założeń teoretycznych dialektologii percepcyjnej oraz danych badań nad pojmowaniem i oceną mówienia gwarą, przeprowadzonego w kilku miejscach we Wschodniej i Zachodniej Aukštocie, Dzūkii i na Żmudzi, poddano analizie założenia językowe zwykłych użytkowników języka dotyczące mówienia gwarą. Zgromadzony materiał badań empirycznych jest bardzo różnorodny i pozwala na uogólnienie różnego wartościowania mówienia gwarą.

The paper focuses on the description of the qualification of the dialectal discourse composers – in other words, an attempt has been made to conceptualize the image of a dialect user.

Relying on the data of the mentioned experiment, the author arrives at the conclusion that a dialect user is partially dislocated, yet still remains *the other*, i.e. the person representing a *different* culture, *different* social status or even extending a *different* mode of behaviour. Due to the lack of conformity between the answers of the respondents representing different regions or even different groups of the same region, it is possible to claim that the respondents from different regions introduce different conceptualizations of a dialect user which is determined by the following factors:

1. *The real code-user factor*: in their everyday environment, the respondents hear (or do not hear) the dialectal code from certain persons. Compare: the respondent hears (or thinks/is sure that he/she does) the dialectal expression from the representatives of the older generation. It means that he/she associates the dialectal speech with the older generation. Or, the respondent hears (or thinks/is sure that he/she does) the dialectal speech from the persons of lower education. Hence, for him/her, the main condition for the usage of the dialectal code is the lack of proper education, etc.

2. *The obtained knowledge factor*: the respondents obtained knowledge about the dialectal differentiation in Lithuania at school, or possess (do not possess) their general knowledge about the Lithuanian dialects. Compare: the respondent has learned that dialects are generally recorded in villages; therefore he/she associates the dialectal expression with the representatives of the country rather than of the city, etc.

3. *The dialect identity factor*: the respondents consciously consider themselves to be the users of a certain language code and identify themselves as members of a certain language community which determines either positive or negative estimation of the dialectal discourse composers. Compare: the respondent identifies him/herself with one or another Lithuanian dialect; hence, it is probable that such a respondent possesses the general positive image of

W artykule wiele uwagi poświęcono uogólnieniom dotyczącym kwalifikacji twórców dyskursu gwarowego: skonceptualizowano wyobrażenie człowieka mówiącego gwarą. Na podstawie danych przeprowadzonych badań dokonano uogólnień, że człowiek mówiący gwarą częściowo jest już wysiedleńcem, ale w dalszym ciągu jest to inny człowiek, o innej kulturze, innym statusie społecznym i nawet o innym sposobie zachowania. Brak zbieżności sądów w odpowiedziach respondentów z różnych regionów, a nawet różnych grup z tego samego regionu, pozwala twierdzić, że respondenci z poszczególnych regionów w nieco odmienny sposób określają człowieka mówiącego gwarą w zależności od kilku czynników: 1) realnego czynnika użytkownika kodu, 2) czynnika uzyskanych (posiadanych) wiadomości, 3) czynnika tożsamości językowej.

SŁOWA KLUCZOWE: stereotyp, wyobrażenie, dialektologia percepcyjna, szeregowy członek (szeregowi członkowie) wspólnoty językowej, założenia językowe.

a dialect user. On the other hand, the identification of an ordinary estimator with the representatives of another linguistic expression may determine the general negative image of the user of the dialectal discourse.

KEY WORDS: dialect user; stereotype; image, perceptual dialectology, ordinary member/s of language community, language attitude.

Gauta 2008 05 30

Priimta publikuoti 2008 08 11

Gabriela Fernandez-Diaz

University of Sevilla

Department of English Philology

Palos de la Frontera, s/n

41004 Sevilla, Spain

E-mail: gfernan@us.es

Research interests: *Natural Language Processing, Computer Tools for Translation and Language Teaching, Discourse Analysis, Corpus Linguistics.*

A POLITICAL LANGUAGE CORPUS AND ITS APPLICATIONS IN LANGUAGE TEACHING

The main purpose of this paper is to build and exploit a corpus on political language in order to show the reader what kind of information can be gathered just by observing the use of the language in its context. We demonstrate how a corpus can be exploited for the acquisition of a specialised language, specifically, political language (PL). By using some basic processing tools in Corpus Linguistics, we analyse PL in the context of the European Union (EU). Firstly, we show how to compile a corpus from scratch. Secondly, we present the two corpora we have built for our research: a general reference corpus and a specialised corpus. The first corpus consists of approx. 500,000 words collected from the speeches of Javier Solana, the EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy, whereas the second one consists of approx. 200,000 words on the topic of Human Rights. Thirdly, we process our corpora in order to examine the most distinctive features of PL vocabulary. Thus, we will analyse common political terms and expressions based on the following criteria: frequency of words, key words in context, word clusters, collocations, and concordances. Samples and data are collected and presented throughout the paper to support our analyses and hypotheses. Our final goal is to show teachers and language learners how to familiarise themselves with the terminology of present-day politics within the scope of the EU.

KEY WORDS: Corpus Linguistics, Political Discourse, Language Teaching.

1. Introduction

This paper aims at building and exploiting a corpus of political language (PL) to be used in the scope of language teaching. Thus, we will show language teachers and learners what kind of information can be gathered just by observing the use of the language in its context. Furthermore, we will show language teachers and learners how to familiarise themselves with the terminology representative of present-day Politics in the context

of the European Union. In the first section of our paper, we introduce the field of Corpus Linguistics and its applications. In section two, we explain how to compile a corpus from scratch and present our two corpora, i.e. a general reference corpus and a specialised corpus. Section three is devoted to the exploitation and analysis of these corpora. We present the tool kit we have used to conduct our research, *WordSmith Tools*, and we carry out some experiments on our PL corpora. Fur-

thermore, we look into the main characteristics of PL. Thus, we identify term candidates in our corpora and examine the way terms interact with each other, taking into account the context in which words appear. We conclude in section four summarising the most important claims in our work and presenting some future lines of research.

2. Corpus Linguistics and its applications

Our research work fits into the field of Corpus Linguistics (CL), a methodology in Linguistics (Sinclair 1991; Kennedy 1998). McEnery & Wilson (1991: 1) define CL as “the study of language based on examples of ‘real life’ language use”. Research on this field dates back to the 80’s and the interest in this field has been growing steadily as new technologies and computational methods to exploit corpora improve and consolidate day after day. Corpora can have many different applications depending on what you want to explore (Sinclair 1996; Bowker & Pearson 2002; Granger, Lerot & Petch-Tyson 2003; Laviosa 2003). Thus, we find that corpora can be used by lexicographers, terminologists, translators, language teachers and students, just to name a few (Botley, McEnery & Wilson 2000; Zanettin, Bernardini & Stewart 2003). These areas have in common the use of samples to show the use of the language in different scenarios. Thus, a translator can use a monolingual, bilingual or multilingual corpus to compare the use of certain words or expressions in different languages. In a different way, a foreign language teacher, can show his/her students the use of certain collocations, idioms or expressions representative of the language they are learning. This sort of information is not properly shown in the general bilingual dictionaries that most students have access to. A terminologist, on his part, can get used to the language and terminology rep-

resentative of a discipline by observing the use of the language in a corpus, containing texts in that field. In the same way, a lexicographer will exploit a corpus in order to build new dictionaries or add new entries to existing ones.

All these different applications demonstrate the importance of the field of Corpus Linguistics. In this paper, however, we examine the potential of a corpus in the acquisition of language and vocabulary in the field of language teaching. Thus, we are only interested in learning the main features of specialised languages, regarding vocabulary and more specifically, frequent terms and common expressions, with a view to providing teachers new mechanisms and methods to use in the classroom. We analyse PL, but our research can be made extensive to any other specialised field or domain.

3. Corpus Compilation

In order to perform our experiments, we compiled two corpora: a general reference (GR) corpus and a specialised purpose (SP) corpus. By observing the language of our GR corpus we will learn the basics of political language (PL). To learn more about the terminology of a specific discipline, we compared and contrasted our GR corpus with a specialised one, on the subject of “Human Rights” (HR).

The whole process of corpus compilation can be summarised in this way: searching for texts on the web, selecting and downloading appropriate texts from the site, storing the texts, and finally preparing the texts for the analysis process (Bowker 2002).

Our first task consisted in choosing the collection of texts to represent our corpora. In this paper we adopt Bowker & Pearson’s (2002: 9) definition of a corpus as “a large collection of authentic texts that have been gathered in

electronic form according to a specific set of criteria". Thus, our GR and SP corpora contain a representative sample of texts in the subjects of Politics and HR, respectively. When compiling specialised language corpora, it is common practice to search for documents from well-known organisations and institutions such as the European Union (EU), where the information can be utterly trusted. Besides, texts in the EU are public domain and consequently can be used for research purposes. For our research, we downloaded texts from the Council of the EU (http://ec.europa.eu/external_relations/human_rights/doc/index.htm; http://www.consilium.europa.eu/cms3_applications/applications/solana/index.asp).

This site contains archives with all kind of documents employed in the EU. For instance, all the speeches of Javier Solana, High Representative for the Common Foreign and Security Policy, Secretary-General of the Council of the EU, from the year 1999 until present, can be recovered. In fact, our GR corpus consists of all the speeches Mr Solana gave in English during the years 2000-2005, adding up to a total of 171 speeches. We consider Javier Solana's speeches representative of present-day Politics, and therefore, suitable for our research.

The documents were finally gathered into one file (they had to be converted from PDF format into plain text files to be processed with *WordSmith Tools*); resulting into a corpus of 534,302 words. On the other hand, our SP corpus consists of texts collected from the HR division at the EU, adding up to a total of 190,916 words. The size of these corpora represents a good sample according to the standards on CL (Bowker & Pearson 2002; Hunston 2002).

4. Corpus Processing and Analysis

Our next step consisted in processing our corpora. We made use of the software *WordSmith Tools*,

developed by Mike Scout of the University of Liverpool and available from <http://www.lexically.net/wordsmith/version5/index.html>. *WordSmith* is made up of an integrated suite of programs frequently used in CL. First of all, we were interested in identifying the most common words in our PL corpus. *WordSmith* has a function called *WordList* which produces batch word lists for any given number of documents or texts. These lists can be ordered according to different criteria: alphabetically, frequency-ranked and statistically.

As we were only interested in analysing content words, it was necessary to supply *WordSmith* with a "Stop List" file containing those function words we did not want to process and load it so that every time we generated a list, function words were ignored.

After processing our two corpora with *WordList*, the statistics showed that our GR corpus was made up of 534,302 tokens (number of total words in a corpus) and 9,664 types (number of different words in a corpus), whereas our SP corpus consisted of 181,751 tokens and 8,071 types (See table 1). Specialised corpora are characterised by a low proportion of new terms per text, i.e. types/tokens ratio. For instance, a corpus of 1,000 words/tokens might contain 300 types, which means that many words in the corpus are repeated. The ratio between types and tokens would be 30%.

Frequency lists offer information and statistics about the number of word occurrences in a corpus, which help language teachers and learners to determine the nature of the subject they are dealing with (Leech, Rayson & Wilson 2001). In this work, we offer frequency lists for the first 25 most common terms in our corpora. These terms will give language learners a real idea of the content of the corpora and will allow them to familiarise themselves with the most relevant terminology in PL, in the context of the EU. Thus, we realise that some of the most representative

Table 1

N	text file	file size	text file	file size
text file	Overall	GRCorpus.txt	Overall	SPCorpus.txt
file size	3203175	3203175	1174071	1174071
tokens (running words) in text	534302	534302	190916	190916
tokens used for word list	534302	534302	181751	181751
types (distinct words)	9664	9664	8071	8071
type/token ratio (TTR)	1,808714867	1,808714867	4,440690994	4,440690994
standardised TTR	42,08634186	42,08634186	37,24365234	37,24365234
standardised TTR std.dev.	57,71938324	57,71938324	62,85292816	62,85292816
standardised TTR basis	1000	1000	1000	1000
mean word length (in characters)	4,828647614	4,828647614	5,24157238	5,24157238
word length std.dev.	2,830578804	2,830578804	3,097258329	3,097258329
sentences	28522	28522	5187	5187
mean (in words)	18,73296928	18,73296928	35,0395813	35,0395813
std.dev.	11,02304363	11,02304363	45,02746964	45,02746964
paragraphs	1	1	1	1
mean (in words)	534302	534302	181751	181751

words in the speeches of Javier Solana include: “security”, “political”, “work”, “military”, “policy”, “crisis”, “peace”, “defence” and “management”, among others. On the other hand, the most frequent words in the SP corpus are: “rights”, “human”, “commission”, “member”, “support”, “democracy”, “assistance” and “women”, to name a few (See table 2).

These lists supply information about hot issues in present-day Politics. Hence, if an English language teacher planned to build a vocabulary list on political terms to handle to his students, all these words should be included.

Nonetheless, if we are interested in learning how words relate to each other, we should perform further experiments, that is, search for word

clusters, collocates, concordances and key words (Biber, Conrad & Reppen 2000).

Word clusters represent a functionality integrated in *WordList* that shows the most frequent combinations of words in a given text. Table 3 offers the 25 most common clusters of three words for the adjective “international”, one of the most representative words in our GR corpus.

By observing these patterns, learners will familiarise themselves with new combinations of words in the PL context. For instance, “international criminal court”, “international relations”, “international community”, “international affairs”, “international law” and “international scene”, among others.

Table 2

N	GRCorpus Word	Freq.	%	SPCorpus Word	Freq.	%
1	EU	2489	0,465841413	RIGHTS	2226	1,165957808
2	SECURITY	1926	0,360470295	HUMAN	1935	1,013534784
3	EUROPE	1803	0,33744961	EU	1402	0,734354377
4	WORLD	1286	0,240687847	COMMISSION	846	0,443126827
5	POLICY	1200	0,22459209	COUNCIL	693	0,362986863
6	STATES	1100	0,205876082	MEMBER	603	0,315845698
7	INTERNATIONAL	1096	0,205127433	STATES	516	0,270275921
8	POLITICAL	1036	0,193897828	COUNTRIES	512	0,268180758
9	MILITARY	995	0,186224267	INTERNATIONAL	486	0,254562229
10	WORK	947	0,17724058	SUPPORT	474	0,248276725
11	COUNTRIES	940	0,17593047	DEMOCRACY	382	0,200087994
12	CRISIS	931	0,174246028	COMMUNITY	375	0,196421459
13	PEACE	899	0,168256909	PARLIAMENT	351	0,183850482
14	PROCESS	851	0,159273222	ARTICLE	329	0,172327101
15	NATO	818	0,153096944	PROJECTS	321	0,168136775
16	SUPPORT	783	0,146546334	ACTIVITIES	308	0,161327496
17	FOREIGN	782	0,146359175	LAW	308	0,161327496
18	COUNCIL	748	0,139995739	POLITICAL	306	0,160279915
19	CAPABILITIES	734	0,137375489	DEVELOPMENT	304	0,159232333
20	MEMBER	706	0,132135004	CIVIL	293	0,153470635
21	CONFLICT	659	0,123338483	DIALOGUE	275	0,144042403
22	DEFENCE	658	0,123151325	ASSISTANCE	271	0,14194724
23	OPERATION	653	0,122215524	WOMEN	271	0,14194724
24	MANAGEMENT	643	0,120343924	ACTION	264	0,138280705
25	REGION	607	0,113606162	UN	264	0,138280705

Besides, if they want to know more on the frequency of these word clusters, they can examine collocates and concordances for the word “international”. *WordSmith* integrates a specific

tool for the analysis of concordances and collocates in a corpus, known as “Concord”.

Collocates provide specific information about the order of words in their context. The statistics

Table 3

N	Cluster GRCorpus	Freq.	Length
1	THE INTERNATIONAL COMMUNITY	181	3
2	OF THE INTERNATIONAL	78	3
3	ON THE INTERNATIONAL	38	3
4	OUR INTERNATIONAL PARTNERS	26	3
5	INTERNATIONAL COMMUNITY IS	24	3
6	WITH OUR INTERNATIONAL	22	3
7	IN THE INTERNATIONAL	21	3
8	THAT THE INTERNATIONAL	20	3
9	OF INTERNATIONAL LAW	20	3
10	TO THE INTERNATIONAL	20	3
11	AND THE INTERNATIONAL	20	3
12	THE INTERNATIONAL CRIMINAL	18	3
13	PEACE AND SECURITY	16	3
14	INTERNATIONAL PEACE AND	16	3
15	IN INTERNATIONAL RELATIONS	16	3
16	INTERNATIONAL CRIMINAL COURT	16	3
17	BY THE INTERNATIONAL	16	3
18	BASED INTERNATIONAL ORDER	16	3
19	FOR INTERNATIONAL MISSIONS	14	3
20	IN INTERNATIONAL AFFAIRS	14	3
21	RULE BASED INTERNATIONAL	12	3
22	ATOMIC ENERGY AGENCY	12	3
23	A RULE BASED	12	3
24	THE INTERNATIONAL SCENE	12	3
25	INTERNATIONAL COMMUNITY TO	12	3

in table 4 show “community” as the first word accompanying the word “international”, followed in equally ranked position by the words “law” and “security”. To be more concise, the word “international” appears 1,128 times in our GR corpus, 189 times in combination with the word “community”. Furthermore, the word “community” appears on the immediacy of the word “international” by its right 187 times, and only two times by its left. On their part, the word “law” follows “international” 56 times out of 62 by its right and 6 by its left and the word “security” comes after the word “international” 54 times by its right and only 8 times by its left, out of 54.

With a view to gathering more information about the use of the word “international”, as well as observing how its word clusters and collocates appear in their real context, language teachers and learners should examine its concordances. *Concordances* allow to retrieve all the occurrences of a search pattern in a corpus together with its immediate contexts. *WordSmith* displays the output in KWIC (Keyword in context) format. Thus, the concordances for the word “international” are offered next in table 5.

In this sense, learners can learn even more about the vicinity of words if they introduce another search pattern criterion, namely, “context word”. *WordSmith* allows users to restrict their search for patterns containing a predefined context word. This means that it will show them the occurrence of two adjacent words, in their real context. Thus, supposing learners or teachers want to know how the word “security” relates to the word “policy”, they should introduce “security” in the search pattern for collocates, and the word “policy” as the “context word”. The result can be viewed in table 6.

The term “security” appears in an outstanding position on the left of the term “policy”. We can conclude that “security policy” is a collocation in English, in contrast with the pattern “policy

Table 4

N	Word GR Corpus	With	Texts	Total	Total Left	Total Right	L5	L4	L3	L2	L1	Centre	R1	R2	R3	R4	R5
1	INTERNATIONAL	INTERNATIONAL	1	1128	16	16	6	8	2	0	0	1096	0	0	2	8	6
2	COMMUNITY	INTERNATIONAL	1	189	2	187	0	0	0	2	0	0	187	0	0	0	0
3	SECURITY	INTERNATIONAL	1	62	8	54	4	4	0	0	0	0	34	0	18	2	0
4	LAW	INTERNATIONAL	1	62	6	56	0	0	2	4	0	0	48	8	0	0	0
5	ORGANISATIONS	INTERNATIONAL	1	60	0	60	0	0	0	0	0	0	42	8	10	0	0
6	ORDER	INTERNATIONAL	1	46	4	42	0	4	0	0	0	0	40	0	2	0	0
7	INSTITUTIONS	INTERNATIONAL	1	44	8	36	4	2	0	0	2	0	20	6	4	0	6
8	RELATIONS	INTERNATIONAL	1	42	4	38	0	0	2	0	2	0	38	0	0	0	0
9	PARTNERS	INTERNATIONAL	1	38	2	36	0	0	2	0	0	0	36	0	0	0	0
10	BASED	INTERNATIONAL	1	34	20	14	0	0	0	0	20	0	0	4	6	0	4
11	ISSUES	INTERNATIONAL	1	32	8	24	0	0	0	8	0	0	16	2	2	4	0
12	COOPERATION	INTERNATIONAL	1	32	8	24	4	0	4	0	0	0	16	0	4	4	0
13	ROLE	INTERNATIONAL	1	32	20	12	10	0	10	0	0	0	8	0	0	0	4
14	EU	INTERNATIONAL	1	30	20	10	10	4	6	0	0	0	0	0	0	2	8
15	WELL	INTERNATIONAL	1	30	20	10	6	4	2	8	0	0	0	4	6	0	0
16	AFFAIRS	INTERNATIONAL	1	28	0	28	0	0	0	0	0	0	28	0	0	0	0
17	SUPPORT	INTERNATIONAL	1	28	16	12	4	0	12	0	0	0	10	0	2	0	0
18	POLICE	INTERNATIONAL	1	28	10	18	6	0	4	0	0	0	16	0	0	0	2
19	CRIMINAL	INTERNATIONAL	1	26	0	26	0	0	0	0	0	0	24	0	0	0	2
20	PEACE	INTERNATIONAL	1	24	4	20	0	0	2	2	0	0	20	0	0	0	0
21	MISSIONS	INTERNATIONAL	1	24	6	18	4	2	0	0	0	0	18	0	0	0	0
22	TERRORISM	INTERNATIONAL	1	22	0	22	0	0	0	0	0	0	20	0	2	0	0
23	ORGANISATION	INTERNATIONAL	1	22	6	16	0	0	6	0	0	0	10	4	2	0	0
24	OPERATION	INTERNATIONAL	1	20	12	8	4	0	6	2	0	0	0	4	4	0	0
25	SYSTEM	INTERNATIONAL	1	20	4	16	2	2	0	0	0	0	16	0	0	0	0

Table 5

1 Moldovan border, including the Transnistrian segment. They asked also for **international** monitoring
 of the border. Their request underlined the st
 2 no place in this process. It is inconceivable for me and for everybody in the **international** community
 that violence resumes here. If any type of violence
 3 eats and standing up for our values and interests. That, in short, is Europe's **international** calling. Let
 me make one final point. None of this is possible
 4 relations will strengthen. Simply put, by becoming a stronger and more capable **international** actor,
 we will be a better partner for the United States.
 5 One thing people expect is a stronger European role on the **international** stage. All the opinion polls
 say so. And it is logical too.
 6 achievement for new comers and old member states alike. It is not often in **international** affairs that
 we develop a strategy which is so principled in terms
 7 continue to respect and follow up on the commitments made to Baghdad during the **international**
 Conference in Brussels last June. Reconciliation is one of the
 8 There are many challenges facing Iraq and the region. It is important that the **international**
 community, including its neighbours, continue to respect
 9 lengthy and useful meeting. I told him that Lebanon had the full support of the **international**
 community and notably the European support. Resolutions passed in
 10 Has achieved tangible results on the ground and is widely commended by the **international**
 community which is present in DRC for contributing to the success
 11 IFOR initially started with a one year mandate. In the beginning, the **international** community's
 reconstruction plans for Bosnia spanned a five year
 12 by a similar consensus about the country's constitutional future. We, the **international** community,
 must remain engaged and we will.
 13 While Bosnia is ready for the next phase, this does not mean that the EU or the **international**
 community should disengage. Bosnia and Herzegovina still needs
 14 and only 30 percent on services. It is also time to change the form of the **international** community's
 engagement. The Peace Implementation Council has said
 15 development, not only, as in the early years, through short and medium term **international** aid.
 Foreign direct investment is up 25 percent since last year.
 16 even if many pitfalls remain. The risk of a return to violence is low and **international** troop levels
 reflect this. IFOR deployed 60,000 troops in 1995.
 17 three secret services, spying on each other, on their own people, and on the **international**
 community. There was no freedom of movement between the Republik
 18 enormous task. The state barely existed. Its central institutions met only under **international** pressure
 and achieved little on their own. There was no common
 19 and a society torn apart. During the summer of 1995, inside what we call the '**international**
 community' a consensus had firmed up that the madness had to stop.
 20 a great nation like Germany, conscious of its responsibility for European and **international** security,
 should always examine whether it can do more. Collective
 21 late into strategic irrelevance. We can already see the contours of an emerging **international** order
 where new powers such as China, India and others will play
 22 takes place in a fast moving environment which has altered the very nature of **international** security.
 Our work on CFSP and ESDP has been driven by two fundamental
 23 To have, by next year, 13 rapidly deployable, self-sufficient units geared for **international** intervention
 and tasks up to full combat situations.
 24 Decisions in real time; and a sense of doctrine of what the EU stands for in **international** affairs,
 provided by the EU Security Strategy, with which many of
 25 military co-ordination in a broader context: that of the changed nature of **international** security. A
 consequence will be what we are doing in the EU in the

Table 6

N	Concordance	Word #	Sent. #
1	December 2005 Javier Solana, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy, made the following remarks at the ceremony held in Sarajevo on	878865	28455
2	38 Mr Solana, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy (CFSP), made the following remarks to the media at a joint	878547	28438
3	Javier SOLANA, European Union High Representative for the Common Foreign and Security Policy (CFSP), met today with Yuriy Yekhanurov, Prime Minister of Ukraine	872289	28030
4	Saying so, especially in this period of uncertainty. Originally, foreign and security policy was deliberately excluded from the remit of the European Community	869988	27883
5	EUFOR has been and continues to be a major success for the European Security and Defence Policy (ESDP). We should thank our commanders, General Reit	868992	27831
6	which are still there in many areas, six years after the start of the European Security and Defence Policy. We need commitments to allocate resources. We need	868623	27813
7	progress in framing and implementing an increasingly credible foreign and security policy. In the last years, we have also made huge strides in developing	867790	27771
8	international security. A consequence will be what we are doing in the EU in the area of security policy. Everybody is now familiar with the new strategic environment.	867620	27760
9	of us able to achieve by acting alone? Historically speaking, foreign and security policy is a late arrival on the European agenda. Yet we have made massive	866000	27653
10	ach of us able to achieve by acting alone? Historically speaking, foreign and security policy is a late arrival on the European agenda. Yet we have made massive	863282	27456
11	Javier Solana, European Union High Representative for the Common Foreign and Security Policy, called on Israel and the Palestinian Authority to keep up the	858981	27163
12	the Middle East, Mr. Solana, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy (CFSP), had meetings in Egypt with political leaders on 10 July	858773	27154
13	Middle East, Javier Solana, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy (CFSP), had a series of meetings with Palestinian leaders in Ramala	858417	27130
14	20 Mr Solana, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy (CFSP), made the following remarks to the media after his meeting	857149	27087
15	The list of where we have EUSRs is, in part, also list of where our foreign and security policy priorities lie: the Balkans, the Middle East Peace Process, Afghanistan	851035	26724
16	only had the Common Foreign and Security Policy, when we should had the European Security and Defence Policy too. Nonetheless, this historical review also point	846783	26462
17	Security Policy. And, between 1993 and 1999, we only had the Common Foreign and Security Policy, when we should had the European Security and Defence Policy too	846775	26462
18	European Political Cooperation when we should have had the Common Foreign and Security Policy. And, between 1993 and 1999, we only had the Common Foreign and	846761	26461
19	in the story. It brought us, amongst others, the birth of the Common Foreign and Security Policy (CFSP): an attempt to construct a sea-worthy foreign policy. It	846633	26453
20	Saying so, especially in this period of uncertainty. As you know, foreign and security policy was not part of the original package. Quite the contrary. The Euperean	846500	26442
21	.8 Javier SOLANA, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy, made the following remarks today on the occasion of the Meeting	839671	26041
22	Javier Solana, European Union High Representative for the Common Foreign and Security Policy (CFSP), met today with Mahmoud Abbas, Palestinian Authority Pres	839511	26034
23	Javier Solana, European Union High Representative for the Common Foreign and Security Policy (CFSP), met today with Milo Djukanovic, Prime Minister of Monten	839239	26020
24	5 Javier SOLANA, EU High Representative for the Common Foreign and Security Policy, made the following remarks today at two press conferences in	838911	26003
25	of our action. This does not mean that we are not working on how European Security and Defense Policy (ESDP) can offer a meaningful contribution. Quite	823305	25135

security”. This is a really interesting device for showing students collocations.

In order to establish how relevant a word is in relation to other words in the same text, we need to introduce the concept of “keyness”. It establishes and identifies those words which occur with an unusually high frequency in a text or corpus when compared with another one. The feature *KeyWord* in *WordSmith* is used as an indicator of what a text is about, that is, its real content. To carry out research on *keyness*, we compared and contrasted our GR corpus with our

SP one. By doing so, we identified those words from the PL considered to be most representative of the HR domain. Previously, table 2 offered the most frequent words in our SP corpus. In contrast, table 7 collects the “key words” of this corpus.

By examining the list in detail, we observe what our SP corpus is about. Students can learn that “human rights” in the scope of the UE deal with the “rights” of “women” and “child” against “torture”. They can also infer that there is a “commission” in charge of designing “guidelines” and “projects” as well as writing “articles”, to

Table 7

N	Key Word SPCorpus	Freq.	%	GR. Freq.	GR. %	Keyness
1	RIGHTS	2226	1,16595781	378	0,070349142	4049,872803
2	HUMAN	1935	1,01353478	378	0,070349142	3363,583008
3	COMMISSION	846	0,44312683	220	0,040943943	1315,849976
4	ARTICLE	329	0,1723271	16		761,5413818
5	EC	255	0,13356659	14		581,5216064
6	WOMEN	271	0,14194724	36		525,8504028
7	PARLIAMENT	351	0,18385048	112	0,020844189	495,9898071
8	TORTURE	179	0,09375851	0		479,4112854
9	PROJECTS	321	0,16813678	94	0,017494231	472,9154968
10	TRAINING	243	0,12728111	48		419,426178
11	ACTIVITIES	308	0,1613275	110	0,020471971	410,0469055
12	REGULATION	168	0,08799682	6		401,3905029
13	PROTECTION	247	0,12937628	62	0,011538748	389,4562683
14	EIDHR	135	0,07071172	0		361,5441895
15	PENALTY	135	0,07071172	6		315,5653687
16	COUNCIL	693	0,36298686	748	0,139209405	315,5527344
17	CHILDREN	163	0,08537786	22		314,9533386
18	LEGAL	209	0,10947223	60	0,01116653	310,6972046
19	GUIDELINES	138	0,0722831	10		302,4558716
20	DIRECTIVE	112	0,05866455	0		299,9378052
21	BUDGET	150	0,07856859	18		298,254425
22	COMMUNITY	375	0,19642146	273	0,050807711	288,1976318
23	COICOP	107	0,05604559	0		286,5456543
24	DEMOCRACY	382	0,20008799	288	0,053599346	282,6759338
25	PROMOTION	162	0,08485407	34		273,682312

“regulate” and “protect” “women” and “children”. Forming an opinion of what a text is about is quite straightforward then. If we contrast, once again, tables 2 and 7, we can discern the differences between frequency and keyness. In other words, frequent words and key words are different entities.

5. Conclusions

In this paper, we have examined PL in the context of the EU. We have analysed the use of PL in two corpora built and compiled for this research, taking into account these linguistic factors: frequency of words, key words, context words, word clusters, collocates and concordances. For this, we have used a set of tools devised for CL analysis, i.e. *WordSmith tools*. We have focused on PL, and more specifically

on the subject of HR, though our research can be made extensive to other fields or domains. Analysing and examining words in their context via the use of corpora leads teachers and students to a better knowledge, understanding and acquisition of language, in our case, PL.

It is our intention to continue doing more experiments in our corpora in order to identify further characteristics of PL and political speeches. Thus, one future line of research might involve examining the language of Javier Solana as opposed to the language employed by other politicians in the arena. Another line of research will identify speeches of politicians in another language, i.e. Spanish and create a parallel corpus (English-Spanish), with a view to compare and contrast features on the use of PL in both languages.

References

- AUSTERMÜHL, F., 2001. Corpora as translation tools. In: *Electronic Tools for Translators*. F. AUSTERMÜHL, ed. Manchester: St Jerome Publishing, 124-133.
- BIBER, D., CONRAD, S. & REPPEN, R. eds., 2000. *Corpus Linguistics: Investigating Language Structure and Use*. Cambridge: Cambridge University Press.
- BOTLEY, S.P., MCENERY, A. & WILSON, A. eds., 2000. *Multilingual Corpora in Teaching and Research*. Amsterdam: Rodopi.
- BOWKER, L., 2002. *Computer-aided Translation Technology. A Practical Introduction*. Canada: University of Ottawa Press.
- BOWKER, L. & PEARSON, J., 2002. *Working with Specialized Language. A Practical guide to using corpora*. London: Routledge.
- GRANGER, S., LEROT, J. & PETCH-TYSON, S. eds., 2003. *Corpus-based Approaches to Contrastive Linguistics and Translation Studies*. Amsterdam: Rodopi.
- HUNSTON, S., 2002. *Corpora in Applied Linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- KENNEDY, G., 1998. *An Introduction to Corpus Linguistics*. London; New York: Longman.
- LAVIOSA, S. 2003. Corpora and the translator. In: *Computers and Translation: A Translator's Guide*. H. SOMERS, ed. Amsterdam: John Benjamins, 105-117.
- LEECH, G., RAYSON, P. & WILSON, A., 2001. *Word Frequencies in Written and Spoken English: based on the British National Corpus*. London; New York: Longman.
- MCENERY, T. & WILSON, A., 1996. *Corpus Linguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- SINCLAIR, J., 1991. *Corpus, Concordance, Collocation*. Oxford: Oxford University Press.
- SINCLAIR, J., 1996. *How to Use Corpora in Language Teaching*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- ZANETTIN, F., BERNARDINI, S. & STEWART, D. eds., 2003. *Corpora in Translation Education*. Manchester: St. Jerome Publishing.

Gabriela Fernandez-Diaz

Sevilijos Universitetas, Ispanija

Moksliniai interesai: natūraliųjų kalbų apdorojimas, kompiuterinės vertimo ir kalbos mokymo priemonės, diskurso analizė, tekstynų lingvistika.

POLITINĖS KALBOS TEKSTYNAS IR JO
 TAIKYMAS KALBOS MOKYME

Santrauka

Pagrindinis tyrimo tikslas yra sudaryti ir panaudoti politinės kalbos tekstyną tam, kad paaiškėtų, kokia informacija gali būti surasta vien tik tiriant kalbos vartojimą kontekste. Parodoma, kaip galima panaudoti tekstyną, kad suvoktume specialiąją, būtent politinę, kalbą. Naudojant pagrindines tekstynų lingvistikos apdorojimo priemones, analizuojama Europos Sąjungos politinė kalba. Pirmą, parodoma, kaip iš pradžių sudaromas tekstynas. Antra, pristatomi du sudaryti tekstynai, reikalingi tyrimui: bendrasis referencinis ir specializuotasis. Pirmąjį tekstyną sudaro maždaug 500 000 žodžių, surinkti iš Javiero Solanos, ES vyriausiojo atstovo užsienio politikos ir saugumo klausimams, kalbų, o antrąjį – žmogus teisių tema – sudaro maždaug 200 000 žodžių. Trečia, tekstynai yra apdorojami tam, kad išnagrintume būdingiausius politinės kalbos žodyno bruožus. Įprasti politiniai terminai ir pasakymai analizuojami pagal tokius kriterijus: žodžių dažnumas, reikšminiai žodžiai kontekste, žodžių klasteriai, kolokacijos, konkordansas. Surinkti pavyzdžiai ir duomenys, pateikti darbe, iliustruoja analizę ir įrodo hipotezę. Galutinis tyrimo tikslas – parodyti kalbos mokytojams ir besimokantiems, kaip galima susipažinti su šiuolaikinės politikos apie ES terminologija.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: tekstynų lingvistika, politinis diskursas, kalbos mokymas.

Gabriela Fernandez-Diaz

Uniwersytet w Sewilli, Hiszpania

Zainteresowania naukowe: analiza języka naturalnego, komputerowe narzędzia wspomagające tłumaczenie i proces nauczania języka, analiza dyskursu, korpusy językowe i ich analiza.

KORPUS JĘZYKA POLITYKI I JEGO
 ZASTOSOWANIE W NAUCZANIU JĘZYKA

Streszczenie

Głównym celem niniejszego badania jest stworzenie korpusu języka polityki i jego zastosowanie w celu wyjaśnienia, jakiego rodzaju informacje można uzyskać jedynie z obserwacji zastosowania języka w kontekście. Zaprezentowano, w jaki sposób można wykorzystać korpus językowy w procesie przyswajania języka specjalistycznego, a mianowicie języka polityki. Poprzez zastosowanie kilku podstawowych narzędzi do analizy korpusów językowych przeprowadzono analizę języka polityki Unii Europejskiej. Po pierwsze, przedstawiono zasady opracowywania korpusu. Po drugie, zaprezentowano dwa korpusy językowe opracowane na użytek badania: ogólny korpus referencyjny oraz korpus specjalistyczny. Pierwszy liczy około 500 000 wyrazów zebranych z przemówień Javiero Solany, wysokiego przedstawiciela Unii Europejskiej do spraw polityki zagranicznej i bezpieczeństwa, drugi zaś – na temat praw człowieka – zawiera około 200 000 wyrazów. Po trzecie, korpusy językowe zostały poddane analizie w celu wyłonienia najbardziej charakterystycznych cech słownika języka polityki. Tak więc, zwykłe terminy polityczne i wyrażenia zostaną poddane analizie według następujących kryteriów: frekwencji wyrazów, wyrazów kluczowych w kontekście, zbitek wyrazowych, kolokacji, konkordancji. Zebrane przykłady i dane zaprezentowane w niniejszym opracowaniu ilustrują analizę i potwierdzają hipotezę. Końcowym celem jest pokazanie nauczycielom języka obcego oraz uczącym się, w jaki sposób można zapoznać się z terminologią współczesnej polityki z zakresu UE.

SŁOWA KLUCZOWE: korpusy językowe i ich analiza, dyskurs polityczny, nauczanie języka.

Gauta 2008 01 01

Priimta publikuoti 2008 02 19

II. FAKTAI IR APMASTYMAI / FAKTY I ROZWAŻANIA

Элеонора Лассан

Вильнюсский университет

Universiteto g. 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva

Тел.: +370 5 271 11 12

E-mail: eleonora.lassan@ff.vu.lt

Область научных интересов автора: политическая лингвистика, когнитивная лингвистика, прагматика.

О СВЯЗЯХ МЕЖДУ КОНЦЕПТАМИ В РАМКАХ КОНЦЕПТОСФЕРЫ (ОТ ДОМА К СУДЬБЕ И ДАЛЕЕ)

*Предлагаемая статья является обобщением исследований автора в области способов представления концепта на строгом метаязыке. Многие из предлагаемого читателю в этой статье уже видели свет в качестве описания отдельных концептов в отдельных статьях. Автор стремится в данной статье представить возможности эксплицирования связи между концептами в рамках концептосферы русского языка: демонстрируются связи между концептами *дом*, *судьба*, *надежда*, *разлука*, *зависть*, не обнаруживаемые на уровне лексических значений названных имен.*

Концепт, согласно изложенной теории, имеет трехчастную структуру: лексическое значение (референтная ситуация); смысловые приращения, возникающие как результат рефлексии носителя культуры над ситуацией; метаконцептуальные признаки: они представляют собой ответ на вопрос: что можно думать о носителе культуры, думающем об этом фрагменте действительности так?

Все уровни концепта представляются на семантическом метаязыке, в основе которого язык элементарных смыслов А. Вежбицкой. В результате подобного описания оказывается возможным установить достаточно неожиданные связи между концептами.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: *концепт, метаязык, лексическое значение, смысловые приращения, метаконцептуальные признаки, бинарность сознания.*

Многострадальный термин «концепт» понемногу перестает испытывать бум употребления. При всех разнообразных его определениях можно сказать, что общим во всех исследованиях является осознание того, что концептуальное содержание шире лексического значения того же имени, ибо связано с трактовкой носителем языка референтной ситуации, стоящей за этим именем. Как представляется, не наступило консенсуса в отношении языка описания (представления) концепта – способ описания концепта через набор предложений, состоящих из элемен-

тарных смыслов, предложенный А. Вежбицкой, не нашел большого числа последователей на почве европейской лингвистики. Между тем если использовать язык описания концептов А. Вежбицкой, то можно обнаружить эксплицитные связи между понятиями, не открываемые при традиционном семантическом описании значений соответствующих слов. Например, есть ли семантическая связь между концептами *дом* и *свобода*? Между концептами *надежда* и *разлука*, между *завистью* и *надеждой*? Попытаемся показать, что связь между концептами (не значениями!)

может быть эксплицитно установлена даже в том случае, если она не обнаруживается на уровне описания лексических значений тех или иных слов. Предлагаемая в статье структура описания концепта включает три уровня:

– *собственно лексическое значение* (референтная ситуация, описываемая словом);

– *смысловые приращения* (собственно концептуальные), возникающие как результат рефлексии носителя культуры над ситуацией;

– *метаконцептуальные признаки*. Здесь предполагается ответ на вопрос: *что можно сказать о менталитете носителя культуры, если в этом фрагменте действительности он думает так?*

Если описывать эти уровни на одном метаязыке, то связь может быть обнаружена, например, между лексическим значением одного звукового комплекса (слова) и смысловым приращением другого. Например, рассмотрим семантическую связь между концептами *дом* и *свобода*. Во втором словарном значении *дом* в «Словаре русского языка» определяется как *жилье*. При таком толковании *жилья* возникает тавтологический круг:

дом – ‘жилое помещение, квартира, **жилье**’;

жилье – ‘обитаемое место, где живут люди’;

жить – ‘проживать, находиться где-то’;

проживать – ‘жить, иметь жилище’;

жилище – ‘помещение для жилья, **дом**, квартира’.

Таким образом, *дом* – это *жилье*, а *жилье X-а* – это *дом, где живет X*. Возможно, чтобы избежать порочного круга, можно, в духе А. Вежбицкой, определить:

лексическое значение слова *дом*, например, в выражении *вот мой дом* (о месте проживания) как *место, обычно строение, в котором человек находится длительное время вместе с тем, что ему принадлежит*. Как правило, *домом* называют место, где

человек живет постоянно, то есть располагает свои вещи, пользуется ими, устраивает быт и т. д., то есть считает это место *своим* (Лассан 2003);

смысловые приращения могут в этом случае быть представлены так: *думая о месте, где X живет, он считает это место своим (свой Y = X обладает Y = X имеет право на Y = X может делать, что хочет с Y)*. Поэтому *X может делать здесь то, что хочет. Никто другой не может здесь делать то, что хочет. Поэтому другие люди не могут сделать здесь X-у зло. Из-за этого X чувствует что-то хорошее*. Ср. высказывания: *я у себя дома и могу делать, что хочу / в чужой монастырь со своим уставом не ходят*, что обозначает: в чужом месте (доме) нельзя вести себя по своим правилам.

Как *свое место, о котором X думает, что он может здесь делать то, что хочет*, дом совпадает с пространством личной свободы. Концепт *свобода* получает, по А. Вежбицкой, следующее толкование:

некто (X) может думать нечто вроде этого: если я хочу что-то сделать, я могу сделать это;

когда я нечто делаю, я могу не думать:

я не могу это сделать так, как я хочу, потому что другие люди что-нибудь сделают / скажут;

Из-за этого X чувствует что-то хорошее (Вежбицкая 1999, с. 456).

Итак, испытывая чувство свободы, и думая о доме как о своем месте, субъект считает, что в этих ситуациях *никто не может сказать ему, что он должен делать*.

Концепт *дом* оказывается связанным с еще одним русским ключевым концептом – *судьбой*. Эта связь предстанет очевидной, если мы опишем:

лексическое значение дома как ‘строения’ (первое словарное значение в МАСе) как *место, которое делает человек таким*

образом, чтобы оно не было частью общего пространства, для того, чтобы там можно было жить и работать (Лассан 2003);

смысловые приращения к значению дома как 'строения' могут выглядеть так: *думая об этой вещи, человек думает, что, если он находится внутри этой вещи, с ним не могут случиться плохие вещи.* (Ср. высказывания *бояться высунуть нос из дома / из дома не выходить*, произносимые в случае предупреждения об опасностях внешнего мира.) Но компонент 'человек может думать: со мной случится больше плохого, чем хорошего' есть элемент русской судьбы в описании А. Вежбицкой. (Вежбицкая 1994, с. 92). Таким образом, судьба вершится скорее всего, по нашим понятиям, вне дома – судьба забрасывает далеко от дома, заводит в дальние страны и т. д. Дом противостоит судьбе как гарант безопасности противостоит силе, тающей неожиданности;

метаконцептуальные признаки. *Хочет, чтобы дом был своим местом, где с ним не могут случиться плохие вещи.* В (Лассан 2003) было показано, что русская история не предоставила носителю русскости возможности чувствовать себя дома так, чтобы никто не мог сказать ему, что он должен там делать. Со времен «Домостроя» русский человек знал регламентацию даже в домашней сфере своей жизни, не говоря о незащищенности дома перед «визитом гостей дорогих» (О. Манделштам). Поэтому *Х не думает, что у него есть свое место, где он чувствует что-то хорошее, потому что другие люди не могут ему сказать, что он должен делать.*

Судьба в свою очередь оказывается связанной с *разлукой*. Вспомним известное русское выражение *судьба-разлучница*. В стране, где ее история писалась как география колонизации (В. Ключевский), где огромные

пространства требовали постоянного «перемещения лиц», разлука была практически неотъемлемым моментом жизни, степень неизбежности которого повышалась по мере степени «подневольности» личности. Рекрутчина или выдавание замуж на «чужую сторонушку» в равной мере не зависели от воли «уводимого» из дома – позднее потребности великой страны требовали не только службы в армии, но освоения целинных земель, участия в стройках века и т. п. Поэтому если

лексическое значение *разлуки* можно представить так:

Х не находится в одном пространстве с желанным для него Y;

Х не находится вместе с Y в промежутке времени, который Х считает длительным;

Х чувствует что-то плохое из-за того, что он не находится вместе с Y (Лассан 2001),

то **смысловые приращения** выглядят следующим образом:

думая о состоянии разъединенности, Х знает, что есть что-то, из-за чего Х и Y не могут быть в одном пространстве. Х не может изменить это что-то. (Ср. определение *разлуки* в Словаре Даля: 'состояние разлучающихся или **разлученных**');)

метаконцептуальные признаки: *Х знает, что разлук не может не быть; он считает себя зависимым от других сил (обстоятельств) поэтому он видит в разлуках элемент судьбы, которую принято принимать. Х не думает, что он может сделать что-то, чтобы разлук не было. Можно говорить об Х как о пассивном участнике ситуации.*

В (Лассан 2001) мы показали, что в истории русской культуры менялось представление о разлуке как: 1) обусловленной действием судьбы; 2) вызванной социальными потребностями; 3) моменте личного

выбора как проявления тяги к свободе. Особое внимание было уделено «советской» разлуке, понимаемой как необходимое состояние, вызванное общественными потребностями. В советских текстах о разлуке (прежде всего песнях) обычно присутствовало указание причин разлуки или возбуждалось представление о них (служба в армии, потребности профессии): *Вы служите, мы вас подождём / Держись, геолог, крепись, геолог...* Наградой за вынужденную разлуку становилась встреча. *‘Встреча’* – элемент когнитивной структуры (структуры знаний о явлении) *разлука*, который отличает последнюю от ситуации, когда близкие люди расстаются или порывают друг с другом (*развод, разрыв*). Социально обусловленная разлука окрашивала переживания разлученных особым пафосом – являясь совершенно необходимым элементом взаимоотношений влюбленных в большой стране, призывающей своих граждан то на великие стройки, то на защиту рубежей, она воспринималась как предвосхищение встречи, т. е. как условие радости: *Но без расставаний бы не было встреч / За расставаньем будет встреча*. И песня о постоянных разлуках получила название «Надежда» (А. Пахмутова. Н. Добронравов): *Снова между нами города, жизнь нас разлучает как и прежде...* Так концепт *разлука* соединяется, при отсутствии общих семантических признаков в лексическом значении слов, в сознании носителя русской культуры с другим русским ключевым концептом – *надеждой*. Таковы отношения внутри концептосферы русского языка между такими единицами когнитивного пространства, как концепты *разлука* и *надежда* – отметим еще раз, что лексические значения названных слов не предсказывали возможности их сближения. Если же попытаться понять, как *разлука* связывается с *надеждой* на уровне концептуаль-

ного содержания, то эту связь можно усмотреть через следующие компоненты:

«советская» *разлука* на уровне смысловых приращений в качестве одного из компонентов включала компонент *X и Y думают, что встреча (P) будет. Когда они так думают, они чувствуют что-то хорошее* (Лассан 2001, с. 218).

Напомним, что ситуация *надежды* включает компонент *X думает, что P будет. Когда X так думает, он чувствует что-то хорошее* (Лассан 2002, с. 37). Таким образом, ситуация *надежды* в «советской» *разлуке* выступала частью самой ситуации *разлуки*.

Интересную связь можно проследить между концептами *разлука, надежда* и *зависть*. В (Лассан 2002) концепт *надежда* получил следующее семантическое представление:

лексическое значение: *X хочет, чтобы было P. X знает, что P может быть и может не быть. X думает, что P будет. От этого X чувствует что-то хорошее;*

смысловые приращения: *X думает, что нужно думать, что P будет. Так думать хорошо («Надежда – мой компас земной»);*

метаконцептуальные признаки: *X не думает, что он должен сделать что-то сам для того, чтобы P было. X думает, что это сделает кто-то или что-то (авось). Можно думать об X как о пассивном участнике ситуации.*

Итак, для *надежды* и *разлуки* мы отметили, что в обеих ситуациях субъект состояния ощущает себя их пассивным участником: в ситуации *надежды* субъект не думает, что он может сделать что-то сам, в ситуации *разлуки* субъект чувствует себя зависимым от внешних сил. На метаязыке можно представить эту общность следующим образом: *X не думает, что он может что-то сделать.*

Ситуация *зависти*, казалось бы, принципиально несопоставима с описанными:

лексическое значение зависти: *X не*

имеет Р. У имеет Р. От этого Х чувствует что-то плохое. Х хочет иметь Р. Х хочет, чтобы У не имел Р (активная зависть) / Х хочет не думать, что У имеет что-то хорошее. Поэтому он говорит, что Р не есть хорошее (пассивная зависть). Х не думает, что он должен сделать что-то, чтобы он имел Р и У не перестал иметь Р;

смысловые приращения: Х думает, что У имеет Р не потому, что он что-то сделал для этого. Х думает, что он тоже мог бы иметь Р;

метакоцептуальные признаки: Х не хочет делать что-то, чтобы иметь Р. (Лассан 2005).

Отметим в ситуации зависти составляющую Х не думает, что он может сделать что-то, чтобы... Возможно, российская ситуация подавления личностной инициативы и в целом самоощущения значимости обусловила специфику русской зависти: в начале XX века стало принято говорить о некоей особой «культуре зависти» у носителей русскости, особой нетерпимости «к достижениям соседа» (см. например, Селезнева, <http://liber.rshu.ru/Conf/Peace/selezneva.htm>). Действительно, если человек может трудом получить то, что есть у другого, он вступает с этим другим в соревнование – в таком случае рождается пушкинское понимание зависти как сестры соревнования (впрочем, идущее от Аристотеля). Если же индивид знает, что он не может благодаря своим качествам достигнуть того, чем обладает ближний, способом, позволяющим побороть деструктивное чувство, является путь умаления заслуг другого (пассивная зависть) или уничтожение объекта зависти. Таким образом, повторяющимся смысловым компонентом ряда русских концептов (*разлука, надежда, зависть*) является компонент Х не думает, что он может сделать что-то сам.

Вместе с тем анализ названных концептов

позволяет говорить о других общих чертах, свидетельствующих о более сложных отношениях с миром, нежели признание своего бессилия перед ним. Интересно, что в русской культуре каждый из рассмотренных концептов на протяжении истории подвергается трансформациям на уровне смысловых приращений. При этом трансформации могут носить бинарный характер: оценка ситуации меняется на противоположную, может исчезать / появляться важнейший компонент когнитивной структуры (структуры знаний о ситуации), может изменяться вектор деятельности субъекта. Так, дом, осознаваясь, как и в большинстве культур, местом защиты, в то же время в русском сознании был одновременно и местом неблагополучия: *Дом – бездонная яма, никогда не наполнишь, Дом вести – не задом трясти, Что дом, то Содом <...>*. Для носителя русскости, как уже говорилось, знающего регламентацию со стороны внешних сил во всем, ни пространством безопасности, ни пространством свободы дом на протяжении веков не являлся. Свобода в русской истории связывалась традиционно с уходом из общества, с возможностью идти куда хочешь. Поэтому свобода ассоциируется в русском сознании скорее не с *домом*, а с *дорогой*, что позволяет представить возможную оппозицию сознания *дом – дорога* (Лассан 2003). Дорога – ценность русского сознания со времен странничества. «...Бунт и мятежность не менее характерны для нас, чем смирение и покорность. Русские своего града не имеют, Града Грядущего взыскуют, в природе русского народа есть вечное странничество» (Бердяев 1997, с. 198-199).

Надежда, осознаваемая одними как безсловное благо, другими воспринимается как обманщица, сеющая пустые иллюзии и приводящая к отчаянию. Вообще в конце прошлого века в русской культуре стали звучать голоса о необходимости деятельной

и осторожной надежды (Чердниченко 2001, с. 156), при которой *X делает так, чтобы то, что он хочет, могло быть*. X, по Т. Чердниченко, прошедшей через опыт онкологических больниц, где сегодня предпочитают не держать в неведении пациента, требуя от него участия в собственной судьбе и стоицизма перед опасностями болезни, должен перестать предаваться *пустым надеждам* и деятельно участвовать в осуществлении своих надежд. Просто надеяться уже не считается безусловным добром.

Как мы уже отмечали выше, и разлука осмысляется в русском дискурсе на протяжении времен неоднозначно. Так, в песне бардов 60-х годов прошлого века она представляла не вынужденным состоянием, связанным с общественными потребностями, а была сознательным выбором тех, кто выбирал дорогу, уход как способ относительно свободного существования (*А я еду за туманом...*).

И последнее. Говоря о зависти, мы отмечали наличие факторов, способствующих переживанию этого чувства в условиях российской действительности на протяжении веков. Однако нужно сказать и о другом виде зависти, характерном, как представляется, именно для русской культуры. Аристотель, одним из первых проделавший компонентный анализ зависти, отмечал, что завидуют только

«ближнему» кругу – «никто не станет завидовать тем, кто жил за сотни лет до тебя» (Аристотель 1978, с. 95) Так вот в русской культуре это свойство зависти нарушается – Наум Коржавин завидует в одном из своих стихотворений декабристам, за которыми верные женщины отправлялись в Сибирь («Зависть»), а Р. Рождественский – потомкам из тридцатого века: *Не стоит хитрить, будто я вам не очень завидую...* («Письмо в тридцатый век»).

Зависть в русской культуре меняет свою координату – из горизонтальной плоскости она перемещается в плоскость вертикали, становясь высоким чувством равнения на «Коперника», а не на «мужа Марьи Ивановны». Сказанное, видимо, коррелирует с общим представлением о «крайностях» русского сознания, способного как к падениям в пропасть, так и к необыкновенным взлетам духа.

Таким образом, мы отмечаем бинарность, оппозиционность интерпретаций действительности, отражающихся в концептуальных приращениях слова. Можно сказать, что при том, что носитель культуры не представляет себя активным действующим лицом, в целом зафиксированное в концептах мировидение позволяет говорить о его гибкости, многогранности, тяге носителей русской культуры к осмыслению сложностей бытия.

Литература

АРИСТОТЕЛЬ, 1978. Риторика. *Ин: Античные риторики*. Москва: Московский университет.

БЕРДЯЕВ, Николай, 1997. Алексей Степанович Хомяков. *Ин: Николай БЕРДЯЕВ. Собрание сочинений. Т. V: Алексей Степанович Хомяков. Мирозерцание Достоевского. Константин Леонтьев*. Париж: YMCA-Press.

ВЕЖБИЦКАЯ, Анна, 1994. Судьба и предопределение. *Путь*, № 5.

ВЕЖБИЦКАЯ, Анна, 1999. *Семантические универсалии и описание языков*. Москва: Языки русской культуры.

ЛАССАН, Э., 2001. Концепт «разлука» в песенном дискурсе и его социокультурные модификации. *Ин: Новое в теории и практике описания и преподавания русского языка: VIII международная научная конференция, Варшава, 10-11 мая, 2001 г.* Варшава, 209-215.

ЛАСАН, Э., 2002. Надежда: семантический и концептуальный анализ. *Respectus Philologicus*, № 2 (7), 28-47.

ЛАСАН, Э., 2003. Еще раз о значении, концепте и концептосфере. *Ин: Русское слово в мировой культуре: материалы X конгресса международной ассоциации преподавателей русского языка и литературы, Санкт-Петербург 30 июня - 5 июля 2003 г.* Санкт-Петербург, 265-275.

ЛАСАН, Э., 2005. Еще раз о зависти: общечеловеческой и русской. *Respectus Philologicus*, № 8 (13), 184-199.

СЕЛЕЗНЕВА, Л., (без даты). *Нужны ли в России права человека (полемические заметки)*. Режим доступа: <http://liber.rsuh.ru/Conf/Peace/selezneva.htm> [См. 15.08.2005].s

ЧЕРЕДНИЧЕНКО, Т., 2001. Онкология как модель. *Новый мир*, № 1.

Eleonora Lissan

Vilnius University, Lithuania

Research interests: cognitive linguistics, political linguistics, pragmatics.

ON THE RELATION BETWEEN CONCEPTS IN THE FRAME OF THE CONCEPTOSPHERE

Summary

The article attempts to summarize the research findings on the ways of presenting a concept in the metalanguage. The findings on separate concepts have been published in different articles. The author undertakes a task of presenting the possibilities of explicating the relations between the concepts in the frame of Russian conceptosphere. The concepts *дом* (house), *надежда* (hope), *разлука* (separation), *зависть* (jealousy) and their interrelation, which is not observed at the level of lexical meanings, are the focus of the research.

According to the presented theory, the concept has a three-layer-structure: lexical meaning (referential situation); sense supplement, which occurs as a result of an individual's cultural reflection about the situation; metaconceptual characteristics, which attempt to answer the question what we can think of an individual of a particular culture who thinks about this fragment of reality this or that way.

All the layers of the concept are presented in semantic metalanguage which is considered to consist of elementary meanings proposed by Wierzbicka. The findings show that this description allows distinguishing quite unexpected relations among the concepts. Thus, the concept of *дом* (house) partly coincides with the concept of *свобода* (freedom): while thinking about the house and experiencing the feeling of freedom, an individual reasons that "nobody has the right to tell him what to do". The house appears to be opposed to the fate: an individual reasons that "it is impossible that something bad can happen if s/he stays at home" whereas the fate is associated with the statement that "it is more likely that bad things but not good will happen".

The common feature of *надежда* (hope), *разлука* (separation), *зависть* (jealousy) is that their subject is passive: there are no situations in which an individual thinks of himself or herself that s/he has to do something himself or herself. It is notable that in the history of culture every mentioned concept undergoes transformations of sense supplements; therefore, we can speak about the flexibility of a Russian individual's consciousness and his or her striving for the cognition of being complexity.

KEY WORDS: concept, metalanguage, lexical meaning, sense supplement, metaconceptual features, binary consciousness.

Олег Лещак

Университет гуманитарных и естественных наук им. Яна Кохановского в Кельцах
ul. Leśna 16, 25-639 Kielce, Polska
E-mail: olegleszczak@op.pl

Область научных интересов автора: методология гуманитарных наук, теория языкознания, философия языка, ономаσιология, славяноведение, история языка.

Юрий Ситько

Севастопольский городской гуманитарный университет
пр. Гагарина 13, 99011 Севастополь, Украина
E-mail: sitko@pochta.ru

Область научных интересов автора: теория языкознания, история языкознания, методология грамматических исследований.

Н. Я. МАРР И ФУНКЦИОНАЛЬНЫЙ ПРАГМАТИЗМ: ОПЫТ СОПОСТАВИТЕЛЬНОГО МЕТОДОЛОГИЧЕСКОГО АНАЛИЗА Часть 2

Несмотря на доминирование объективно-идеалистической метафизики в духе Платона и Лейбница, огромное влияние Гумбольдта и неокантианцев, в лингвофилософской концепции Николая Яковлевича Марра можно обнаружить целый ряд черт, которые с методологической точки зрения вполне укладываются в современное определение функционализма и прагматизма. Это психо-социальный и деятельностный характер языкового опыта и динамико-дедуктивный, объяснительный и ономаσιологический характер интерпретации языковых явлений. В значительной степени некоторые положения концепции Марра вполне сопоставимы со взглядами И. Канта, В. Джемса, А. А. Потебни, И. А. Бодуэна де Куртенэ, Ф. де Соссюра, Л. С. Выготского и представителей пражского функционализма.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Марр, методология, функционализм, прагматизм, антропоцентризм.

Обратимся теперь к мифу о **надстроечном характере** языка. Что имел в виду Марр и как он был понят марксистами? Как и в случае с классами, мы вновь встречаемся с явным терминологическим недоразумением. Надстроечный характер языка в концепции Марра – это не что иное, как признание нераздельной связи языка с культурой, понимаемой как картина мира. Язык для Марра – это не форма выражения (тем более не звуковая форма), а образ мышления, смысл. Выше мы уже приводили слова Н. Марра против смешивания

речи и письменного или звукового потока. Как смысловая картина мира язык никак не мог быть отнесен Марром к материальным явлениям, а раз так – то (в терминах марксизма) ему самое место в надстройке. Критика этого положения не должна отрываться от критики самого понятия надстройки. А ведь часто Марра критикуют вполне в сталинском духе даже те ученые, которые совершенно не разделяют взглядов «отца народов». Надстроечный характер языка, по Марру, состоит в том, что язык – явление цивилизационного, культу-

рно-исторического, духовного плана, результат коммуникативной деятельности некоего общественного коллектива, а не естественный организм или побочное следствие натуральной эволюции, некий культурный эпифеномен. Понятно, что если понимать надстройку по-марксистски, т.е. чисто как общественную идеологию, то отнесение языка к надстройке представляется нелепым (это стало общим местом в марксистской критике Марра). Стадиальная смена базиса в марксистской теории неизменно влечет за собой изменение в надстройке. Но ведь Марр имел в виду нечто совершенно иное, а именно язык как этнокультурное и социокультурное мировоззрение. И в этой части теории к нему не может быть никаких претензий (принимая во внимание ее базовые методологические установки). Иное дело, что здесь смешаны когнитивный и собственно лингвистический аспекты картины мира. Гносеологическая функция языка здесь полностью вытесняет его коммуникативную функцию¹. Формальная сторона языковой деятельности перестает учитываться. Но сейчас речь не об этом. Самым важным моментом теории надстроечного характера языка у Марра нам представляется все же положение о неестественном, культурном происхождении языка: «[...] язык, звуковая речь, ни в какой стадии своего развития, ни в какой части не является простым даром природы. Звуковой язык есть создание человечества. [...] натуральных языков не существует в мире, языки все искусственные, все созданы человечеством, и они не перестают быть искусственными по происхождению оттого, что, раз они созданы, наследственно переходят от одного поколения к другому, точно природный дар, как бы впитываемый с материнским молоком в детском возрасте» (Марр 2002, с. 140).

Как нам кажется, И. В. Сталин, видя явный платонизм Марра, тем не менее совершенно не понял смысла его концепции. Обратимся к пассажиру из «К некоторым вопросам языкознания»:

Обратите внимание на следующие слова Н. Я. Марра:

«Язык существует, лишь поскольку он выявляется в звуках, действие мышления происходит и без выявления... Язык (звуковой) стал ныне уже сдавать свои функции новейшим изобретениям, побеждающим безоговорочно пространство, а мышление идет в гору от неиспользованных его накоплений в прошлом и новых стяжаний и имеет сместить и заменить полностью язык. Будущий язык – мышление, растущее в свободной от природной материи технике. Перед ним не устоять никакому языку, даже звуковому, все-таки связанному с нормами природы» (см. «Избранные работы» Н. Я. Марра).

Если эту «труд-магическую» тарабарщину перевести на простой человеческий язык, то можно придти к выводу, что:

- а) Н. Я. Марр отрывает мышление от языка;
- б) Н. Я. Марр считает, что общение людей можно осуществить и без языка, при помощи самого мышления, свободного от «природной материи» языка, свободного от «норм природы»;
- в) отрывая мышление от языка и «освободив» его от языковой «природной материи», Н. Я. Марр попадает в болото идеализма.

Говорят, что мысли возникают в голове человека до того, как они будут высказаны в речи, возникают без языкового материала, без языковой оболочки, так сказать, в оголенном виде. Но это совершенно неверно. Какие бы мысли ни возникли в голове человека, они могут возникнуть и существовать лишь на базе языкового материала, на базе языковых терминов и фраз. Оголенных мыслей, свободных от языкового материала, свободных от языковой «природной материи», не существует. «Язык

¹ Кстати, точно такой же теоретический ход наблюдаем у В. фон Гумбольдта, Б. Л. Уорфа, Л. Вайсгербера и Н. А. Хомского.

есть непосредственная действительность мысли» (Маркс). Реальность мысли проявляется в языке. Только идеалисты могут говорить о мышлении, не связанном с «природной материей» языка, о мышлении без языка.

Короче: переоценка семантики и злоупотребление последней привели Н. Я. Марра к идеализму» (Сталин 2002, с. 467).

Концепция языка как надстройки начинает рушиться у Марра именно тогда, когда он пытается ее связать с марксизмом. Но причина здесь не в слабости теории Марра, а именно в слабости марксистской концепции надстройки, восходящей к т.н. основному вопросу философии. Марксистски мыслящий философ выводит из формулы «бытие определяет сознание» необходимость смены идеологической и мировоззренческой парадигмы при каждой смене базиса. Базис марксисты однозначно связывают с материальным фактором, а в преломлении через трудовую теорию этот момент теории обретает форму материального производства. В концепцию же Марра термин «надстройка» попадает как термин негативный, призванный противопоставить язык физико-материальной стороне жизни и подчеркнуть его принципиально семантический (в терминологии Марра – идеологический) и функциональный (творческий) характер. Базисом для Марра является не совокупность производительных сил, материальных средств и производственных отношений, а тип цивилизации. Временные отрезки, которыми мыслил Марр, не идут ни в какое сравнение с теми, которыми принято оперировать в марксизме. Упрекать Марра в привязывании истории языка к истории материальной цивилизации человечества, опираясь при этом на переход от рабовладельческого строя к феодальному и капиталистическому, а от него к коммунизму, это то же, что критиковать теорию Дарвина, основываясь на том, что за последние 4-5 тысячелетий эволюции природы ни одна обезьяна не стала человеком.

Марр довольно последовательно разводит семантику (сущность) и звуковую форму, чем явно «грешит» против гегелевской и марксистской диалектики как единства всего со всем. Известно, что Марр, в отличие от марксистов, предполагал возможность **невербального мышления**. Последнее непосредственно сближает концепцию Марра как с платонизмом, так и рядом современных воззрений на возможности разных видов мышления (Серебренников 1983) а опосредованно – с функционально-прагматической концепцией человеческой деятельности. Во-вторых, «природная материя» языка, вокруг которой ломаются копыя – не что иное, как звуковая форма речи (а не языка).

По мнению Марра, звуковая форма речи не представляет собой сущность языка как феномена, что доказывают ее иные, более «окультуренные» формы, такие как письменность. А ведь «мышление, растущее в свободной от природной материи технике», которое должно в будущем заменить собой язык (звуковой язык!!!), – это не что иное как аудиовизуальная коммуникация. Свобода от «природной материи» не означает свободы от материи вообще, ведь техника (читай, компьютерная техника), в которой должно, по мысли Марра, «расти мышление», свободна лишь от природной (= естественной) материи, но при этом она остается столь же материальной, сколь материален человеческий мозг. В приведенном Сталиным отрывке из Марра речь идет о том, что мы сегодня называем Интернетом, о росте аудиовизуального сознания, которое при благоприятных обстоятельствах (например, в случае полной и безоговорочной глобализации и универсализации культуры и картины мира) может создать предпосылки для неоиконической мультимедиальной коммуникации, ей же может оказаться совершенно чужд момент членораздельной звуковой речи, а следовательно – и момент морфологического и

морфодеривативного конструирования линейных синтаксических образований. Нетрудно догадаться, что такой сценарий, кажущийся ныне уже не столь фантастическим, как во времена Марра и Сталина, напрямую ведет к исчезновению формальной специфики национальных языков и превращает язык в способность к мультимедиальной синкретической и синтетической коммуникации. Удивительно не то, что Сталин не мог этого понять, а то, как Марр мог прийти к такой идее задолго до появления первых компьютеров.

В этом месте вполне логичным видится переход к еще одному марристскому мифу – мифу о **ручном мышлении** и жестовом языке как иконической праформе коммуникации. При кажущейся невероятности этой гипотезы Марра мы, тем не менее, считаем, что есть несколько весомых аргументов в ее пользу. Многие историки и теоретики языка (среди которых были, например, Потебня и Матезиус) считали, что первоначальные единицы речи носили синкретический, предикативно-номинативный характер, т.е. были как бы «словами-предложениями», т.е. одновременно выражали мыслительное состояние говорящего и отсылали к каким-то элементам его картины мира. Глагол и имя, подлежащее и сказуемое, субстанция и процесс, время и пространство были еще не расчленены², эмоции и волеизъявления были еще не отделены от предпонятий и преддискурсивных суждений, денотация не отличалась от коннотации, локутивный аспект – от перлокутивного и иллюкутивного. Но что самое важное, акт мыслительного состояния, акт экзистенциального переживания жиз-

ненной ситуации и акт общения представляли собой единый акт. Все это можно назвать дорефлексивным типом коммуникации.

Понятно, что предмет речи при такой коммуникации немислим вне самой речи, слово (как знак) тождественно мысли и мыслимому объекту. Отсюда магия знака как коммуникативно-ритуального заместителя-дублера реалии. Это одновременно и симулякр, и его полная противоположность: в то время как симулякр – знак без отнесения, знак в себе и для себя, синкретический предзнак – это знак как alter ego реалии. Знак такого типа должен обладать минимальной расчлененностью формы и значения.

Иконический характер первичных знаков при таком положении вещей представляется вполне обоснованным. Что в такой ситуации может лучше, чем жест или танец (пантомима), послужить знаком нерелексивной и недискурсивной интенции? Номинация нужна в обществе, где возникает идея инварианта и традиции, передачи вещей и идей по наследству. В стаде, живущем актуальным настоящим, нужна не система знаков, а лишь общие принципы коммуникации, реализуемые ad hoc. Жест здесь как нигде на месте, чего нельзя сказать о таком совершенно необразном средстве сигнализации, как звук. Звук, особенно членораздельный звук, становится нужным тогда, когда появляется необходимость повторения и комбинирования дискретной инвариантной информации, осуществляемых, соответственно, дискретными знаками. По мнению Марра, «звуки речи не имеют ничего общего с естественным звукоиспусканием» (Марр 2002,

² Очень интересным нам кажется наблюдение Марра относительно функциональной взаимосвязи оппозиции «имя (предмет) – глагол (процесс)» и «пространство – время»: «Образовательные элементы у спряжения и склонения – одни и те же, но в одном случае они выявляют отношения в пространстве (в склонении), в другом случае – во времени, т.е. в движении, действии (это – спряжение)» (Марр 2002, с. 238). В этом просматривается явная параллель с кантианскими категориями апперцепции (время и пространство) и понятийной антиципации (процесс и субстанция) (см. Кант 1993, с. 88).

с. 181), между ними – пропасть перехода от выражения животных эмоционально-волевых состояний к человеческому понятийному мышлению. «Никаких натуральных слов не существовало. Слова созидались с тех пор, как стала слагаться звуковая речь, в удовлетворение потребностей, возникавших с развитием хозяйственной жизни и социальной структуры коллективов в путях достигнутой в то время техники и в зависимости от мышления тех же эпох» (Марр 2002, с. 317).

В работе «Язык и письмо» Н. Марр выдвигает весьма неожиданный, но интересный аргумент в пользу смены ручного языка звуковым. Прислушаемся к нему. Даже если он изначально ложен, то все равно в нем заключен импульс познавательной ценности: «Мы знаем, что смена кинетической или линейной речи звуковой знаменует смену орудия производства – какого? Казалось, не правда ли, руки – языком?» (Марр 2002, с. 174). А что, если прочитав этот пассаж следующим образом: смена руки языком – это смена физического труда умственным? (В более мягкой форме: использование нового орудия производства (языка) есть знак появления умственного труда, прежде всего планирования деятельности и управления ею).

Однако наиболее ценным и совершенно не понятным критиками элементом концепции Марра была идея **функциональной значимости** языка и всех его элементов. Независимо от Соссюра и пращев Н. Я. Марр с завидной последовательностью строит свою семантическую и грамматическую концепцию на базе понятий: функция, значимость, ценность, целевая установка и даже стоимость. Напр., «языковые стоимости, в том числе и значения слов» (Марр 2002, с. 140), «благодаря палеонтологии речи, вскрывшей смену значений слов, этих надстроечных социальных стоимостей» (Марр 2002, с. 151). Последние высказывания однозначно переключаются с соответству-

ющими взглядами Вильяма Джемса: «Из каждого слова вы должны извлечь его практическую наличную стоимость, должны заставить его работать в потоке вашего опыта. Оно выступает не столько как решение, сколько как программа для дальнейшей работы», (Джемс 1995, с. 30).

Задачу истории материальной культуры Марр видит не в поиске фактов или их систематизации, а в том, чтобы «доискаться функции и смысла памятника в движении» (Марр 2002, с. 98). Языковые явления для Марра – это «прежде всего историческая ценность, т.е. продукт исторического процесса» (Марр 2002, с. 102), «общественная функция», созданная человеческим коллективом «с определенной целевой установкой» (Марр 2002, с. 157). Функциональны, по Марру, обе стороны языкового знака – значение и форма: синонимом *семантики* у Марра является *значимость*, термин «семантика» неоднократно дополняется определением «функциональная», а звуки важны не сами по себе, а лишь с точки зрения их использования «в общественном строительстве» (Марр 2002, с. 273). Развитие семантики определяется Марром как «функциональная смена значений» (Марр 2002, с. 342). Все декларации о материалистичности яфетидологии разлетаются при чтении таких, например, положений, как «слово в те эпохи созидалось не по технике, а по функции» (Марр 2002, с. 343). Задолго до публикации «Философских исследований» Л. Витгенштейна Марр отметил, что «значение, как выяснилось, определяется функцией» (Марр 2002, с. 179). Все это самым непосредственным образом сближает методологические позиции концепции Марра с функциональным прагматизмом, в основу которого легли воззрения Канта (и ряда кантианцев), а также взгляды В. Джемса и других прагматистов. Заметим, что один из наиболее последовательных кантианцев Э. Кассирер, строя функциональную концеп-

цию семиотики, высказывал в своих работах идеи весьма близкие к марровским. Об этом писал и сам Марр: «Такие совпадения, иногда разительные, в вопросе о происхождении языка, наблюдаются и с неокантианцем Кассирером, мысли которого в целом абсолютно не вытекают из языковедно добытых основных положений яфетической теории» (Марр 2002, с. 90). Обе концепции (кантианство и платонизм) сближает именно понятие функции как дуализма и взаимной связанности всех выделяемых в мире явлений, и цели как глобальной смысловой направленности всех обнаруживаемых в мире процессов. В другом месте читаем: «В последнее время мы обрели, казалось бы, союзника в лице известного немецкого ученого-философа Эрнста Кассирера, поставившего совершенно конкретно вопрос о происхождении языка, не в пример языковедам-индоевропеистам, как научную проблему [...], но у него мы не находим вовсе внимания к социальному моменту в той мере, в какой вынуждают нас его утверждать чисто языковые факты и наблюдения» (Марр 2002, с. 103-104). Последнее замечание Марра представляется нам крайне важным, поскольку вскрывает то тонкое, но существенное отличие, которое разводит платонизм (вкупе с августианством) и кантианство по разные стороны методологической шкалы, а именно метафизический объективизм первого и менталистский антропоцентризм второго. В платонизме весь мир представлен как объективная дуальная телеологическая функция, в то время как в кантианстве и прагматизме дуализм и целесообразность – это параметры жизнедеятельности общественного человека.

Общественный характер, социологизм языка и сознания является одним из центральных моментов и в концепции марризма, и в марксизме: «Язык – явление социальное и социально приобретенное» (Марр 2002, с. 214) и «Язык есть важнейшее средство

человеческого общения» (Ленин 1973, с. 258). Эта черта существенно сближает обе концепции с функциональным прагматизмом: «Мы обмениваемся мыслями, мы в процессе социального общения берем у других и даем им, в свою очередь, проверку. Благодаря этому все истины облачаются в словесную оболочку, накапливаются и становятся пригодными для всякого человека» (Джемс 1995, с. 106), «[...] язык, как в целом, так и во всех своих частях, имеет только тогда цену, когда служит целям взаимного общения между людьми» (Бодуэн де Куртэнэ 1963а, с. 280) или «язык по преимуществу является средством, орудием, которое предназначено для постоянного и немедленного достижения соответствующей цели и результата – взаимопонимания» (Соссюр 1990, с. 66). И для марксистов, и для гумбольдтианцев, и для Марра, и для функциональных прагматистов язык – это прежде всего коммуникативное средство регуляции общественной жизни индивидов. Но у Гумбольдта, Маркса и Марра народ, общество и класс – своеобразный «дом бытия» языка (позже Хайдеггер сменит знаки и поместит общество и целый мир в язык): «сами группировки человеческих существ» являются у Марра «коллективными творцами звуковой речи» (Марр 2002, с. 79). Для функционалистов же таким «домом бытия» для языка и общественного сознания является коммуникативно-мыслительная и чувственно-рассудочная деятельность (т.е. опыт) общественного человека. Ср.:

- у Потебни – «Итак слово есть настолько средство понимать другого, насколько оно средство понимать самого себя. Оно потому служит посредником между людьми и устанавливает между ними разумную связь, что в отдельном лице назначено посредничать между новым восприятием (и вообще тем, что в данное мгновение есть в сознании) и находящимся вне сознания прежним запасом мысли» (Потебня 1993, с. 97),

- у Бодуэна – «Язык существует только в индивидуальных мозгах, только в душах, только в психике индивидов или особей, составляющих данное языковое общество. Язык племенной и национальный является чистою отвлеченностью, обобщающей конструкцией, созданной из целого ряда реально существующих индивидуальных языков» (Бодуэн де Куртенэ 1963в, с. 71), [теория волн И. Шмидта] «вызывает у нас предположения, что язык, оторванный от человека, является текучей, жидкой субстанцией, чем-то вроде воды или даже отравляющих газов» (Бодуэн де Куртенэ 1963б, с. 343),

- у Соссюра – «[...] языковая способность локализуется исключительно в мозгу» (Соссюр 1990, с. 94), «языковые знаки, хотя и психичны по своей сущности, но вместе с тем они не абстрактны; ассоциации, скрепленные коллективным согласием, совокупность которых и составляет язык, суть реальности, имеющие местонахождение в мозгу» (Соссюр 1964, с. 365),

- у Выготского – «[...]В самом интимном, личном движении мысли, чувства и т.п. психика отдельного лица все же социальна и социально обусловлена [...] Именно психология отдельного человека, то, что у него есть в голове, это и есть психика, которую изучает социальная психология. Никакой другой психики нет» (Выготский 1986, с. 26),

- в «Тезисах Пражского лингвистического кружка» – «Распространение языковых явлений, изменяющих лингвистическую систему, не происходит механически, а определяется склонностями воспринимающих эти изменения индивидов» (Тезисы 1964, с. 71).

В приведенных высказываниях следует обратить внимание на то, что и для Марра, и для функционалистов (причем для всех, включая Соссюра, а не только для прагматов, как полагает П. Серию (см. Серию 2001, с. 317) языковая система – реальность, а не научный

конструкт. Разница лишь в том, что для Марра это социальная, гипостазированная реальность, а для функционалистов – психосоциальная способность человека. Н. Марр совершенно справедливо отмечает, что степень «социальности» языка у его концепции и в концепции неокантианца Кассирера различна. «Социальность» языка у Марра имеет онтологический характер (язык – онтически социальная функция, общество – субъект и место локализации языка). Сходный характер имеет сознание в социологической концепции Э. Дюркгейма и язык в концепции А. Мейе, хотя это концепции реалистические (аристотелианские, отчасти позитивистические). Сам Марр был неудовлетворен «общими фразами» французских социологов о языке как социальном явлении: «Обходится молчанием генетический вопрос; между тем язык есть сам создание общности» (Марр 2002, с. 142). Социальность языка в функционально-прагматической концепции – функциональная и генетическая (язык возникает в общественной деятельности и функционирует в общественной деятельности, но онтологически это психическая способность человека, местом локализации языка является человеческая психика). Это обстоятельство окончательно выясняет те глубинные различия, которые существуют между концепцией Марра и лингвистическими концепциями Потебни, Бодуэна, Соссюра, Выготского, Трубецкого или Матезиуса. Патрик Серию совершенно точно подметил, что «два главных русских представителя Пражского лингвистического кружка были бесконечно далеки от социологической модели – той, что Мейе заимствовал у Дюркгейма» (Серию 2001, с. 214). Их социологизм иной – деятельностный и психологический (конечно, не в смысле биологического психологизма). Марр же последовательно и однозначно противопоставлял социологизм и психологизм, исключая возможность рассмотрения социального как психологического.

Связь языка с обществом и индивидом имеет еще один принципиально важный аспект для рассматриваемой здесь проблемы, а именно – **мировоззренческий**. И в марризме, и в функционализме язык рассматривается в самой тесной функциональной связи с картиной мира. Различие, однако, состоит в том, что для Марра это общественно-классовая картина мира (ср. гердеровско-гумбольдтовскую идею языка как Духа народа), а для функционального-прагматизма – идиолектная картина мира, включающая в себя в качестве составных элементов социолектные, этнические, идеологические и др. мировоззренческие моменты. Связывая язык с картиной мира, и Марр, и функционалисты, тем не менее их не отождествляли, правда, Марр рассматривал соотношение речи и мышления в генетическом отношении (язык – порождение классового сознания), а функционалисты – в синхронно-динамическом (язык – средство выражения интенций). Именно марристы и функционалисты первыми поставили задачу изучать генезис и функционирование языкового (и внеязыкового) мышления. Н. Марр даже предлагал параллельно с глоттогонией и глоттотехникой исследовать «логогонию» и «логотехнику» (см. Марр 2002, с. 151-152). Повторно проблема соотношения языка и сознания, речи и мышления, языковой и когнитивной картин мира стали объектом регулярных лингвистических исследований только в 70-80-е годы XX века. Удивительно, но одним из инициаторов исследования языковой картины мира в советском языкознании стал один из принципиальнейших противников марризма Б. А. Серебренников.

Еще один важный момент, на который мы предлагаем обратить внимание, это **динамичный, процессуальный** методологический характер концепции Н. Я. Марра. Это черта также сближает марризм с функционализмом. Динамизм у Марра обретает две ипостаси: диахроническую (идея перманентной семан-

тической и формальной эволюции языка) и синхронную (мышление, речь-процесс, синтаксис выдвигаются на передний план). «Принадлежность различных систем морфологии к различным периодам языковтвора опирается, разумеется, не непосредственно на тот или иной тип техники, хозяйственной и социальной структуры, а при посредстве мышления. Мышление не стабильно» (Марр 2002, с. 281), – отмечал Марр. Следовательно, понять динамику языка (как «единый процесс глоттогонии» или процесс «созидания речи» (Марр 2002, с. 196) – это понять суть смены мышлений. Языковые факты обретают «жизненность» только в историческом процессе: «Интерес наш к фактам не завершается с установлением статике, факт-видимость для нас становится фактом-реальностью лишь по уяснении динамической его роли в историческом процессе развития речи» (Марр 2002, с. 102).

Речь как процесс и синтаксис как грамматическая организация речи для концепции Марра становится основой глоттогенеза: «Техника звуковой речи начинается с синтаксиса, главнейшей вообще части всякой звуковой речи. Синтаксис отличается именно тем, что в нем идеология и техника неделимы, еще нерасчлененно слиты, диффузны, не дифференцированы» (Марр 2002, с. 237) или: «Звуковая речь начинается не только не с звуков, но и не со слов, частей речи, а с предложения, мысли активной и затем пассивной, т.е. начинается с синтаксиса, строя, из которого постепенно выделяются части предложения, определявшиеся по месту их нахождения в речи» (Марр 2002, с. 239). Аналогичную по способу рассуждения, хотя и противоположную по смыслу концепцию функционального разворачивания речи предложил Л. Выготский: «Смысловая сторона речи развивается от целого к части, от предложения к слову, а внешняя сторона речи идет от части

к целому, от слова к предложению» (Выготский 1982, с. 306). Впрочем это не удивительно, так как развитие (генезис) языковой деятельности и мышления в принципе обратно пропорционально их синхронному функционированию: язык возникает из коммуникации, но функционально предшествует акту речи. Соссюр охватил эту функциональную зависимость простой формулой: «язык – одновременно и орудие, и продукт речи» (Соссюр 1964, с. 368).

Таким образом, мы должны признать, что Н. Марр еще в 1929-30 гг. параллельно и независимо от функционалистов высказал идею лингвистической **дедукции** (движения от синтаксиса через морфологию и лексику к фонетике), которая будет возрождена только в конце 50-х Н. Хомским. «Нужны ли факты? Едва ли кто даст отрицательный ответ. Более осторожный, может быть воздержится. Но стоит только вспомнить, что вопрос представляет холостой выстрел без начинки содержанием двух других неразлучных братьев, среднего: „откуда брать факты?“ и особенно младшего „как брать факты?“ – как возникает разногласие [...] А насчет отбора фактов, то большинство, уверен, склоняется к тому, чтобы быть Диогеном, ищущим не человека, а правду, да с фонарем без огней: собирай все, а потом истина-правда выплывет, и мусор отпадет сам собой. Иначе факты, мол, будут искажены предвзятой идеей» (Марр 2002, с. 120). Последнее высказывание вполне согласуется с дедуктивными посылками функционализма, ср.: «[...] вера в факт может способствовать возникновению последнего» (Джеймс 1997, с. 23), «[...] кто рассматривает факты, неизбежно рассматривает их в свете той или иной теории» (Выготский 1982, с. 26), «Сколько видов языковых явлений можно выделить? Один-единственный вид или же бесконечное множество, скажет нам лингвист и совершит свою самую основную ошибку. Есть один вид

явлений, ибо все они относятся к языку и тем самым, по его мнению, проистекают из одного и того же единого целого, из одного и того же не вызывающего сомнений единства. Можно выделить бесчисленное множество видов явлений в зависимости от всех тех «точек зрения», с которых рассматриваются и классифицируются факты [...] За мыслью о том, что для выявления сущности форм надо лишь «проанализировать эти формы» подобно тому, как анализируют химические вещества или производят препарирование, кроется бездна наивности и вызывающих удивление концепций. Это равнозначно тому, что (1) имеется два десятка разновидностей анализа, не имеющих между собой ничего общего и приобретающих ценность только после их классификации; (2) объект не может быть проанализирован до того, как его существование станет определенным. Таким образом, следует понять условия, в которых существует [в настоящий момент] форма» (Соссюр 1990, с. 122-123).

Именно этот аспект (небрежное отношение «нового учения» к фактам и языковым формам) не раз служил основанием для критики Марра со стороны функционалистов (например, Н. Трубецкого). Ряд интересных замечаний по поводу сходства и различий во взглядах прагматов и Марра высказал в своей монографии П. Серио (Серио 2001, с. 189). Но вот что интересно, при всех разногласиях и заочном противостоянии Трубецкого и Марра, по иронии судьбы разгром марризма в СССР дал повод чешским марксистам для разгрома Пражского лингвистического кружка (мы имеем в виду статьи П. Сгалла (Sgall 1951) и Б. Гавранека (Havránek 1951)). А может быть это было неслучайно, и административная процедура упразднения немарксистского элемента из послевоенного чехословацкого языкознания была как-то сущностно связана с ликвидацией марризма.

Осознанно или подсознательно, несмотря на подчас прямую противоположность марризма и функционализма, Н. Я. Марр реализовывал в своей деятельности целый ряд положений, общих функционализму и платонизму, что способствовало развитию функциональной методологии в советской лингвистике. И. И. Мещанинов и С. Д. Кацнельсон переняли от Марра повышенный интерес к языковой семантике, творческому характеру и телеологии речевой деятельности, дедуктивной и функциональной методике лингвоанализа, хотя не последнюю роль в становлении их взглядов сыграли петербургская функциональная традиция школы Бодуэна де Куртенэ (известно, что Л. В. Щерба самым тесным образом сотрудничал с марристами), а также учение А. А. Потебни (марристам принадлежит заслуга издания трудов харьковского лингвиста и популяризации его взглядов в СССР). Как бы там ни было, но именно марристы (и, частично, Щерба) создали основу Ленинградской функционально-грамматической школы (А. В. Бондарко, Ю. С. Маслов).

Многие гипотезы или просто маргинальные замечания Николая Яковлевича Марра до сих пор вызывают у лингвистов недоумение или удивление (у самых недалеких – даже возмущение или смех). Их действительно сложно согласовать с привычными стандартами традиционной исторической лингвистики, однако их автору не откажешь в смелости воображения и полете фантазии. А как когда-то сказал о воображении Иммануил Кант, «всегда легче бывает ограничить его смелость, чем помочь его вялости» (Кант 1993, с. 102-103). В другой своей работе Кант высказал эту же мысль в более «научном» виде. Она, как нельзя лучше подходит в качестве эпиграфа к творчеству

Н. Я. Марра: «Критика нашего разума в конечном счете показывает нам, что чистым и спекулятивным применением разума мы, собственно, ничего не можем познать; не должна ли она поэтому открыть более широкое поприще для гипотез, поскольку (если мы уже не можем ничего утверждать), нам позволительно по крайней мере что-то выдумывать и высказывать мнения» (Кант 1964, с. 637).

Данная статья представляет собой лишь попытку весьма поверхностного методологического анализа функциональных элементов в лингвистической концепции Николая Яковлевича Марра. Многое опущено, многое лишь упомянуто вскользь. Мы не ставили перед собой цели в который раз вскрывать явные слабые места и критиковать откровенные фантазии создателя яфетидологии (это уже делали до нас многие лингвисты). Скорее наоборот, мы сосредоточились на том ценном, что содержится в учении Марра, а еще больше – в марристской методологии. В отличие от теоретической полемики или фактографической рефлексии анализ методологии является очень трудоемким процессом, требующим анализа всех тонкостей семантики анализируемого текста: тщательному методологическому анализу даже одной статьи может быть посвящена целая книга. Поэтому мы ни в коем случае не претендуем на исчерпывающий анализ взглядов творца «нового учения о языке». Главное, на что нам хотелось обратить внимание, абстрагируясь уже от творчества Н. Я. Марра, – это неустаревающее значение работ в области гуманитарных наук. И новые поколения еще не пораженных догматизмом исследователей всегда могут найти в них пищу для ума и источник вдохновения.

Литература

- БОДУЭН де КУРТЕНЭ, И. А., 1963а. Введение в языковедение. *In: Избранные труды по общему языкознанию*. Москва: Изд-во АН СССР, т. 2.
- БОДУЭН де КУРТЕНЭ, И. А., 1963б. Проблемы языкового родства. *In: Избранные труды по общему языкознанию*. Москва: Изд-во АН СССР, т. 2.
- БОДУЭН де КУРТЕНЭ, И. А., 1963в. Язык и языки. *In: Избранные труды по общему языкознанию*. Москва: Изд-во АН СССР, т. 2.
- ВЫГОТСКИЙ, Л. С., 1982. Мышление и речь. *In: Собрание сочинений в шести томах*. Москва: Педагогика, т. 2.
- ВЫГОТСКИЙ Л. С., 1986. *Психология искусства*. Москва: Искусство.
- ДЖЕЙМС, В., 1997. Воля к вере и другие очерки популярной философии. *In: Воля к вере*. Москва: Республика.
- ДЖЕМС, В., 1995. *Прагматизм*. Киев: Украина.
- КАНТ, И., 1964. Критика чистого разума. *In: Сочинения в шести томах*. Москва: Мысль, т. 3.
- КАНТ, И., 1993. *Прологомены ко всякой будущей метафизике, могущей возникнуть в смысле науки*. Москва: Прогресс.
- ЛЕНИН, В. И., 1973. Полное собрание сочинений. 5 изд.. Москва: Политиздат, т. 25.
- МАРР, Н. Я., 2002. *Яфетидология*. Жуковский; Москва: Кучково поле.
- ПОТЕБНЯ, А. А., 1993. *Мысль и язык*. Киев: СИНТО.
- СЕРЕБРЕННИКОВ, Б. А., 1983. *О материалистическом подходе к явлениям языка*. Москва: Наука.
- СЕРИО, П., 2001. *Структура и целостность. Об интеллектуальных истоках структурализма в Центральной и Восточной Европе. 1920-30-е гг.* Москва: Языки славянской культуры.
- СОССЮР, Ф. де, 1964. Курс общей лингвистики (извлечения). *In: В. А. ЗВЕГИНЦЕВ. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях, ч. I*. Москва: Учпедгиз.
- СОССЮР, Ф. де, 1990. *Заметки по общей лингвистике*. Москва: Прогресс.
- СТАЛИН, И. В., 2002. К некоторым вопросам языкознания. *In: Н. Я. МАРР. Яфетидология*. Жуковский; Москва: Кучково поле.
- Тезисы Пражского лингвистического кружка. 1964.* *In: В. А. ЗВЕГИНЦЕВ. История языкознания XIX и XX веков в очерках и извлечениях, ч. II*. Москва: Учпедгиз.
- HAVRÁNEK, B., 1951. Dva roky po stalinově geniálním zásahu do vývoje jazykovědy. *Slovo a slovesnost*, № 1, 109-117.
- SGALL, P., 1951. Stalinovy články o jazykovědě a pražský strukturalismus. *Slovo a slovesnost*, № 1, 1-11.

Oleg Leschak

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: methodology of humanities, theory of linguistics, philosophy of language, onomasiology, Slavic studies, history of language.

Jurij Sitko

Sevastopol University of Humanities, Ukraine

Research interests: theory of linguistics, history of language, methodology of grammar studies.

MARR AND FUNCTIONAL PRAGMATICS:
THE RESULT OF COMPARATIVE METHODOLOGICAL ANALYSIS. Part II

Summary

This is the second part of the article which discusses functional pragmatic methodological key issues of

linguistic philosophical conception proposed by Marr. First of all, it focuses on the problems of philogenesis and ontological essence of language activities. The article analyzes the problems of the relation between language and thinking activities (non verbal thinking), language and culture ("extralinguistic character of language"), genesis of signal side of semiotic activity ("manual thinking"), as well as problems of functional and psychosocial character of language (understanding meaning as a function and understanding language as an informative activity). On the basis of the conformed methodological analysis, there is a hypothesis saying that Marr's theories offer eclectic and linguistic philosophical attitude but they are not of scientific character. The article attempts at denying the widely spread myth of vulgar materialistic philosophical underpinning of Marr's conception (particularly,

Marr's understanding the "ideological character of language") and distinguishing the relation of the theory with objective idealism (Leibnitz, Humboldt) and partly with neo Kantism (Cassirer). Alongside, Marr's afflatus is equated to the views of anthropocentric philosophers and scientists, for example, Kant, James, Potebnia, Baudouin de Courtenay,

Saussure, Vygotsky and representatives of Prague Functionalism. This gave a possibility to distinguish such functional pragmatic characteristics of his conception as dynamism, mentalism, teleologism, semantism, communicativism, deductionism.

KEY WORDS: Marr, methodology, functionalism, pragmatism, anthropocentrism.

Gauta 2007 06 25

Priimta publikuoti 2008 01 18

Audronė Rimkutė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: +370 37 20 26 27

El. paštas: audrone.rimkute@khf.vu.lt

Moksliniai interesai: epistemologija, mokslo filosofija, žinojimo sociologija, mokslo ir kultūros politikos teorija.

ANALITINIAI TEIGINIAI: RACIONALIZMO IR NATŪRALIZMO GINČAS

Skirtumas tarp analitinių ir sintetinių teiginių bei tarp apriorinių ir empirinių tiesų, kurį pirmasis nurodė vokiečių filosofas Imanuelis Kantas, ilgą laiką buvo ir tebėra centrinė epistemologijos ir analitinės kalbos filosofijos problema. Straipsnyje nagrinėjami du šiuolaikiniai analitinių teiginių problemos sprendimai: Willardo van Ormano Quine'o radikalusis natūralizmas ir Laurence'o Bonjouro nuosaikusias racionalizmas. Remdamasis natūralistine prasmės samprata, Quine'as teigia, jog analitiškumo sąvoka neapima jokio aiškiai suprantamo turinio, todėl ir analitinių–sintetinių teiginių perskyra yra beprasmė. Laurence'o Bonjouro nuosaikusias racionalizmas gina šią perskyrą pasitelkdamas sinonimiškumo kaip prasmės tapatumo sampratą ir apriorinio pagrindimo idėją. Šių pozicijų skirtumai išplaukia iš požiūrio į apriorinio pagrindimo galimybę – natūralizmas tokią galimybę neigia, o racionalizmas laiko ją pamatine bet kokio pažinimo, ypač filosofinio, prielaida. Straipsnyje teigiama, kad Quine'o natūralizmas apeina analitinių teiginių problemos esmę pakeisdamas pamatinį jos klausimą apie apriorinio pagrindimo galimybę klausimu apie mokslo teorijų ir empirinių duomenų santykį.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: analitiniai teiginiai, analitiškumas, radikalusis natūralizmas, nuosaikusias racionalizmas, W. V. O. Quine, L. Bonjour.

Įvadas

Skirtumas tarp analitinių ir sintetinių teiginių bei tarp apriorinių ir empirinių (būtinų ir atsitiktinių) tiesų, kurį pirmasis nurodė Kantas, ilgą laiką buvo ir tebėra centrinė analitinės kalbos filosofijos ir epistemologijos problema. Diskusijų apie šią problemą esmę galima išreikšti dviem klausimais: 1) ar apriorinės tiesos yra vien tik analitinės? 2) ar analitinės tiesos yra vien tik žodžių reikšmės dalykas?

Poziciją, kad visos apriorinės tiesos yra analitinės ir jog analitinės tiesos yra teiginiai, teisingi vien

dėl juos sudarančių žodžių reikšmės, XX a. pirmojoje pusėje gynė loginio empirizmo atstovai. Pasiremdami šia analitinių teiginių samprata, jie tikėjosi išspręsti tiek matematikoje, tiek specialiuosiuose moksluose, tiek ir pačioje filosofijoje egzistuojančias problemas. Tačiau šias viltis gerokai aptemdė 1951 metais pasirodęs W. V. O. Quine'o straipsnis „Dvi empirizmo dogmos“, užginčijęs analitinių teiginių sąvokos prasmingumą. Po Quine'o pateiktos analitiškumo idėjos kritikos filosofijoje atgijo diskusijos apie tikrąjį šios idėjos turinį.

Į klausimą, kodėl ši iš pirmo žvilgsnio lyg ir grynai lingvistinė problema yra tokia aktuali filosofams, tikriausiai galėtų būti atsakyta taip: ji yra esmiškai susijusi su apriorinio pažinimo, o kartu ir filosofijos egzistavimo galimybe. Nors filosofijos istorijoje yra buvę ir tebėra bandymų įrodyti, kad filosofija gali būti empirinis mokslas, dauguma filosofų ją sieja su aprioriniu pažinimu. Todėl Quine'o kritika, teigianti, jog analitiškumo sąvoka (ir apriorinio žinojimo) neturi prasmės, palietė visas filosofines programas, vienaip ar kitaip besiremiančias šiomis sąvokomis.

Straipsnio tikslas – išanalizuoti bei įvertinti dvi šiuolaikines filosofines mokyklas, natūralizmą ir racionalizmą, atstovaujančių filosofų – W. V. O. Quine'o ir L. Bonjouro – argumentus ginčydami dėl analitinių teiginių.

1. Wilardas van Ormanas Quine'as: analitiškumo dogmos kritika

Savo straipsnyje „Dvi empirizmo dogmos“, kuris, analitinės filosofijos atstovų manymu, yra vienas garsiausių praėjo šimtmečio filosofinių straipsnių (Boghossian 1996, p. 369), Quine'as teigia, kad įsitikinimas, jog egzistuoja fundamentalus skirtumas tarp analitinių ir sintetinių teiginių, yra „neempirinė empiristų dogma, metafizinio tikėjimo dalykas“ (1951, p. 34).

Svarstydamas analitiškumo idėjos pagrindumą, Quine'as kritiškai išnagrinėja keturis galimus jos apibrėžimus: 1) teiginys yra analitinis tada, kai jis yra teisingas *vien dėl savo prasmės*, nepriklausomai nuo faktų (1951, p. 21); 2) teiginys yra analitinis tada, jeigu jis yra loginė tiesa arba gali būti paverstas logine tiesa jame esančias išraiškas pakeitus sinoniminėmis; 3) teiginys yra analitinis tada, jeigu jis yra teisingas dėka semantinės taisyk-

lės (1951, p. 33); 4) teiginys yra analitinis tada, jeigu jo pagrindimui nereikalingas patyrimas (1951, p.35).

Pirmoji analitiškumo samprata gali būti iliustruota tokiu pavyzdžiu: teiginys „viengungiai yra nevedę vyrai“ yra teisingas nepriklausomai nuo faktų, kitaip tariant, teisingas vien todėl, kad išraiškos „viengungiai“ ir „nevedę vyrai“ turi tą pačią prasmę. Ši analitiškumo idėja formuluotė, Quine'o požiūriu, išreiškia ne tik Kanto tikrąją mintį, bet ir vėlesnių filosofų priimtą sampratą. Tačiau ji turi vieną rimtą trūkumą – neaišku, kas turima galvoje, kai sakoma, jog žodžiai turi *tą pačią prasmę*.

Quine'as kelia klausimą, kas šiame kontekste suprantama kaip žodžio prasmė? Žodžio prasmė nėra tas objektas, kurį žodis žymi. Kad nedera tapatinti žodžio prasmės (*meaning*) ir jo žymimo objekto, kitaip tariant, reikšmės (*reference*)¹, įrodė Frege, pasitelkdamas „rytinės žvaigždės“ ir „vakarinės žvaigždės“ pavyzdį. Abi šios išraiškos *nurodo* tą pačią planetą – Venerą, taigi jų reikšmė vienoda, tačiau prasmė skirtinga. „Rytinė žvaigždė“ reiškia žvaigždę, kuri paskutinė užgęsta ryte, o „Vakarinė žvaigždė“ reiškia žvaigždę, kuri pirmoji išsižiebia vakare. Astronominiai stebėjimai parodė, kad šios abi žvaigždės iš tiesų yra ta pati planeta Venera. Šio ir analogiškų pavyzdžių pagrindu Frege atskiria žodžio reikšmę ir prasmę. Reikšmė, anot Frege's, yra tai, ką žodis žymi, „objektas pačia plačiausia prasme“, o prasmė – „objekto duotybės būdas“ (*Art des Gegebenseins*) (2002, s. 24).

Quine'as teigia, kad svarbiausias čia išdėstytosios prasmės teorijos klausimas yra jos objektų prigimtis – kas tai yra prasmės? Kai kurie filosofai linkę jas laikyti idėjomis – mentalinėmis arba platoninėmis. Tačiau, Quine'o požiūriu, šis klausimas niekada neturės atsakymo – prasmės yra taip

¹ Du pagrindiniai analitinės filosofijos terminai, kuriuos įvedė vokiečių filosofas Frege, yra „Sinn“ (*prasmė*) ir „Be-deutung“ (*reikšmė*). Į anglų kalbą jie verčiami įvairiai: *sense* ir *reference*, *sense* ir *meaning*, *meaning* ir *reference*. Quine'o tekste naudojama pastaroji pora terminų, todėl „meaning“ šiame straipsnyje verčiamas kaip *prasmė*, „reference“ – kaip *reikšmė*.

sunkiai apčiuopiami dalykai, kad beveik nėra vilties sukurti apie jas vaisingą teoriją. Dažnai neaišku, kada kalbama apie vieną prasmę, kada apie dvi, kada lingvistinės išraiškos yra sinonimiškos, kada ne. Todėl Quine'as mano, kad klausimas apie prasmių prigimtį yra tuščias – jis atsirado tik todėl, kad kažkada anksčiau žodžio prasmė ir referencija buvo klaidingai sutapatintos. O jeigu prasmės ir referencijos teorijos atskiriamos, tai galima teigti, kad prasmės teorijos objektas yra lingvistinių formų sinonimija ir teiginių analitiškumas; o klausimas apie prasmių prigimtį gali būti nebesvarstomas.

Pritaikius šį samprotavimą analitiškumo idėjai, ją reikėtų aiškinti pasitelkus ne prasmės, o *sinonimiškumo* (*synonymy*) sąvoką. Pvz., analitinis teiginys „nė vienas viengungis nėra vedęs“, pasitelkus sinonimišką išraišką, gali būti paverstas akivaizdžia logine tiesa „nė vienas nevedęs žmogus nėra vedęs“ (*viengungis* yra *nevedusio* sinonimas). Loginės tiesos yra visuomet teisingi teiginiai, jie išlieka teisingi nepaisant juos sudarančių komponentų interpretacijų. Jų samprata, Quine'o požiūriu, nekelia problemų. Pasirėmus loginės tiesos ir sinonimiškumo sąvokomis, analitinius teiginius galima būtų apibrėžti taip: teiginys yra analitinis tada ir tik tada, jeigu jis yra 1) loginė tiesa arba 2) gali būti paverstas logine tiesa jame esančias išraiškas pakeitus sinoniminėmis.

Tačiau ką konkrečiai reiškia „sinonimiškumo“ sąvoka? Koks yra išraiškų sinonimiškumo kriterijus? Quine'as apsvarsto galimybę apibrėžti sinonimiškumą kaip lygiavertį išraiškų pakeičiamumą viena kita (*interchangeability*). Pasinaudodamas Gottfriedo W. Leibnizo terminu, Quine'as tokį pakeičiamumą vadina pakeičiamumu *salva veritate* (lot. „išsaugant tiesą“). Sinonimiškumas kaip išraiškų pakeičiamumas *salva veritate* reiškia, kad išraiškos yra sinonimai, jeigu jas galima pakeisti viena kita visuose kontekstuose, nepakeitus jas apimančių sakinių teisingumo vertės. Pvz., tekste apie viengungius pakeitus šį žodį sinonimu „nevedę vyrai“, išsakomų teiginių teisingumo vertė neturėtų keistis.

Vis dėlto nesunku sukonstruoti tokius sakinius, kuriuose šios išraiškos negali būti sukeistos lygiavertiu būdu. Pvz., sakinyje „*viengungis* turi 10 raižių“, žodį „*viengungis*“ pakeitus „nevedęs vyras“ jo teisingumo vertė keičiasi – iš teisingo jis virsta klaidingu. Bet tokių atvejų galima išvengti, patikslinus konteksto sampratą, pvz., teigiant, kad išraiškos yra sinonimiškos tada, jeigu jas galima pakeisti viena kita *salva veritate* visuose kontekstuose, išskyrus tuos, kuriuose jos būna kabutėse. Iš pirmo žvilgsnio toks pasiūlymas atrodo tinkamas. Sakinys „Būtina, kad visi nevedę vyrai yra nevedę vyrai“ išlieka teisingu išraišką „nevedę vyrai“ pakeitus „viengungiais“. O išraiškų, tik dėka atsitiktinumo turinčių tą pačią ekstensiją, sukeitimas *salva veritate* visuose kontekstuose nėra įmanomas.

Tačiau šiuo atveju iškyla kita problema: pasakymas „būtina, kad...“ turi būti suprantamas ne kaip priežastinį būtinumą išsakantis teiginys, o taip, kad išraiška „būtina, kad p“ yra teisinga tada ir tik tada, jeigu sakinys p yra analitinis. Taigi vėl susidaro ydingas ratas. Quine'as daro išvadą, kad išraiškų sinonimiškumas gali būti suprastas tik pasitelkus analitiškumo sąvoką. Jeigu analitiškumas būtų paaiškintas, tai dviejų išraiškų sinonimiškumas galėtų būti apibrėžiamas kaip jų pakeičiamumas *salva analiticitate*. Analitiškumo sąvoka yra fundamentalesnė negu sinonimiškumo, tad tenka ieškoti kito jos galimo paaiškinimo, nesiremiančio sinonimija.

Trečiasis iš Quine'o aptariamų analitiškumo apibrėžimo pasiūlymų remiasi semantinių taisyklių idėja. Kaip teigia šią idėją išplėtoję loginio empirizmo atstovai, analitiškumą patogiau yra aiškinti remiantis ne natūralia, o dirbtine, formalia kalba. Kasdienė kalba yra netobula, todėl atskirti analitinius ir sintetinius teiginius lengviau yra dirbtinėje, tiksloje kalboje, turinčioje aiškias „semantines taisykles“. Pasirėmus semantinės taisyklės idėja, analitiškumą galima apibrėžti taip: sakinys yra analitinis, jeigu jis yra teisingas dėka semantinės taisyklės.

Tačiau tikros pažangos šis analitiškumo problemos sprendimas neatneša. Frazė „semantinės taisyklės“ yra tokia pat miglota, kaip ir analitiškumo sąvoka. Ne kiekvienas teiginys, kuris sako, kad tam tikros klasės teiginiai yra teisingi, gali būti laikomas semantinė taisykle. Tokiu atveju visi teisingi teiginiai būtų „analitiniai“ ta prasme, kad jie teisingi remiantis semantinė taisykle.

Semantines taisykles galima bandyti aiškinti remiantis dirbtinės kalbos struktūra. Tarkime, dirbtinė kalba K yra sudaryta iš natūralios kalbos ir aiškios semantinių taisyklių aibės. Abi šios kalbos dalys sudaro tvarkingą porą. Tuomet semantinės kalbos K taisyklės galėtų būti išryškinamos kaip antrasis poros K elementas. Tačiau tai nepaaiškina analitiškumo sąvokos. Kaip teigia Quine'as, „žiūrint iš analitiškumo problemos taško dirbtinės kalbos su semantinėmis taisyklėmis sąvoka yra *feu follet par excellence*². Semantinės taisyklės, apibrėžiančios dirbtinės kalbos analitines išraiškas, yra įdomios tik tiek, kiek mes jau suprantame analitiškumo sąvoką; jos negali padėti šį supratimą įgyti“ (1951, p. 34).

Ketvirtasis bandymas paaiškinti analitiškumą, kurį apsvarsto Quine'as, yra verifikacinė prasmės teorija. Ši teorija teigia, kad teiginio prasmė yra jo empirinio patvirtinimo metodas. Tą patį suformuluoti be „metodo“ termino galima taip: teiginio prasmė glūdi jo patikrinimo pagrinde (*Überprüfungsbasis*), kitaip tariant, tuose patyrimo duomenyse arba stebėjimo teiginiuose, kuriais jis tikrinamas. Kadangi analitinių teiginių teisingumas nepriklauso nuo faktų, tai jie gali būti apibrėžiami kaip tokie teiginiai, kurių patikrinimo pagrindas yra tuščia aibė: jų verifikavimui nereikalingas patyrimas, jis negali šių teiginių sugriauti. Taigi analitiškumas verifikacinės teorijos požiūriu yra imunitetas patyrimo duomenų atžvilgiu.

Quine'as kelia klausimą, kokio pobūdžio santykis yra tarp teiginių ir tų patyrimo duomenų, ku-

rie kažką sako už arba prieš teiginio patvirtinimą? Pats paprasčiausias šio santykio paaiškinimas būtų toks: kiekvienas prasmingas teiginys gali būti redukuotas į kitus teiginius, kurie tiesiogiai protokolojuoja patyrimo duomenis. Tokį aiškinimą Quine'as vadina *radikaliuoju redukcionizmu*. Pagrindinis uždavinys, kurį sprendžia radikalusis redukcionizmas, yra juslinių duomenų kalbos išskyrimas ir parodymas, kaip galima į jį perkelti likusį mokslinį diskursą.

Quine'as teigia, jog radikaliojo redukcionizmo prielaida, kad už kiekvieno teiginio slepiasi patyrimo duomenų aibė, kuri gali patvirtinti arba paneigti teiginio teisingumą, yra klaidinga. Teiginiai negali būti tikrinami po vieną, izoliuotai. Quine'o manymu, „mūsų teiginiai apie išorinį pasaulį stoji prieš juslinio patyrimo tribunolą ne individualiai, o kaip vientisa visuma (*corporate body*)“ (1951, p. 38). Įsitikinimas, kad kiekvieną individualų teiginį galima išversti į juslinių pojūčių kalbą ar susieti su kokia nors empirine baze, yra antroji, niekuo nepagrįsta empirizmo dogma.

Atmetus galimybę redukuoti teiginius į juslinio patyrimo duomenis, verifikacinė prasmės teorija nebegali paaiškinti ir analitiškumo sąvokos. Kaip teigia Quine'as, „šios dvi sąvokos yra dvi skirtingos tos pačios įtartinos monetos pusės“ (1951, p. 20). Redukcionizmo ir analitiškumo dogmos palaiko viena kitą taip: jeigu prasminga kalbėti apie atskiro teiginio patvirtinimą arba paneigimą jusline patirtimi, tai prasminga kalbėti ir apie ribinius teiginius, kurie tokio patvirtinimo nereikalauja; tokie teiginiai ir yra analitiniai. Tačiau, Quine'o požiūriu, kalbėti apie tai yra beprasmiška. Pažinimas priklauso tiek nuo kalbos, tiek ir nuo ekstralingvistinių veiksnių, tačiau tuo remiantis kalbėti apie faktinį ir lingvistinį pažinimo teiginių komponentus – nesąmonė. Empirinės prasmės vienetas (*unit of empirical significance*) yra ne terminas, ir ne išraiška, o mokslas kaip visuma.

² Pranc. *klajojanti ugnelė tikraja šio žodžio prasme.*

Teiginys, kad neįmanoma atskirai verifikuoti kiekvieno mokslo teiginio prasmės, yra Quine'o holistinės³ mokslinio pažinimo teorijos pagrindas. Jos esmę išreiškia toks mąstytojo teiginys: „visa mūsų vadinamojo žinojimo arba įsitikinimų visuma nuo geografinių ir istorinių faktų iki grynosios matematikos ir logikos yra žmogaus sukurta konstrukcija, kuri siejasi su patirtimi tik kraštais. Kalbant kita kalba, mokslas primena įtampos lauką, kurio ribų sąlygos yra patirtis. Konfliktas su patirtimi periferijoje iššaukia pertvarką paties lauko viduje. Tenka naujai įvertinti kai kurių teiginių teisingumą reikšmę. Vienu teiginių pervertinimas iššaukia kitų teiginių pervertinimą, kadangi jie yra logiškai susiję, o logikos dėsniai, savo ruožtu, pasirodo besą tolimesni sistemos teiginiai, tam tikri tolimesni lauko elementai. Iš naujo peržiūrėję vieną teiginį, esame priversti peržiūrėti ir kitus, kurie gali būti tiek teiginiai, logiškai susiję su pirmuoju, tiek ir teiginiai apie loginius ryšius. Tačiau visas laukas yra taip apspręstas savo ribų sąlygų, patirties, kad egzistuoja gana didelė pasirinkimo laisvė, kurie būtent teiginiai turėtų būti pervertinti atsižvelgiant į prieštaraujantį patyrimą. Nė vienas atskiras patyrimas nėra susijęs su koku nors atskiru teiginiu lauko viduje tiesiogiai, egzistuoja tik netiesioginis santykis, atsirandantis dėl pusiausvyros siekio, veikiančio lauką kaip visumą“ (1951, p. 39).

Priėmus Quine'o siūlomą holistinę mokslinio žinojimo sampratą, tenka pripažinti, kad loginių empiristų sumanymas redukuoti mokslines žinias į analitinius (loginius-matematinius) bei stebėjimo terminus ir taip atlikti mokslinio žinojimo racionalią rekonstrukciją yra bergždzias. Taip iš filosofijos atimamas paskutinis loginių empiristų jai paliktas uždavinys – loginė analizė. Jos funkciją perima specialieji mokslai – lingvistika ir kognityvinė psichologija. Quine'as tai išreiškia teiginiu, kuris yra „natūralistinio posūkio“ filosofijoje

pradžiai: „Epistemologija, ar kažkas panašaus į ją užima psichologijos, vadinasi, gamtos mokslų, skyriaus vietą. Ji tyrinėja natūralų fenomeną, būtent – fizinį žmogiškąjį subjektą. Šis žmogiškasis subjektas yra paveikiamas kokia nors eksperimentiškai kontroliuojama įeiga (*input*), pvz., apšvitinamas tam tikro pasirinkto dažnio spinduliais. Atitinkamu laiku subjektas kaip išeiga (*output*) pateikia trimačio išorinio pasaulio ir jo istorijos aprašymą. Tirti santykių tarp ribotos įeigos ir gausios išeigos mus skatina tos pačios priežastys, kurios visada motyvavo ir epistemologiją, būtent siekis sužinoti, koks santykis yra tarp duomenų ir teorijos, ir kaip kieno nors gamtos teorija pranoksta bet kokius turimus duomenis“ (1985, p. 24).

2. Laurence'as Bonjouras: ginant grynąjį protą

Vienas ryškiausių šiuolaikinio racionalizmo atstovų – Laurence'as Bonjouras – savo knygoje „Ginant grynąjį protą“ garsiajame W. V. O. Quine'o straipsnyje dėstomą poziciją vadina „radikaliu ju empirizmu“ ir jos esmę laiko sieki nuneigti apriorinę pažinimą ir visus pažinimo teiginius laikyti empiriniais. Prieš imdamasis detalios Quine'o argumentų kritikos, Bonjouras pastebi, kad „radikalusis empirizmas yra sunkiai nuneigiama pozicija, kadangi ji turi imunitetą kritikai, parentai apriorinėmis išvalgomis, o jos pripažįstami patyrimo teiginiai nieko negali pasakyti apie apriorinio pagrindimo galimybę. Taigi radikalusis empiristas yra santykinai saugioje dialektinėje pozicijoje, iš kurios jis negali būti išstumtas jokio tiesioginio puolimo“ (1998, p. 63). Būtent todėl kontrargumentų radikaliam empirizmui pirmiausia tenka ieškoti tarp jo paties argumentų.

Pagrindinis Quine'o argumentas prieš analitinių-sintetinių teiginių perskyrą yra „ydingo rato apibrėžime“ argumentas. Analitiškumo sąvoka,

³ Holizmas filosofijoje pačia bendriausia prasme reiškia požiūrį, jog kokios nors visumos suvokimas nėra tolygus atskirų jos elementų suvokimo sumai.

anot Quine'o, yra nesuprantama (*unintelligible*), nes visi jos apibrėžimai bei paaiškinimai remiasi kitais terminais – sinonimiškumo ir semantinių taisyklių – kurie savo ruožtu yra suprantami tik pasitelkus analitiškumo sąvoką. Taigi gauname ydingą ratą apibrėžime – aiškinimas remiamasi kaip tik ta sąvoka, kuri ir turi būti paaiškinta.

Bonjouras pastebi, kad Quine'as savo argumentacijoje pageidauja ne bet kokio sąvokos apibrėžimo, o tokio, kuris būtų suformuluotas verbalinio elgesio (*verbal behavior*) terminais, kitaip tariant, remtūsi paties Quine'o ginama biheviolistinė kalbos teorija⁴. Tačiau akivaizdu, kad „joks tikslus elgesio testas nepadės atskirti analitinio teiginio („visi viengungiai yra nevedę“) nuo sintetinio ir empirinio teiginio, kuris yra visiškai akivaizdus („universumo istorijoje koku nors laiko momentu yra buvęs bent vienas rudas stalas“) – bent jau tol, kol nenaudojamos kitos lokucijos (tokios kaip „būtina“ ir „įmanoma“), kurių suprantamumą Quine'as taip pat kvestionavo“ (Bonjour 1998, p. 69).

Kodėl daroma prielaida, kad jeigu sąvokos nepavyksta paaiškinti biheviolistiniais terminais, ji tampa nebetinkama filosofijos tikslams? Atsakymo į šį klausimą Bonjouras pasigenda tiek Quine'o, tiek jo pasekėjų darbuose. Paprastai natūralistai samprotauja taip: jeigu analitiškumo sąvoka prasminga, ji turi būti paaiškinta pasirėmus empirinių padarinių (*empirical consequences*) terminais; biheviolistinė psichologija rodo, kad šios pasekmės turi būti biheviolistinės; vadinasi, deramas analitiškumo paaiškinimas turi būti biheviolistinis. Tačiau šiame samprotavime abejonių kelia ir antroji, ir pirmoji prielaida. Pastarąją naudoti argumento, susijusio su apriorinio pagrindimo galimybe, kontekste yra aiški loginė klaida.

Kitaip tariant, Bonjouro požiūriu, Quine'o argumentacija remiasi tomis išankstinėmis prielaidomis, kurios glūdi Quine'o natūralistinėje epistemologijoje. Pagrindinė natūralizmo prielaida yra įsitikinimas, kad neegzistuoja joks tikras žinojimas anapus empirinio mokslo, ir kad filosofija gali veikti tik mokslo ribose. Taigi natūralizmas neabejotinai apima bet kokio apriorinio pagrindimo galimybės neigimą ir todėl remtis juo ginčijant šią galimybę yra dar akivaizdesnė loginė klaida.

Analogiškai Bonjourui Quine'o poziciją kritikavo ir analitinės kalbos filosofijos atstovai – Paulas Grice'as ir Peteris F. Strawsonas (Grice and Strawson 1956). Savo straipsnyje „Ginant dogmą“ jie taip pat teigia, kad Quine'o argumentacijai būdingi du loginiai žingsniai: reikalavimas paaiškinti sąvoką *tam tikru* būdu (t.y. pateikiant tikslų apibrėžimą, kuris nenaudotų giminiškų sąvokai žodžių) ir teiginys, jog sąvoka, neturinti *tokio* apibrėžimo, yra beprasmė. Grice'as ir Strawsonas mano, kad „neprotinga būtų *apskritai* tvirtinti, kad patenkinamo paaiškinimo (anksčiau nurodyta prasme) buvimas yra būtina išraiškos prasmingumo sąlyga“ (1956, p. 148). Kita vertus, „faktas, jeigu tai yra faktas, kad išraiškos negali būti paaiškintos tuo būdu, kaip reikalauja Quine'as, nereiškia, kad jos negali būti paaiškintos apskritai“ (1956, p. 149).

Bonjouras teigia, jog dėl savo natūralistinių prielaidų Quine'as dar pačioje savo straipsnio pradžioje atmeta galimybę, kuri būtų padėjusi jam išvengti ydingo rato apibrėžime. Turima galvoje Quine'o mintis, jog „svarbiausias prasmės teorijos klausimas yra jos objektų prigimties: kokios rūšies daiktai yra prasmės? [...] Intensionalių esinių (*meant entities*) poreikis galėjo atsirasti dėl klaidos, neleidusios suprasti, kad prasmė ir referen-

⁴ Straipsnio apimtis neleidžia plačiau aptarti Quine'o biheviolistinės kalbos teorijos, kuri remiasi stimulo prasmės (*stimulus meaning*) koncepcija. Jos esmė yra kalbos tyrinėjimas iš „trečiojo asmens perspektyvos“, t. y. atmetus paties kalbos vartotojo introspekcijos būdu gaunamą informaciją apie kalbą ir susitelkus ties kitų asmenų lingvistinio elgesio aprašymu, paremtu dirgikliu ir atsako į jį terminais, naudojamais biheviolistinėje psichologijoje.

cija yra skirtingi dalykai. O jeigu prasmės ir referencijos teorijos aiškiai atskiriamos, tai belieka vienas žingsnis iki pripažinimo, kad prasmės teorijos objektas yra lingvistinių formų sinonimija ir teiginių analitiškumas; o pačios prasmės, kaip neišskūs tarpiniai esiniai, gali būti paliktos nuošalyje“ (Quine 1951, p. 23). Anot Bonjouro, visiškai neakivaizdu, kad atsakius prasmių kaip esinių idėjos, būtina reikia atsakyti ir idėjos, jog žodžiai apskritai turi prasmę, kaip daro Quine'as. Tai nuveda klaidinga kryptimi, nes „pats natūraliausias ir akivaizdžiausias kelias paaiškinti sinonimiškumą yra prasmės tapatumas (*sameness of meaning*), o analitiškumą tuomet būtų galima paaiškinti sinonimijos pagalba“ (Bonjour 1998, p. 71).

Bonjouras kelia klausimą, ar galima rasti bent vieną priežastį, kodėl prasmės tapatumo idėjos suprantamumu reiktų abejoti? Jo atsakymas yra neigiamas, kadangi net ir neatsakius į klausimą, kas yra prasmė, galima kalbėti apie tai, jog žodžiai turi arba neturi „tą pačią prasmę“. Išsireiškimas „ta pati prasmė“ nėra koks nors techninis filosofinis terminas, tai iš kasdieninės kalbos ateinantis posakis. Kad jį suprastume, nebūtina turėti tikslų prasmės apibrėžimą. Kalbinės išraiškos yra prasmingos, nes jos nėra vien tik ženklų ar garsų sekos, jos kažką perteikia. Vadinas, „kas bebūtų tai, dėl ko išraiškos yra prasmingos tik joms būdingu būdu, įmanoma, kad dvi išraiškos turėtų *tą pačią* charakteristiką, o tai ir būtų sinonimijos atvejis“ (1998, p. 72).

Jeigu prasmės tapatumo sąvoka tampa priimtina, ji suteikia galimybę išvengti ydingo rato apibrėžime. Tampa įmanoma apibrėžti analitiškumą kaip teiginio pavertimą logine tiesa, jame esančias išraiškas pakeitus sinoniminėmis. Tuomet Quine'o tezė, jog visos analitiškumo koncepcijos yra nesuprantamos, nėra pagrįsta.

Ši Bonjouro argumentacija apgina analitiškumo sampratą, būdingą nuosaikiam empirizmui. Nuosaikis empirizmas – tai epistemologinis požiūris, kuris analitiškumo sąvokos atžvilgiu gina dvi tezes: 1) apriorinis pagrindimas apsiriboja tik

analitiniais teiginiais, 2) apriorinis analitinių teiginių pagrindimas gali būti paaiškintas nepasitelkus „mistinės intuicijos“, ginamos racionalizmo. Kitaip tariant, nuosaikis empirizmas remiasi ta analitiškumo samprata, kurią pirmasis suformulavo Gottlobas Frege. Bonjouro požiūriu, nors tokia samprata yra viena aiškiausių, „ji yra nepajėgi pateikti epistemologiškai aiškų požiūrį į tai, kaip pačios logikos tiesos gali būti epistemiskai pagrįstos arba pažintos“ (1998, p. 33).

Norėdamas apginti savo poziciją, nuosaikis empirizmas turėtų parodyti, kaip, pasirėmus jo prielaidomis, galima pagrįsti teiginį „visi a priori pažįstami teiginiai yra analitiniai“. Šis teiginys negali būti empirinis, kadangi tuomet jis būtų nebūtina, atsitiktinė tiesa. Belieka jį laikyti aprioriniu. Kadangi visi aprioriniai teiginiai yra tik analitiniai nuosaikiojo empirizmo požiūriu, tai ir šis teiginys taip pat turi būti analitinis. Tačiau kaip įrodyti jo analitiškumą, pasirėmus analitinių teiginių samprata, būdinga nuosaikiam empirizmui?

Vienas iš variantų, kaip galima būtų apginti šią pamatinę nuosaikiojo empirizmo tezė, būtų toks: teiginių aprioriškumą tapatinti su jų būtinumu, būtinumą aiškinti kaip teiginio „savaiminį teisingumą“, kuris būtų priešpastatomas nesavaiminiam teisingumui (*true in virtue of something outside itself*). Savaiminis teisingumas reiškia tuomet ne ką kitą, kaip teisingumą, atsirandantį dėl žodžių prasmės. Taigi aprioriniai teiginiai yra būtini ir teisingi vien dėl juos sudarančių žodžių prasmės, vadinas, jie yra analitiniai.

Tačiau šis samprotavimas, Bonjouro teigimu, painioja epistemologines ir metafizines sąvokas: apriorinių–posteriorinių teiginių perskyra yra *epistemologinė*, ji yra susijusi su teiginių pagrindimo būdu. O būtinų–atsitiktinių teiginių perskyra yra *metafizinė*, ji nusako teiginio santykį su galimais pasauliais. Teiginys yra būtinas tada, jeigu jis yra teisingas visuose galimuose pasauliuose, o atsitiktinis tada, jeigu jis yra teisingas viename pasaulyje ir klaidingas kitame. Galimi pasauliai – „tai variantai, kaip būtų galėję susiklostyti įvykiai,

kompleksiškos situacijos, kurios galėjo būti realios arba aktualios“ (Bonjour 1998, p. 12).

Iš pirmo žvilgsnio regis, kad, nepaisant skirtingos šių distinkcijų prigimties, apriorinių ir būtinų teiginių aibės turėtų sutapti: juk jeigu apriorinio teiginio teisingumas yra pagrindžiamas nesikreipiant į jokių patyrimo duomenis, tuomet jis nėra susijęs su jokių konkrečiu pasauliu, taigi teisingas visuose galimuose, t.y. būtinas. Ir atvirkščiai – jeigu teiginys yra būtinas, jis turėtų būti teisingas a priori. Tokį požiūrį Bonjouras vadina „sutapimo teze“ (*coincidence thesis*) ir mano, jog jis nėra teisingas. Jis pasiremia Kripke' s pavyzdžiu, rodančiu, kad kai kurie būtini teiginiai nėra žinomi a priori: pvz., teiginys, kad kiekvienas lyginis skaičius, didesnis už 2, yra lygus dviejų pirminių skaičių sumai (Goldbacho dvinarė problema), yra būtinas, t.y. būtinai teisingas arba klaidingas visuose galimuose pasauliuose, tačiau niekas negali būti įsitikinęs jo teisingumu a priori (Kripke 1980, p. 36-37).

Taigi nuosaikūs empirizmas niekaip negali pagrįsti savo paties pamatinės tezės – jog „visi a priori pažįstami teiginiai yra analitiniai“. Jis taip pat turi ir tą trūkumą, jog yra nenuoseklus, nes bet koks adekvatus jo centrinės tezės pagrindimas būtų ir ją nuneigiantis kontrapavyzdys. Nepaisant to, empirizmas buvo ir tebėra labai populiarus epistemologinė pozicija. Bonjouras tai aiškina tuo, jog kartu su loginiu empirizmu filosofijoje įsitvirtino dvi nuostatos: „(a) požiūris, kad apriorinis žinojimas yra visur prasismelkiantis ir nepakeičiamas, ypač filosofijoje, tačiau jokių būdu ne joje vienoje; kartu su (b) požiūriu, kad racionalizmas yra iš esmės nepagrįstas“ (Bonjour 1998, p. 61). Pirmoji nuostata, Bonjouro teigimu yra visiškai teisinga, o antroji – tik neapgalvotas prietaras.

Savąją epistemologinę poziciją Bonjouras vadina nuosaikiuoju racionalizmu. Pagrindinė nuosaikiojo empirizmo tezė – „apriorinės išvalgos yra tikras ir autonominis episteminio pagrindimo ir žinojimo šaltinis“ (1998, p. 98). Nuo tradicinio racionalizmo jis skiriasi tuo, jog pripažįsta, kad šios

išvalgos „kartais, nors ir labai retai, pasirodo esančios klaidingos ir todėl kai kuriais atvejais pasiduoda korekcijai ir revizijai“ (Bonjour 2001, p. 629).

Aprioriniu būdu pagrindžiamų teiginių pavyzdžių galima rasti be galo daug, pvz., „niekas nėra visas žalias ir raudonas tuo pačiu metu“, „neegzistuoja apvalūs kvadratai“, „jeigu asmuo A yra aukštesnis už asmenį B, o B aukštesnis už asmenį C, tai A taip pat aukštesnis už C“ ir pan. Šiuos teiginius kiekvienas, vos išgirdęs, laikytų teisingais ir būtų įsitikinęs, kad turi tam tikrai puikų pagrindą. Šį pagrindą sudaro, pirma, naudojamų teiginyje sąvokų supratimas, pvz., „žalumo“ ir „raudonumo“ savybių suvokimas kartu su suvokimu, kad jos yra viena kitą išstumiančios, antra, supratas teiginio elementus, iškart atsiranda ir išvalga, kad neįmanoma, jog teiginys būtų klaidingas, taigi jį galima laikyti absoliučiai teisingu.

Tačiau kuo šis paaiškinimas skiriasi nuo nuosaikiojo empirizmo, kuris teigtų, kad teiginys „niekas nėra visas žalias ir raudonas tuo pačiu metu“ yra analitinis, t.y. teisingas vien dėl savo žodžių prasmės? Bonjouro teigimu, empiristų paaiškinimas nepateikia jokios epistemologinės išvalgos, *kaip* svarstomo teiginio tiesa yra suvokiama, o racionalizmas tai paaiškina pasitelkdamas racionalios intuicijos sąvoką. „Svarstomas teiginys yra būtinai teisingas, nes jis išreiškia būtiną santykį tarp tam tikrų savybių ir išreiškia tai, be abejonės, dėka savo prasmės; tačiau šio santykio fakto būtinas statusas ir jo kognityvinis prieinamumas (*cognitive accessibility*) jokių akivaizdžių būdu nėra priklausomas nuo jo lingvistinės formuluotės ir netgi nuo to, ar jis lingvistiškai suformuluotas arba galimas suformuluoti apskritai“ (Bonjour 1998, p. 102).

Toks intelektualinis veiksmas, kurio metu suvokiamas teiginio būtinumas, nuo seno filosofijoje yra vadinamas racionalia išvalga, racionalia intuicija arba apriorine išvalga ar intuicija. Jam būdinga tai, kad jis yra tiesioginis, nediskursyvus ir vedamas proto (*reason-governed*).

Bonjouras pastebi, kad racionalios išvalgos atvejai yra akivaizdžiai priklausomi nuo to, ar tei-

singai suprstas teiginys. Tai savo ruožtu reikalauja adekvataus savybių ir santykių, kuriuos apima teiginys, supratimo. Šis supratimas gali priklausyti nuo to, ar subjektas yra turėjęs atitinkamą patyrimą, pvz., matęs raudonų ir žalių daiktų. Tačiau kai toks supratimas yra pasiektas, racionali įžvalga daugiau nebeprklauso nuo patyrimo jokių kitu būdu ir gali tapti pagrindu aprioriniam pagrindimui.

Pasiremdamas tokia racionalios įžvalgos samprata, Bonjouras formuluoja apriorinio pagrindimo apibrėžimą: „teiginys P yra pagrįstas a priori (tam tikro asmens tam tikru laiko momentu), jei ir tik jei tas asmuo turi pagrindą laikyti P teisingu, kuris nepriklauso nuo jokio pozityvaus kreipimosi į patyrimą, [...] o tik nuo gryo mąstymo ar proto, net jeigu asmens gebėjimas suprasti P ir remiasi iš dalies arba pilnai patyrimu“ (1998, p. 11). Analitiniai teiginiai šiuo požiūriu, kaip ir Kanto koncepcijoje, yra dalis aprioriniu būdu pagrindžiamų teiginių.

Išvados

1. Analitinių teiginių sąvoka atsiranda Kanto filosofijoje kaip dalies apriorinių žinių paaiškinimas. Šie teiginiai apibrėžiami kaip aiškinamieji sprendiniai, kurie vien dėl savo struktūros yra būtini ir visuotiniai. Vėlesnėje filosofijos raidoje įsitvirtina analitinių teiginių, kaip vien dėl juos sudarančių žodžių prasmės teisingų kalbinių išraiškų, samprata.

2. Radikalojo natūralizmo atstovo W. V. O. Quine'o analitiškumo idėjos kritika remiasi „ydingo rato apibrėžime“ argumentu: analitiškumo sąvoka yra nesuprantama, nes jos neįmanoma paaiškinti jokiomis, nuo jos pačios nepriklausančiomis, sąvokomis. Analitiškumo sąvoka atsirado filosofijoje tik dėl to, kad Kanto įtaka ilgai lėmė sampratą, jog žmogiškame pažinime galima išskirti konceptualųjį ir empirinį elementą. Tačiau toks skirstymas, Quine'o manymu, yra neįmanomas – žmogaus pažinimas yra holistinis ir susiduria su patyrimu ne pažodžiui, o kaip visuma.

3. Nuosaikiojo racionalizmo atstovo Bonjouro požiūriu, Quine'as be pagrindo atmeta galimybę apibrėžti išraiškų sinonimiškumą kaip savybę turėti *tą pačią prasmę*. Net jei sąvokos „prasmė“ nepavyksta paaiškinti Quine'o reikalaujamu būdu, tai nereiškia, kad kalbėti apie „tą pačią prasmę“ turinčias išraiškas iš viso neįmanoma. Apibrėžus sinonimiškumą „tos pačios prasmės“ sąvoka, analitinius teiginius galima apibrėžti kaip tokius, kurie gali būti paversti loginėmis tiesomis, juose esančias išraiškas pakeitus sinonimiškomis. Tokia analitinių teiginių samprata būdinga nuosaikiam empirizmui. Tačiau, Bonjouro požiūriu, ji yra neišbaigta ir turi būti papildyta apriorinio pagrindimo samprata.

4. Didžiausias prieštaravimas tarp abiejų pozicijų – natūralizmo ir racionalizmo – glūdi jų požiūryje į apriorinio (t.y. nepriklausančio nuo patyrimo) teiginių pagrindimo galimybę. Bonjouro manymu, toks pagrindimas ne tik įmanomas, bet ir būtinas siekiant išvengti skepticizmo. Quine'as įsitikinęs, kad visas pažinimas yra empirinis. Jis priklauso nuo kognityvinio žmogaus aparato ypatybių ir, norint jį paaiškinti, reikia atsakyti į klausimą, „koks santykis yra tarp duomenų ir teorijos, koku būdu kieno nors gamtos teorija pranoksta bet kokius turimus duomenis?“.

5. Bonjouras su aprioriniu pagrindimu sieja tiek teisingo žinojimo, tiek ir pačios filosofijos galimybę. Filosofija nėra empirinis mokslas. Jeigu jos teiginiai yra pagrįsti, tai jie tegali būti pagrįsti a priori. O Quine'as atmeta filosofijos, kaip skirtingos nuo empirinio mokslo pažinimo formos, galimybę. Jo požiūriu, filosofinę pažinimo teoriją sėmingai gali pakeisti kognityvinė psichologija. Filosofinį klausimą „kaip galimas teisingas žinojimas?“ Quine'as pakeičia klausimu „koks santykis yra tarp empirinių duomenų ir mokslo teorijų?“. Tačiau taip jis iškreipia pamatinės epistemologinės problemos esmę: mokslo teorijos nebūtinai yra žinojimas, jos gali būti klaidingos. Atsisiakius filosofinės žinojimo sąvokos, nebelieka instancijos, kuria remiantis, galima būtų vertinti mokslo, taip pat ir psichologijos, teorijas.

Literatūra

BOGHOSSIAN, P. A., 1996. Analyticity reconsidered. *Nous* 30(3), 360-391.

BONJOUR, L., 1998. *In Defense of Pure Reason*. Cambridge University Press.

BONJOUR, L., 2001. Precise In Defense of Pure Reason. *Philosophy and Phenomenological Research*, LXIII(3), 625-631.

FREGE, G., 2002. Über Sinn und Bedeutung. In: *Funktion, Begriff, Bedeutung*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

GRICE, P.; STRAWSON, P., 1956. In Defense of a Dogma. *Philosophical Review*, LXV 2, 141-158.

KRIPKE, S., 1980. *Naming and necessity*. Cambridge, Massachusetts: Harvard UP.

QUINE, W. V., 1951. Two Dogmas of Empiricism. *The Philosophical Review*, 60(1), 20-43.

QUINE, W. V. O., 1985. Epistemology Naturalized. In: Ed. H. KORNBLITH. *Naturalizing Epistemology*. Massachusetts: The MIT Press.

Audronė Rimkutė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: epistemology, philosophy of science, sociology of knowledge, science and culture politics.

Audronė Rimkutė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: epistemologia, filozofia naukowa, socjologia wiedzy, teoria polityki naukowo-kulturalnej.

ANALYTIC STATEMENTS: CONTROVERSY BETWEEN NATURALISM AND RATIONALISM

Summary

The article analyzes two contemporary approaches to them: the radical naturalism of Willard van Orman Quine and the moderate rationalism of Laurence Bonjour. On the ground of the naturalistic account of meaning, Quine argues that the concept of analyticity is unintelligible because it does not possess any clear and definable content. Therefore, the distinction of analytic-synthetic statements is meaningless. Bonjour's moderate rationalism defends the analytic-synthetic distinction on the ground of the concept of synonymy as the sameness of meaning and the idea of a priori justification.

The underlying ground of the controversy is the possibility of a priori justification – naturalism denies this possibility while rationalism maintains it as the fundamental precondition of human knowledge and especially of philosophical knowledge. From Quine's point of view, there is no a priori knowledge because stimulation of sensory receptors is all the evidence that anybody has had to go on in

SĄDY ANALITYCZNE: SPOR MIĘDZY RACJONALIZMEM I NATURALIZMEM

Streszczenie

Różnica między sędami analitycznymi i syntetycznymi oraz między prawdami apriorycznymi i empirycznymi, na którą jako pierwszy wskazał niemiecki filozof Immanuel Kant, przez długi czas była i pozostaje centralnym problemem epistemologii i analitycznej filozofii języka. W artykule omówiono wyjściowe założenie sędów analitycznych sformułowane przez Immanuela Kanta, a także poddano analizie dwa współczesne rozwiązania problemu sędów analitycznych: radykalny naturalizm Willarda van Ormana Quine'a oraz umiarkowany racjonalizm Laurence'a Bonjoura. W oparciu o naturalistyczne pojęcie sensu Quine twierdzi, że pojęcie analityczności nie obejmuje żadnej jasno pojmowanej treści, dlatego rozdzielenie sędów analityczno-syntetycznych jest bezsensowne. Umiarkowany racjonalizm Laurence'a Bonjoura broni tego podziału za pomocą pojęcia synonimiczności jako pojęcia tożsamości sensu oraz idei apriorycznego uzasa-

arriving at his picture of the world. Cognitive psychology is the science that answers the question how human beings construct their theories of the world, so it takes the place of epistemology. But this question is not the same as the epistemological one: epistemology asks which one of the human theories and statements is *knowledge* and how human beings gain knowledge. Scientific theories can be mistaken and knowledge cannot be. Thus, Bonjour's rationalism gives some insights about the nature of analyticity and its place in knowledge while Quine's naturalism passes over the real problem.

KEYWORDS: analytic statements, analyticity, radical naturalism, moderate rationalism, Quine, Bonjour.

dnienia. Różnice między tymi pozycjami wpływają z poglądu na możliwość apriorycznego uzasadnienia – naturalizm taką możliwość neguje, a racjonalizm uznaje ją za fundamentalną przesłankę wszelkiego poznania, zwłaszcza filozoficznego.

SŁOWA KLUCZOWE: sądy analityczne, analityczność, radykalny naturalizm, umiarkowany racjonalizm, W. V. O. Quine, L. Bonjour.

Gauta 2008 06 12

Priimta publikuoti 2008 08 11

Татьяна В. Романова

Нижегородский государственный лингвистический университет

им. Н. А. Добролюбова

ул. Минина, д. 31а, 603155 Нижний Новгород, Россия

E-mail: philfac@lunn.ru, soling@lunn.ru

Область научных интересов автора: когнитивная лингвистика, проблемы языкового сознания личности.

МАНИПУЛЯТИВНЫЕ РЕЧЕВЫЕ ТЕХНОЛОГИИ ЭКСТРЕМИСТСКИХ ТЕКСТОВ

Статья посвящена лингвистическому анализу такого социального феномена, как феномен экстремистской деятельности. В статье выявляется технология словесного экстремистского воздействия, языковые и речевые средства, использованные в качестве инструмента манипуляции сознанием адресата. В качестве источника используются материалы электронных и печатных региональных средств массовой информации, содержащие негативные оценки в адрес какой-либо национальной, конфессиональной или социальной группы и восхваление геноцида, депортации, репрессий в отношении представителей какой-либо нации, конфессии, этнической группы.

В статье приводятся примеры стратегий и тактик словесного экстремизма. В первую очередь, это стратегия дискредитации по национальному признаку, стратегия противопоставления одной нации по отношению к другим, стратегия создания благоприятного имиджа какой-либо нации, объяснение бедствий одной нации действиями другой, одобрение экстремистских действий. Перечисленные стратегии реализуют при помощи тактик угрозы, запугивания, оскорбления, драматизации, «навешивания ярлыков». К стратегиям второго уровня (по степени обобщенности) можно отнести следующие: стратегию насмешки и стратегию создания негативного имиджа, которые реализуются через тактики обвинения, оскорбления, иронии, оправдания, драматизации, «покушения» на чужие ценности, навешивания ярлыков, сравнения, аллюзии, прием «серой пропаганды» и др.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: словесный экстремизм, манипулятивные технологии, речевые стратегии и тактики.

Актуальность исследования феномена экстремизма в современной России не нуждается в особом обосновании. Многие специалисты исследуют это явление, однако большинство из них обращается в основном к политико-правовым и социально-экономическим факторам, хотя в лингво-культурологической и коммуникативной среде также коренятся причины экстремистских проявлений. Мы

хотим обратиться к особому виду экстремистской деятельности – словесному экстремизму. К сожалению, экстремизм характерен и для региональных СМИ, в частности для СМИ многонационального Приволжского федерального округа, особенно для электронных версий. Адресатом экстремистского манипулирования является в основном молодежь. Чтобы противостоять экстремистскому

воздействию, молодое поколение должно иметь знания о технологиях такого воздействия, владеть навыками анализа языковых и речевых средств, использованных в качестве инструмента манипуляции. В 2006 – 2007 гг. мы анализировали материалы электронных и печатных федеральных и региональных средств массовой информации, содержащие негативные оценки в адрес какой-либо национальной, конфессиональной или иной социальной группы и восхваление геноцида, депортации, репрессий в отношении представителей какой-либо нации, конфессии, этнической группы. Наш интерес ограничен анализом языковых и речевых средств, использованных в качестве инструмента воздействия. Наиболее общественно опасными, влекущими уголовное преследование признаются два вида словесного экстремизма. Это призывы к осуществлению экстремистской деятельности (ст. 280 УК РФ) и возбуждение ненависти и вражды, равно как унижение человеческого достоинства (ст. 282 УК РФ).

«Современный словарь иностранных слов» под редакцией И.В. Нечаевой определяет экстремизм как «приверженность к крайним взглядам и методам» (Современный... 2002, с. 591). В ст. 1 Федерального закона № 114 «О противодействии экстремистской деятельности» указывается, что «экстремистская деятельность (экстремизм) – деятельность организаций, либо средств массовой информации, либо физических лиц по совершению действий, направленных на возбуждение расовой, национальной или религиозной розни, а также социальной розни, связанной с насилием или призывами к насилию, унижением национального достоинства».

Показателем словесного экстремизма являются определенные речевые стратегии и тактики.

В первую очередь, это стратегия дискредитации по национальному признаку, стратегия противопоставления одной нации по отношению к другим, стратегия создания благоприятного имиджа какой-либо нации, объяснение бедствий одной нации действиями другой, одобрение экстремистских действий. Перечисленные стратегии реализуют при помощи тактик угрозы, запугивания, оскорбления, драматизации, «навешивания ярлыков».

К стратегиям второго уровня (по степени обобщенности) можно отнести следующие: стратегию насмешки, стратегию создания негативного имиджа, которые реализуются через тактики обвинения, оскорбления, иронии, оправдания, драматизации, «покушения» на чужие ценности, навешивания ярлыков, сравнения, аллюзии, прием «серой пропаганды» и др.

Приведем **примеры** некоторых из указанных **тактик**.

Тактика обвинения / оправдания: *«Известно, что из простого озорства чеченцы русским уши не режут».*

Тактика «навешивания ярлыков»: *«Народа, испокон веков умевшего только грабить, убивать и резать уши пленным».* О приклеивании ярлыка можно говорить в том случае, когда обвинение выносится в позицию, не подлежащую верификации – оно содержится в такой синтаксической позиции, которая выводится из-под действия предиката НЕ. В таких случаях ассерция маскируется под пресуппозицию. В данном случае следовало бы раньше построить предложение с предикатом *чеченцы веками грабили*, а затем реализовать это обвинение в позиции причастного оборота.

Тактика угрозы: *«Калмыкия, Карелия – это еще не война», «Русского разозлить трудно, но уж коли разозлил – запасайся гробами»* (<http://www.mediactivist.ru/obzor/196/07.09.06.>, «Злой чечен ползет на Север»).

Тактика оскорбления: «... со стороны чеченских отморожков, подмявших под себя и криминалитет, и властные структуры... Подонков, забросивших могилы своих пращуров ради денег и давно утративших право именовать себя «нохчи» и что-то там вякать о родине» (там же). «Прогоним тварь!» («Правда об иммиграции, которую от тебя скрывают»). Агитационная листовка «Движения против нелегальной иммиграции» // www.DPNI.org). Уроды, лохи, зараза, уродские мозги, тупорылая молодежь, сволочная нация («Известия», 5 апреля 2006), русские свиньи («Новое дело. Нижний Новгород», № 43, 26 октября 2006).

Кроме того среди **приемов словесного экстремизма** частотны следующие:

Апелляция к фактам: «<...> апрель 2001, г. Москва – погром на рынке в Ясенево, сентябрь 2006, г. Кондопога, Карелия – столкновения с участием русских, азербайджанцев и чеченцев, сентябрь 2006, г. Вольск Саратовской области – драка между русскими и армянами» («Аргументы и факты», 2006, № 38). Факты нанизываются таким образом, чтобы адресат имплицировал информацию о необходимом типе поведения с объектами негативного описания.

Апелляция к общественному мнению: ссылка на письма читателей, на данные опроса общественного мнения. Например, «34 % из нас согласны с тем, что “во многих бедах России виноваты люди нерусских национальностей” <...> 54 % поддерживают лозунг “Россия для русских”» («Аргументы и факты», 2006, № 38). «Итоги соцопроса, проведенного “Левада-центром”»: «<...> государство готово решать национальные вопросы для всех, кроме русских. <...> многие представители власти “прикормлены” взятками этнических групп» («Дзержинская панорама», 14 сентября 2006). В книге известной немецкой исследо-

вательницы Э. Ноэль-Нойман «Общественное мнение. Открытие спирали молчания» представлено такое средство формирования «общего» мнения, как «спираль молчания» (Schweigenspirale). Логика автора такова. Поскольку люди всегда боятся изоляции, они стремятся знать, какие мнения одобряются большинством (каков «климат мнений»), и присоединиться к ним. А те, кто оказываются в меньшинстве, скрывают свои взгляды и отмалчиваются – возникает «спираль молчания», которая усиливает видимый перевес большинства. Это положение проверялось эмпирически с помощью методики «зеркала» (составлялись ответы на вопросы двух типов «Что Вы думаете о...» и «Как об этом думает большинство»); по данным исследований Института демоскопии г. Алленсбаха 70-х годов). По мнению Ноэль-Нойман, понятие «спираль молчания» является ключевым для понимания самой природы общественного мнения, которое определяется так: «Это мнения, способы поведения, которые нужно выражать или обнаруживать публично, чтобы не оказаться в изоляции» (Ноэль-Нойман 1996). Таким образом, апелляция к общественному мнению становится мощным инструментом формирования общественных настроений – видимо, именно такую цель преследуют реализаторы названной тактики в СМИ.

Закрепление нужных стереотипов: оккупационный режим, противостояние оккупантам; обобрать всех, они обирают нас, грабят страну («Лимонка», 1 декабря 2006).

Тактика кооперации: «У нас, граждан России, украли нашу страну» («Лимонка», 1 декабря 2006), одной из доминирующих форм которой является кооперация по национальному признаку.

Кооперация по национальному признаку: «Это наша страна! Ее создавали наши отцы

и деды!.. Мы сможем отстоять нашу страну, сохранить для наших детей! <...> Это наша страна! А вы здесь – никто! Ваша родина – Куршавель! Поэтому – пошли вон!» («Лимонка», 1 декабря 2006); *русские регионы, русский россиянин, собственного русского народа, титульные нации* («Дзержинская панорама», 14 сентября 2006).

Апелляция к историческому прошлому: «*Свергнули татаро-монголов, разгромили армию Наполеона*» (агитационная листовка); «*Зарезали твои персы в темном Тегеране Александра Грибоедова...*» (<http://www.mediaactivist.ru/obzor/196/07.09.06>). Читатель должен сам имплицировать скрытую информацию – призыв вести себя как наследник истории.

Призыв к насильственным действиям: «*Русские свиньи. Их надо перерезать*» («Новое дело. Нижний Новгород», № 43, 26 октября 2006). «*Теперь пора давать отпор тяжелым кулаком...*» (skin-nn@rambler.ru).

Апелляция к общечеловеческим ценностям: *родина, семья, предки, отцы и деды, дети и др.*

Реализация риторических приемов, направленная на создание определенного патетического настроения мобилизации духа против «чужих»: «*Что будет завтра? Ответ зависит от вас, читающих эти строки <...> Не допустить этого – задача каждого честного человека, который думает о будущем своей Родины, своего народа, своих детей*» (Агитационная листовка «Движения против нелегальной иммиграции» // www.DPNI.org); «*Друзья! Граждане! Братья и сестры!*» («Лимонка», 9 декабря 2006);

Образ адресата: обобщен по национальному и территориальному признакам (*местные, наши, русские*), по признаку массовости и социальному происхождению (*простые люди из народа*), по идеологическому и социальному

признакам (*кому не безразлично будущее России*).

В качестве экстремистских тактик используются также следующие **речевые приемы:**

Ирония: *Якобы умные люди. «Негры... Скажем политкорректнее: афроамериканцы, афроазиаты <...> Наконец, «лицо кавказской национальности» <...> Виноват: «кавказское лицо», вызывающее доверие* («Новая газета», 16 октября 2006). Ирония сама по себе не является экстремистской тактикой, но, будучи направленной против определенного этноса, она понижает его статус, создает негативные коннотации при восприятии имени этого этноса или расы.

Реализация оппозиции свой-чужой: *черный или белый, «отовсюду, где живут «чужие», «русские и нерусские»* («Аргументы и факты», 2006, № 38); «*свои люди, скины*»; «*нас и их [«гостей»]*» («Новая газета», 16 октября 2006).

Цитирование, ссылка на авторитет: «*Анатолій Смілянський в книзі «Уходзячая натура» вспоминает, как Олег Ефремов вычитал у Толстого фразу: «Еврея любить трудно, но надо» <...> Николай Семенович Лесков, повторяя пушкинские слова о полунемце Фонвизине, мог высказаться: «Я за равноправие, а не за евреев»* («Новая газета», 16 октября 2006).

Намеки, аллюзии, прецедентность: «*Здесь тюркский дух, здесь тюрком пахнет*» («Завтра», № 41 (621), 12 октября 2005); «*Злой чечен ползет на Север*» (<http://www.mediaactivist.ru>); «*Друзья! Граждане! Братья и сестры!*» («Лимонка», 9 декабря 2006).

В качестве инструмента экстремистских тактик используются следующие **языковые средства и процессы:**

1. Семантика слова

- **Переносное значение слова с отрицательной коннотацией:** *гости с окраины, колхозники-брюнеты.*

- **Приращение смысла в контексте:** «Против засилья **черных** мыслей», «... в контексте сегодняшнем **черноватый** получается юмор» («Новая газета», 16 октября 2006). Когда контекстом употребления подобных эпитетов становится разговор о другом этносе, расе, эпитеты коннотируют «расовый» смысл.
 - **Метафоризация:** «*Рассосется ли нарыв?*» [о русском национальном вопросе] («Дзержинская панорама», 14 сентября 2006); *клубятся* миллионы азербайджанцев, *племя снежных людей*, *хозяйственники в кепках* («Завтра», № 41 (621), 12 октября 2005).
 - **Создание «терминов»:** *нетитульные российские нации*, *лица кавказской национальности*, *русский россиянин* и т.п.
 - **Семантическое усиление.** Например, использование в одном тексте синонимического ряда глаголов с семой 'убивать': *уничтожат*, *передавят*, *вычистят*, *лишить жизни* («Известия», 5 апреля 2006).
- ## 2. Коннотации
- **Обсценная лексика:** «... *покажи, что не все твои сородичи ох...више головорезы*» (<http://www.mediactivist.ru>).
 - **Негативно-оценочная лексика:** *национальность жуликов и бандитов*, *мерзкие типы*, *порочные дураки*, *сброд*, *зараза*, *чеченские убийцы*, *нерусь*.
 - **Оценочные определения:** *поганой бандитской Чечни*, *дикая национальность*, *вшивая национальность*, *паразитирующая трусливая нерусь*; *малодушное*, *слабое*, *продажное население*.
 - **Оценочное словообразование:** *Рамзанчик*.
- ## 3. Морфологические и синтаксические средства
- **Императив:** *бей*, *ударь*, *заходи и бей*,

повесь, *пусть сдохнет*, *пойдите*, *наведите*, *заберите*, *изгоните*.

- **Модальные слова** в основном с модальностью долженствования: *сможем отстоять*, *пора сказать*, *их надо перерезать*; «*Такой республики не должно быть*», «*Чеченское общество надо просеять* <...> *Нельзя так*» («Известия», 5 апреля 2006); «*А по-моему, после этих убийств надо заявить однозначно и честно, что со всякой чернотой, вывалившейся к нам за сладеньким, ни одного дня не работавшей – надо заканчивать. Не должны у нас контролироваться рынки и торговля вообще всякими черными*» (Интернет-журнал «Самиздат», 7 сентября 2006).
- **Обращения, адресованные соплеменникам:** «*Славяне! Где же гордость за ваших предков...*» (Агитационная листовка).
- **Риторические вопросы:** «*Кому давались и даются экономические преференции? <...> Кто получал и получает многомиллиардные федеральные дотации? <...> Так что же делать?»* («Дзержинская панорама», 14 сентября 2006).
- **Восклицательные предложения:** «*Вернем себе нашу страну! Хватит! Это наша страна! Вместе мы победим!*» («Лимонка», 1 декабря 2006).
- **Парцеллированные конструкции,** использование которых есть риторический прием усиления, эмфатического выделения парцеллированной конструкции. «*У нас, граждан России, украли нашу страну. У всех. Даже у тех, кто пока этого не осознает*» («Лимонка», 1 декабря 2006); «*Надо трезво взглянуть на себя со стороны. Перестать пить, наркоманить и не ждать милости от*

царя-батюшки. Трудиться и помогать выживать друг другу» («Аргументы и факты», 2006, № 38).

4. Графические средства: шрифты, врезки, рисунки.

Рассмотрим с точки зрения манипулятивных технологий некоторые публикации электронных СМИ. Для анализа была выбрана информация, содержащаяся на официальном сайте партии РНЕ (Русское Национальное Единство). Главой этой организации является известный националист А. Баркашов. На своем сайте www.rnebarkashov.ru члены партии РНЕ распространяют информацию, носящую ярко выраженный националистический характер: от общих слов о целях и задачах организации до агитационных листовок и сочинения г-на Баркашова «Азбука русского националиста». Следует отметить, что этот сайт открыт для всеобщего пользования и имеет домен высокого уровня (.ru), хотя в большинстве случаев на сайты скинхедов попасть нельзя (видимо, все же существует запрет на распространение подобной информации в сети). Тем не менее, сайт РНЕ функционирует в общедоступном режиме. Объяснить это можно и тем, что информация там зачастую подается в завуалированной форме. Авторы сайта избегают открытых форм лингвистического экстремизма. Информация рассчитана на человека с рациональным типом мышления, способного имплицитно нужную информацию. Каждый тезис подкрепляется аргументами, фактами, цифрами. Исторические события и современные проблемы подвергаются авторами собственной трактовке с целью убедить читателя, показать обоснованность своих взглядов. Авторы говорят о реально существующих проблемах (например, о дискриминации русскоязычного населения в Латвии), РНЕ предлагает свой путь их решения. Пока-

зательно следующее обращение, опубликованное на сайте (орфография и пунктуация сохранены):

Русские люди!

Наш враг приступил к последней, стадии уничтожения России и Русского народа. Он готовит нам новый пакет «реформ». Его бесит то что, несмотря на полный развал армии и промышленности, разгул преступности, обесценивание денег, нищенскую зарплату и полуголодное существование Русские люди не сошлись в гражданской войне брат на брата.

Остановить творящийся экономический и уголовный беспредел, навести порядок в измученной «реформами» стране, воздать должное врагам нашего Отечества, поставить на место обнаглевших «меньших братьев» из бывших национальных окраин сейчас может только сильная, дисциплинированная организация, готовая к решительным и жестким действиям для защиты интересов Русской Нации. Таковой является Русское Национальное Единство (РНЕ) А. П. Баркашова, на деле доказавшее верность России и Русской нации.

Только Русские националисты являются носителями национальной идеи и ставят интересы Нации превыше всего.

Только Русское Национальное Единство установит на Русской земле Русский порядок, который:

- остановит колонизацию России;
- прекратит геноцид Русских и Россиян в любой точке земно шара;
- восстановит приоритет духовных ценностей над материальными;
- защитит Русских и Россиян в любой точке земно шара;
- сохранит сырьевые запасы для будущих поколений;
- обеспечит работой, жильем, бесплатным медицинским обслуживанием и бесплатным образованием;
- решит важнейший вопрос охраны материнства и детства;
- обеспечит достойную жизнь и старость гражданам России.

На примере этого текста хорошо видны те основные приемы (они приблизительно одни и те же во всех текстах, размещенных на сайте), которыми авторы пользуются для достижения поставленной цели – внушить читателю мысль об опасности положения и позиции РНЕ как защитника национальных интересов.

Один из главных приемов – написание во всех случаях прилагательного «русский» с заглавной буквы. «Русский» – обозначение национальной принадлежности (также «Русская Нация», «Нация»). Здесь это намек на противопоставление «русских» «нерусским». Заглавная буква привлекает внимание читателя и подчеркивает значимость этого слова-понятия. Стоит отметить пару «Русские и Россияне» – налицо скрытое противопоставление людей, русских по национальности, и людей других национальностей, имеющих российское гражданство. Упоминание «обнаглевших “меньших братьев” из бывших национальных окраин» – единственный в этом тексте пример открытого лингвистического экстремизма: на фоне такого пренебрежительного обозначения выходцев из стран бывшего СССР словосочетание «меньшие братья», обычно применяемое к животным («И зверье, как братьев наших меньших, никогда не бил по голове». Есенин), можно трактовать как «звери», слово, которое сейчас часто используется для обозначения представителей кавказских народов.

Текст четко и логично выстроен: первые два абзаца построены по принципу антитезы (проблемы – их решения, в данном контексте: «враг – РНЕ»). В конце представлена своеобразная программа действий, которые намерено предпринять РНЕ. При этом здесь идет апелляция как к близким каждому человеку понятиям *достойной жизни и старости, охраны материнства и детства, приоритета*

духовных ценностей, так и к социально-политическим проблемам: *бесплатная медицина и образование, защита государством своих граждан, экономия природных ресурсов и борьба с «колонизацией» России*. Кстати, слово «колонизация» подсознательно связывается с войной за независимость – это пример формирования общего настроения в тексте. Эмоциональный план текста создается как непосредственным содержанием, так и такими словами, как *враг, бесит* (экспрессивная нагрузка), *реформы*, *«меньшие братья»* (ирония, пренебрежительная окраска).

В этом тексте рисуется образ некоего «врага» (что в целом присуще разделам всего сайта РНЕ). Этому образу соответствует мотив борьбы, скорее даже войны, которую непрерывно ведут члены РНЕ. В качестве врага называются и пресловутые «меньшие братья», и представители еврейской нации, и «так называемая “западная цивилизация” во главе с США». В качестве иллюстрации можно привести следующие примеры:

1. Сам факт появления военизированного национального движения уже стимулирует волю народа к борьбе с врагами, беззастенчиво, нагло и безнаказанно грабящими сейчас нашу страну. Сейчас, когда против русского народа ведется необъявленная война, появление организации, члены которой одеты в военизированную форму, деморализует врага, демонстрирует ему единство и решимость народа сражаться до победы за свою независимость.

Наши черные рубашки и военизированная форма – это национальный волевой акт, свидетельство добровольного отказа от суетных удовольствий и забот ради высшей цели – освобождения России. Сегодня, когда наше Отечество поругано и унижено, а враг хозяйничает на нашей земле, мы надеваем черные рубашки, как когда-то в старину воины-монахи, шедшие в первых рядах в черных

рясах, воодушевляя все войско. Сегодня, когда разрушены все присяги, мы как бы присягаем Отечеству и Нации словами “Россия или Смерть!”

2. Именно в эти годы подавляющее большинство высшего руководства коммунистической партии, правительства, государственных и карательно-репрессивных органов составляли лица еврейской национальности. Например, в 1917 году из 556 человек, занимавших высшие партийные и государственные должности, 448 составляли евреи (по книге А. Дикого «Евреи в России и в СССР» Нью-Йорк, 1976 год). Подобное положение вещей вынуждает нас расценивать геноцид не как следствие внутривластной, а как явление национально-расовой борьбы. При помощи геноцида представители одной нации, в данном случае лица еврейской национальности, уничтожали высшие сословия Русской Нации (духовенство, офицерство, интеллигенцию) и занимали освободившиеся места...

3. Итак, вампирическая, паразитирующая “западная цивилизация”, главным образом США, является внешнеполитическим проявлением сил, враждебных Русскому Народу. Если о тактике «Русского Национального Движения» в отношении США и “западной цивилизации” можно поразмышлять, то стратегическая линия должна быть четко определена. Можно ли вступать в компромисс с вампиром по поводу того: дать ему выпить один или два литра нашей крови, дать ему пить нашу кровь из вены или из артерии? Наша стратегическая линия изложена в популярной песенке 30-х годов, написанной, кстати, по

этому же поводу: “... вампиру всадим в горло нож, и станет мир опять хорош!”. Вопрос о том, как это лучше осуществить, является уже вопросом тактическим.

Думается, эта информация рассчитана на адресата, который подвержен эмоциональному заражению. Только пассаж о евреях можно считать фактологическим – из него недостаточно образованный читатель сделает нужные выводы о «вине» еврейского народа, но в двух других пассажах есть прежде всего декларация положения, вербализуемая с помощью приема внушения.

В заключение хотелось бы отметить, что рассмотренная в статье проблема связана с формированием сознания, в том числе и языкового, молодого поколения россиян. Словесный экстремизм – это манипулирование культурным и языковым сознанием молодежи, формирование необходимых адресанту стереотипов. По данным газеты «Аргументы и факты», на территории Приволжского федерального округа проживает около 7,5 млн. молодых людей в возрасте от 15 до 29 лет, что составляет более 24% от общего числа населения. Из семи миллионов студентов России полтора живут и учатся в Приволжье. Поэтому региональная пресса заслуживает пристального внимания при анализе факторов формирования картины мира молодых людей.

Литература

НОЭЛЬ-НОЙМАН, Э., 1996. *Общественное мнение. Открытие спирали молчания*. Москва: Прогресс-Академия, Весь Мир.

Современный словарь иностранных слов. 2002. Под ред. И. В. НЕЧАЕВОЙ. Москва: Русский язык.

Tatyana V. Romanova

Nizhny Novgorod Linguistics University, Russia

Research interests: cognitive linguistics, the problems of language-conscious-personality.

**THE STRATEGIES OF VERBAL
MANIPULATION IN EXTREMIST TEXTS****Summary**

The article is devoted to the linguistic analysis of an acute present-day problem – the problem of extremist activity. Verbal extremism is defined as the manipulation of cultural and language values and which aims at forming certain stereotypes in the youth's consciousness. The article reveals the strategy of extremist verbal influence, language and speech means which are used to manipulate the mind of the recipient. The research is based on the materials of regional periodicals and online sources containing negative evaluation of national, confessional or social groups and approving genocide, deportation and repression what representatives of a certain nation, confession or ethnic group have experienced.

The article provides examples of strategies and tactics of verbal extremism. First, this is the strategy of discredit according to nationality: one nation is opposed to another – creating positive image of one nation, blaming one nation because of another nation's disasters, justifying extremist activities. The enumerated strategies manifest as the tactics of threatening, intimidating, insulting, dramatizing and labeling. The strategies of the second level (according to the level of generalization) comprise mocking and creating a negative image which are realized through the tactics of accusation, insulting, irony, justification, dramatization, "infringement" on other people's values, labeling, comparing, allusion, etc.

The article concludes that the problem is related to the development of the young Russian generation consciousness. Therefore, the regional press is of utmost importance while analyzing the factors forming the worldview of young people (there are seven million students in Russia and one and a half million of them live and study in the Privolga region).

KEY WORDS: verbal extremism, manipulation strategies, speech strategies and tactics.

Gauta 2008 05 20

Priimta publikuoti 2008 08 11

Jurga Cibulskienė*Vilnius Pedagogical University**Studentų g. 39, LT-08106, Lietuva**E-mail: jurga.c@takas.lt**Research interests: cognitive linguistics, conceptual metaphor, political discourse.***THE DYNAMICS OF THE JOURNEY METAPHOR
IN THE DISCOURSE OF THE CONSERVATIVES IN LITHUANIA**

The conceptual metaphor of JOURNEY is comprehended as one of the most conventional metaphors underlying our experience. We understand LIFE, LOVE, CAREER, SUCCESS in terms of a JOURNEY. The article focuses on the target domain of POLITICS and analyzes the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY which structures the public discourse of the Conservatives in Lithuania. It is hypothesized that linguistic metaphorical expressions underlying the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY are likely to have a temporal character. It means that we can follow how metaphorical expressions alter within one political discourse but at different periods of time – before joining the European Union and NATO and after it. Thus, different content is supposed to show new ideas emerging in the political discourse of Lithuania.

KEY WORDS: conceptual metaphor, journey, politics, within-cultural temporal variation, rhetorical implications.

Although the conceptual metaphor of JOURNEY is one of the most prevailing metaphors underlying the whole political discourse of Lithuania, it does not seem to be an exceptional characteristic of Lithuanian politics or in particular the Conservatives' discourse. On the contrary, I argue that this is a universal conceptual metaphor which has been found across different cultures since the ancient times and it can be illustrated by the biblical quotation "I am the Way, the Truth, and the Life" (John 14.6). It confirms its universality at least in Judeo-Christian cultures¹. We conceptualize our different experiences as life, love, politics, etc. in terms of a journey.

If we take a vertical cut of the metaphor taxonomy based on complexity, it becomes evident

that the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY is a complex hierarchical metaphor derived first of all from the *Event Structure metaphor* which includes such *primary* metaphors as STATES ARE LOCATIONS, CHANGES ARE MOVEMENTS, CAUSES ARE FORCES, ACTIONS ARE SELF-PROPELLED MOVEMENTS, PURPOSES ARE DESTINATIONS, MEANS ARE PATHS, DIFFICULTIES ARE IMPEDIMENTS TO MOTION, EXPECTED PROGRESS IS A TRAVEL SCHEDULE, etc. (Lakoff 1993, p. 220). According to Zoltán Kövecses (2005, p. 46), the *Event Structure metaphor* is considered to be primary because it is the same in almost all cultures or languages let it be English, Chinese or Hungarian. The same can be said about the Lithuanian

¹ c.f. Muhammad's words "O my people! Follow me: into the right way will I guide you" (the Qu'ran, 1876) and Buddha's words "I will show the path" (Herold, 1922, p. 118).

language and culture. Taken into consideration the three Lakoff and Johnson's major findings that "the mind is inherently embodied, thought is mostly unconscious, abstract concepts are largely metaphorical" (1999, p. 3), we arrive at a conclusion that we learn these primary metaphors unconsciously and automatically. The second level includes the complex conceptual metaphor A PURPOSEFUL LIFE IS A JOURNEY whereas the third level presupposes the target metaphor POLITICS IS A JOURNEY.

It is assumed that primary metaphors tend to be more universal whereas complex metaphors are less likely to be universal. However, as Kövecses (2005, p. 4) observes, it happens not necessarily this way. POLITICS IS A JOURNEY being a complex metaphor is at the same time a cross-cultural metaphor inherent in political discourses of different countries, for example, Lithuania and Great Britain (see Cibulskienė 2007). Moreover, the research has shown that this conceptual metaphor is intrinsic to all the parties analyzed (the Conservative, the Social Democrat and the Social Liberal parties in Lithuania and the Conservative and the Labour parties in the UK). Although the metaphor POLITICS IS A JOURNEY is both cross-cultural and within-cultural, the question about variation arises: *To what extent do we share the same understanding of politics*. Kövecses claims that conceptual metaphors operate at an extremely general level and, therefore, they do not "specify many things that *could* be specified" (2005, p. 68). He maintains that "The metaphor constitutes a generic schema that is filled out by each culture that has the metaphor. The metaphors that are filled out in congruence with the generic schema are called *congruent metaphors*" (2005, p. 68). This idea corresponds to Lassan's (1995, p. 47) proposed conception about creating an ideologized discourse using oppositions, which are presented through conceptual metaphors. She

points out that such cognitive elements as oppositions constitute *scenarios*, i.e. a scheme according to which our experience is organized acquiring a metaphorical form. The content development of metaphor-scenario is determined by the scenario itself and the further textual embodiment is nothing more than the periphrasis of this metaphor. The metaphor-scenario encodes all the main characters and the turns into the plot of the future text. We can draw a clear parallel between Kövecses's generic schema filled out with culture-specific content and Lassan's metaphor-scenario encoding the details of a particular idea or situation.

Kövecses and Lassan's propositions can partially answer the question raised above. Taking into consideration their ideas, we can assume that different parts of conceptual correspondences (mappings) may be expressed differently and the shift of emphasis on inferences may occur 1) across different countries or cultures (culture or language-specific); 2) across different parties (party specific); 3) in the same party but at different periods of time (time-specific)². Since the first two issues were analyzed earlier (Cibulskienė 2006, 2007), this article aims at analyzing the latter claim taking into account the discourse of the Conservative party in Lithuania. It is hypothesized that the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY is filled out with different content by the Conservative party before joining the European Union and NATO and after it. Thus, different content is supposed to show the dynamics of the *journey* metaphor and, new ideas emerging in the discourse of the Conservatives. To test the hypothesis, a research was carried out. The basis of this study is a corpus of texts presented in the official website of the Conservative party during the period 2004–2005. The speeches and texts assembled here are supposed to best reflect their ideology, aims and strategy.

² This is a horizontal cut of conceptual metaphor analysis, c.f. the vertical cut mentioned above.

First of all, it was necessary to establish the conceptual correspondences or more technically mappings between the target (politics), which is more abstract, and the source (journey), which is more concrete, domains.

<i>Source: JOURNEY</i>	<i>Target: POLITICS</i>
(a) the destination of the journey	→ the goals that have to be achieved
(b) decisions about which way to go	→ consideration about what priorities to give
(c) actions while travelling	→ political actions
(d) the direction	→ right / wrong means taken to solve a problem
(e) the travellers	→ politicians
(f) the obstacles encountered	→ the difficulties encountered
(g) the vehicle	→ political strategy as a whole

If we convert the conceptual correspondences to Lassan's proposed metaphor-scenario, we can get a kind of a 'story' in which we comprehend politicians as travellers trying to achieve the destination/their goals by responding to the needs of the electors; considering the major priorities they have to take, encountering the difficulties and attempting to solve them; attempting to convince the electorate that they know which way to choose/how to achieve the social and economic wealth of the country. This metaphor-scenario is developed in the discourse of the Conservatives and shows up in *metaphorical linguistic expressions*. Distinguishing *the most recurrent thematic units or metaphorical linguistic expressions* related to the theme of travelling in political discourse was the

second stage of the analysis. According to Kövecses, "metaphorical linguistic expressions make conceptual metaphors manifest, and, on the other hand, we can use these metaphorical expressions to arrive at metaphors in thought" (2005, p. 8). Metaphorical linguistic expressions are thought to be the signals of neuronal connections in the brain between the two sets of neurons, which correspond to politics and journey. Therefore, as Kövecses (2005, p. 34) puts it, "the more frequent and numerous the linguistic metaphorical expressions linking two domains, the more stable the connections between them in the brain may be". As a result, we can claim that the metaphorical linguistic journey expressions manifesting in the discourse of the Conservatives prove the existence of the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY in the consciousness and subconsciousness of Lithuanian politicians and electors.

The *destination of the journey* which coincides with the direction of the journey is declared in an abstract way – the welfare of Lithuania and its citizens. However, we can observe some transformations of the metaphorical expressions presupposing different development of the metaphor-scenario before joining the European Union and after it³. Therefore, before Lithuania's becoming a member of the European Union, the Conservative party distinguished three positively connoted ways – the way of independence and democracy, the way of reforms and the way leading to the NATO and the European Union. The quantitative and qualitative emphasis was put on the latter way and its metaphorical expressions were as follows: *the way of building Western Lithuania, the way of creating Western lifestyle, the way of creating Western agriculture, the way which*

³ The analysis of the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY in Lithuanian political discourse before joining the European Union and NATO is published in: CIBULSKIENĖ, J., 2005. Konceptualioji kelio metafora Lietuvos rinkimų diskurse. *Kalbotyra* LIV (1), 51-64.

*goes all the world, the way leading to the ultimate destination, the way to the secure welfare, the European Union way, European way, European direction, the set road, strategic direction of the country development, the only way, the way which neighbouring countries have gone, etc.*⁴ It has to be emphasized that the words *Western* and *European* have obviously positive implications. Moreover, the verbs and their combinations implying movement show the mode the Conservatives imagine that Lithuania and its people travel to the destination. The words *continue apace, quicker, quickly, thrust forward* indicate the speed which shows the importance of immediacy of joining the European Union and NATO. However, the European Union and NATO are not self-contained goals; they are comprehended as the way to promote the welfare of Lithuania and its citizens.

Although the final destination of the journey after joining the European Union and NATO remains the same, some qualitative changes of the three positively connoted ways occur. First, the way of independence and democracy has ceased to be emphasized. It can be explained not by its decreasing importance but the plausible reason may lie in the fact that independence and democracy have started to be comprehended as an attained goal. Second, although the importance of reforms remains, the so emphasized way to the European Union and NATO acquires a completely different character. Similarly to the way of independence and democracy, Lithuania does not need to travel to the European Union and NATO any more – it has reached its destination and now the emphasis is not on the direction but on staying in or moving around the European Union and NATO. The recurrent key verb underlying the attained goal – joining the European Union and NATO – is a verb with Lithuanian prefix *at-* which expresses a completed action *atėjome* (*have come, have arrived*). This verb is repeatedly used in the context

expressing joy of “coming” to the European Union and NATO and “being” there. Several instances of examples:

Šiuo keliu mes atėjome iki tikslo todėl, kad Jūs, [...],ėjote kartu su mumis, priešakyje mūsų.

By this road we came to the goal (=reached the goal) because you were going with us, in front of us.

Mes tikrai džiaugiamės ir sveikiname visus. Lietuva jau Vakaruose.

We are really rejoicing and congratulate everybody. Lithuania is in the West.

*[...] pasiekę išsvajotų narystės garantijų [...]
[...] having reached the promised guarantees of the membership [...]*

Moreover, new major goals of staying in the European Union and NATO are established. Hence, *competing* with and *overtaking* other countries of the European Union becomes the most prominent goal set by the Conservatives in Lithuania.

Mes esame ambicingi, nes mes Lietuviai. Todėl pradžioje aplenksime Estiją, po to Portugaliją, o po to ir Airiją. Sėkmės Lietuva bus geriausia Europoje. Tėvynės sąjunga tam ir yra, kad tai pasiektume.

We are ambitious because we are Lithuanians. Therefore, first we will overtake Estonia, then Portugal and after that even Ireland. Lithuania of success will be the best in Europe. The Conservative party is here to achieve it.

Dabar, kai jau esame Europos Sąjungos ir NATO nariai, galėtume elgtis drąsiau, ne taip nuolankiai.

Now, when we are the members of the European Union and NATO, we can behave more courageously and not be so humble.

A completely new concept, which was not observed in the previous discourse of the Conservatives, emerges in the context of staying

⁴ Translations from Lithuanian are author's (J. C.).

in the European Union. This is the concept of a *sudden movement forward* expressed by verbs and nouns in different forms:

Vyriausybė [...] orientuota į pasaulinį proveržį ekonominės sėkmės srityse.

The Government is oriented towards the global breakthrough in the spheres of economic success.

Lietuva turi veržtis į sėkmę [...]

Lithuania has to push forward to success [...]

Sėkmės proveržio kryptis [...]

The course of breakthrough for success

Sėkmė glūdi veržimesi į priekį.

The success lies in pushing forward.

Į sėkmę galima veržtis tik turint aiškia nacionalinę idėją.

We can push forward to success only if we have a clear national idea.

[...] išryškinti ekonominio proveržio kryptis.

[...] to highlight the course of economic breakthrough.

Hence, the words *veržtis*, *veržimasis*, *proveržis* (*push forward*, *breakthrough*), which are used to express the mode of travelling, imply a conceivable economic growth associated with the advantages of being a member of the European Union. Moreover, in the consciousness of the Conservatives, the European Union and significant advantages gained by it are conceptualized as *success*.

Another important characteristic related to the Conservatives' final destination and further actions taken while being a member of the European Union is offering help to post Soviet countries (Ukraine, Moldova and Belarus) to establish democracy and strengthen their economy in order to enhance their journey to this economic and political organization. Speaking in terms of metaphorical mappings, it becomes

evident that the Lithuanian Conservatives conceive Lithuania as a traveller who attends to another less experienced traveller.

However, the major difference in metaphorical conceptualization of the way to the European Union and NATO before and after joining the organizations lies in the logical change of the conceptual metaphor. Hence, the conceptual metaphor *POLITICS IS A JOURNEY*, which was underlying the Conservatives' discourse before, was transformed to the conceptual metaphor *THE EUROPEAN UNION IS A HOUSE*. This is a complex structural metaphor which can be attributed to the *Event – Artefact metaphor*. Humankind, wishing to secure itself, starts building. Creative activity is understood as the world's conceptualization, i.e. the European Union's political and social life is conceptualized as an artefact, a human's created entity. Moreover, the house is one of the most important cultural concepts in human consciousness. Traditionally, a house is conceived as a symbol of the probity of moral values – a shelter from the moral chaos of the world. The discourse of the Lithuanian Conservatives reveals that the development of the metaphor-scenario of living in a house (the European Union) gains new turns into the plot. From the following extended metaphor we can judge about the mappings of the conceptual metaphor *EUROPEAN UNION IS A HOUSE*:

Peržengęs slenkstį į nelabai pažįstamus namus stabteli ir dairaisi, – kur patekai. Ypač neramu, jei patenki į bendrabutį, kur gyvena kartu ir senbuviai ir tokie pat naujokai, kaip pats jautiesi. Tačiau, jeigu žinai, kad tuose namuose teks gyventi ilgai, greitai pradedi dairytis ir galvoti, o kaip tuose namuose rasti sau kampą su gerais kaimynais ir kuo toliau užsiimti.

Having stepped across the threshold of a not familiar house, you pause and look around

where you got. You genuinely grow anxious if you get to the dormitory where the old-timers as well as newcomers such as us live together. However, if you know that you will have to live for a long time in this house, you quickly start looking around and think how to find a corner in this house with good neighbours and what business to pursue.

Becoming a member of the European Union is conceptualized as stepping across the threshold of a not well known dormitory. In the consciousness of the Lithuanians a *dormitory* has a negative connotative meaning expressing a chaos of living together. To avoid this chaos and feel good, first of all, you have to stop and think over where your place in this house is, what your responsibilities and rights are. Moreover, the concept of neighbours commits you to live in peace and friendly neighbourhood with them. As a result, it is possible to distinguish the following mappings:

<i>Source:</i> HOUSE	<i>Target:</i> THE EUROPEAN UNION
(a) the house	→ the European Union
(b) the people living there	→ the countries residing in the European Union
(c) the door / threshold	→ joining the European Union
(d) a corner in the house	→ the status / place in the European Union
(e) the act of living	→ being a member of the European Union and taking its responsibilities
(f) the neighbours	→ other European Union countries
(g) the relationship with neighbours	→ cohabiting with other countries

All things considered, it becomes evident that the qualitative and quantitative changes of metaphorical expressions underlying the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY before and after joining the organizations and even the change of the conceptual metaphor from POLITICS IS A JOURNEY to THE EUROPEAN UNION IS A HOUSE exemplify some conscious or unconscious alterations in the minds of the politicians and electors. Apparently, these alterations are related to the attained purpose of the journey – Lithuania has reached its destination and now it lives safely in a house, i.e. it has become a member of the European Union and NATO.

Apart from these differences, a new characteristic of destination emerged in the discourse of the Conservatives after joining the European Union and NATO. The heavy emphasis on the destination goes along with the emphasis on the *lack* of destination which is ascribed to the Government. The journey and actions taken by the Government are conceived as having no purpose, chaotic and irresponsible which means that the Government is travelling nowhere, flouncing about and cannot choose the right way. Moreover, the above analyzed conceptual metaphor of journey turns into the conceptual metaphor POLITICS IS A SEA VOYAGE. The possibility of conceptualization of politics in terms of *maritime journey* was also confirmed by Andreas Musolff (2000) when he analyzed metaphor's role in public debate about the structure of the European Union in British and German public discourse.

This conceptual metaphor implies a slightly different understanding of politics and needs to be explained. Generally, water is a universal nature archetype which might symbolize different positive and negative human experiences. For instance, the sea might be conceived as mother of all life or spiritual

mystery and infinity or death and rebirth. However, we should not forget to take into account geographical and cultural aspects of Lithuanian understanding of sea. Despite the fact that Lithuania borders the Baltic Sea, it has never been considered as a strong marine country. In the consciousness of Lithuanian people, alongside with other images of the sea, first of all, it is conceptualized as something dangerous and impossible of cognition. This statement may be supported by a psycholinguistic research carried out by Lithuanian scholar Simona Steponavičienė (1986) who investigated Lithuanian verbal associations and it included the noun *jūra* (sea). The findings state that the most recurrent associations of the noun *sea* are connected with not being calm and safe (waves, deep, stormy, wavy, storm, rough); and the least recurrent associations are connected with romantic ideas. If we supplement this Lithuanian vision of the sea with Jung's archetypal theory (1981) in which water represents our unconscious minds, we are to arrive at a possible explanation of the conceptual metaphor of a *sea voyage* in the political discourse of Lithuanian Conservatives.

As it was observed earlier, the Conservatives criticize the Government's political actions through the conceptual metaphor POLITICS IS A SEA VOYAGE. To illustrate this let us examine one of the ample examples of extended structural metaphors related to a maritime journey:

Skaitant Vyriausybės programą nepalieka įspūdis, kad Vyriausybė išplaukia neturėdama jokių aiškių tikslų, vien tik garsiai pareiškėdama, kad stengsis plaukti ir nenuskęsti. Uosto, kurį vyriausybė norėtų pasiekti po ketverių metų, programoje nematome. Taigi ant vyriausybės denio matysime daug aktyvumo, burės bus pakeliamos ir nuleidžiamos, šturvalas sukiojamas į visas puses, bet plaukiama bus ne tikslo link, bet pavėjui, taigi mums tik beliks melstis, kad vėjas didesnę laiko dalį pūstų mums palankia

kryptimi. Iš programos akivaizdu, kad Vyriausybė nežinotų ką daryti, jeigu vėjas imtų pūsti ne ta kryptimi, kuria mes norėtume. (A. Kubilius 2004-12-16 Veidas)

While reading the Government's manifesto you cannot abandon the feeling that the Government sets out on a voyage without any destination, just being loud in saying that it will try to sail and not to sink. We cannot see the port where the Government is to reach after the four year term. So, we will see a lot of activity aboard, hoisting and striking sail, steering a ship to different sides; unfortunately, they will sail not to the destination but downwind and we will have to pray the wind to be favourable for us. It is evident from the manifesto that the government would not know what to do if the wind began blowing against them.

The example shows us that the Government is negatively conceptualized as having embarked on a hazardous sea voyage. This knowledge arises from the following mapping:

<i>Source: VOYAGE</i>	<i>Target: POLITICS</i>
(a) the captain	→ the Prime Minister
(b) the crew	→ the Cabinet
(c) the naval chart	→ the manifesto of the Government
(d) the port of destination	→ the purpose of the Government
(e) sailing downwind	→ to have no clear purpose
(f) the deck	→ the sphere of Government's activities
(g) hoisting sail / striking sail; steering a ship	→ ineffective political actions
(h) the course of sailing	→ the distance that should be covered

The conceptual metaphor POLITICS IS A SEA VOYAGE implies the following scenario. A vision of the destination was clearly seen before joining the economic, political and military organizations but after the process of integration, the Conservatives being in opposition comprehend the Government's political actions and their governing as purposeless and dangerous to the welfare of Lithuania. The concept of *danger* is expressed through the word *wave (banga)* and its collocations *a wave of radicalism, a wave of populism, a wave of emotions (radikalizmo banga, populizmo banga, emocijų banga)* presuppose a dangerous and uncontrolled natural phenomenon which can *rise* and *sweep* everything standing in its way. When *a wave abates* (e.g. *atslūgusi, nusekusi banga*), a political situation calms down and becomes more stable.

The Prime Minister is conceptualized as the captain of a ship whereas the ship is the Government. Severe criticism is leveled at the captain for hiring a *crew, i.e. ministers* since he formed the Government strongly on party lines choosing from supposedly discredited politicians. In the discourse of the Conservatives it manifests through the following metaphorical expressions:

[...] *kapitonas nejaučia palengvėjimo, nes ko gero užuodžia, kad iš laivo sklinda ne koks kvapas. Iš uždarų, jokiomis naujomis idėjomis nepravėdinamų triumų vis labiau sklinda ryškiai išsiskiriantis senosios nomenklatūros kvapas. Tie patys veidai, kapitono komandoje šmėžavę prieš penkiolika metų, tebešmėžuoja ir dabar.*

[...] *the captain does not feel relief because he may, indeed, smell that the foul odour comes from the ship. A distinctive odour of the old nomenclature emanates from the closed holds that are never aired with any new ideas. The same faces that were seen in the captain's crew fifteen years ago show themselves now.*

It becomes evident that the Government, which is conceptualized as emitting foul odour that appears when something goes stale and becomes unusable, is perceived as unable of adequate and effective running the country.

Separate parts of the ship – *sail, deck, cabin, hold, anchor* – symbolize different political ideas. For instance, the *sails* and particularly *hoisting sail* or *striking sail* are conceived as taking political actions in the country's government. However, these actions are depicted as chaotic and they show the Government's lack of vision what to do with the power they have and inability of strategic thinking. Hence, the *deck* can be prefigured as the scope of possible Government's political actions. The *hold* and *cabins* should be understood as different Ministries or Departments of Lithuania. In fact, all the mentioned parts of the ship acquire a strong negative connotative shade of meaning. Yet, the concept of *anchor*, which appears not in the context of the Government, seems to imply positive understanding of stability while staying in the European Union and NATO.

The actions of governing the country are conceptualized through marine metaphorical verbal expressions *plaukti (sail), išplaukti, nuplaukti (to leave a place by sailing), atplaukti (sail into), plaukti pavėjui (sail downwind), plaukti be tikslo (sail without purpose), plaukti tikslo link (sail to the destination), išplaukti į kelionę (to set out on a sea voyage), nenuskęsti (not sink)*. The mode of traveling by sea expressed by metaphorical expressions *to sail downwind – to the place where the wind will blow to, to sail downstream* seems to be directly related to the natural phenomenon of *wind* which gives such inferential implications as the loss of your own will, dependency on external factors and inability to follow your way. The occurrence of the conceptual metaphor POLITICS IS A SEA VOYAGE in the discourse of the Conservatives

illustrates their critical attitude towards the Government's policy. First of all, they accuse the Government of being unfit to govern because they envisage the Government's actions as being chaotic and unpredictable. But the worst of it, the Government does not see the destination of the journey, i.e. although they are granted the right to lead the country, they do not know how to do it and what results are to be achieved.

Alongside with the leitmotif of a sea voyage, the underlying concept of *water* which is not necessarily connected with the sea appears. The concept of water acquires an apparently negative connotation and primarily it is associated with *sinking*. Metaphorical verbal expressions presupposing the concept of sinking are the following: *skendėti, paskendusi, skandina, skęsta*. The presented different Lithuanian verbal forms have the same semantic component of *sinking*. In addition to this, the image of *economic boat* which *ran against a riff of stagnation* and *got holed* appears in the discourse of the Conservatives.

Another feature related to water is the concept of *mud*. One might argue whether it has any relation to water. Taking into consideration the theory of radial categories (Lakoff 1995, p. 7), we can regard the concept of mud not as a central member of the radial category of water but as its extreme variation. This idea is supported by the context in which the concept of *mud* appears. Thus, politics is conceptualized as *mud*; however, not by the Conservatives themselves but they ascribe this metaphor to those experienced intellectuals who could actively participate in politics but, alas, they refuse to do that because, according to the Conservatives, they think that getting into politics is the same as getting into mud. The image of mud creates the perception of inability to move and getting dirty yourself while acquiring these characteristics is considered as one of the most negative phenomena in any sphere of life.

The hypothesis formulated before undertaking the research concerned the dynamics of the universal conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY in the discourse of the Conservatives in Lithuania. The results of the analysis presented here confirm the hypothesized idea that the content of a conceptual metaphor may be time-specific which means that although the conceptual metaphor remained the same, the conceptual mappings and entailments have changed over the time in the political discourse of the Conservatives. Moreover, the conceptual metaphor POLITICS IS A JOURNEY has been extended into other conceptual metaphors such as EUROPEAN UNION IS A HOUSE and POLITICS IS A SEA VOYAGE what infers that a conceptual metaphor is liable of giving rise to other conceptual metaphors and this process is highly determined by existing political and historical situation.

Yet, it seems that the conclusion that the conceptual metaphor tends to change in various ways is just a theoretical issue unless we speak about the powerful rhetorical impact it exerts upon the consciousness of politicians and ordinary people. The very essence of metaphorical thinking is that we conceive abstract and/or highly complex issues through more concrete ones. Therefore, conceptual metaphors help processing information and, as a result, they are likely to simplify complex political events and make them more understandable and accessible to ordinary people.

Conceptual metaphors occurring in political discourses and particularly during election campaigns acquire the power of persuading the electorate to vote for the particular political party and at the same time they can be comprehended as means of problem setting and problem solving. Thus, the discourse of the Conservatives exemplifies their attempt to persuade the electors that they are experienced travellers and

they know what ways to choose in order to achieve the wealth of the society and country. They do this in two ways. First, they put emphasis on what they make an outstanding merit of themselves. For instance, they foreground their merit in having reached the destination of the journey, i.e. becoming the members of the European Union and NATO. By revealing their positive side, the Conservatives show the electorate that they can

be relied on. The other way how they try to persuade the electors to vote for them is showing the ugly side of their opponents. This is done through the conceptual metaphor of the *sea voyage* where the opposing party is depicted as being chaotic and incapable of governing the country. It can be concluded that the rhetorical impact the politicians want to achieve plays the crucial role in the change of conceptual metaphors and their entailments.

Sources

Tėvynės sąjunga. Available from: www.ts.lt [Accessed 2000-2005].

Lithuanian media discourse (print press) during the period of 2000-2005.

References

CIBULSKIENĖ, J., 2007. Metaphorical Thinking in Politics. *Kalba ir kontekstai*, II VPU, 165-176.

CIBULSKIENĖ, J., 2005. Konceptualioji kelio metafora Lietuvos rinkimų diskurse. *Kalbotyra* LIV (1), 51-64.

JUNG, C. G., 1981. *The Archetypes and the Collective Unconscious*. 2nd ed. Collected Works Vol. 9 Part 1. Princeton, N.J.: Bollingen.

KÖVECSSES, Z., 2005. *Metaphor in Culture: Universality and Variation*. Cambridge University Press.

LAKOFF, G., JOHNSON, M., 1999. *Philosophy in the Flesh: The Embodied Mind and its Challenge to Western Thought*. Basic Books.

LAKOFF G., 1995. *Moral Politics. What Conservatives Know That Liberals Don't*. The University of Chicago Press.

LAKOFF G., 1993. *The Contemporary Theory of Metaphor: Metaphor and Thought*. Ed. O. ANDREW, Cambridge University Press.

MUSOLFF, A., 2000. *Maritime Journey Metaphors in British and German Public Discourse: Transport Vessels of International Communication?* Available from: <http://www.gfl-journal.de/3-2000/musolff.html> [Accessed 04-02-2008].

Qu'ran. 1876. Rodwell edition. Available from: www.sacred-texts.com [Accessed 29-10-2007].

STEPONAVIČIENĖ, S., 1986. *Lietuvių kalbos žodinių asociacijų žodynas*. Vilnius: Mokslas.

The Life of Buddha. Available from: www.sacred-texts.com [Accessed 29-10-2007].

ЛЯССАН, Э., 1995. Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ. Вильнюс: Вильнюсский университет.

Jurga Cibulskienė

Vilniaus pedagoginis universitetas, Lietuva
Moksliniai interesai: kognityvinė lingvistika, konceptualioji metafora, politinis diskursas.

*KELIONĖS METAFOROS DINAMIKA
LIETUVOS KONSERVATORIŲ DISKURSE*

Santrauka

Konceptualioji *KELIONĖS* metafora yra suvokiama kaip viena iš įprastinių metaforų, organizuojančių mūsų patirtį. Mes suprantame *GYVENIMĄ, MEILĘ, KARJERĄ, SĖKMĘ* kaip *KELIONĘ*. Straipsnyje analizuojama konceptualioji metafora *POLITIKA YRA KELIONĖ*, struktūruojanti Lietuvos konservatorių diskursą. Keliama hipotezė, kad kalbiniai metaforiniai pasakymai, rodantys konceptualiąją metaforą *POLITIKA YRA KELIONĖ*, turi laikinį aspektą, t.y. to paties politinio diskurso metaforiniai pasakymai keičiasi skirtingais laikotarpiais — prieš ir po įstojimo į Europos Sąjungą ir NATO. Skirtingas turinys atskleidžia naujas idėjas, išskylančias Lietuvos politiniame diskurse.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: konceptualioji metafora, kelionė, politika, laikiniai skirtumai, retorinės prasmės.

Jurga Cibulskienė

Wileński Uniwersytet Pedagogiczny, Litwa
Zainteresowania naukowe: lingwistyka kognitywna, metafora konceptualna, dyskurs polityczny.

*DYNAMIKA METAFORY PODRÓŻY
W DYSKURSIE LITEWSKICH
KONSERWATYSTÓW*

Streszczenie

Konceptualna metafora *PODRÓŻY* jest pojmowana jako jedna z podstawowych metafor organizujących nasze doświadczenie. *ŻYCIE, MIŁOŚĆ, KARIERĘ, SUKCES* rozumiemy jako *PODRÓŻ*. W artykule poddano analizie metaforę konceptualną *POLITYKA TO PODRÓŻ*, strukturalizującą dyskurs litewskich konserwatystów. Postawiono hipotezę, że wypowiedzenia metaforyczne odsyłające do metafory konceptualnej *POLITYKA TO PODRÓŻ* zawierają aspekt czasowy, tj. wypowiedzenia metaforyczne w tym samym dyskursie politycznym zmieniają się w różnych okresach – przed przystąpieniem do Unii Europejskiej i NATO oraz po przystąpieniu do tych organizacji. Odmienna treść ujawnia nowe idee pojawiające się w litewskim dyskursie politycznym.

SŁOWA KLUCZOWE: metafora konceptualna, podróż, polityka, różnice czasowe, znaczenie retoryczne.

Gauta 2008 06 30

Priimta publikuoti 2008 08 11

Isabel Iñigo-Mora

University of Sevilla

Department of English Philology

Palos de la Frontera, s/n

41004 Sevilla, Spain

E-mail: isabelin@us.es

URL: <http://personal.us.es/isabelin>

Research interests: *discourse analysis, political discourse and rhetoric.*

POLITENESS STRATEGIES IN ENGLISH AND SPANISH PARLIAMENTARY SETTINGS

As Escandell-Vidal (1996) points out, there have been important changes in the way language use has been studied. For several years, politeness mechanisms have been considered to be universal but investigations carried out on different cultures have revealed that this is not the case. There is a great amount of variation across cultures not only in the linguistic forms but also in the strategies they use in verbal interaction.

Facing this change, my aim here is to show to what extent the specific behaviour of a specific culture does impinge on its language. To this purpose, I have restricted my study to a particular social setting and then I have contrasted the results in two different languages. In fact, I will analyse the specific linguistic strategies used by English and Spanish politicians in Parliament.

I have chosen this setting for two reasons. First of all because this is a social event which is controlled by very specific rules of behaviour and so it could show important differences and/or similarities between these two cultures with regard to: (a) what values are selected in order to formalise these rules of behaviour; (b) how politicians depart from or adhere to these rules; and (c) how is language manipulated in order to achieve some political ends. And secondly because as Wilson puts it "... politicians' language does not merely convey the message, but creates for the listener a controlled cognitive environment from which any interpretation is manipulated" (1991, p. 11).

Finally, I hope this paper offers some empirical evidence about the universality or specificity of some politeness mechanisms.

KEY WORDS: politeness strategies, parliamentary discourse, verbal interaction, cultural differences.

1. Introduction

When speaking about the universality of the strategies individuals use in social interactions, I think that the first issue which should be clarified is: When can we say that a strategy is universal? Which are the parameters we have to use in order to state this universality? The answers to these questions could be as numerous as different.

For example, if we asked somebody to think about how s/he would describe a car s/he has to sell, the first thing s/he would say is: "Well, who is the person I am supposed to be speaking to: is s/he a shop assistant, somebody I do not know, or a friend of mine who wants to buy a car?" There are numerous situational factors which make us use some specific strategies and not others. But if we were to carry out this survey,

we would surely arrive at the conclusion that most of us would have used different utterances even though we all somehow share the same cultural backgrounds. So, why is it then that although sharing the same goal or task (i.e. to sell something), the same situation (i.e. the one we could have established) and the same cultural backgrounds we would have used different linguistic forms?

As Escandell (1996, p. 634) explains, there are three basic assumptions shared by all cognitive theories: (1) the mind is a symbolic system made up by a set of assumptions; (2) human knowledge is a complex network of sets of organised items and (3) perception, behaviour and understanding depend crucially on previous knowledge. So, it is to be expected that different individuals, although sharing the same cultural backgrounds, select different values out of their particular set of representations when constructing their strategies because “. . . one organises knowledge on the basis of one’s experience of the world, and uses this knowledge to predict interpretations and relationships regarding new information, events and experiences.” (Escandell 1996, p. 635). This would explain why we can find a great amount of variation across cultures not only in the linguistic forms but also in the strategies they use in verbal interactions¹. And this would also justify why two individuals who share the same cultural backgrounds will have much more in common than two from another community.

Facing this situation, my aim here is to show to what extent the specific behaviour of a specific culture does impinge its language. To this purpose, I have selected two parallel situations

where the only difference is the cultural and linguistic backgrounds. In fact, I have restricted my study to a particular social setting where all the interactants also share, at least in theory, the same goal or task: to elicit some kind of information from his/her addressee. In fact, I will analyse the specific linguistic strategies used by English and Spanish politicians in Parliament at Question Time. Even though the data is somehow limited, the results will help us to shed new light into this issue. The main goal of this case study is not to offer an exhaustive list of all the politeness strategies used by politicians in the House of Commons and *Parlamento de Andalucía* but to open our eyes to the existence of important differences.

2. Analysis

In order to carry out this study I followed the subsequent steps:

(1) I collected the data from two Official Reports: (a) *Diario de Sesiones (1995) Parlamento de Andalucía. Sesión Plenaria n° 33, IV Legislatura*. 13th December, n° 63, pages 3686-3720. And (b) *Hansard (1996) Parliamentary Debates (Oral Answers) House of Commons Official Reports*. 27th February, vol. 272, n° 58, pages 703-716. It is important to note that I took into consideration that they were as close in time as possible in order to avoid differences which could be due to stylistic characteristic of that period of time and not to idiosyncratic differences.

(2) I restricted my study to the same number of questions in each corpus: 14.

(3) As I realised that the answers to the Spanish questions were much lengthier than the English

¹ For example, in a contrastive study carried out by Nwoye (1992, p. 327), this author concludes that: “Evidence from parallel studies such as those of Strecker (ms.) in Ethiopia, Ide (1989) and Matsumoto (1989) on Japanese, as well as Gu (1990) on Mandarin suggests that both politeness phenomena in general, and the notions of face in particular are perceived and manifested in different ways in these cultures.”

ones, I counted the words in each corpus so that each answer had the same number of words.

(4) Then I looked for the following features² which could show some similarities and /or differences between both corpora: supplementaries³, yes/no questions, wh- or content questions, verbs and personal pronouns used in the questions, pre- and post-sequences, and rhetorical questions.

(5) Then I rated the frequency of these features in each corpus and/or how they had been expressed in each language.

(6) And finally, I analysed the reasons which had made these parliamentarians behave in different ways in those cases where contrasts had been appreciated.

The first difference I noticed when analysing the way parliamentarians add supplementaries to the questions they had previously posed is that whereas British ministers preferred to use questions, the Spanish ones preferred to present their personal opinions about the subject matter they are dealing with and only then to put forward their questions. In fact, all the questions analysed in the Spanish corpus were found many more lines beyond the limits pre-established for this analysis. Despite this, they were taken into account because they revealed important ideas about the strategies used by these politicians.

However, these parliamentarians not only differed in the steps they followed when posing their questions, but even in the ways these had

Table 1: *Differences between British and Spanish parliamentarians*

	BRITISH	SPANISH
SUPPLEMENTARIES	Questions	Presentation of personal opinions + question
YES/NO QUESTIONS	92.9 %	31.2 %
WH- OR CONTENT QUESTIONS	7.1 %	68.8 %
PERSONAL PRONOUNS USED IN THE QUESTIONS	“He” Conventional honorifics: “The Secretary of State”; “My right hon.”; “The Minister”; “My right hon. Gentleman”	“ <i>Usted</i> ” The specific verbal endings indicating an implicit “ <i>usted</i> ”
PRE- AND POST-SEQUENCES	_____	Post-sequences: “ <i>Yo le quisiera hacer una reflexión y una pregunta</i> ”; “ <i>Y yo se lo pregunto</i> ”; “ <i>Dígame usted</i> ” Pre-sequence: “ <i>Dígalo</i> ”
QUESTIONS BEING ANSWERED BY THE QUESTIONER	_____	3

² Although I previously took into consideration more features, I finally restricted my study to these ones because: (a) they showed differences which were much more noticeable and so they would take us to clearer outcomes; (b) I thought that these factors were directly connected to the expression of the self -and so they could show differences and/or similarities between behavioural factors in both cultures; and (c) I thought it would be better to delimit the features to be analysed so that the study were more precise.

³ Or follow-up questions a minister poses when s/he feels his/her question has not been fully answered and so s/he asks for further information.

been put forward. Whereas the British parliamentarian preferred to use a closer type of questioning (i.e. the yes/no class), the Spanish one used much numerously the more open type (i.e. the wh- or content class). In fact, whereas 92.9 % of the questions used by the British politicians were yes/no questions, the Spanish ones only used this type of questions 31.2 % of the instances. In the English corpus, the following questions were found:

- (1) "Does the Secretary of State appreciate ...?"
- (2) "Does the right hon. Gentleman realise ...?"
- (3) "Will the right hon. Gentleman join ...?"
- (4) "Does the Minister accept ...?"
- (5) "Is he aware that ...?"
- (6) "Does he agree that ...?"
- (7) "Does my hon. Friend agree that ...?"
- (8) "Will he ensure that ...?"
- (9) "Is my right hon. Friend aware that ...?"
- (10) "Would it not be better if ...?"
- (11) "Would it not be helpful ...?"
- (12) "Does my hon. Friend agree that ...?"
- (13) "Does my hon. Friend agree that ...?"
- (14) * "What plans are there to provide ...?"⁴

In the Spanish corpus, the following questions were found⁵:

- (1) "*¿Por qué no se han celebrado ...?*"
- (2) "*¿Cómo puede anunciar ...?*"
- (3) "*¿Cómo puede decir ...?*"
- (4) "*¿Pero cómo es posible ...?*"
- (5) "*¿Cómo es posible ...?*"
- (6) * "*¿Le parece ético presentarles ...?*"
- (7) "*¿Cómo les explica ...?*"
- (8) "*¿Cuáles son las consecuencias ...?*"

- (9) "*¿En qué se ha plasmado ...?*"
- (10) "*¿Qué medidas en torno al ...?*"
- (11) "*¿Dónde está el ...?*"
- (12) * "*¿Es que la economía andaluza ...?*"
- (13) * "*¿Es que los últimos datos ...?*"
- (14) * "*¿Son eso, indiscutiblemente, razones ...?*"
- (15) "*¿Qué ha ocurrido en este tercer ...?*"
- (16) * "*¿Me quiere usted decir qué me va a decir ...?*"

This makes us wonder to what extent these politicians use the same type of strategies when trying to trigger some information. First of all, it seems as if the British parliamentarians were more interested in just trying to get some information about a specific matter and not so much in presenting their personal opinions, as it is the case in the Spanish supplementaries. Secondly, the preference for yes/no questions among the British politicians would implicate that they make use of questions with a much higher degree of threat to the addressee's face⁶ because, whereas the content questions imply a much wider spectrum of possibilities, the yes/no questions delimit so much these possibilities that the addressee's face is threatened. This is even reinforced by the fact that most of the verbs⁷ used in all these questions are asking about the personal position which the addressee holds. These verbs enquire either if the addressee is conscious of the problem or if s/he agrees with the addresser's position. These ways to pose questions are both ironic and highly threatening to the addressee's face. The strategy pursued is explained as follows: it is obvious that the

⁴ This is the only case of a content question which was found.

⁵ The asterisks indicate yes/no questions.

⁶ Or individual self-esteem. Brown and Levinson (1987, p. 13) explain this concept as follows: ". . . [face] consists of two specific kinds of desires ('face-wants') attributed by interactants to one another: the desire to be unimpeded in one's actions (negative face), and the desire (in some respects) to be approved of (positive face)."

⁷ These verbs are: appreciate, realise, join, accept, is aware that (twice), agree (4 times) and ensure.

minister to whom this question is addressed must be aware of what is going on in his/her ministry, so the real reason for a question of this sort is to put the minister in a risky situation where he only can answer either “No, I have no knowledge about such a problem” or “Yes, I know the problem”. But both answers damage the minister’s face and oblige him/her to add good reasons to his/her answer. In the case of a negative answer, it would mean that this minister is not in touch with the problems of his/her ministry, and in the case of a positive answer, it would mean that although s/he is aware of these problems the fact of having been asked about his/her awareness implies that he must be ignoring them.

Additionally, in order to mitigate the risk, the questioner uses another strategy to remain him/herself distant from his/her action. S/he does not use the second person pronoun “you” when posing his/her question but rather a third person form (“he”) or even conventional forms such as: “the Secretary of State, my right hon. Gentleman, the Minister, my right hon.” and so on. In this way, the distance between addresser and addressee increases and so this particular use of the personal pronoun system is used as a negative politeness strategy⁸. Although it has to be mentioned that when an MP asks a question to a Minister s/he *has to* use this form (it is compulsory⁹), the fact of having this rule makes an interesting difference between both Parliaments.

In contrast to this behaviour, the Spanish politicians preferred to use other strategies in

order to accomplish their parliamentary goals. First of all, as it was previously said, these ministers preferred the more open wh- or content question type so that the degree of threat to the addressee’s face is lower. But also in contrast to the procedures used by the British politicians, the Spanish ones preferred to employ the polite form of the second person pronoun “*usted*”¹⁰ or just the specific verbal ending which indicates the usage of an implicit “*usted*”. So, in contrast to what we could see before, now, the questioner addresses the hearer in a much more direct way than the British did. So, in this way, the addressee’s face is put into jeopardy because s/he is being questioned in such a direct way that the full responsibility of the answer is his/hers.

Also in contrast to the British way of putting forward the questions, the Spanish politicians made use of some specific pre and post sequences which clearly threatened the addressees’ faces because they left the addressees no choice but to answer the question. These pre-sequences are for example: “*Yo le quisiera hacer una reflexión y una pregunta*” (“I would like to make a comment and ask you a question”); “*Y yo se lo pregunto*” (“And I ask it to you”); “*Dígame usted*” (“You, tell me”) and a post-sequence such as “*dígallo*” (“Say it”). In this case, the degree of imposition is increased with the use of an imperative verbal form which puts the addressee into an extreme position of jeopardy. Consequently, the distance between S and H is reduced; a phenomenon contrary to the one we have just appreciated in the British corpus.

⁸ Brown & Levinson (1987, p. 70) define negative politeness as follows: “Negative politeness, thus, is essentially avoidance-based, and realizations of negative politeness strategies consist in assurances that the speaker recognizes and respects the addressee’s negative-face wants and will not (or will only minimally) interfere with the addressee’s freedom of action. Hence negative politeness is characterized by self-effacement, formality and restraint, with attention to very restricted aspects of H’s self-image, centring on his want to be unimpeded.”

⁹ Because all questions are addressed to the Speaker.

¹⁰ As in French, there is a “*tu/vous*” distinction in the Spanish pronominal system: the form “*tú*” being used in informal contexts and the form “*usted*” in formal ones.

And finally, another difference is related to the real function of these questions. In the case of the British questions, no answers were provided by the same person who put forward the question; but I found three cases in the Spanish corpus where the person who posed the question also answered it. So, the usage of rhetorical questions among Spanish politicians is much more common than among the British. So, in these cases, the purpose of these questions is not so much to seek information but to present the questioner's opinions about the matter; and this tendency among Spanish parliamentarians to express their own opinions whenever it is possible was also previously signalled.

3. Conclusion

So, as we have been able to check in this case study, although both of them (i.e. the British and

the Spanish politician) looked for the means to put his/her addressee into jeopardy, the strategies each one employed differed in important ways. And thus we can agree with Escandell (1996, p. 647) when she states that:

“The conception of interpersonal relations (i.e. of distance and power) and the notion of face (with its positive and negative sides) are constitutive parts of any politeness system; again, the differences between cultures depend on different selections for their values.”

That is, there are universals in the existential characteristics of human conditions (O'Driscoll 1996, p. 5): human beings engage in interpersonal relations and as a consequence of this they make use of strategies in order to get specific goals; and human beings also have positive and negative wants they have to satisfy, but its constituents and the selection they make of them is culture-specific.

References

- BROWN, P.; LEVINSON, S., 1987. *Politeness: Some Universals in Language Usage*. Cambridge: C.U.P.
- Diario de Sesiones 1995*. (c. 33). Sevilla: Parlamento de Andalucía.
- ESCANDELL-VIDAL, M. V., 1996. Towards a Cognitive Approach to Politeness. *Language Sciences*, 18 (3-4), 629-650.
- GU, Y., 1990. Politeness Phenomena in Modern Chinese. *Journal of Pragmatics*, 14 (2), 237-257.
- Hansard 1996*. (c. 272). London: House of Commons Official Report.
- IDE, S., 1989. Formal Forms and Discernment: Two Neglected Aspects of Universals of Linguistic Politeness. *Multilingua*, 8 (2-3), 223-248.
- MATSUMOTO, Y., 1989. Politeness and Conversational Universals: Observations from Japan. *Multilingua*, 8 (2-3), 207-221.
- NWOYE, O. G., 1992. Linguistic Politeness and Socio-Cultural Variations of the Notion of Face. *Journal of Pragmatics*, 18 (4), 309-328.
- O'DRISCOLL, J., 1996. About Face: A Defence and Elaboration of Universal Dualism. *Journal of Pragmatics*, 25 (1), 1-32.
- STRECKER, I. (unpublished manuscript). *Cultural Variations in the Notion of Face*.

Isabel Iñigo-Mora

Sevilijos universitetas, Ispanija

Moksliniai interesai: diskurso analizė, politinis diskursas ir retorika.

MANDAGUMO STRATEGIJOS ANGLŲ IR ISPANŲ PARLAMENTINĖJE APLINKOJE**Santrauka**

Kaip pabrėžia Escandell-Vidalis (1996), įvyko svarių pasikeitimų kalbos vartojimo studijose. Nors jau keletus metus mandagumo mechanizmai laikomi universaliais, tačiau įvairiose kultūrose atlikti tyrimai parodė, kad taip nėra. Pastebimi dideli ne tik lingvistiinių formų, bet ir strategijų, kurios vartojamos verbaliniame bendravime, kultūriniai skirtumai.

Šio darbo tikslas yra parodyti kaip tam tikras kultūrinis elgesys paveikia kalbą. Dėl šios priežasties tyrimas atliktas tam tikroje socialinėje aplinkoje ir gauti rezultatai palyginti, pasitelkus dvi skirtingas kalbas. Lyginamos tam tikros anglų ir ispanų politikų lingvistinės strategijos, vartojamos parlamente.

Parlamentinė aplinka buvo pasirinkta dėl dviejų priežasčių. Pirmą, parlamentas yra toks socialinis reiškinys, kuriame galioja nustatytos elgesio taisyklės, taigi tikėtina, kad tai atskleis svarbius kultūrinius skirtumus ir/ ar panašumus, susijusius su tuo: a) kokios vertybės yra apsirinktos tam, kad šios elgesio taisyklės būtų formalizuotos; b) kaip politikai laikosi ar nesilaiko šių taisyklių; c) kaip manipuluojama kalba, norint pasiekti tam tikrų politinių tikslų. Antroji priežastis yra nusakoma Wilsono: „Politikų kalba ne tik perteikia žinią, bet ir sukuria klausytojui kontroliuojamą kognityvinę aplinką, kurioje manipuluojama bet kokia interpretacija“ (1991, p. 11).

Tikimasi, kad šis darbas pateikia tam tikrų empirinių įrodymų apie mandagumo mechanizmą universalumą ar specifiškumą.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: mandagumo strategijos, verbalinis bendravimas, kultūriniai skirtumai.

Isabel Iñigo-Mora

Uniwersytet w Sewilli, Hiszpania

Zainteresowania naukowe: analiza dyskursu, dyskurs polityczny i retoryka.

STRATEGIE GRZECZNOŚCIOWE W ANGIELSKIM I HISZPAŃSKIM OTOCZENIU PARLAMENTARNYM**Streszczenie**

Jak zaznacza Escandell-Vidalis (1996), w badaniach nad użyciem języka zaszły istotne zmiany. Mimo iż od kilku lat mechanizmy językowych zachowań grzecznościowych uważa się za uniwersalne, jednak badania przeprowadzone w różnych kulturach dostarczyły innych wniosków. Występują duże różnice kulturowe dotyczące nie tylko form językowych, ale też strategii stosowanych w interakcjach werbalnych. Celem niniejszego opracowania jest więc pokazanie, w jaki sposób określone zachowanie kulturowe wpływa na język. Z tego względu badanie przeprowadzono w specyficznym otoczeniu społecznym, a otrzymane wyniki zostały zestawione w dwóch różnych językach. Analizie poddano określone strategie językowe stosowane przez angielskich i hiszpańskich polityków w parlamentach.

Otoczenie parlamentarne wytypowano z dwóch powodów. Po pierwsze, parlament jest takim zjawiskiem społecznym, w którym obowiązują określone zasady zachowania, może więc ono uwidocznić ważne różnice i/lub podobieństwa kulturowe, a mianowicie: (a) jakie wartości zostały wybrane w celu sformalizowania takich zasad zachowania; (b) jak politycy przestrzegają lub nie przestrzegają tych zasad; (c) w jaki sposób manipuluje się językiem w celu osiągnięcia określonych celów politycznych. Drugi powód został wyrażony przez Wilsona (1991, s. 11) następująco: „Język polityków nie tylko przekazuje informację, ale i tworzy dla słuchacza kontrolowane otoczenie kognitywne, w której manipuluje się jakakolwiek interpretacją.“

Wreszcie, mam nadzieję, że niniejsze opracowanie przedstawia pewne empiryczne dowody uniwersalności lub specyficzności mechanizmów językowych zachowań grzecznościowych.

SŁOWA KLUCZOWE: strategie grzecznościowe, dyskurs parlamentarny, interakcje werbalne, różnice kulturowe.

Gauta 2008 01 01

Priimta publikuoti 2008 02 19

Виктория Макарова*Вильнюсский университет**Каунасский гуманитарный факультет**Центр социокультурных исследований**Muitinės g. 8, LT-44280 Kaunas, Lietuva**E-mail: makarovavv@gmail.com**Область научных интересов автора: когнитивная лингвистика, политическая лингвистика, риторика.***НЕСКОЛЬКО СЛОВ О КОГНИТИВНО-РИТОРИЧЕСКОМ АНАЛИЗЕ АРГУМЕНТАЦИИ В ПОЛИТИЧЕСКОМ ДИСКУРСЕ**

В статье предлагается краткий обзор распространенных подходов к изучению феномена аргументации и показывается, каким образом осуществляется и какие результаты дает когнитивно-риторический анализ аргументации (на примере современного российского политического дискурса). Учитывая существование широкого спектра методик и опираясь на классические положения античной риторики и когнитивной лингвистики, автор предлагает когнитивно-риторический подход к исследованию проблем аргументации, позволяющий представить стиль мышления социума.

При анализе когнитивных структур аргументации исходной мыслью является то, что особенности аргументации определяются когнитивными установками говорящего, а именно: знаниями о том, как следует влиять на аудиторию и что следует полагать истинным или ценным в данном социуме. Анализ риторических структур аргументации предполагает классическое исследование того, каким образом обосновываемая мысль вводится в текст и какие аргументы приводятся в ее поддержку. При этом исследователь при помощи индуктивного обобщения сначала устанавливает, какая мысль является тезисом.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: аргументация, убеждение, логика, риторика, тезис, аргумент, политический дискурс, послания президента.

Статья посвящена вопросу о подходах к исследованию проблем аргументации. В первой части статьи предлагается краткий обзор распространенных на данный момент направлений в изучении феномена аргументации¹. Во второй части статьи показывается, каким образом осуществляется и какие результаты дает когнитивно-риторический

анализ аргументации – в частности, анализ аргументации современного российского политического дискурса.

Интерес к трудам Макиавелли в современной науке², междисциплинарные семинары в честь 500-летия этого итальянского мыслителя заставляют задуматься о том, что при всем разнообразии способов аргументации, приз-

¹ Объектом изучения последних лет является преимущественно политическая аргументация – ей отцы неориторки посвящали не так много места. В статье в духе современных исследований рассматривается аргументация в политическом дискурсе, который наряду с рекламным в наибольшей степени связан с манипуляцией сознанием социума.

² См., напр., (Harris 2001).

ванной «заразить» ближнего определенной политической идеей, механизм воздействия на ум человека в принципе достаточно универсален для всех эпох, но разнообразны его дискурсивные реализации – это объясняет желание лингвистов выработать универсальный алгоритм исследования этих способов, а также попытаться классифицировать существующие подходы к решению проблем аргументации. Автор исходит из мысли о том, что именно когнитивно-риторический анализ, т. е. классический риторический подход в когнитивной парадигме, позволяет дать ответ на вопрос, каково состояние современных политических умов и ценности общества, в рамках которого осуществляется аргументация. Уточним, что под аргументацией мы вслед за А. А. Ивиным и А. Л. Никифоровым понимаем «приведение доводов, или аргументов, с намерением вызвать или усилить сочувствие другой стороны к выдвинутому положению; совокупность таких доводов» (Ивин, Никифоров 1997, с. 29)³.

Труды по исследованию проблем аргументации можно разделить на следующие группы⁴. Исследование стратегий ведения дискуссий предложен Ф. Х. ван Еемереном и Р. Гроотендорстом (Eemeren 2002; Eemeren, Grootendorst 2004), разработавшими семнадцать валидных для дискуссии правил, позволяющих участникам дискуссии вести конструктивное обсуждение, а исследователям – определить, является ли анализируемая речь аргументативной. Анализ логической структуры убеждения имеет долгую историю в рамках теории формально-

логической аргументации (Декарт, Паскаль, Бэкон, Лейбниц), в последние десятилетия этот подход воплощала, в частности, Ереванская школа аргументации под руководством Г. Брутяна (1984): процесс убеждения здесь рассматривается как доказательство тезиса и опровержение антитезиса. Исследование рациональных и ценностных способов убеждения ведется в русле идей Х. Перельмана (Perelman, Olbrechts-Tyteca 2000), предложившего соединить рациональные критерии доказательства тезиса с эпидейктической аргументацией, в результате чего в круг проблем теории аргументации стала попадать и ценностная аргументация, а целью говорящего стало считаться не столько доказательство истинности предлагаемого решения, сколько убеждение аудитории в том, что точка зрения говорящего может быть принята ею. Анализ аргументативных функций был предложен С. Тулминым (Toulmin 1958), анализировавшим выделяемые им такие аргументативные функции убеждающего текста, как тезис, данные, основания (это т. н. «не очевидные положения», в отличие от данных), свидетельства, ограничители (очерчивающие область знания говорящего) и поправки (различные выражения условий, при которых действительны доказываемые положения). Исследование общих мест (топосов) аргументации практикуется не только в лингвистических работах, но также в исторических и политологических (например, Kornprobst 2005), а в российской науке особенно развито в теории риторики (Волков 2003; Рождественский 1997). Построение

³ Примечательно, что приведенное определение принадлежит авторам словаря по логике – акцент же в нем делается не на свойственном логическому дискурсу критерию истинности / ложности, а на критерии приемлемости / неприемлемости аргументации для аудитории, что, по-видимому, является следствием влияния идеи Х. Перельмана и Л. Ольбрехте-Тытеки о том, что любая аргументативная деятельность ориентирована на аудиторию.

⁴ Следует отметить, что приведенный список классификацией не является, поскольку в нем отсутствует единое основание для сравнения. Работы были сгруппированы по сходству в выборе предмета анализа, цели анализа, метода исследования и проч.

когнитивной модели аргументации разрабатывается, в частности, А. Н. Барановым и В. М. Сергеевым, описывающими механизм аргументации как процесс введения информации в мир аудитории, ее осмысливания, интеграции и приватизации (1988).

Учитывая существование широкого спектра методик, апробированных названными выше и иными авторами, и опираясь, во-первых, на классическое положение античной риторики о единстве трех категорий в представлении риторического идеала – логоса, этоса и пафоса⁵, и, во-вторых, на положения когнитивной лингвистики, мы отдаем предпочтение когнитивно-риторический подход к исследованию проблем аргументации, позволяющий представить стиль мышления социума через выявление его ключевых ценностных понятий и способов их вербализации.

При анализе когнитивных структур аргументации мы исходим из того, что особенности аргументации определяются когнитивными установками говорящего – знаниями о том, как следует влиять на аудиторию и что следует полагать истинным или ценностно значимым в данном социуме. В той мере, в какой аргументация предполагает наличие «точек согласия» между оратором и аудиторией, мы полагаем возможным рассматривать эти точки согласия в терминах базовых оппозиций сознания коммуникантов. При наличии общих ценностных

оппозиций (Лассан 1995) говорящий апеллирует к ним как точкам согласия в когнитивном пространстве коммуникантов. Один из членов оппозиции обладает позитивной ценностью, и деятельность субъекта речи, если он желает ее одобрения, должна освящаться как служение утверждению этой ценности и преодолению негативной ценности базовой оппозиции. Утверждая оппозицию ценностей, говорящий исходит из мнения о том, что «такое хорошо и что такое плохо», и полагает, что аудитория должна обладать сходным набором ценностных оппозиций.

Так, например, анализ когнитивных структур аргументации в ежегодных посланиях (2000-2007 гг.) Федеральному собранию В. В. Путина показал, что в основе их порождения лежат оппозиции *сила ~ слабость, Россия ~ Запад, справедливость ~ несправедливость, демократия ~ антидемократия*, в которых ценностным ориентиром является первый член. А точками согласия, на которых строилась аргументация в текстах от имени лидирующих политических партий периода предпоследних выборов в Государственную думу (2003 г.), являлись бинарные базовые оппозиции *сила ~ слабость, Россия ~ Запад, справедливость ~ несправедливость, порядок ~ антипорядок*. Таким образом, становятся наглядно представленными ценностные ориентиры социума, в рамках которого осуществляется убеждение⁶, близость когни-

⁵ Категория логоса связана с интеллектуальным аспектом убеждения, к которому относятся «логическая правильность, определенность, последовательность, доказательность аргументации, композиционная стройность и целесообразность, уместность и завершенность высказывания» (Волков 2003, с. 18). К категории этоса принадлежит степень соответствия речи нравственным идеалам общества. «Этос ратора складывается как соответствие речи нормам духовной нравственности, права, общественной морали и профессиональной этики, обычаям этнической морали, правилам речевого этикета» (Волков 2003, с. 19). К категории пафоса относится возбуждение говорящим эмоций и страстей в аудитории, «пафос направляет и организует волю аудитории к решению... в сочетании с эмоционально-оценочным образом предмета речи» (Волков 2003, с. 18).

⁶ Если для предвыборных партийных текстов цель убедить (как правило, проголосовать за к.-л. партию) является основной, то в президентских посланиях, как нам представляется, говорящий не только доказывает (например, свою компетентность), но также описывает и оценивает существующее положение дел в стране.

тивных структур, лежащих в основе президентского и партийного дискурсов, что не просто облегчает, но практически снимает необходимость президентского воздействия на законодательный орган с целью убеждения, поскольку в этом случае адресант и адресат практически обладают одними убеждениями относительно ценностной иерархии в обществе.

Анализ риторических структур аргументации предполагает классическое исследование того, каким образом обосновываемая мысль вводится в текст и какие аргументы приводятся в ее поддержку. При элементарности таких шагов анализа, когда речь идет о проблеме убеждения, тем не менее, тут наблюдаются некоторые сложности и связанные с ними интересные вещи.

Сложность заключается в том, что, например, в ежегодных президентских посланиях тезис⁷ не эксплицируется (слушатель подводится к нему через обобщение аргументов-примеров). При этом наблюдается следующая интересная закономерность: как правило, перифразы тезиса содержатся в начальной части каждого из посланий и они обуславливают «сюжет» последующего текста. Так, в первых трех (после приветственных фраз) абзацах послания от 2001 г. повторяются слова *государство, государственность* – тем самым задается тема сообщения. Теме «государство» приписываются такие ремы как *приняли пакет законов; провели реформу; результаты дала работа; благоприятная экономическая ситуация; темпы роста*. «Сюжет» дальнейшего текста послания обусловлен этим набором рем – в последующем тексте говорится, какие именно законы приняты, как проведены реформы,

какие именно результаты дала работа, каковы темпы роста и т. д. Таким образом, нанизывание примеров успешности⁸ государственного строительства позволяет аудитории сделать вывод: основная идея посланий президента заключается в том, что возглавляемая им страна развивается в верном направлении – это, видимо, и составляет тезис президентского послания. Из сказанного видно, что тезис имплицитно, а не представлен эксплицитно в тексте.

Если под риторическими структурами понимать любые текстовые фрагменты дискурса, являющегося реализацией социально и идеологически ориентированной интенции и потому призванного определенным образом в определенном направлении воздействовать на идейные установки реципиента (Лассан 1995, с. 55), то в аспекте анализа риторических структур аргументации о стиле мышления социума будут свидетельствовать, как нам представляется, осуществленная говорящим селекция аргументов и их объем в анализируемом корпусе текстов. Например, если в ранних президентских посланиях В. В. Путина примерам реформ вооруженных сил почти не уделяется внимания, то к середине второй его каденции объем этого аргумента существенно возрастает, а примеры успешности реформирования судебной системы, наоборот, постепенно теряют вес, что не может не наталкивать на определенные выводы относительно российской действительности (реальной или конструируемой субъектом политического дискурса).

В заключение отметим, что результаты когнитивно-риторического анализа аргументативного дискурса позволяют не только увидеть ценностные предпочтения общества,

⁷ В отличие от т. н. «подтезисов», обосновываемых утверждений более частного порядка, которые часто вербализованы.

⁸ Во всех ремах, относимых к теме государства, содержится идея позитивности.

но также сравнить особенности аргументации в различных политических культурах. В отличие от других аспектов аргументации когнитивно-риторический анализ, в частности политической аргументации, представляется более целостным, направленным на получение результатов, которые характери-

зуют как когнитивные установки политических субъектов, их языковые предпочтения, так и в целом дают представление о «состоянии умов» и позволяют прогнозировать успешность / неуспешность тех или иных способов аргументации в определенном социуме.

Литература

БАРАНОВ, А. Н.; СЕРГЕЕВ, В. М., 1988. Естественная языковая аргументация в логике практического рассуждения. *In: Мышление, когнитивные науки, искусственный интеллект*. Москва: ВИНТИ АН СССР.

БРУТЯН, Г. А., 1984. *Аргументация*. Ереван: Издательство АН АрмССР.

ВОЛКОВ, А. А., 2003. *Основы риторики*. Москва: Академический проект.

ИВИН, А. А.; НИКИФОРОВ, А. Л., 1997. *Словарь по логике*. Москва: Туманит, изд. центр «Владос».

ЛАССАН, Э. Р., 1995. *Дискурс власти и инакомыслия в СССР: когнитивно-риторический анализ*. Вильнюс: Вильнюсский университет.

РОЖДЕСТВЕНСКИЙ, Ю. В., 1997. *Теория риторики*. Режим доступа: <http://nature.web.ru/db/msg.html?mid=1151342&s=12180000> [См. 06.06.2007].

EEMEREN van, F. H., 2002. *Argumentation: an*

Overview of Theoretical Approaches and Research Themes. Режим доступа: http://argumentation.ru/2002_1/papers/1_2002p4.html [См. 17.07.2006].

EEMEREN van, F. H.; GROOTENDORST, R., 2004. *A Systematic Theory of Argumentation: the Pragma-Dialectical Approach*. Cambridge University Press.

HARRIS, P., 2001. Machiavelli, Political Marketing and Reinventing Government. *European Journal of Marketing*, Vol. 35 No. 9/10. Режим доступа: <http://www.phil-harris.com/> [См. 12.08.2008].

KORNPROBST, M., 2005. *Argumentation and Compromise: The Politics of Irredentism in Europe*. PhD Dissertation. Toronto.

PERELMAN, Ch.; OLBRECHTS-TYTECA, L., 2000. *The New Rhetoric. A Treatise on Argumentation*. Trans. by J. Wilkinson; P. Weaver. University of Notre Dame Press (originally published in 1958).

TOULMIN, S., 1958. *The Uses of Argument*. Cambridge University Press.

Viktorija Makarova

Vilnius University, Lithuania

Research interests: cognitive linguistics, political linguistics, rhetoric.

SOME WORDS ON COGNITIVE RHETORICAL ANALYSIS OF ARGUMENTATION IN POLITICAL DISCOURSE

Summary

The article presents a brief overview of prevailing ways of analyzing the phenomenon of argumentation

and exhibits how it is performed and what results can be achieved while applying cognitive rhetorical analysis of argumentation which is supposed to show the society's type of thinking. The primary idea of the analysis of cognitive structures of argumentation is that the features of argumentation are defined by the speaker's cognitive attitude, namely, the knowledge of how to influence the audience and what is considered to be fair and valuable in a particular society. The analysis of rhetorical structures of argumentation offers a classical research showing the way the motivating idea is introduced in the text and

the way arguments are presented to support it. Thus, first of all, applying the method of inductive generalization, it was established what idea should be considered as the thesis.

Hence, the analysis of cognitive structures of argumentation has revealed that the underlying oppositions of Putin's annual speeches at Federal Meetings (2000-2007) are the following: strength ~ weakness, Russia ~ the West, justice ~ injustice, democracy ~ antidemocracy. The first member of the opposition is considered to have morally valuable implications. The texts of the leading parties during the period of elections to Duma (2003) are reasoned by such binary base oppositions: strength ~ weakness, Russia ~ the West, justice ~ injustice, order ~ disorder. This is the way how the values of

the society are presented; thus, in this frame the communication is established.

The analysis of the choice and volume of arguments found in the corpus of texts has revealed that in the previous president's speeches, an example of military reforms was not provided while in the middle of Putin's second term, the volume of this argument increases significantly. On the contrary, the examples of reforming the legal system lost its importance. Such results point to certain conclusions of Russian reality (real or constructed by a subject of the political discourse).

KEYWORDS: argumentation, convictions, logics, rhetoric, thesis, argument, political discourse, presidential speeches.

Gauta 2008 06 30

Priimta publikuoti 2008 08 11

Фридерик Листван

Университет гуманитарных и естественных наук

им. Яна Кохановского в Кельцах

ul. Żeromskiego 5, 25-369 Kielce, Polska

Тел.: +48 41 349 71 31

E-mail: teresa@kielce.msk.pl

Область научных интересов: фольклор, семантика текста, межтекстовые связи, проза Даля, Лескова, Леонова, Войновича, Платонова, Замятина.

«КАК ГОРДО УМИРАЕШЬ ТЫ, ОГОНЬ!» – ИПОСТАСИ ОГНЯ В ТВОРЧЕСТВЕ ЛЕОНИДА ЛЕОНОВА

«Мы на гóре всем буржуям
Мировой пожар раздуем,
Мировой пожар в крови –
Господи, благослови!»
(А. Блок, «Двенадцать»)

У огня очень богатая символика, богато также семантическое поле существительного «огонь», которое вызывает многие и разнообразные ассоциации. Это богатство нашло отражение в не менее богатом и разнообразном художественном мире Леонида Леонова. В настоящей статье подчеркивается богатство символики огня в произведениях Леонова. В текстах этого писателя существительное «огонь» часто употребляется как в прямом, так и переносном значении, и – как показывает играющий важную роль мотив умирания огня – оба смысла тесно связаны друг с другом. Анализ леоновских произведений позволяет выделить основные ипостаси огня. Он выступает не только как разрушительная стихия, но и как очистительная сила, форма катарсиса, притом один и тот же «огонь» может выступать одновременно в двух ипостасях. «Огонь эпохи» (революция, «огнедышащая» действительность 20–30-х годов) строителями новой жизни воспринималась как сила, очищавшая русскую землю от «сорной старины», пострадавшими же – как страшная, уничтожающая, губящая всех и все сила. В художественном мире Леонова огонь выступает также как созидательная, творческая сила («гений», «умственный огонь», «Прометеев огонь»), как преданность идее, самопожертвование, как сила и сопутствующие ей переживания, страдания, которые ведут к перерождению человека, наконец, как чувство (сжигающая любовь или ненависть, сильные и часто неудовлетворимые желания).

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: огонь, пожар, пламя, пепел, ипостась, стихия, эпоха, умирание, параллель, перерождение.

Искони огненная стихия играла очень важную роль в жизни человека, признаваясь в разных религиях одним из первоэлементов бытия. Зависимость от этой стихии, а также страх

перед ее разрушительной силой породили культ огня. Возведенному в ранг божеств огню воздвигались храмы, ему приносили жертвы. С течением времени огонь стали применять в

качестве средства испытания веры и невинности (Kopaliński 2001, с. 265), а также наказания (смерть на костре); большое значение придавалось и придается огню как очистительной силе; он ассоциируется с началом цивилизации (миф о Прометее, похитившем огонь на Олимпе и передавшем его людям) и ее концом (Апокалипсис). У огня очень богатая символика. Богато и семантическое поле существительного *огонь*, вызывающего множественные разнообразные ассоциации. Это богатство смыслов, которыми наделяется огонь в культуре, нашло отражение и в художественном мире Леонова. В текстах этого писателя слово *огонь* (*огнище, огонек*) появляется много раз в различных выражениях: «красный огонь», «большой огонь», «бурный огонь», «волшебный огонь», «умственный огонь», «умирающий огонь», «гоморрский огонь», «Прометеев огонек», «огонь жизни», «огонь боя».

Леонов использует также многочисленные номинации, в семантической структуре которых можно обнаружить компонент 'огонь', обнаруживаемый как на денотативном уровне значения, так и в его коннотативной части. Это:

1. имена существительные, в том числе синонимы: *пожар, пал, пламя, искра, костер* (*кострище*), (*огненный*) *петух*, (*красный*) *петушок*; слова указывающие на процесс горения и его результаты: *разжигание, температура, переплав, ожог, самосожжение, зола, пепел* (*пепелок, пепелище*), *погорельцы, погорельщина*; имена, называющие рефлексы огня (*зарезо, багрец*), сооружение для тепловой обработки материалов (*домна*), сосуд для варки (*котел*), а также осветительные приборы и их части (*свеча, огарок, фитиль, плошка, копилка, фонарь, факел*), средства получения огня (*спички*); материалы, поддерживающие процесс горения (*горючее, бензин, хворост, полено*);

2. имена прилагательные: *огненный, пламенный, огневой, багровый, пожарный*;

3. глаголы, указывающие на начало процесса горения (*возгореться, воспламениться, загореться, распалить*), его ход (*гореть, пылать, полыхать, плавиться*) и конец (*вытлеть, погореть, прогореть*);

4. причастия: (*распаленный, с(о)паленный, обожженный, пылающий, догорающий, горящий, обжигающий, испепеляющий*), а также характерные библеизмы (*Гоморра, Содом, Апокалипсис, огненный столб*) и мифологизмы (*Прометей, Икар, Феникс*).

Существительное «огонь» и его синонимы в текстах Леонова употребляются как в прямом, так и переносном значении. С прямым значением мы встречаемся в случае многочисленных описаний пожаров (например, свинулинской усадьбы, исполкомской избы, гусаковских овинов в «Барсуках» или усадьбы Сапегины в романе «Русский лес»). Как правило, описания пожаров лаконичны, сжаты: «С буйным веселым треском горел на горе свинулинский дом. Дыма и не было совсем; гулко лопались бревна, оттуда выскакивал прятавшийся в них красный огонь» (Леонов 1982-1984, с. 74). Лаконизм описаний показывает, что сам по себе бытовой пожар, его изображение не становятся самоцелью описания, эти пожары являются рефлексами того крупного пожара, которым охвачена вся Россия – пожара революции, гражданской войны, процесса бурных перемен в стране. Сопряжение прямого значения слова «огонь» с метафорическим – явление у Леонова довольно частое. Появляющиеся в его произведениях сцены «умирания» огня, его угасания используются как образное средство, с помощью которого автор создает параллель: угасание огня – смерть героя (физическая или душевная и физическая), конец нехорошей жизни, дающий начало новому этапу.

Такую параллель встречаем, например, в романе «Барсуки» (сцена допроса «барсуками» Егора Брыкина). «Егорова душа – пишет автор – разлагалась заживо, и Брыкин сам созрел к

смерти. Светильник потресал и потух» (Леонов 1982-1984, т. 2, с. 274). Перед расстрелом Брыкину дают покурить, и через некоторое время Юда выбил тлеющий табак из Егоровой самокрутки. «Огонек упал в снег и затух» (Леонов 1982-1984, т. 2, с. 280). Угасание огня составляет параллель если не к смерти героя, то к концу какого-то этапа в его душевном развитии. Так, в романе «Дорога на океан» пребывающая в Боршне Лиза Похвиснева наблюдает «последние метания» огня: «Как все в мире он не вещь, а только процесс. Оранжевая мышца огня встает из пепла и никнет. Пламенная судорога пробегает по раскаленным уголькам. „Как гордо умираешь ты, огонь!“» (Леонов 1982-1984, т. 6, с. 294). Смерть огня совпадает с душевным перерождением героини, с концом неудачной жизни незадачливой актрисы и началом новой жизни – взрослой, вполне сознательной.

Иным образом вопрос о соотношении между приобретающей символическое значение сценой «умирания» огня и решительными переменами в жизни героя решается в романе «Пирамида». Трижды появляющаяся в романе картина потухающего пламени свечи, связанная с жизнью дьякона Аблаева, Вадима Лоскутова, ассоциируется также с возможным концом цивилизации. Впервые сцена «умирания» огня появляется в начале романа, во время разговора Аблаева с о. Матвеем Лоскутовым. Оба служителя церкви разговаривают о предстоящем отречении дьякона от Бога. На этот отчаянный шаг Аблаев решается принужденный обстоятельствами (он может получить работу, позволившую содержать семью, только после «растоптания» Бога). Отречение от Бога для Аблаева равно духовной смерти. Она предваряется описанием затухания огня: «Догоравшая свеча долизывала растекшуюся под огарком лужицу воска, и вдруг, перед тем как погаснуть, взметнувшееся пламя населило сумрак кругом скользящими тенями (...) В

следующий момент храм потонул в мраке» (Леонов 1994, т. 1, с. 45). Слово «мрак» в данном случае имеет особое значение, так как за отречением Аблаева стоял неутомимый враг «Божиих фаворитов» – дьявол Шатаницкий. Отрекаясь от света, Аблаев обрекает себя на вечный мрак. Пламя свечи является здесь символом духа и жизни. Смерть огня прямо соотносится с духовной и являющейся ее следствием физической смертью героя.

Наиболее прочно мотив умирающего огня связан с жизнью Вадима, старшего сына о. Матвея Лоскутова. Гнушающийся своего происхождения попovich и одновременно обожествляющий Сталина «кандидат в Гомеры великой эпохи» (Леонов 1994, т. 2, с. 92), стремительно, через ступеньку, продвигался вверх по лестнице молодежных организаций. Молодого сталиниста, однако, погубила не только «огнедышащая стихия», но и любовь к «бывшей России». Он сожалеет о том, что в 1917 году «был пущен на дно милый, ласкательно Русью именовавшийся кораблик (...) детской мечты» (там же, с. 125-126), что русские, облекшись в «железный мундирчик европейского социализма» отказались от культурной традиции, «обжитую хату сожгли ради недостроенной» (там же, с. 125). Парабола жизненного пути Вадима сближает его с мифологическим героем Икаром (подъем – столкновение с «огнедышащей стихией» – падение – смерть) (Листван 2005, с. 40-41). Упавший с «общественного небосклона» Вадим томится в ожидании ареста. Навестивший своего друга Шамин становится свидетелем поразившей его сцены: Вадим всячески старается спасти потухающее пламя свечи. «Тут черный, на рожок спорыньи похожий фитиль, – пишет автор, – с красным шариком нагара накренился и попригас, погружаясь в расплавленный стеарин под собой и, припавший на колено хозяин огня с такой маниакальной тревогой принял

спасать утопающего, словно какая-то тайная задумка связывалась для него с исходом борьбы на тесной арене блюдца» (Леонов 1994, т. 2, с. 102). Шамин не понимает «канители с умирающим огнем», «шаманства» друга, цепляющегося за огонь, как за соломинку. Вадиму на некоторое время удается спасти пламя свечи. Момент смерти огня отодвигается, но он неизбежен. Та своеобразная ретардация, отодвигание финала служит усилению драматизма: «Гораздо меньше полминутки оставалось до конца, но, Боже, как долго она длилась. Вдруг нечистое, с багрецом, пламя заметалось во всю ширь блюдца, взмахивая черным копотным крылом, потом лизнуло воздух в напрасной попытке зацепиться за ничто, захлебнулось, брызнуло и потухло» (там же, с. 117). Эта сцена отличается от предыдущих тем, что внимание концентрируется не только на огне, но и на поведении героя, подчеркивается момент ожидания. Вадим, спасающий огонь, напоминает «далекого пращура, обрекаемого на мрак кайнозойской ночи умиранием огня» (там же). Осознавая символическое значение огня как жизненной силы, Вадим старается отсрочить смерть пламени. Готовясь к неотвратимой участи, герой пытается преодолеть в себе хотение жизни, но «она не отпускает его» (там же, с. 118). Насколько мучительно для героя ожидание конца, свидетельствует факт, что переживаемые им муки сравниваются с Христовыми страстями в Гефсиманском саду.

Мотив умирающего огня связывается в «Пирамиде» и с судьбами людского рода. Описывая устами Шамина облик резко деградировавшего «послезавтрашнего человечества» и жизнь на планете «после обработки в термоядерном тигле», автор сравнивает ситуацию потомков с заключительной стадией горения свечи, когда «пламя почти улетело с огарка, но тепло еще сохраняется в

лужице стылого, непомнящего воска – чем он был раньше» (там же, с. 356). Арьергард человечества составляли «крохотные человечки», забавные фигурки с безволосым, «хитиново-коричневатой панцирности лицом, лишенным мимической подвижности» и отвердевшими, навывкате и уже без малейшей блестинки глазами» (там же, с. 355). Так свеча в своей последней стадии существования составляет параллель «заключительной страничке людей» (Листван 1999, с. 182; Листван 2001, с. 86). Деградация человечества сопутствует вырождение солнца. Это уже не «непрестанный, некогда благодетельный взрыв», а всего лишь «подпущее слегка кособокое нечто», сидевшее «на нашесте горизонта, как больная красная птица» (Леонов 1994, т. 2, с. 352). Если в случае Аблаева и Вадима Лоскутова смерть огня является ярким штрихом к портрету эпохи, подчеркивающим бесчеловечность царствующей в стране «гуманной» доктрины, то речь о «последней стадии свечи», т.е. возможном конце человечества служит средством предостережения перед последствиями опасной игры со стихиями, перед желанием «обновиться, подобно фениксу, через пепел» (там же, с. 355).

Роман Леонова внушает мысль, что за беспечным поведением людей, их детским «баловством с Прометеевым огоньком» (там же, с. 184), со «спичками над бочкой пороховой» (там же, с. 100) стоит изначальный враг человечества – дьявол, который людскими же руками старается осуществить свои «нехорошие предначертания». Ревнуя Бога к людям, он стремится доказать Всевышнему ошибочность Его решения поставить «сделанных из глины» над «сделанными из огня», т.е. людей над ангелами, решения, приведшего к небесному расколу. Сатана ведет игру с Небом, в которой людям отводится роль игральной карты. Желая вернуться к

Богу Отцу дьявол стремится уничтожить людей – главную помеху и предмет небесного спора. Поэтому в разговоре с Шаминам и о. Матвеем Шатаницкий указывает на необходимость «высшей очистки» людей, под которой он подразумевает не «мысленное отречение от греховных помыслов, нравственной грязи, а нечто иное. По его мнению, суть процедуры очищения в том, чтобы «физически раздеться, то есть скинуть с плененной мечты груды рыжей, первородной глины (...), другими словами, спалить ветхую свою, всякой нечистью населенную шкуру: тело» (там же, с. 149). Шатаницкий считает, что люди «лишь в огненной купели успели бы омыться от содеянного до своей первородной чистоты» (там же, с. 611). Самое «купалище» он берется обеспечить людям «на самовысших термоядерных кондициях» (там же). Свой спор с Творцом дьявол намерен закончить «горелым смрадом в шесть миллиардов туш в лик ему шархнув» (Леонов 1994, т. 1, с. 149). Именно термоядерная катастрофа, уничтожившая род людской, могла бы сыграть роль заключительного слова в «небесном диалоге» (Листван 2003, с. 103-108). В данном случае можно говорить о двойной ипостаси огня. Он выступает здесь и как очистительная стихия (с точки зрения Шатаницкого) и как разрушительная сила (с точки зрения жителей планеты).

С таким же явлением мы встречаемся в случае изображения Леоновым советской реальности в период «большого пролома» (революции) и 20-30-х годов XX столетия. Независимо от принадлежащих разным леоновским героям точек зрения на происходящее в России тех лет, советская действительность воспринимается как пожар. (Ср. словарную дефиницию *огня* в метафорическом значении: «бурные проявления социальных изменений»; то, что «протекает

со стремительной сокрушающей силой» (Кузнецов 2003, с. 888).) В повестях «Конец мелкого человека» и «Белая ночь» идет речь об «огнедышащей нови» (Леонов 1982-84, т. 2, с. 214; 449), в романе «Вор» об «объятном пламенем мире» (там же, т. 3, с. 132), а в последнем романе в высказываниях героев и речи рассказчика то и дело появляются образы России как страны, охваченной пожаром: «Из искры возродившееся пламя быстро становилось повсеместной огненной бурей, в которой пылала, плавилась всяческая сорная старина – святыни, обряды, потребности, ремесла, включая тысячелетнюю государственность и самую веру русских (...) по всему горизонту стлалось незримое, обжигающее душу зарево», (Леонов 1994, т. 1, с. 55); «экое кострище из России содеяли» (там же, с. 56); «Великое огнище полыхает» (там же, с. 277); «Россиюшка-то наша славно полыхнула, костерок всех времен и народов» (там же, с. 359), «низовой огонь был пущен по стране» (там же, т. 2, с. 76); «великий пал, соразмерно необъятной стране, прошел из края в край по русской земле» (там же, с. 128). Часто также появляются слова, указывающие на результат «огненной бури»: «зола», «пепел», «пепелище», «национальная погорельщина», «погорельцы».

В образной системе художественного мира Леонова для передачи динамики и температуры происходящих перемен, «могучего клубления сил», и «столкновения идей» применяются тесно связанные с «огнем эпохи» образы домны и котла. В романе «Скутаревский» «большевистский праведник» Кунаев предлагает уходящему в подполье Арсению Скутаревскому поездку на стройку, обещает «окунуть его в домну» (Леонов 1982-1984, т. 5, с. 76), о «котле с постоянным подогревом», в котором люди подвергаются «переплавке на высшую ступень праведности» (Леонов 1994, т. 2, с. 181), говорит эзк

– гид по стройке-лагере. Этот образ проглядывает и в словах Тани Векшиной («Вор»): «В нашем бурливом кругообороте все плавится, пляшет, клубится» (Леонов 1982-1984, т. 3, с. 293) и Вадима Лоскутова («Пирамида»): «происходящий в таком объеме процесс переплава требует собственных температур, порою невысказанных для обыкновенного человеческого вещества. Немудрено, что так часто погорают и самые кочегары» (Леонов 1994, т. 2, с. 255). В последнем романе с помощью метафорических выражений (напр., «огнедышащая стихия», «опаленный дыханием эпохи», «эпоха обожгла своим дыханием») анимизируется эпоха. В сознании читателя возникает образ, напоминающий неопределенное сказочное существо – дышащего огнем дракона, монстра. К числу «опаленных дыханием эпохи» принадлежит столкнувшийся с провокацией служитель церкви Матвей Лоскутов, его дочь Дуня и Шамин, сын гробокопателя, скрывавшие от ровесников свое лишенское происхождение. К ним несомненно принадлежит и Зоя Сыроварова из «опальной» пьесы «Метель», вынужденная скрывать факт, что ее отец, белый офицер, бежал за границу, а также три года пребывавший в лагере Федор Таланов из «Нашествия». Для некоторых героев «Пирамиды» столкновение с «огнедышащим монстром» кончается смертью (Вадим Лоскутов, Скуднов и многие безымянные герои). Эта умерщвляющая, превращающая людей в утиль, возвращающая их в «элементарно-исходное положение» разрушительная огненная стихия строителями новой жизни, всякими «праведниками с железными анкетами», всеми попавшими под «гипноз в догмат возведенного тезиса» воспринимается не только как историческая необходимость, но и сила, очищающая русскую землю от всякой «сорной старины», позволяющая «до основания расчистить стройплощадку

под несуществующие пока сооружения завтрашнего дня» (там же, с. 79). Русский пожар рассматривается Леоновым в контексте международной обстановки. Герой повести “Evgenija Ivanovna” Пикеринг «отвел России почетную, хотя незавидную роль горячего, чуть ли не вязанки хвороста в деле великого переплава одряхлевшего мира» (Леонов 1982-1984, т. 8, с. 152). Эта мысль прозвучала и в «Пирамиде» в словах Вадима Лоскутова: «так сложилась судьба России – стать вязанкой хвороста для заправки всемирно-освободительного пожара» (Леонов 1994, т. 2, с. 124). Также по мнению о. Матвея, Россия превращается в пепелище «прочим в острастку, чтобы правдой-то впредь не баловались» (там же, т. 1, с. 359).

Амбивалентная двойственность свойственна и «другому» огню – «огню умственному». Эта ипостась огня в произведениях Леонова связана с именем мифологического титана Прометея, и прежде всего с похищением огня и передачей его людям. Под «умственный огонь» у Леонова, подводится и «Прометеева искра, донесенная до заголовка ленинской газеты» (“Evgenija Ivanovna”), и «кусочек Прометеева пламени», оставленный «прекрасной, разгневанной музой на столе поэта» (в статье «Факел гения» речь идет о комедии Грибоедова «Горе от ума»), и «огненосный» талант физика Скутаревского, «командарма электронов» («Скутаревский»). Это также научные достижения, которые обнаруживают «обоюдоострую двоякость», что при «значительном отставании нравственной зрелости людей от уровня технической оснащенности» (там же, с. 177) может привести к катастрофе самоуничтожения. «Умственный огонь» – это и опасные научные эксперименты в области генетики, кибернетики, ядерной физики, которые герой «Пирамиды» Шамин определяет как «баловство с Прометеевым огоньком» (там же, т. 2, с. 355).

Автор «Апокалипсиса от Никанора» рисует картину «великого финала», т.е. конца цивилизации. Апокалипсис представляется им как «разгоревшийся Прометеев костер», в который «устремлялись все – люди, животные, растения, вода, уран и всякие расшавившиеся стихии» (там же, с. 328-329). Такими средствами писатель, «любящий свою цивилизацию», восхищающийся достижениями человеческого ума, предостерегает от злоупотребления «умственным огнем».

В произведениях Леонова мы встречаемся также с огнем, который автор именует «внутренним огнем». Это и все сильные переживания и связанные с ними страдания перерождающихся леоновских героев – Векшина в романе «Вор», Геласия в «Соти», и отдача себя другим людям (о. Матвей, добывающий средства содержания для своей семьи), идее (Вадим Лоскутов, Скутаревский, Вихров из романа «Русский лес»), и состояния, которые можно обозначить метафорами *огонь несбыточных желаний* (мечты Юлии Бамбальски, героини «Пирамиды» об овладении космосом), и *огонь любви, страсти*. О любви как пожаре можно говорить только в случае Насти и Семена в романе «Барсуки». Для описания этапов любви Насти к Семену рассказчик пользуется «огненной» лексикой, метафорами свечения и горения: «Имелась какая-то смутная последовательность в том: когда-то в юности – робкая лампадка в снегу, потом в снегу же – холодное горение папороти и вот огонь в снегу» (Леонов 1982-1984, т. 2, с. 283). Эта любовь была подобна «последней вспышке бурного огня на догорающем пожаре» (там же). О силе своего чувства

Настя говорит с Семеновым соперником – Жибандой: «А я вот жду его, Мишка, и каждая кровинка во мне тлеет... сколько кровинок, столько пожаров» (там же, с. 300). Такая метафора любви-пожара в произведениях Леонова уже не повторится, хотя любовная интрига в них появляется (например, отношения Скутаревского и Жени в «Скутаревском», Курилова и Лизы в «Дороге на океан» или Юлии и Дымкова в «Пирамиде»). О «пламени страсти» только упоминает автор в романе «Вор»: «Маша все надеялась пламенем злой безрассудной страсти обратить Агея, эту человеческую гнилушку, в чистейшую золу, годную к какому-то дальнейшему кругообороту в природе» (там же т. 3, с. 100). Эта мысль, однако, не развивается автором.

Итак, огонь в произведениях Леонова выступает в разных ипостасях и часто имеет амбивалентную значимость: как разрушительная и очистительная стихия, как символ бурных, драматических перемен в развитии страны, символ творческой силы, человеческого гения, таланта (умственный огонь), одновременно приводящий к катастрофе человечества, внутренних переживаний-страданий, ведущих к перерождению, любовной страсти, желаний, преданности другим людям, идее. Важную роль в произведениях Леонова играет мотив умирания огня. Связанные с огнем образы, мотивы и ассоциации восполняют характеристику героев и эпохи, позволяют образной системе Леонова стать средством предостережения от пагубных последствий злоупотребления «Прометеевым огоньком».

Литература

КУЗНЕЦОВ, С. А. (ред.), 2003. *Большой толковый словарь русского языка*. Санкт-Петербург: Норинт.

ЛЕОНОВ, Л., 1982-1984. *Собрание сочинений в 10-ти томах*. Москва: Художественная литература.

ЛЕОНОВ, Л., 1994. *Пирамида. Роман-наваждение в трех частях*. Москва: Голос.

ЛИСТВАН, Ф., 2005. Мифологические образы в художественной и публицистической прозе Леонида Леонова. *Studia Ruscystyczne Akademii Świętokrzyskiej*, t. 14.

ЛИСТВАН, Ф., 1999. Леонид Леонов. Сумерки богов? *In: История и современность в русской литературе*. Rzeszów.

ЛИСТВАН, Ф., 2001. Мотив катастрофы в романе Л. Леонова «Пирамида». *In: Rossica Olomucensia XL. Ročenka Katedry Slavistiky na Filozofické Fakultě Univerzity Palackeho*. Olomouc.

ЛИСТВАН, Ф., 2003. «Небесный диалог» в романе Леонида Леонова «Пирамида». *In: Dialog w literaturach i językach słowiańskich*, t. 1: *Literaturoznawstwo, Studia i Szkice Slawistyczne 4*. Opole.

КОПАЛИŃSKI, W., 2001. *Słownik symboli*. Warszawa: Oficyna Wydawnicza „Rytm”.

Fryderyk Listwan

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: folklore, text semantics, intertextuality, Dal, Leskov, Leonov, Voinovich, Platonov and Zametin's prose.

THE FORMS OF FIRE IN LEONID LEONOV'S WORKS

Summary

Leonov's works are analyzed from the point of view of symbols and semantics of fire. "Fire" occurs in the writer's texts very frequently and he uses the words which are to a certain degree related to this noun. Leonov uses the word "fire" and its synonyms literally and figuratively. Very often these images are interrelated and create parallels (putting out the fire is to be understood as death of a person). The theme of "dying fire" in Leonov's works is not only associated with such individual characters as Ablaev and Vadim Loskutov from *Pyramid* but it has a deeper relation to the fate of the humankind (the last novel focuses on the "great final", which might acquire the form of nuclear Apocalypses, "Prometheus' fire" in which everybody burns). Metaphorical image of fire is tied to dramatic changes undergoing in Russia after the October

Revolution (20-30-ies): by many characters, Russia is comprehended as a fierce fire. The metaphor "fire of mind", which is closely connected with Prometheus, has been widely acknowledged. This metaphor hides the genius of creation, the talent of "fire bearer" Skutarevski (in *Skutarevski*) as well as ambivalence of scientific gains (Shamin from the novel *Pyramid* speaks about them) which threaten with the catastrophe leading to self destruction. Another metaphor occurring in Leonov's works is "inner fire". This metaphor implies intense sufferings experienced by Vekshin (*The Thief*) and Gelasij (*Soviet River*), dedication to others – Skutarevski, Vichrov (*Russian Forest*), the fire of wishes – Julia Bambalski (*Pyramid*) and the fire of passion – Semion and Nastia (*Badgers*). Hence, the fire in Leonov's fiction manifests in different forms: as destroying or sanctifying element, as a symbol of dramatic changes in post revolutionary Russia, as a symbol of creative power, genius of a man, talent, sufferings leading to rebirth, love passion, commitment to other people or ideas. The images, themes and associations of fire supplement the epoch and characters' features and at the same time Leonov's system of images prevents from abusing the "Prometheus fire".

KEY WORDS: fire, flame, ashes, element, epoch, dying, parallel, rebirth.

Saulius Keturakis

Kauno technologijos universitetas

K. Donelaičio g. 73, LT-44029, Kaunas, Lietuva

Tel.: +370 652 017 12

El. paštas: saulius.keturakis@ktu.lt

Moksliniai interesai: medijų studijos, idėjų istorija, retorika, kinas.

HERKUS MANTAS SOVIETINĖS LIETUVOS KINE IR LITERATŪROJE: SOCIALINĖS PRAKTIKOS IR JŲ TRANSFORMACIJOS MEDIJOSE

Straipsnyje sovietinės Lietuvos kultūros ir visuomenės charakteristikos atskleidžiamos tiriant maišto ir susitaikymo socialinių elgsenos modelių pasirinkimo receptiją lietuvių literatūros tekstuose bei jų medijuotose versijose – kino ekranizacijose¹. Keliami preliminari hipotezė, jog literatūra (ir menas apskritai) Sovietų Sąjungoje buvo sąlygiškai mažiau ideologizuota intelektualinės veiklos srityje, nei, sakykim, filosofija ar kitos panašios disciplinos, ypač ideologiškai svarbios oficialiajame sovietiniame diskurse. Be to, literatūra (ir ypač jos ekranizacijos), dėl savo medijinės prigimties galėjusi perduoti pranešimus², ne visada sutampančius su kūrinio deklaruojama paviršine nuostata. Atidžiau patyrinėjus kai kurių lietuvių literatūros personažų laikysenas situacijose, kurių Ezopo kalba³ metaforiškai ar metonimiškai nurodo į sovietinės tikrovės paralelę, tampa akivaizdi fundamentali diskusija apie asmens laikyseną egzistencinėse pasirinkimo situacijose. Ji vyko ne sovietinės oficialiosios, bet literatūrinės realybės simuliacinio aplinkoje, kurioje medijinės ir specialios literatūrinės raiškos technikos suteikė daugiau išsiskyrimo galimybių.

Analizei pasirinktas literatūrinis istorinio asmens Herkaus Manto personažas Juozo Grušo dramoje „Herkus Mantas“ (1957 m.) ir jo kino versija Marijono Giedrio kino filme „Herkus Mantas“ (1972 m.). Tai nėra tipiškas sovietinis literatūros kūrinio ir jo kino ekranizacijos atvejis, tiksliau būtų kalbėti apie to paties kultūrinio-istorinio motyvo literatūrinę ir kino versijas⁴. Straipsnyje taip pat analizuojami medijiniai šių versijų skirtumai. Svarbu akcentuoti Herkaus Manto kaip kultūrinio simbolio pobūdį ir jo turinio pokyčius skirtingais sovietmečio –

¹ Ekranizacijos sovietinėje ideologinėje sistemoje iš esmės buvo savotiškas (ir beveik privalomas) kūrinio vertimas į tekstą, skirtą masiniam vartojimui. Apie literatūros ir jos ekranizacijos istoriją sovietmečiu žr. puikią šios problemos studiją HUTCHINGS, S., 2003. *Russian Literary Culture in the Camera Age*. London: Routledge. Plačiau apie tai – šio straipsnio skyriuje „Literatūra ir jos „ekranizacija“ sovietmečiu“.

² Apie dvi sovietinės epochos kultūros ir visuomenės istorijas, iš esmės nulemtas skirtingų ideologinių vaidmenų ir medijinių ypatumų žr. MARC, F., 1992. Does a Film Writing of History Exist? The Case of the Soviet Union. In: LAWTON, A. *Red Screen: Politics, Society, Art in Soviet Cinema*. London: Routledge, 315-323.

³ Ezopo kalba kartais tyrinėtojų priskiriama prie savotiškų sovietinės visuomenės socialinių dialektų, atpažįstamų pakankamai didelio Sovietų Sąjungos gyventojų skaičiaus (Macfadyen 2001, p. 33-62).

⁴ Taip galbūt galima paaiškinti nuorodos į Juozo Grušo dramą nebuvimą kino filmo „Herkus Mantas“ titruose. Nors Sauliaus Saltenio scenarijus susijęs su J. Grušo dramos veikalu (pagal pateikiamą informaciją <http://www.lfc.lt>, žr. MACAITIS, S., 1972. Herkus Mantas. Prieiga: <http://www.lfc.lt/lt/Page=AMovieList&GenreID=454&ID=282>. [Žiūr. 2007-11-18]), tačiau režisierius, pasilikęs galimybę išsiveržti iš standartinės ekranizacijos žanro (kurioje pagal sovietinę žodžio-vaizdo etiką turėjo dominuoti autorinis žodis), pasinaudoti ir kitais Petro Dusburgiečio „Prūsijos žemės kronikoje“ – pagrindiniame istoriniame šaltinyje apie Herkų Mantą – paminėtais epizodais arba laisviau interpretuoti patį Herkaus Manto kultūrinį simbolį.

postalininiu ir brežnevinu – laikotarpiais. Šie pokyčiai iš esmės tampa argumentais straipsnio išvadoms apie maišto-susitaikymo socialines praktikas sovietmečiu ir jų recepciją literatūroje bei šių socialinių praktikų kaitą XX a. 6-8-jame dešimtmėčiais.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: literatūros ekranizacija, modernizmas, medijos, kinas.

Literatūra ir jos „ekranizacija“ sovietmečiu

Atskirai reikėtų pakalbėti apie žodžio bei vaizdo sąveiką sovietinės kultūros sistemoje. Nuo pat pradžios žodžio ir vaizdo kompleksas sovietinėje kultūroje buvo vienas iš kertinių sovietinės kultūros akmenų⁵. Galima prisiminti legendinį Vladimiro Majakovskio elementorių, kuriame kiekviena abėcėlės raidė buvo papildyta autoriaus piešiniu ir satyriniu dvieiliu, taip abstrakti abėcėlės sistema buvo paversta savotišku komiksiu. Dauguma žodžio ir vaizdo (literatūros ir kino) sąveiką sovietinėje kultūroje tyrinėjusių autorių teigia, jog *ekranizacija*, iš esmės realizavusi šį žodžio ir vaizdo sąveikos kompleksą, yra viena iš svarbiausių kategorijų tyrinėjant socialistinės kultūros funkcionavimą ir jos vietą kultūros istorijos tinkle. Prancūzų kino teoretikas Andre Bazinas, vienas pirmųjų analizavęs literatūros ir jos vizualiosios adaptacijos problemą, teigia, jog literatūros ekranizacijos (ypač sovietinės) atveju susiduriama su kūrinio mechaninės reprodukcijos fenomenu, aprašytu žinomoje Walterio Benjamino esė *Das Kunstwerk im Zeitalter seiner technischen Reproduzierbarkeit* (Bazin 1967, p. 58). Būtent šis mechaninis kūrinio atgaminimas yra kultūros modernumo požymis, suteikiantis galimybę ją analizuoti moderniai kultūrai adekvačiomis analitinėmis kategorijomis (Bazin 1967, p. 114).

Sovietinėje kultūroje šis modernistinis kūrinio mechaninės reprodukcijos, originalo ir jo kopijos modelis buvo papildytas aukštosios-masinės kul-

tūros modeliu. Greta žinomų Vladimiro Lenino žodžių apie kiną kaip apie svarbiausią iš menų galima prisiminti Nikitos Chruščiovo žodžius, paaiškinančius *ekranizacijos* funkciją sovietinės kultūros sistemoje: „Filmas yra efektyvus ideologinis ginklas bei masinio švietimo priemonė. Išleisdamas knygą, jos niekas neskaito. Kai kurios knygos yra suprantamos tik išsilavinusių skaitytojų, kartu reikalauja daug laiko jas perskaityti ir pastangų jas suprasti. Kino filmą suprasti paprasčiau. Štai kodėl kinas yra populiariausias iš menų.“ (Faraday 2000, p. 79). Tačiau nors kinas pagal šias savo charakteristikas lyg ir turėjo tapti dominuojančia medija į masiškumą orientuojamoje sovietinėje visuomenėje, buvo suvokta, jog žodžio medija lengviau semantiškai reglamentuojama nei vaizdas, kurio kaip medijos pranešimas visuomet išlaikydavo nepageidaujamo savarankiškumo (Faraday 2000, p. 89). Ypatingai šis vaizdo medijos aspektas sovietinei cenzūrai ėmė kliūti XX a. 7-jame dešimtmetyje, kai sąlyginė „atšilimo“ raiškos laisvė suteikė galimybių metatekstinei kalbėsenai, neįprastai klasikinių socialistinio realizmo kūrinių interpretacijai, dažniausiai – privačios asmens sferos atskleidimui greta kolektyvinės. Kaip metatekstinė technika 8-jame dešimtmetyje didžiąjai daliai sovietinių literatūros ekranizacijų buvo pasirenkami literatūros kūriniai, kurių veiksmas vyksta tolimame laike ar geografinėje vietoje, tačiau taip pat kuriant akivaizdžią paralelę su šian-diena (Hutchings 2003, p. 130). Imta ekranizuoti daugybę užsienio šalių autorių (būtent šiame de-

⁵ Vis dėlto abu šios poros dėmenys nebuvo lygiaverčiai. Tyrinėtojai pažymi, jog sovietinėje kultūroje, kurioje televizija ir vizualioji kultūra apskritai buvo žymiai menčiau išvystyta nei Vakaruose, žodis išvengė erozijos ir liko dominuojančiu kultūriniu dėmeniu (Dobrenko 1997, p. 17-24.)

šimtmetyje ekranizuoti D. Defoe, A. Diuma, Jerome'o K. Jerome'o, S. Maughamo, M. Twaino, A. Conan Doyle'o kūriniai), kuriuose alegoriškai buvo interpretuojamos temos, negalėjusios būti išsakomos sovietinės kultūros viduje veikiančių personažų: pasirinkimo, pasipriešinimo, melo, tiesos, aukos.

Sugrįžus prie šio straipsnio objekto – sovietinės visuomenės socialinių praktikų atspindžių Herkaus Manto, literatūros kūrinio ir kino filmo personažuose bei jų aplinkoje – tampa akivaizdu, jog literatūros ir jos ekranizacijos struktūros reikšmės sovietinėje kultūroje kontekste šis pasirinkimas yra logiškas. Jis suteikia galimybę papildomoms analitinėms paradigmoms⁶ leidžia kalbėti apie kultūrinio herojaus identiteto dinamiką, kai skirtingose realizacijose pasirenkamos kitokios socialinės praktikos.

Sovietinis modernizmas

Mąstymas apie tam tikrą individo egzistencinio pasirinkimo situacijos galimybę tarsi savaime įteigia, jog sovietinė kultūra savo sisteminiiais pagrindais yra modernistinė. Nuomonė apie sovietinį modernizmą dažna įvairių tyrinėtojų darbuose, ypač apie literatūrą ar bendresnius meno dalykus. Sovietinė kultūra vertinama iš dalies kaip avangardinis, kartais net postmodernistinis fenomenas. Anot Andrejus Siniavskio (1960, p. 90-91), socialistinio realizmo pastangų rezultatas – *literatūrinės salotos*; tai „pusiau klasicistinis pusiau menas, kuris nėra nei socrealistinis, nei realistinis“. Michailas Epšteinas taip pat mano, kad svarbiausi socialistinio realizmo bruožai gali būti paaiškinaami postmodernia laikysena (1995, p. 188-190). Socialistinis realizmas, M. Epsteino tvirtinimu, yra postmodernus ne tik todėl, kad oficialiai buvo antimodernistinis (anot sovietinės kultūrologijos re-

torikos, buržuazinio modernizmo priešingybė), bet ir dėl tokių pačių, kaip ir vakarietiško postmodernizmo, principų. Socialistinis realizmas, kaip ir Vakarų postmodernizmas, siekė ne atspindėti, o kurti, simuliuoti tikrovę. Realybės simuliacija buvo visos sovietinės kultūros pagrindas (Reid 2005, p. 289-316), tačiau fikcijos nebuvo kuriamos visuomet taip pat. Sovietinėje literatūroje greta vienas kito galėjo atsirasti tekstai, parašyti remiantis skirtingomis meno tradicijomis: jausmingas romantizmas buvo derinamas su avangardizmo raiškos technologijomis, simbolizmas – su šviečiamąja didaktika. Sovietinėje kultūroje, kaip ir vakarietiskame postmodernizme, konkrečiau, žinancio tiesą autoriaus reikšmė buvo gerokai sumenkinta – tiesa ir vykstančio proceso suvokimas slypėjo į religinį diskursą panašiam metapasaulyje, kuris buvo kuriamas aiškiai neįvardijamų asmenų. Estetinis modelis, kai literatūros tekstas kuriamas išlaisvinus idėją iš ryšio su realybe, buvo būdingas modernistiniam konceptualizmui. Sovietinėje literatūroje konceptualizmas kaip meno srovė atsirado 7-jame dešimtmetyje, N. Chruščiovo atšilimo laikais (Buchli 1997, p. 161-176). Tada, kaip ir Amerikoje, Sovietų Sąjungoje vėl buvo prisimintos XX a. pradžios avangardistų raiškos technologijos, Maskvos futuristų – Vladimiro Majakovskio, Velimiro Chlebnikovo – eksperimentai. M. Epšteinas konceptualizmą vadina antruoju sovietinio postmodernizmo etapu. Pirmasis buvęs herojiškais, nors kultūros technika buvo postmoderni, tačiau buvo išlaikytas ir pakylėtas romantiškas tonas.

Pritaikius šias schemas lietuvių literatūrai, herojiškąjį sovietinės kultūros postmodernizmo laikotarpį geriausiai reprezentuotų Vytauto Montvilos ir ankstyvoji Eduardo Mieželaičio kūryba, konceptualistinių, pasireiškusių ironiškais, pusiau fantastiniais pasakojimais, neturinčiais atitikme-

⁶ Pagal <http://www.lfc.lt> pateikiamą informaciją (žiūrėta 2007-11-14), kino filmą „Herkus Mantas“ 1974 m. pasižiūrėjo 16,2 mln. žiūrovų: kinas kaip „verbalinio“ herojaus masinė vizualioji versija šiuo atveju yra ypatingai svarbus dėl savo deklaruojamų poelgių auditorijos masto.

nų išoriniame pasaulyje, – Marcelijaus Martinaičio, Sigito Gedos, Vytauto Bložės, Gintaro Patacko poezija⁷.

Herkaus Manto personažų socialinės pasirinkimo praktikos ir jų transformacijos

1957 metais parašytas Juozo Grušo veikalas „Herkus Mantas“ savo pagrindinį personažą paverčia epiniu herojumi, vieninteliu nepakeičiamu prūsų vadu. Jis nepralaimėjęs nė vieno mūšio, tačiau – ne diktatorius („Aš skaudžiai baudžiu kiekvieną, kuris įeidžia mano kariu“) (Grušas 1972, p. 356). Dramoje sukuriama ribinė pasirinkimo situacija (Kubilius 1995, p. 610), tačiau herojaus pasirinkimas yra nutylimas – veikalas baigiasi į nežinomąbę nutęstu veiksmu, nerodoma galimo prūsų pralaimėjimo ar Herkaus Manto žūties.

Vienas pagrindinių dramoje keliamų klausimų – kiek galima atsiverti svetimai kultūrai ir neprarasti savasties, ar galima tarp dviejų kultūrų – iš esmės nepasirinkusį – žmogų automatiškai vadinti išdaviku? Herkus Mantas susiduria su nuolatiniiais kaltinimais dviveidystėje, sviedžiamais jam tiek prūsų („nebus nė vieno prūsio, kuris tavęs nepasmerktų“) (Grušas 1972, p. 365), tiek kryžiuočių („Kiekvienas vokiečių tave paniekins“) (p. 372). Vieniems jis priklauso krauju ryšiu, iš kitų yra gavęs išsilavinimą ir galimybę plačiau matyti įvykius, juos vertinti. Prisimenant Jeano-Paulio Sartre'o tezę apie pasirinkimą kaip būtinąją žmogaus egzistencijos ir kartu veikimo sąlygą, Herkus Mantas, galima teigti, nesirinkdamas išsižada savo egzistencijos ir išnyksta kaip individas, svajojantis apie utopišką savaiminį buvimą „tik žmogum“. Viena vertus, J. Grušo dramoje ypatingai akcentuojama individo emancipacija, kita vertus, šis individas atsisako pa-

sirinkimo, aktyvios veiklos, įvykių tėkmei priešinasi tik reflektuodamas situacijos nežmoniškimą.

Pasirinkimo atsisakymo pasekmės – visi žūsta arba tampa išdavikais. Herkus Mantas tampa dvigubu išdaviku – ir vokiečiams, ir prūsams; Samilis išduoda Herkų Mantą, nes šis pažemina jį, atstovaujantį prūsų kolektyviniams papročiams; Kristina, gelbėdama mylimąjį, išduoda prūsus kryžiuočiams ir prūsų sudeginama... Galų gale Herkus Mantas išduoda ir tai, ką jis visą laiką gynė – žmoniškumą – leisdamas sudeginti savo mokytoją Hirschalsą. Finalas – totali dezorientacija savo kaip individo žemėlapyje („Kas aš esu? Kuo tikiu?“) (Grušas 1972, p. 450) ir paskutiniojo dramos žodžio perdavimas anonimiam stebėtoji („Prūsija... Prūsija...“) (p. 472).

1972 metais pastatytame Marijono Giedrio kino filme „Herkus Mantas“ personažas, palyginus jį su J. Grušo dramos veikalu, jau pakitusios sąmonės. Priešingai nei J. Grušo dramoje, kino filme daug labiau akcentuojama ne buvimas tarp dviejų kultūrų, mentalitetų, o atminties – *mankurtizmo* – tema. Tai viena iš pagrindinių viešojo gyvenimo problemų perestrojkos ir ankstyvojo Sąjūdžio laikotarpiu. Ši tema įremina visą filmą: jei pradiniuose kadruose matome idilei artimą situaciją – puotaujantčius ir iš *žolę* valgančių kryžiuočių besišaipančius taikius prūsus, tai paskutinėje scenoje žiūrovui pateikiamas koliažas iš savo tėvo Herkaus Manto išsižadancio sūnaus⁸ ir paties Herkaus Manto, vienišo stojančio į kovą su visa kryžiuočių kariauna.

Tarp 1957 metų ir 1972 metų Herkaus Manto personažas, akivaizdu, patiria istoriją, pakeičiančią jo kaip simbolinio visuomenės nario pasirenkamas socialines praktikas ir laikysenas. J. Grušo dramoje Herkus Mantas yra daugiau refleksyvus

⁷ Plačiau apie sovietinę lietuvių literatūrą žr. Keturakis 2003, p. 144-188.

⁸ 9-jame dešimtmetyje tėvą išduodančio sūnaus tema gana dažnai buvo įterpiama į literatūros ar kino filmo reikšminį tekstą, nors pirminiai pasirinktos motyvo šaltiniai tokios temos nenumatydavo. Pavyzdžiui gali būti Marko Zacharovo kino filmas *Tas pats Münchauenas* (1980), kuriame legendų herojaus gyvenimas taip pat yra papildomas tėvo išsižadancio sūnaus scena (Hutchings 2003, p. 132).

herojus, apmąstantis susidariusią situaciją, būtinybės gyventi daugiakultūrinėje aplinkoje pasekmes. Refleksyvi Herkaus Manto sąmonė tarsi atima iš jo motyvą veikti, rinktis, jis yra daugiau stebintis, vidinį vyksmą intensyviai išgyvenantis herojus. Šia prasme Herkus Mantas savo kaip personažo struktūra yra aiškiai modernistinis herojus, išverčiantis realaus pasaulio įvykius į mentalinių fenomenų procesus.

M. Giedrio kino filme Herkus Mantas jau kitoks, mažiau reflektuojantis, daugiau veikiantis. Tokiai personažo transformacija puikiai pasitar nauja ir kino medija, savo giluminiais principais orientuota labiau į veiksmą nei į refleksyviąją statiką. Reaguodamas jau nebe į daugiakultūrinės aplinkos keliamos identiteto eroziją, o į užmarštį (iš pradžių ši filme pasirodo kaip neišvengiamas kompromisas su sąžine – Herkus Mantas taip pat priverčiamas išsižadėti savo tėvo; tačiau sūnaus pakartojamas tėvo išsižadėjimas jau beveik nepalieka vilčių, jog jis yra dar vienas neišvengiamas veidmainystės aktas), Herkus Mantas jai priešpataato veiksmą – beviltiškos, tačiau neprisitaikėliškos kovos simbolį.

Paradoksalu, tačiau M. Giedrio kino filme pasirodantis Herkus Mantas yra mažiau modernus nei J. Grušo dramoje, čia savo veiklos dominante jis labiau romantinis-epinis herojus. Nors aplinka kino filme yra modernistinė, akcentuojanti kasdienybės detales (pavyzdžiui, Dievo atsiųsto ir badaujančiame Karaliaučiuje suvalgyto karvelio sce-

na⁹), tačiau juo labiau joje išsiskiria episkai veikiantis Herkus Mantas.

Čia vertėtų prisiminti ir anksčiau straipsnyje paminėtą žodžio-vaizdo hierarchiją sovietinėje kultūroje, kuri buvo iš esmės logocentristinė, vaizdui suteikusi masinio meno vaidmenį. Herkaus Manto kaip personažo transformacijoje, be abejo, atsispindi pokyčiai visuomenėje ir kultūroje, įvykę tarp 1957 ir 1972 metų, tačiau veiksmo prioritetas kino filme galėjo atsirasti ir dėl būsimos auditorijos dydžio suvokimo, vertusio orientuotis ir į kitokius, mažiau refleksyvius, labiau efektingus temos sprendimus.

Išvados

Iš atlikto tyrimo matyti, jog literatūros ir kino personažai gali būti tiriami kaip konkrečios visuomenės nariai, apibendrinantys tam tikras toje visuomenės dominuojančias kultūrinės nuostatas. Herkaus Manto kaip personažo pokyčiai tarp 1957 metų J. Grušo dramos ir 1972 metų M. Giedrio kino filmo yra ryškūs, atspindintys pokyčius visuomenėje. Nors kai kurios personažo transformacijos neišvengiamai atsiradusios dėl medijos pasikeitimo, tačiau vien ši priežastis yra tikrai nepakankama paaikškinti Herkaus Manto vertybinius pokyčius iš refleksyvos, sąmoningai nesirenkančios egzistencijos į aktyviąją, neatmetančią net tokių herojiškų veiksmų kaip Romo Kalantos susidėginimas Kaune.

Literatūra

BAZIN, A., 1967. *What is Cinema?* London: Routledge.

BUCHLI, V., 1997. Khrushchev, Modernism, and the Fight against Petit Bourgeois Consciousness in the Soviet Home. *Journal of Design History*, 2, 161-176.

DOBRENKO, E., 1997. *Making of the State Reader: Social and Aesthetic Contexts of the Reception of Soviet Literature*. Palo Alto: Stanford University Press.

EPSTEIN, M., 1995. *After the Future: The Paradoxes of Postmodernism and Contemporary Russian Culture*. Amherst: The University of Massachusetts Press.

⁹ Čia galima išvėlgti sarkastišką simbolio transformaciją – krikščioniškoje tradicijoje turintis aiškia šventosios Dvasios simboliką balandis tampa utilitariniu objektu. Sovietinei kultūrai būdingas ypatumas – gyvūnai turėję tik praktinę reikšmę (Nelson 2002, p. 127).

FARADAY, G., 2000. *Revolt of the Filmmakers: The Struggle For Artistic Autonomy and the Fall of the Soviet Film Industry*. University Park: Pennsylvania State University Press.

GRUŠAS, J., 1972. Herkus Mantas. In: J. GRUŠAS. *Dramos*. Vilnius: Vaga, 353-472.

HUTCHINGS, S., 2003. *Russian Literary Culture in the Camera Age*. London: Routledge.

KETURAKIS, S., 2003. *Avangardizmas XX amžiaus lietuvių poezijoje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla.

KUBILIUS, V., 1995. *XX amžiaus lietuvių literatūra*. Vilnius: Alma littera.

Lietuvių filmų centras. Prieiga: <http://www.lfc.lt/lt/Page=AMovieList&GenreID=454&ID=282> [Žiūr. 2007-11-18].

MACAITIS, S., 1972. *Herkus Mantas*.

MACFADYEN, D., 2001. *Red Stars: Personality and the Soviet Popular Song, 1955-1991*. London: McGill-Queen's University Press.

MARC, F., 1992. Does a Film Writing of History Exist? The Case of the Soviet Union. In: A. LAWTON. *Red Screen: Politics, Society, Art in Soviet Cinema*. London: Routledge, 315-323.

NELSON, A., 2002. Hearth for a Dog: The Paradoxes of Soviet Pet Keeping. In: L. SIEGELBAUM. *Borders of Socialism: Private Spheres of Soviet Russia*. Hampshire: Palgrave Macmillan, 116-117.

REID, S. E., 2005. The Khrushchev Kitchen: Domesticating the Scientific Technological Revolution. *Journal of Contemporary History*, 2, 289-316.

SINIAVSKIJ, A., 1960. *On Socialist Realism*. New York: The Russian Books.

Saulius Keturakis

Kaunas University of Technology, Lithuania

Research interests: media studies, history of ideas, rhetoric, film studies.

Saulius Keturakis

Kowieński Uniwersytet Technologiczny, Litwa

Zainteresowania naukowe: studia nad mediami, historia idei, retoryka, film.

REPRESENTATION OF HERKUS MANTAS IN CINEMA AND LITERATURE OF SOVIET LITHUANIA: SOCIAL PRACTICES AND THEIR TRANSFORMATION IN MEDIA

HERKUS MANTAS W FILMIE I LITERATURZE LITWY SOWIECKIEJ: PRAKTYKA SPOŁECZNA I JEJ TRANSFORMACJE W MEDIACH

Summary

The article analyses the process of creation and transformation of Herkus Mantas, the leader of Prussian uprising, one of the most prominent characters in the Baltic tribe history and its representation in the tragedy Herkus Mantas by Juozas Grušas (1957) and the film under the same title by M. Giedrys (1972). The article analyses media structures of Herkus Mantas character providing that visual arts in the Soviet culture were considered to be more massive as compared to verbal, contrary to Western tradition, which does not recognize visual images ("pictures") as arguments. This aspect of the Soviet theory of public perception may seem confusing,

Streszczenie

W artykule przedstawiono charakterystykę kultury i społeczeństwa Litwy sowieckiej poprzez zbadanie recepcji wyboru modeli zachowań społecznych buntu-ugody w tekstach literatury litewskiej oraz w ich medialnych wersjach – ekranizacjach. Postawiono wstępną hipotezę, że literatura (i sztuka w ogóle) w Związku Sowieckim była względnie mniej zideologizowaną dziedziną działalności intelektualnej niż, dajmy na to, filozofia czy inne podobne dyscypliny, szczególnie ważne ideologicznie w oficjalnym dyskursie sowieckim. Ponadto literatura (a zwłaszcza jej ekranizacje), ze względu na swój medialny charakter, mogła przekazać treści nie zawsze zbieżne z deklarowanym zewnętrznym założeniem utworu. Po

because the word in official Soviet ideology was always “primary”, which means more important, privileged, or primary in development, as well as a base for other more complex systems. If primary means the first or the most important, then secondary in a more common usage would naturally mean the systems that are of lesser importance, rather than the global systems designated by the Soviets. In this use, other types of specialized systems dependent upon language, such as writing as well as myth and religion, would be referred to as secondary. The article also analyses transformations that have occurred in the behavior of the character due to the changed dominant trends in the 1970-ties in the Soviet Lithuania. Some of the tracked changes are dependant on media (text/image) paradigms, which belong to theoretical accounts of “pictorial turn”, “turn to the visual” or “foregrounding of the visual”. In the article, these accounts are shown as clusters of two groups: stories of the falling between words and images leading to the subordination of images to texts and closely related stories about the rise of images to the role of a new universal medium or, alternatively, to the emergence of a new integration of image, text or visual language. After the analysis of the text and image, it became clear that the character of Herkus Mantas depicted in M. Giedrys film is more active, less reflective which could be related to the general Soviet cultural trends in the 60-ties and 70-ties.

KEY WORDS: transferring literature to film, modernism, media, cinema.

uważniejszym zbadaniu postaw niektórych postaci z dzieł literatury litewskiej w sytuacjach, w których ezopowym językiem – za pomocą metafory lub metonimii – kreśli się paralelę do rzeczywistości sowieckiej, oczywista staje się fundamentalna dyskusja o postawie jednostki w sytuacjach egzystencjalnego wyboru. Odbывała się ona nie w oficjalnym sowieckim otoczeniu, ale w wykreowanej rzeczywistości literackiej, w której medialne i specyficzne techniki wyrazu literackiego dawały więcej możliwości wypowiedzenia się.

Do analizy wybrano literacki wizerunek postaci historycznej Herkusa Mantasa z dramatu Juozasa Grušasa *Herkus Mantas* (1957) oraz jego wersję filmową w filmie Marijonasa Giedrysa „Herkus Mantas“ (1972). Nie jest to typowy sowiecki przykład utworu literackiego i jego ekranizacji, należałoby raczej mówić o wersjach – literackiej i filmowej – tego samego wątku kulturowo-historycznego. W artykule przeprowadzono także analizę medialnych różnic między tymi wersjami. Należy podkreślić charakter Herkusa Mantasa jako symbolu kulturowego oraz zmiany jego treści w różnych okresach sowieckich – postalinowskim i breżniewowskim. Zmiany te zasadniczo stają się argumentami na uzasadnienie wniosków artykułu dotyczących praktyki społecznej buntu–ugody w okresie sowieckim oraz jej recepcji w literaturze, a także zmiany tej praktyki w latach pięćdziesiątych-siedemdziesiątych XX w.

SŁOWA KLUCZOWE: ekranizacje literatury, modernizm, media, film.

Aneta Barbara Iwan

Szkolny Punkt Konsultacyjny przy

Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Bratysławie

ul. Hummelova 4, 81491 Bratysława, Słowacja

Tel.: +43 699 11 96 22 61

E-mail: thomas.chudzik@chello.at

Zainteresowania naukowe: struktura gramatyczna języka polskiego, kultura języka.

ODCHYLENIA OD NORMY SŁOWOTWÓRCZEJ W WYPOWIEDZIACH CUDZOZIEMCÓW

Przedmiotem artykułu jest charakterystyka błędów słowotwórczych, które popełniają cudzoziemcy uczący się języka polskiego jako obcego. Pomysł podjęcia tego zagadnienia narodził się w trakcie mojego pobytu za granicą. Dodatkowo kierunek studiów, jaki wybrałam, mianowicie slawistyka, przyczynił się do codziennego przebywania z obcokrajowcami zmagającymi się z nauką języka polskiego. Zestaw zasad oceny poprawności słowotwórczej opiera się na następujących kryteriach: wystarczalności, systemowym, zwyczajowym (uzualnym), estetycznym i liczebności modelu. W wypowiedziach obcokrajowców występują derywaty, które nie są zgodne aż z czterema pierwszymi kryteriami. Formacje błędne są tworzone w miejsce już istniejących o tej samej funkcji, są niezgodne z systemem słowotwórczym polszczyzny oraz z uzusem, budzą również opory natury estetycznej. We współczesnych derywatach tworzonych przez Polaków uderza dążenie do rozwiązań najprostszych i bezrefleksyjnych. Tę uwagę można także odnieść do wypowiedzi cudzoziemców, jednak nikła znajomość dość skomplikowanej normy słowotwórczej języka polskiego pozwala podejść do wielu błędów przez nich popełnianych z dużą dozą tolerancji.

SŁOWA KLUCZOWE: norma językowa, słowotwórstwo, błąd językowy.

Przyswajanie języka obcego jest procesem długotrwałym i przysparzającym uczącemu się wielu trudności, szczególnie gdy akwizycja języka drugiego ma miejsce w późnym wieku. Jak wiadomo, dziecko uczy się języka z większą łatwością niż dorosły. We wczesnym wieku jest ono niezwykle chłonne, ciekawe świata, ma silną motywację w kontaktach z otoczeniem, nie boi się popełniania błędów. Posiada dużą zdolność rozpoznawania i imitowania dźwięków, dzięki czemu ma możliwość bezbłędnego opanowania

wymowy, akcentu i intonacji. Proces przyswajania języka docelowego przebiega łatwiej i szybciej u dzieci z tego też względu, że używają one skojarzeń wizualno-słuchowych oraz dotykowo-słuchowych, podczas gdy dorośli uczą się, tłumacząc ze znanego już im języka.

Cudzoziemcy, których wypowiedzi poddałam analizie, pierwszy kontakt z językiem polskim mieli w czasie studiów, a więc będąc w wieku dziewiętnastu lat. Następnie proces przyswajania języka trwał u nich od dwóch do trzech lat. Część

z nich uczęszczała na kursy języka polskiego we własnym kraju, oprócz tego przebywała przez kilka miesięcy w Polsce, inni z kolei w czasie swoich studiów wybierali jako drugi kierunek slawistykę.

Materiał służący za podstawę badań stanowią teksty mówione, nagrane na dyktafon i następnie zapisane zgodnie z zasadami ortografii polskiej. Grupę, której wypowiedzi poddałam analizie, stanowiły osoby posługujące się dwoma rodzimymi językami: angielskim i niemieckim. Rozpiętość wiekowa nie przekraczała czterech lat, ponieważ rozmówcy byli w wieku od dwudziestu jeden do dwudziestu pięciu lat. Gromadzenie materiału opierało się na przeprowadzaniu wywiadów. Każdy z rozmówców otrzymywał ten sam zestaw pytań. Podejmowane tematy były różnorodne. Łatwo mogłam dostrzec poziom znajomości języka polskiego. Niektórzy udzielali bardzo rozbudowanych odpowiedzi, inni z kolei dość zdawkowych.

Zdaję sobie doskonale sprawę z tego, że badanie wypowiedzi ustnych jest o wiele trudniejsze niż pisemnych. Komunikaty wypowiedziane są często chaotyczne i niepełne, a co za tym idzie trudne do utrwalenia na piśmie. Jestem jednak przekonana, że tylko język potoczny i swobodne rozmowy przez swoją spontaniczność mogą najlepiej odzwierciedlić stan opanowania języka.

Prac poświęconych analizie błędów popełnianych w polszczyźnie przez uczących się jej cudzoziemców jest niewiele, co więcej – większość badaczy koncentruje się na tekstach pisanych. Anna Seretny (1994) w swoim opracowaniu podejmuje próbę opisu błędów popełnianych przez anglojęzycznych studentów i odwołuje się do korpusu 129 błędów. Krótkie omówienie błędów popełnianych przez Amerykanów polskiego pochodzenia, których językiem pierwszym jest angielski, przedstawia również Magdalena Maria Cumberford (2000). Istnieje kilka opracowań dotyczących analizy błędów popełnianych w polszczyźnie przez uczących się jej Niemców. Jest to między innymi tekst Urszuli

Żydek-Bednarczuk (1993) i prace Leona Sikorskiego (1980, 1981).

Andrzej Markowski podkreśla, że „mianem błędu językowego obejmuje się zjawiska dość różnorodne, choć odznaczające się jedną wspólną cechą. Są to mianowicie nieświadome odstępstwa od obowiązującej w danym momencie normy językowej, czyli takie innowacje, które nie znajdują uzasadnienia funkcjonalnego: nie usprawniają porozumiewania się, nie wyrażają nowych treści, nie przekazują na nowo, w inny sposób emocji nadawcy itd.” (Markowski 2005, s. 55). Z kolei do błędów słowotwórczych zalicza on:

- a) używanie formacji zbudowanej niezgodnie z polskimi modelami słowotwórczymi, np. *specgrupa* (poprawnie: *grupa specjalna*);
- b) zastosowanie niewłaściwego formantu, np. *głupość* (poprawnie: *głupota*);
- c) wybór niewłaściwej podstawy słowotwórczej, np. *eurosejm* (poprawnie: *europarlament*; *sejm* jest nazwą w zasadzie tylko parlamentu polskiego, choć używa się jej także w odniesieniu do parlamentu Litwy, ale wyraz *seimas* jest niewątpliwie zapożyczeniem z języka polskiego) (Markowski 2005, s. 58).

Zdaniem Haliny Satkiewicz, „zagadnienia normatywne w zakresie słowotwórstwa sprawdzają się przede wszystkim do oceny poprawności budowy neologizmów. Kryteria zaś tej oceny powinny uwzględniać stopień, w jakim nowe wyrazy realizują tendencje doskonalące język” (Satkiewicz 1973, s. 85). Jednak to spostrzeżenie można odnieść głównie do rodzimych użytkowników języka, którzy tworzą neologizmy, zaś formacjami będącymi w obiegu posługują się na ogół poprawnie. Dla cudzoziemców nawet podstawowe założenia słowotwórstwa normatywnego (Jadacka 1992) mogą być nieznane.

Trudności w rozstrzygnięciu wątpliwości poprawnościowych w analizowanych przeze mnie tekstach wiązały się głównie z tym, że musiałam często oceniać fakty jednostkowe, nietworzące

większych serii, powstałe wskutek działania odmiennych przyczyn i mające indywidualny przebieg. Skoncentruję się na najbardziej typowych błędach słowotwórczych.

1. Zastosowanie niewłaściwego formantu:

a) rzeczowniki:

- *Większość mojego dzieciństwo ja mieszkałem w Norwegii.* (zamiast *dzieciństwa*)

Utworzenie formacji z sufiksem *-ość* (*dzieciństwo*) zamiast z sufiksem *-stwo* (*dzieciń-stwo*). Użytkownik miał do wyboru dwa modele: a) temat przymiotnika *dziecinny* (z ucięciem jednego *-n-* i obocznością *n:n*) + formant *-stwo* (Jadacka 1995, s. 64); b) temat przymiotnika + formant *-ość*. Posłużył się drugim z nich na oznaczenie ‘ pewnego okresu, etapu w życiu człowieka’. Być może zadziałała tu analogia formalna do wyrazów typu *młodość* czy *starość*.

- *Ma strona internecje* (zamiast *Ma stronę w Internecie*).

Użycie sufiksu *-je* wpływa na charakter rzeczownikowy neologizmu.

- *intolerancja* (zamiast *nietolerancja*)

Warto zaznaczyć tu wpływ języka angielskiego. Prefiks *in-* w angielskim służy do tworzenia przymiotników zaprzeczonych, a *intolerant* znaczy ‘nietolerancyjny’.

- *Ona jest Niemcą.* (zamiast *Niemką*)

Błędny formant *-a* (ta *Niemc-a*) przy rzeczowniku stanowiącym nazwę żeńską, tworzonym od męskiej nazwy mieszkańca kraju za pomocą przyrostka *-ka*, a więc *Niemiec* – *Niem-ka*, choć nie tak regularnie jak np. *Francuz* – *Francuz-ka*.

- *spacerownik* (zamiast *spacerowicz*)

Spacerowicz to rzeczownik nazywający osobę lubiącą spacerować, utworzony od rzeczownika *spacer* za pomocą sufiksu *-owicz*, zamiast którego został użyty przyrostek *-ownik*.

- *wykształt ludzi* (zamiast *wykształcenie*)

Mamy tu przykład derywacji wstecznej. Brak odpowiedniego sufiksu (*-enie*) spowodowany jest prawdopodobnie nietrafną analogią do form typu *wykład*, *odczyt*.

b) przymiotniki:

- *Ja jestem chyba za indywidualistyczny gracz w piłka nożna.* (zamiast *indywidualny*)
- *Podoba mi się, że są towarzystwi.* (zamiast *towarzyscy*)
- *Wchodzą do takiej grupy towarzyszej, żeby mieli kontakt z innymi ludźmi.* (zamiast *towarzyskiej*)

W ostatnim przykładzie obserwujemy użycie sufiksu *-na* (*towarzysz-na*) przy przymiotniku tworzonym od rzeczownika za pomocą poprawnego przyrostka *-ska*.

- *z rodzinnego mieszkania* (zamiast *rodzinnego*)

Użycie sufiksu *-czy* (*rodziń-czy*) zamiast *-ny* (*rodzin-ny*) wpływa na swoisty charakter neologizmu.

- *Najpierwszy raz był cztery lata temu.*

Na użycie zbędnego prefiksu *naj-* mogło wpłynąć skojarzenie z przysłówkiem *najpierw*, oznaczającym relacje czasowe. W szkolnej klasyfikacji wyrazów na części mowy formę *najpierwszy* należałoby uznać za liczebnik (tzw. porządkowy), jednak z morfologicznego punktu widzenia jest to przymiotnik.

- *Dla mnie to nie jest relaksowe.* (zamiast *relaksujące*)

Przykład ten świadczy o użyciu błędnego sufiksu *-owy* w miejsce poprawnego (*relaks-owy*).

c) przysłówki:

- *To tańczy się parkowo.* (zamiast *parami, w parach*)

Błędny przysłówek motywowany był zapewne rzeczownikiem zdrobniałym *parka* (od *para*) w znaczeniu ‘dwie osoby różnej płci’. Miał oznaczać sposób tańczenia, taniec w parach. Zgodnie z językowym kryterium wystarczalności powoływanie do życia nowej formy z przyrostkiem *-owo* jest niepotrzebne, ponieważ formy *w parach*, *parami* w pełni oddają właściwą treść.

- *Ja muszę trochę przeczytać próbno w książce i powiedzieć sobie: jest to coś dla mnie czy nie.* (zamiast *na próbę*)

Przysłówek *próbno* nie ma racji bytu, gdyż wyrażenie przyimkowe *na próbę* zostało zaprobowane przez społeczny zwyczaj językowy. Poza tym w polszczyźnie istnieje przysłówek *próbnie* ‘na próbę, wypróbowując coś’, np. *Strzelać próbnie. Włączyć próbnie jakieś urządzenie. Rozważać próbnie przyjęcie jakiegoś rozwiązania* (Dubisz (red.) 2003, t. 3., s. 602).

- *dwa lata zagranicznie* (zamiast *za granicą*)

Utworzenie przysłówka od przymiotnika *zagraniczny* za pomocą formantu *-e*. Nowy derywat jest zbędny, ponieważ wyrażenie przyimkowe *za granicą* w pełni zaspokaja potrzeby użytkowników języka.

2. Wybór niewłaściwej podstawy słowotwórczej (wyrazu podstawowego, bazy):

- *Jest miasto w Europie z najwyższe bezprac.* (zamiast *bezrobociem*)

Właściwa forma wyrazowa opiera się na połączeniu przyimka *bez* z tematem rzeczownika *roboty*, a funkcję formantu pełni *-e* (*bezroboci-e*), a nie formant zerowy. Prawdopodobnie rozmówca zasugerował się wyrażeniem przyimkowym *bez pracy*.

- *wygłoszenie* (zamiast *ogłoszenie*)

Cudzoziemiec posłużył się błędnym wyrazem podstawowym *wygłosić* w miejsce *ogłosić*, ale zastosował poprawny formant *-enie*.

- *Kielbasa typiczna angielski.* (zamiast *typowa*)
- *Czy jest atrakcyjny?* (zamiast *atrakcyjny*)

Oba leksemy są przykładem zapożyczeń z języka angielskiego i wzorowania się na angielskiej podstawie słowotwórczej. W języku angielskim *typical* znaczy ‘typowy’, a *attractive* ‘atrakcyjny, pociągający, przyciągający’. Obcokrajowiec nie zdawał sobie jednak sprawy, że istnieją polskie odpowiedniki tych słów. Wykorzystał podstawę słowotwórczą angielską i nieodpowiednie sufiksy.

- *Polacy ukradą, np. samochody.* (zamiast *kradną*)

Niepełny temat (bez spółgłoski *-n* – *kradą* w

miejsce *kradną*) i zbędny prefiks *u-* spowodowały kolejny błąd. Kontekst sugeruje, że nie chodzi o czasownik *ukraść*, tylko *kraść*.

- *Jestem oficjalnie katolikiem, ale nie prakuje.* (zamiast *praktykuje*)

Rozmówca utworzył czasownik od niepełnej podstawy słowotwórczej, powinno być: *praktykować* (od *praktyka*).

Jak się wydaje, niektóre błędy stoją na pograniczu fleksji i słowotwórstwa:

- *Oni jechają do Oslo.* (zamiast *jadą*)
- *To jak Polacy uważają angielska.* (zamiast *uważają*)
- *Ja bardzo lubię być w pociągach i pozdrować.* (zamiast *podróżować*)
- *Potem mi powiesz, co ty myślisz.* (zamiast *powiesz*)

Przywołane wypowiedzi cudzoziemców budzą zastrzeżenia przede wszystkim dlatego, że zawierają formacje oparte na nieodpowiednim modelu słowotwórczym. Błędy polegają na zastosowaniu niewłaściwego formantu: sufiksu (*dzień-ość, dzień-czy, spacer-ownik*), prefiksu (*in-tolerancja, naj-pierwszy*), rzadziej formantu zerowego (*wykształt-ø*), oraz na wyborze nieodpowiedniej podstawy słowotwórczej, której często towarzyszy źle dobrany formant, np. *bezprac-ø*. Widzimy także próby tworzenia struktur na podstawie schematu zaproponowanego przez samego rozmówcę. Opierając się na modelu: temat rzeczownika zdrobniałego *parka* (od *para*) + sufiks *-owo*, buduje on przysłówek *park-owo*.

Hanna Jadacka uważa, że zestaw zasad oceny poprawności słowotwórczej opiera się na następujących kryteriach: wystarczalności, systemowym, zwyczajowym (uzualnym), estetycznym i liczebności modelu („w znaczeniu nadanym temu terminowi w bardzo szczegółowych, specjalistycznych badaniach, zwanych analizą gniazdową”) (Jadacka 2005, s. 99-100). W wypowiedziach obcokrajowców występują derywaty, które nie są zgodne aż z czterema pierwszymi kryteriami.

Formacje błędne są tworzone w miejsce już istniejących o tej samej funkcji, są niezgodne z systemem słowotwórczym polszczyzny oraz z uzusem, budzą również opory natury estetycznej.

We współczesnych derywatach tworzonych przez Polaków „uderza dążenie do rozwiązań naj-

prostszych, bezrefleksyjnych (...), często także niedbałych” (Jadacka 2001, s. 156). Tę uwagę można także odnieść do wypowiedzi cudzoziemców, jednak niska znajomość dość skomplikowanej normy słowotwórczej pozwala podejść do wielu błędów przez nich popełnianych z dużą dozą tolerancji.

Bibliografia

DUBISZ, S., red., 2003. *Uniwersalny słownik języka polskiego*. T. I-IV. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

CUMBERFORD, M. M., 2000. *Obraz polskiej smutności, czyli błędy cudzoziemców popełniane w języku polskim*. Praca magisterska napisana pod kierunkiem prof. Anny Dąbrowskiej, maszynopis. Wrocław: Uniwersytet Wrocławski.

JADACKA, H., 1992. Teoretyczne podstawy słowotwórstwa normatywnego. *Poradnik Językowy*, z. 8, 549-561.

JADACKA, H., 1995. *Rzeczownik polski jako baza derywacyjna. Opis gniazdowy*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

JADACKA, H., 2001. *System słowotwórczy polszczyzny (1945-2000)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

JADACKA, H., 2004. Czy istnieje słowotwórstwo normatywne?. *Poradnik Językowy*, z. 2, 90-100.

JADACKA, H., 2005. *Kultura języka polskiego. Fleksja, słowotwórstwo, składnia*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

MARKOWSKI, A., 2005. *Kultura języka polskiego. Teoria. Zagadnienia leksykalne*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

SATKIEWICZ, H., 1973. Słowotwórstwo. In: D. BUTTLER, H. KURKOWSKA, H. SATKIEWICZ. *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności gramatycznej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, s. 80-123.

SERETNY, A., 1994. Błędy popełniane przez anglojęzycznych studentów w początkowym okresie nauki języka polskiego jako obcego – próba analizy. *Przegląd Polonijny*, z. 3, 101-109.

SIKORSKI, L., 1980. Polaryzacja polskiego systemu czasownikowego u uczniów niemieckich. *Poradnik Językowy*, z. 4, 187-195.

SIKORSKI, L., 1981. *Analiza błędów językowych obcojęzycznych i jej implikacje lingwistyczno-dydaktyczne dla nauczania języka polskiego jako obcego (na materiale uczniów niemieckich)*. Łódź: Uniwersytet Łódzki.

ŻYDEK-BEDNARCZUK, U., 1993. Błędy językowe a zjawisko interferencji międzyjęzykowej. *Przegląd Glottodydaktyczny*, t. XII, 69-82.

Aneta Barbara Iwan

School Consultation Section at the Embassy of the Republic of Poland in Bratislava, Slovakia

Research interests: grammatical structure of the Polish language, linguistic culture.

DEVIATIONS FROM WORD-FORMATION STANDARDS IN FOREIGNERS' SPEECH

Summary

The paper deals with characteristics of morphological errors made by learners of Polish as a foreign

Aneta Barbara Iwan

Mokyklų konsultacijų padalinys prie Lenkijos Respublikos ambasados Bratislavoje, Slovakija

Moksliniai interesai: lenkų kalbos gramatinė struktūra, kalbos kultūra.

NUKRYPIMAI NUO ŽODŽIŲ DARYBOS NORMŲ UŽSIENIEČIŲ KALBOJE

Santrauka

Straipsnyje analizuojami morfologinių klaidų, kurias daro besimokantieji lenkų kalbos kaip negimtosios,

language. The material of this study was based on recorded spoken texts transcribed according to Polish orthographic rules. The material was sampled with questionnaires. Each speaker received the same set of questions. Various topics were tackled.

The term *language error* applies to quite a number of various phenomena, although they have one feature in common – namely, unconscious deviations from the current language standards. Accordingly, such innovations that cannot be justified in functional terms as they do not facilitate communication, do not convey any new meaning or put across sender's emotions in a new or different way, etc. Morphological errors, in turn, include: (1) the use of a word formation incompatible with Polish morphological models, for instance *specgrupa* (instead of the correct *grupa specjalna*); (2) the usage of a wrong formative, for instance *glupość* (instead of *głupota*); (3) the choice of an incorrect derivational base, for instance *eurosejm* (instead of the correct *europarlament*). A set of rules used to assess derivational correctness is based on the following criteria: sufficiency, systematicity, conventionality, aesthetics and pattern quantity.

The research has shown that foreigners' speech contain derivative words that are incompatible with as many as the above-cited criteria.

KEY WORDS: language standard, word-formation, language error.

ypatumai. Tyrimo medžiaga – įrašyti tekstai, transkribuoti pagal lenkų kalbos ortografijos taisykles.

Terminas *kalbos klaida* taikomas norint apibūdinti įvairius reiškinius, turinčius vieną bendrą bruožą – nesąmoningą nukrypimą nuo dabartinių kalbos normų. Taigi tokie naujadarai negali būti funkciškai priimtini, nes jie nepadeda komunikacijai, nesuteikia naujos reikšmės ir neperteikia kalbėtojo emocijų kitaip. Morfologinės klaidos yra tokios: 1) žodžių darybos, nesuderinamos su lenkų kalbos morfologiniais modeliais, vartojimas, pvz., *specgrupa* vietoj teisingo *grupa specjalna*; 2) neteisingo formanto vartojimas, pvz., *glupość* vietoj teisingo *głupota*; 3) neteisingo derivacinio pagrindo pasirinkimas, pvz., *eurosejm* vietoj teisingo *europarlament*. Taisyklės, pasitelktos siekiant įvertinti derivacijų teisingumą, yra grindžiamos šiais kriterijais: pakankamumas, sistemiškumas, įprastumas, estetika ir modelio gausumas.

Tyrimas parodė, kad užsieniečių kalboje gausu derivacinių žodžių, kurie neatitinka pateiktų kriterijų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kalbos norma, žodžių daryba, kalbos klaida.

Marek Ruszkowski

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce, Polska

Tel.: +48 41 349 71 20

E-mail: gustaw1960@op.pl

Zainteresowania naukowe: składnia, stylistyka, językoznawstwo statystyczne.

FORMY WARIANTYWNE POLSKICH PRZYMIOTNIKÓW

Warianty językowe to elementy, które traktuje się identycznie pod względem funkcjonalnym, chociaż różnią się formalnie. Przedmiotem zainteresowania są w tym artykule formy wariantywne przymiotników. Chodzi tu zarówno o warianty sensu stricto, a więc identyczne co do funkcji, jak i o warianty oscylacyjne, czyli takie, które różnią się jakąś cechą: chronologią, frekwencją, zasięgiem społecznym, zabarwieniem stylistycznym, stopniem ekspresywności. Przymiotnik został zdefiniowany morfologicznie, tzn. jako część mowy, która odmienia się przez przypadki, liczby i rodzaje. Przykłady wyeksцерpowano z Nowego słownika poprawnej polszczyzny PWN. Jest to największy, najnowszy i najbardziej prestiżowy słownik ortoepiczny współczesnej polszczyzny. Zebrany materiał poklasyfikowano na kilka grup ze względu na relacje między wariantami określone za pomocą kwalifikatorów i skrótów. Zaprezentowano także formalnojęzykowe wykładniki wariacji przymiotników. Uzus językowy usankcjonował tylko pewną część analizowanych form. Jednak trudno przeprowadzić badania obiektywnego statusu społecznej waloryzacji wariantów przymiotnikowych. Należy przypuszczać, że norma językowa dopuszcza zdecydowanie więcej przymiotnikowych form wariantywnych niż jest ich w uzusie.

SŁOWA KLUCZOWE: wariant językowy, przymiotnik, kwalifikator.

Termin „warianty językowe” definiowany jest podobnie w różnych kompendiach językoznawczych:

1. „elementy językowe formalnie różne, funkcjonalnie identyczne; innymi słowy – różne konkretne realizacje jednej i tej samej jednostki fonologicznej, morfologicznej, składniowej” (Gołąb *i in.* 1968, s. 612);

2. „elementy językowe, które pod względem funkcjonalnym traktujemy identycznie, chociaż formalnie się różnią. Warianty uznać można za realizację jednej i tej samej jednostki językowej,

którą w niektórych szkołach strukturalistycznych przyjęto nazywać inwariantem” (Polański 1991, s. 372);

3. „elementy językowe, które traktuje się identycznie pod względem funkcjonalnym, chociaż różnią się formalnie” (Polański 1993, s. 581).

Zjawisko występowania wariantów językowych nazywa się wariantywnością lub wariacją. Współczesna teoria wariantywności językowej wywodzi się z językoznawstwa strukturalistycznego, głównie za sprawą N. S. Tru-

bieckiego, który wyróżnił fakultatywne i kombinatoryczne warianty fonemu (Trubiecki 1975, s. 45-49).

W polskiej literaturze językoznawczej teoria wariantu językowego doczekała się najlepszej charakterystyki – jak się wydaje – w pracy A. Heinza. Autor ten przez wariantywność rozumie „zwielokrotnienie danej jednostki systemowej”, co powoduje, że pojawia się ona „w postaciach różnych, lecz ekwiwalentnych, jeśli chodzi o istotę owej jednostki” (Heinz 1974, s. 140). Artykuł A. Heinza zapoczątkował polskie badania nad wariantywnością (Urbańczyk red. 1977, Gajda red. 1991, Janaszek 2003). Również poza granicami Polski szersze zainteresowanie wariacją narodziło się w latach siedemdziesiątych XX wieku (Bailey 1973, Gorbaczewicz 1978).

Ze wszystkich podsystemów gramatycznych polszczyzny najpełniej wariacja została opracowana dla fonetyki (Karaś, Madejowa red. 1977, Kaś 1988, Madelska 2005) i fleksji (Brzezina 1982, Skubalanka *i in.* 1992). Wariantywność słowotwórcza nie była dotychczas przedmiotem poważniejszych analiz, choć pewne próby podejmowano w odniesieniu do innych języków słowiańskich (Żurek 1997). W zakresie składni mówi się albo o wariantach syntaktycznych (Buttler 1977), albo o synonimii (Klebanowska 1990).

Pewne uwagi na temat wariacji przymiotników można znaleźć w niektórych monografiach z zakresu słowotwórstwa tej części mowy (Kurkowska 1954, Sieczkowski 1957, Winkler-Leszczyńska 1964, Kowalik 1977, Strutyński 1979).

Przedmiotem zainteresowania są w tym artykule formy wariantywne przymiotników. Przymiotnik jest rozumiany morfologicznie, tzn. jako część mowy, która odmienia się przez przypadki, liczby i rodzaje. Chodzi tu zarówno o warianty *sensu stricto*, a więc identyczne co do funkcji, jak i o warianty oscylacyjne (Skubalanka *i in.* 1992, s. 32), czyli takie, które różnią się jakąś

cechą: chronologią, frekwencją, zasięgiem społecznym, zabarwieniem stylistycznym, stopniem ekspresywności.

Nie są wariantami formy o podobnym brzmieniu i pisowni, jednak o innym znaczeniu, np. *anarchiczny* ‘dotyczący anarchii, związany z anarchią; bezrządny, samowolny’ – *anarchistyczny* ‘mający związek z anarchizmem albo anarchistami’; *brzegowy* ‘dotyczący granicy między wodą a lądem’ – *brzeżny* ‘dotyczący krawędzi przedmiotów; krańcowy’; *instynktowny* ‘odruchowy, bezwiedny, mimowolny’ – *instynktowy* ‘dotyczący instynktu, związany z instynktem’; *mityczny* ‘legendarny, bajeczny’ – *mitologiczny* ‘dotyczący mitologii’; *piekarniczy* ‘dotyczący piekarnictwa’ – *piekarski* ‘dotyczący piekarza’; *spekulatywny* ‘odnoszący się do spekulacji – myślenia abstrakcyjnego, charakteryzującego się nieuwzględnieniem realiów’ – *spekulacyjny* ‘odnoszący się do spekulacji – nieuczciwego przedsięwzięcia ekonomicznego’.

Obserwacji zostały poddane formy w stopniu równym. Nie podlegają analizie postaci stopnia wyższego i najwyższego, typu *czystszy, czystiejszy; najczystszy, najczystiejszy; gęstszy, gęściejszy, bardziej gęsty; najgęstszy, najgęściejszy, najbardziej gęsty; tłustszy, tłściejszy, bardziej tłusty; najtłustszy, najtłściejszy, najbardziej tłusty* (Ruskowski 1999, s. 71-74). Nie są brane pod uwagę również formy oboczne przymiotników utworzonych od nazw miejscowych, np. *jaworzniański, jaworznicki* (od *Jaworzno*); *wronecki, wroniecki, wronkowski* (od *Wronki*); *wrzeszczański, wrzeszczowski* (od *Wrzeszcz*).

Przykłady zostały wyekscerpowane z *Nowego słownika poprawnej polszczyzny PWN* (Markowski red. 1999; dalej skrót NSPP). Jest to największy, najnowszy i najbardziej prestiżowy słownik ortoepiczny współczesnej polszczyzny.

NSPP zawiera pary wariantów przymiotnikowych. Relację między formami obocznymi określają kwalifikatory, chyba że odnoszą się do całego ciągu wariantywnego, wówczas charak-

teryzują w ten sam sposób wszystkie formy oboczne danego ciągu. Zostały również uwzględnione warianty występujące jako odrębne hasła.

Jeśli weźmiemy pod uwagę kwalifikatory (a także inne oznaczenia, typu *a* – ‘albo’), badany materiał można podzielić na kilka grup.

Najliczniejszą z nich stanowią formy opatrzone kwalifikatorem *rzad.* (‘rzadki’) oraz skrótem *p.* (‘patrz’), który odsyła do przymiotnika używanego częściej, a więc bardziej neutralnego stylistycznie, np. *agenturowy rzad., p. agenturalny; akcesoryczny rzad., p. akcesoryjny; ambicyjny rzad., p. ambicjonalny; audiencjonalny rzad., p. audiencyjny; bezprodukcyjny rzad., p. bezproduktywny; bezzęby rzad., p. bezzębny; białuchny rzad., p. bieluchny; białuśki rzad., p. bieluśki; białutki rzad., p. bielutki; borówczany rzad., p. borówkowy; borsukowy rzad., p. borsuczy; chrząstny rzad., p. chrząstny; cętkowaty rzad., p. cętkowany; dieslowy rzad., p. dieslowski; dokumentarny rzad., p. dokumentalny; dwurogi rzad., p. dwurożny; dyniasty rzad., p. dyniowaty; dysharmoniczny (‘pozbawiony harmonii, zgodności’) rzad., p. dysharmonijny; egzogeniczny rzad., p. egzogeny; ewangelijny rzad., p. ewangeliczny; epiczny rzad., p. epicki; gorczyczny rzad., p. gorczycowy; gwarliwy rzad., p. gwarny; hrabski rzad., p. hrabiowski; hybrydowy rzad., p. hybrydalny; kadzidłowy rzad., p. kadzidlany; kartoflowy rzad., p. kartoflany; koniunktury rzad., p. koniunkturalny; konopiany rzad., p. konopny; krupczasty rzad., p. krupciasty; leworęki rzad., p. leworęczny; liniowy rzad., p. liniowy; litosny rzad., p. litościwy; łosi rzad., p. łosiowy; mamutowy rzad., p. mamuci; mączasty rzad., p. mączysty; mniszy rzad., p. mniszy; nawrotny rzad., p. nawrotowy; orkiestralny rzad., p. orkiestrowy; plamiasty rzad., p. plamisty; plastykowy rzad., p. plastikowy; preryjny rzad., p. preriowy; progresyjny rzad., p. progresywny; protokółarny rzad., p. protokolarny; próchnicowy rzad., p. próchniczny; przeciwmgłowy rzad., p. przeciwmgielny; przymiotny rzad., p. przymiotnikowy; pszczelniczy rzad., p. pszczelarzski; regresyjny rzad., p.*

regresywny; rękopiśmienniczy rzad., p. rękopiśmienny; rzeźwy rzad., p. rzeński; świętobliwy rzad., p. świętobliwy; tulacki rzad., p. tulaczy; wirtuozyjny rzad., p. wirtuozowski; wnętrzarski rzad., p. wnętrzowy; zbieżony rzad., p. zabieżony; zielonawy rzad., p. zielonkawy; żalośliwy rzad., p. żaloszny.

Nie wszyscy językoznawcy zajmują identyczne stanowisko jak NSPP dotyczące niektórych z wymienionych wariantów. Na przykład między formami *wnętrzarski* i *wnętrzowy* niektórzy widzą różnicę semantyczną: „Ich losy mogą być dla nas szczególnie interesujące, ponieważ obie formacje są składnikami najnowszego zasobu słownego polszczyzny, obie dotyczą wnętrz budynków i pomieszczeń, ale każda z nich w inny sposób nawiązuje do rzeczownika *wnętrze*. *Wnętrzowy* jest przymiotnikiem używanym przez architektów dla określenia elementów konstrukcji wnętrza (por. *schody wnętrzowe, elementy wnętrzowe*); *wnętrzarski* należy również do słownictwa środowiskowego architektów oraz plastyków i jest stosowany jako określenie elementów związanych z urządzeniem wnętrza (dekoracja, ustawienie mebli itp.), nie zaś z jego konstrukcją. Nawiązuje on bezpośrednio do rzeczowników *wnętrzarz, wnętrzarstwo* (‘specjalista od urządzania wnętrza’, ‘sztuka urządzania wnętrza’). Omawiane wyrazy funkcjonują w odmianie środowiskowej języka, a do polszczyzny ogólnej przedostają się za pośrednictwem prasy, zachowując to rozróżnienie, które środowisko architektów im nadało” (Satkiewicz 1982, s. 368).

Dużą grupę stanowią formy uznane za całkowicie równorzędne, między którymi występuje skrót *a.* (‘albo’), np. *apsydowy a. apsydalny; bezpyłowy a. bezpylny; bezsporny a. bezsprzeczny; browarny a. browarowy; brukwiowy a. brukwiany; cebulasty a. cebulowaty; destrukcyjny a. destruktywny; feeryczny a. feeryjny; fototypiczny a. fototypowy; gąbczasty a. gąbkowaty; gorzelniany a. gorzelniczy; gwiazdzisty a. gwieździsty; hipiczny a. hippiczny; hipisowski a. hippisowski; kliencki*

a. klientowski; koloidalny a. koloidowy; krokodyli a. krokodylowy; lekuchny a. lekkuchny; lebski a. lepski; naftonośny a. naftodajny; obślizgły a. obślizły; ognioodporny a. ogniotrwały; ogrzewczy a. ogrzewniczy; piersiasta a. piersista; pisowniany a. pisowniowy; popartowy a. pop-artowy; porośły a. porośnięty; proboszczowski a. proboszczowy; sobolowy a. soboli; taternicki a. taterniczny; tylodniowy a. tyludniowy; wyblakły a. wyblaknięty; zwiędły a. zwiędnięty; żelbetowy a. żelazobetonowy.

Niekiedy obie formy równorzędne opatrzone są dodatkowo kwalifikatorem: *autogeny a. autogeniczny erud.* ('erudycyjny'); *gapiowaty a. gapowaty pot.* ('potoczny'); *grobelny a. groblowy rzad.*; *klapciasty a. klapciaty żart.* ('żartobliwy'); *łupieżczy a. łupieski przestarz.* ('przestarzały'); *mesjański a. mesjanistyczny książk.* ('książkowy'); *nastawny a. nastawialny rzad.*; *prześlakalny a. prześlakliwy rzad.*; *żubrzy a. żubrowy rzad.*

Trzecią pod względem liczebności klasę tworzą warianty, między którymi występuje tylko oznaczenie *p.*, np. *antykwarski p. antykwaryczny; całodniowy p. całodzienny; campingowy p. kempingowy; cudacki p. cudaczny; dwureki p. dwuręczny; faryzejski p. faryzeuszowski; jeziorowy p. jeziorny; latarniany p. latarniowy; międzygwiazdowy p. międzygwieżdny; miodonośny p. miododajny; ołowiowy p. ołowiany; pospieszny p. pośpieszny; prahistoryczny p. prehistoryczny; trickowy p. trikowy; tryumfalny p. triumfalny; zakompleksiały p. zakompleksiony.*

Inne kwalifikatory pojawiają się rzadko:

– kwalifikator *przestarz.*: *księży przestarz., p. książowski; nordyczny przestarz., p. nordycki; syt przestarz., p. syty; wiarogodny przestarz., p. wiarygodny;*

– kwalifikator *książk.*: *niedosiężny książk., p. niedosięgly; niespodziany książk., p. niespodziewany; przepastny książk., p. przepaścisty;*

– kwalifikator *reg.* ('regionalny'): *kochanieńki reg., p. kochaneńki.*

Z formalnego punktu widzenia wariacja

przymiotników jest najczęściej spowodowana równoległym występowaniem dwóch sufiksów. Przede wszystkim są to przyrostki *-owy/-alny, -any* (*absyd-owy, absyd-alny; agentur-owy, agentur-alny; borówk-owy, borówcz-any; ołowi-owy, ołowi-any*), ale nie tylko, np. *dokument-alny, dokument-army; dyni-asty, dyni-owaty; gorzycowy, gorzycz-ny*. Często wariantywność opiera się tylko na alternacji: *białuchny, bieluchny; gwiazdzisty, gwieździsty* (a:e); *gapowaty, gapiowaty* (p:p'); *protokółarny, protokolarny* (ó:o); *świętobliwy, świątobliwy* (ę:a). Z rzadszych typów formalnej wariantywności warto wymienić elizję spółgłoski (*obślizgły, obślizły*), opozycję spółgłoski pojedynczej do podwojonej (*hipisowski, hipissowski; lekuchny, lekkuchny*) czy polonizację pisowni (*campingowy, kempingowy; trickowy, trikowy*).

I. Bajerowa zauważa, że „zlikwidowanie wariacji i normalizacja dokonują się przez wybór wariantu pod pewnym względem lepszego i odrzucenie pozostałych wariantów” (Bajerowa 1986, s. 20). Niełatwo stwierdzić, co to znaczy „wariant lepszy”, tym bardziej że takie sformułowanie ma charakter bardzo subiektywny. Jak się wydaje, uzus językowy usankcjonował tylko pewną część zaprezentowanych form. Jednak trudno przeprowadzić badania obiektywnego statusu społecznej waloryzacji wariantów przymiotnikowych. Należy przypuszczać, że norma językowa dopuszcza zdecydowanie więcej przymiotnikowych form wariantywnych niż jest ich w uzusie.

Przedstawione spostrzeżenia mają charakter wstępny. Zebrany materiał został ograniczony do jednego słownika, co uniemożliwia zaprezentowanie wariantów przymiotnikowych na szerszym tle, którym mogłyby być inne słowniki normatywne i ogólne. Warto również zbadać zakres wariantywności przymiotników, zestawiając liczbowo formy oboczne z tymi, które wariantów nie mają. Wykonanie tych zadań jest jednak niezwykle czasochłonne i wykracza poza ramy artykułu.

Bibliografia

- BAILEY, Ch. J. N., 1973. *Variation and Linguistic Theory*. Arlington: Center for Applied Linguistics.
- BAJEROWA, I., 1986. Znaczenie wariacji w ewolucji języka ogólnego. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XL, 19-23.
- BRZEZINA, M., 1982. *Wariancja rodzaju gramatycznego rzeczowników nieżywothnych w potocznej polszczyźnie*. Wrocław: Ossolineum.
- BUTTLER, D., 1977. Polskie warianty syntaktyczne w zakresie walencji wyrazów. In: red. S. URBAŃCZYK. *Wariancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich*. Wrocław: Ossolineum, 69-74.
- GAJDA, S., red., 1991. *Wariancja w języku*. Opole: Uniwersytet Opolski.
- GOŁĄB, Z., HEINZ, A., POLAŃSKI, K., 1968. *Słownik terminologii językoznawczej*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- HEINZ, A., 1974. Pojęcie i rola wariantu językowego. *Biuletyn Polskiego Towarzystwa Językoznawczego*, XXXII, 137-157.
- JANASZEK, K., 2003. *Norma i wariancja w teorii i praktyce języka rosyjskiego w konfrontacji z językiem polskim i niemieckim*. Szczecin: Uniwersytet Szczeciński.
- KARAŚ, M., MADEJOWA, M., red., 1977. *Słownik wymowy polskiej PWN*. Warszawa – Kraków: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- KAŚ, J., 1988. *Wariantywność fonetyczna w mowie ludności wiejskiej obrzeży Krakowa*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- KLEBANOWSKA, B., 1990. *Synonimia składniowa. Ćwiczenia dla cudzoziemców*. Warszawa: Uniwersytet Warszawski.
- KOWALIK, K., 1977. *Budowa morfologiczna przymiotników polskich*. Wrocław: Ossolineum.
- KURKOWSKA, H., 1954. *Budowa słowotwórcza przymiotników polskich*. Wrocław: Ossolineum.
- MADELSKA, L., 2005. *Słownik wariantywności fonetycznej współczesnej polszczyzny*. Kraków: Collegium Columbinum.
- MARKOWSKI, A., red., 1999. *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- POLAŃSKI, K., 1991. Warianty. In: red. S. URBAŃCZYK. *Encyklopedia języka polskiego*. Wrocław: Ossolineum, s. 372.
- POLAŃSKI, K., 1993. Warianty językowe. In: red. K. POLAŃSKI. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*. Wrocław: Ossolineum, s. 581.
- RUSZKOWSKI, M., 1999. *Nie tylko o kulturze języka. Szkice o współczesnej polszczyźnie*. Kielce: Agencja Wydawnicza GENS.
- SATKIEWICZ, H., 1982. Zagadnienia poprawności semantyczno-słowotwórczej. In: D. BUTTLER, H. KURKOWSKA, H. SATKIEWICZ. *Kultura języka polskiego. Zagadnienia poprawności leksykalnej (Słownictwo rodzime)*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, 229-442.
- SIECZKOWSKI, A., 1957. *Struktura słowotwórcza przymiotników czeskich i polskich. Studium porównawcze*. Wrocław: Ossolineum.
- SKUBAKANKA, T., KSIĄŻEK-BRYŁOWA, W., 1992. *Wariantywność polskiej fleksji*. Wrocław: Ossolineum.
- STRUTYŃSKI, J., 1979. *Modele strukturalne przymiotników motywowanych przez nazwy miejscowe w języku polskim*. Kraków: Uniwersytet Jagielloński.
- TRUBIECKI, N. S., 1975. *Podstawy fonologii*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- URBAŃCZYK, S., red., 1977. *Wariancja normy we współczesnych słowiańskich językach literackich*. Wrocław: Ossolineum.
- WINKLER-LESZCZYŃSKA, J., 1964. *Sufiksy przymiotnikowe -ity, -isty, -aty, -asty w języku polskim na tle ogólnosłowiańskim*. Wrocław: Ossolineum.
- ŻUREK, M., 1997. *Synonimy słowotwórcze w sferze nazw osób we współczesnym języku rosyjskim*. Kielce: Wyższa Szkoła Pedagogiczna.
- ГОРБАЧЕВИЧ, К. С., 1978. *Вариантность слова и языковая норма. На материале современного русского языка*. Ленинград.

Marek Ruskowski

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: syntax, stylistics, statistical linguistics.

VARIANT FORMS OF POLISH ADJECTIVES

Summary

The term *language variants* is defined similarly in different lexicons of linguistics. This paper deals with variants of adjectives. Variant forms of adjectives were excerpted from the *Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN* which is the largest, most up-to-date and most prestigious orthoepic dictionary of the Polish language. The adjective is understood in morphological terms, i.e. as a part of speech that is declined, has numbers and gender.

Just positive forms of adjectives were analyzed. This paper does not deal with comparative or superlative forms. Neither does this paper account for alternative forms of adjectives coined from the names of locations. The collected data was classified into a number of groups in respect to the relations between variants determined by means of qualifiers and abbreviations. The most numerous group comprises forms labelled with the qualifier *rzad.* ('*rzadki*' – 'infrequent') and the abbreviation *p.* ('*patrz*' – 'see'), e.g. *agenturowy rzad., p. agenturalny*, etc. A large group is made up of forms considered absolutely equivalent that are separated by the abbreviation *a.* ('*albo*' – 'or'): *apsydowy a. apsydalny*, etc. The third most numerous class comprises variants separated only by the letter *p.*, e.g. *antykwarski p. antykwaryczny*, etc. Variants representing other groups are encountered very seldom. In formal terms, variance of adjectives occurs, most of the time, due to the parallel existence of two suffixes.

Some linguists assume that the elimination of variance and standardization take place through the selection of a variant that is in some respect better than other variants. However, it is not easy to determine what a *better variant* means, all the more that such a wording is of exceptionally subjective nature. It seems that common language usage has

Marek Ruskowski

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: sintaksė, stilistika, statistinė lingvistika.

LENKIŠKŲ BŪDvardžių VARIANTINĖS FORMOS

Santrauka

Terminas *kalbos variantai* yra panašiai apibrėžiamas įvairiuose lingvistikos žinyuose. Šiame darbe analizuojamos būdvardžių variantų formos, paimtos iš „Nowy słownik poprawnej polszczyzny PWN“. Tai naujausias, didžiausias ir autoritetingiausias ortoe-pinis lenkų kalbos žodynas. Būdvardis yra suprantamas morfolo-giškai, t.y. kaip linksniuojama, kaitoma skaičiumi ir gimine kalbos dalis. Anali-zuojamos tik nelyginamojo laipsnio būdvardžio formos. Straipsnyje netiriamos aukštesniojo ar aukščiausiojo laipsnio formos. Taip pat neatsižvel-giama į alternatyvias būdvardžių formas, atsiradusias iš vietovardžių.

Surinkti duomenys buvo suklasifikuoti į grupes pagal santykį tarp variantų ir apibrėžiamųjų žodžių bei santrumpų. Gausiausią grupę sudaro formos, žymėtos apibrėžiamuoju *rzad.* žodžiu (*rzadki* reiškia *nedažnas*) ir santrumpa *p.* (*patrz* – *žiūrėti*). Pavyzdžiai, *agenturowy rzad., p. agenturalny*, etc. Kitą didelę grupę sudaro formos, laikomos visiškai lygiavertėmis ir skiriamos santrumpa *a.* (*albo* – *arba*), pvz., *apsydowy a. apsydalny*, etc. Trečioji gausi grupė sudaryta iš variantų, atskirtų tik raide *p.*, pvz., *antykwarski p. antykwaryczny*, etc. Variantai, priklausantys kitoms grupėms, yra gana reti. Kalbant formaliais terminais, dažniausiai daiktavardžių variantiškumas priklauso nuo paralelinio dviejų priesagų egzistavimo.

Kai kurie kalbininkai mano, kad varianto atmetimas ir norminimas vyksta atrenkant variantą, kuris yra tam tikrais aspektais geresnis nei kiti. Vis dėlto nėra lengva nuspręsti, ką reiškia *geresnis variantas*, nes toks pasakymas yra labai subjektyvus. Atrodo, kad kasdieninėje kalboje pasiteisino tik kai kurios formos, pateiktos šiame darbe, taip pat tai, kad kalbos normos leidžia daug daugiau variantinių

justified only some of the forms presented in this paper, and linguistic standards allow for a considerably larger number of variant forms of adjectives than the number of actually used adjectives.

KEY WORDS: linguistic variant, adjective, qualifier.

būdvardžių formų nei iš tiesų yra vartojama.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kalbos variantas, būdvardis, apibrėžiamasis žodis.

Gauta 2008 03 07

Priimta publikuoti Priimta publikuoti 2008 08 11

Elżbieta Michow

Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach

Instytut Filologii Polskiej

ul. Leśna 16, 25-509 Kielce, Polska

Tel.: +48 41 349 71 20

E-mail: elamich@o2.pl

Zainteresowania naukowe: językoznawstwo historyczne, etymologia ludowa i naukowa, leksykologia, sławistyka, bułgarystyka, zapożyczenia polskie w języku bułgarskim.

POLONIZMY W BUŁGARSKIM SŁOWNIKU WYRAZÓW OBCYCH STEFANA MŁADENOWA

W artykule dokonano analizy polonizmów i poloniców wyekscerpowanych z przedwojennego bułgarskiego Słownika wyrazów obcych Stefana Mladenowa i przedstawiono klasyfikacje zebranych zapożyczeń według drogi zapożyczenia oraz semantyki. Słownik Mladenowa, dokumentując polskie wyrazy włączone do bułgarskiego zasobu językowego, zaświadcza o stanie wiedzy na temat wyrazów polskich w językoznawstwie bułgarskim oraz o praktyce leksykograficznej okresu międzywojennego. Omawiany zestaw zapożyczeń polskich sygnalizuje główne tendencje obecne w procesie zapożyczania z polskiego do bułgarskiego lub za polskim pośrednictwem, pokazując medialną funkcję rosyjskiego, ukraińskiego i polskiego w zapożyczaniu wyrazów obcych do języka bułgarskiego. Wyekscerpowane ze słownika Mladenowa i omawiane w artykule polonizmy należą do takich dziedzin jak: kultura narodowa (por. nazwy tańców ludowych: краковякъ, мазурка, полька oraz nazwiska słynnych postaci historycznych i pochodne od nich przymiotniki: Галь, Копёрникъ, копёрниковски), ustrój społeczno-polityczny (шляхта, шляхтичъ, пánъ, рицарь, сéймъ, рада), religia (ксендзъ), wojskowość (хётманъ, мундиръ, лампась, манёрка, вэнзель), komunikacja (ПАТ, Пат), bądź są określeniami ludzi (карликъ, фигляръ).

SŁOWA KLUCZOWE: językoznawstwo, sławistyka, leksykologia, leksykografia bułgarska, język polski, język bułgarski, zapożyczenia, polonizmy.

Ze względu na usytuowanie geograficzne oraz odmienne losy historyczne i kulturowe kontakty językowe między Polską a Bułgarią nie były nigdy częste ani zbyt głębokie. Brak jest jakichkolwiek polskich śladów językowych z epoki wyprawy króla Władysława Warneńczyka przeciw Turkom (1444) oraz z czasów długoletniego pobytu kozackiego legionu Michała Czajkowskiego (1853-1877) czy innych emigrantów Polaków na

ziemiach Bułgarii. Prawdopodobnie podstawowym językiem w kozackim obozie Sadyka Paszy był ukraiński, używany przez obecnych tam oficerów Polaków, Kozaków oraz rozumiany przez innych Słowian, m.in. Bułgarów. Choć więc typ językowych polsko-bułgarskich interferencji należy uznać za wyjątkowy, to tym bardziej związki takie zasługują na uwagę językoznawców i wymagają dokładniejszego zbadania. Polonizmy

w języku bułgarskim wymieniane są w nielicznych artykułach i opracowaniach, m.in. autorstwa Michaiła Wyglenowa (Wyglenow 1958), Swetomira Iwanczewa (Iwanczew 1983), Marioli Walczak (Walczak 1998), Ludwiga Selimskiego (Selimski 1980; 1991; 2003), Diany Iwanowej (Iwanowa 1999) i innych.

Opis szeroko pojmowanej roli i charakteru wpływów języka polskiego na bułgarski nie jest jednak zadaniem łatwym i napotyka liczne bariery, związane choćby z niedokładnością kwalifikowania tych wyrazów w bułgarskich słownikach, brakiem pełnych i jednoznacznych informacji etymologicznych, a także innym rozumieniem terminu *polonizm* przez bułgarskich językoznawców (mogą to być wyrazy z pochodzenia np. germańskie, romańskie) itd. Na stan taki nakładają się także ogólne problemy związane z ustaleniem głębokości analizy etymologicznej, co jest ważnym metodologicznie aspektem badania wszystkich zapożyczeń (Walczak 1983). Z powodów przede wszystkim pozajęzykowych należy przyjąć – niezależnie od stanu zarejestrowanego przez bułgarskie źródła i opracowania leksykograficzne – iż nie ma zapożyczeń przejętych do bułgarskiego bezpośrednio z polskiego. Nie wolno jednak nie doceniać medialnej funkcji języka rosyjskiego w przejmowaniu polonizmów. Można także założyć, że udział języka ukraińskiego w procesie przejmowania zapożyczeń polskich był większy niż zazwyczaj podają go źródła słownikowe.

Problematykę, związaną z polsko-bułgarską tematyką badawczą w zakresie zapożyczeń, dobrze odzwierciedla zestaw szeroko pojmowanych polonizmów i poloniców wyekscerpowanych z bułgarskiego słownika zapożyczeń Stefana Mladenowa (dalej: RCzD-Mła). Ze względu na wysokie wartości filologiczne słownik

ten zaliczany był niegdyś do najcenniejszych dokonań bułgarskiej leksykografii, jego pierwsze wydanie ukazało się w 1932 roku, następne w 1942, natomiast trzecie – uzupełnione – w 1947. RCzD-Mła zawiera objaśnienia etymologiczne wyrazów i ich znaczeń, autor zaś nie stroni przy tym od ocen poprawnościowych, kwalifikując niektóre jednostki jako niepotrzebne w języku bułgarskim, ponieważ istnieje dla nich odpowiednik rodzimy. Poniższy podział odzwierciedla drogę zapożyczenia ustaloną i podaną w RCzD-Mła.

Do polonizmów, odnotowanych w RCzD-Mła, można zaliczyć:

I. Wyrazy z kwalifikatorem: *pol*.

W RCzD-Mła są one kwalifikowane jako:

1. Zapożyczenia z języka polskiego bez pośrednictwa innego języka. Brak wskazania kwalifikatorem na język pośredniczący przy zapożyczeniu zazwyczaj jest leksykograficzną wskazówką o bezpośredniej drodze zapożyczenia. Takie uproszczone kwalifikowanie stosuje się też w przypadku nazw realiów. Wyrazy z tej grupy to:

a) nazwy polskich realiów, o czym wyraźnie wspomniano w definicji:

краковякъ ‘rodzaj szybkiego polskiego ludowego tańca’ / RCzD-Mła 284: видъ бръзь полски народенъ танецъ; пол. *krakowiak*¹;

ксендзь ‘katolicki polski duchowny’ / 288: католишки свещеникъ, полски; пол. *ksiądz, księdza*;

мазурка ‘rodzaj polskiego tańca w takcie $\frac{3}{4}$, od nazwy plemienia Mazurów, przen. muzyka do takiego tańca’ / 316: видъ полски танецъ въ тактъ $\frac{3}{4}$ у племе мазури; прен. музика за подобень танецъ; пол. *mazurek*, род. вин. п. *mazurka*;

шляхта ‘w dawnej Polsce: warstwa szlachećnie urodzonych; dworzanie / 598: благородно сьсловие въ нѣкогашна Полша; дворянство; пол. *szlachta* отъ ст. нѣм. *slahta* родъ;

¹ Oryginalną definicję w języku bułgarskim pozostawiam ze względu na inne niż w języku polskim definiowanie znaczenia niektórych wyrazów. W związku z tym zachowuję także przedwojenną bułgarską ortografię zapisów w słowniku (jery, samogłoski nosowe itd.).

шляхтичъ ‘dawniej: polski szlachcic, ktoś dobrze urodzony’ / 598: н?вгашень полски благородникъ.

Niekiedy w RCzD-Mła podkreślono fakt nazywania realiów ogólnie zachodniosłowiańskich, np. polskich i czeskich, por.

пѳлка ‘zachodniosłowiański taniec ludowy w takcie 2/4’ / 410: западнословянски народенъ танецъ въ тактъ 2/4; чеш., пол. *polka*. [пѳлка, мазурка, вж. мазурка];

пѳнь ‘pan’ / 382: господинъ; чеш., пол. *pan*;

b) nazwy realiów, nie określonych w definicji jako wyłącznie polskie:

сѳймъ ‘zebranie przedstawicieli narodu, parlament’ / 468: събрание на народни представители, парламентъ; пол. *sejm*;

хѳрманъ ‘przewódca, kozacki naczelnik wojskowy, najwyższy władca Ukrainy’ / 572: главатаръ, военачалникъ на казаци, върховень властникъ на Украина; пол. отъ нѳм. *Hauptmann* капитанъ, главатаръ, *Haupt* глава, *Mann* чов?къ.

c) termin specjalistyczny:

вѳнзель ‘przeplecione początkowe litery czyjegoś imienia, np. głowy państwa na chorągwi itp.’ / 93: преплетени начални букви отъ нѳчие име; напр. на държавенъ глава възъ знаме и под.; пол. *węzeł*, чет. вензел = вжзель.

2. Zapożyczenia z języka polskiego za pośrednictwem rosyjskiego. Kwalifikatory słownikowe wskazują tutaj jednoznacznie na bezpośrednie rosyjskie źródło zapożyczenia, por.

карликъ ‘krasnoludek, całkiem mały człowieczek’ / 241: джудже, съвсемъ дребничко човѳченце; рус. отъ пол. < ст. герм. *Karl* мжжъ, сра. нѳм. *Kerl*;

фигляръ ‘zartowniś, błazen’ / 546: смѳшникъ, шуть; рус. < пол. отъ зап. европ. (ст. нѳм. *figa* смоква, нѳм. *Feige*);

рицаръ ‘średniowieczny szlachcic, walczący konno, dobrze uzbrojony w kopię, ubrany w kolczugę i hełm; przen. mężczyzna zachowujący się uprzejmie w stosunku do kobiet, kawaler’ / 455: срѳднѳвѳковень благородникъ, участвуващъ въ

войни като добре обржжень конникъ съ копие, ризница, шлемъ; прен. мжжъ изтънченъ въ обноски къмъ дами, ‘кавалеръ’; видеоизмѳн. (пол.-рус.) на нѳм. *Ritter* дослов. яздачъ, конникъ, сега *Reiter*, отъ гл. *reiten*. *ritt*, *geritten* яздя; сра. фр. *chevalier* конникъ, рицаръ, кавалеръ отъ *cheval* конь, ит. *cavaliere* конникъ, рицаръ, кавалеръ, отъ *cavallo* конь; сра. *кавалерия* ‘конница’;

мундиръ ‘oficerski uniform, strój paradny’ / 348: офицерска формена (парадна) дреха; рус. отъ нѳм. *Montur* > пол. *mundur*; кор. фр.;

лампась ‘czerwona szeroka lamówka wzdłuż zewnętrznej strony nogawek munduru dla wojskowych w stopniu generała sztabu, pułkownika i wyżej’ / 299: червена широка ивица надлъжъ върху външната страна на крачоли у генералшабни и висши военни (бригаденъ полковникъ и по-горень); рус. < пол. *lampas* отъ фр. *lampas(se)* копринена тъканъ;

манѳрка ‘wojskowe metalowe naczynie na wodę, u nas zazwyczaj blaszane, u innych aluminiowe’ / 320: войнишка метална сѳдинка за носене вода, у насъ обикн. тенекиена, у др. алуминиева; отъ рус., а то отъ пол. *manierka*, производ. отъ *manewr*.

3. Zapożyczenia z języka polskiego za pośrednictwem ukraińskiego:

рада ‘rada; rada narodowa lub sejm’ / 435: съветъ; народенъ съветъ или народно събрание; украински отъ пол.; пол., чеш. *rada* съветъ, съвещателно събрание, срод. съ ст. герм., нѳм. *Rat* съветъ.

II. Wyrazy bez kwalifikatora: *pol.*

Są to wyrazy i zwroty z definicją wskazującą jednoznacznie na pewne polskie realia, ale bez zastosowania kwalifikatorów wskazujących polskie źródło i drogę zapożyczenia, por.

a) nazwiska słynnych postaci historycznych i przedmiotniki od nich utworzone:

Галь ‘Marcin Gall, polski kronikarz’ / 104: Мартинъ Галь, полски хронистъ, и др.;

копéрниковски ‘właściwy dla słynnego polskiego astronoma Mikołaja Kopernika (1473-1543), którego układ planetarny, ze Słońcem w środku i krążącymi wokół niego planetami, był przeciwstawieniem układu Ptolemeusza, z Ziemią pośrodku’ / 278: присъщъ на бележития полски астрономъ Николай **Копéрникъ** (1473-1543), чиято планетна система, съ слънцето въ срѣдата и около него въртящи се планети, се противопоставя отъ Птолемеевата, въ която земята е срѣдоточие.

b) skrót oznaczający przedwojenną agencję prasową:

ПАТ, Пат ‘skrót Polska Agencja Telegraficzna’ / 391: съкращение за П(олска) А(генция) Т(елеграфна); срав. Тас.

Wykscerpowane powyżej polonizmy w większości nie są wyrazami rdzennie słowiańskimi. Za rodzime można uznać: *мазурка*, *краковякъ*, *пólка*, *сéймъ*, *вéнзель*. Pozostałe są na gruncie polskim bardzo starymi i całkowicie zasymilowanymi zapożyczeniami jeszcze z doby prasłowiańskiej, np. awarskie *пáнь*, staroniemieckie: *ксендзъ*, *шляхта*, *карликъ*, *фигляръ*, *рицаръ*, *рада*, albo późniejszymi zapożyczeniami niemieckimi: *хётманъ*, *мундиръ* i francuskimi: *лампа́сь*, *манёрка*. Podane powyżej znaczenia, z wyjątkiem typowych nazw realiów, często dowodzą internacjonalnego nacechowania i rozprzestrzenienia leksemów (bądź ich rdzeni). Omawiane wyrazy, będąc językowym śladem związków między państwami słowiańskimi, odzwierciedlają szczególną specyfikę stosunków politycznych, gospodarczych, kulturalnych między Polską a innymi krajami słowiańskimi – Rosją, Ukrainą oraz Bułgarią. Zestaw ten służy do zrekonstruowania pewnej konkretnej rzeczywistości pozajęzykowej, zapewne ważnej i wspólnej dla obu kręgów cywilizacyjnych: polskiego i bułgarskiego na przełomie XIX i XX w., skoro wymienione wyrazy odnotowano w międzywojennym bułgarskim słowniku zapożyczeń.

Należy podkreślić, że polonizmy wykscerpowane z RCzD-Mła należą do takich dziedzin jak:

– kultura narodowa, w tym nazwy ludowych tańców: *краковякъ*, *мазурка*, *пólка* oraz nazwiska słynnych postaci historycznych i pochodne przymiotniki: *Галь*, *Копéрникъ*, *копéрниковски*;
– ustrój społeczno-polityczny: *шляхта*, *шляхтичъ*, *пáнь*, *рицаръ*, *сéймъ*, *рада* i religia: *ксендзъ*;

– wojskowość: *хётманъ*, *мундиръ*, *лампа́сь*, *манёрка*, także: *вéнзель*;

– różne określenia ludzi: *карликъ*, *фигляръ*;

– komunikacja: *ПАТ*, *Пат*.

Oznaczenie sposobu i drogi zapożyczenia w zakresie omawianych polonizmów jest w RCZD-Mła w wielu wypadkach nieścisłe. Co najmniej dyskusyjnie kwalifikowane są niektóre zapożyczenia bezpośrednie z języka polskiego. Zastanawiać może kwalifikowanie wyrazu *мазурка*, ze zmianą rodzaju najpewniej pod wpływem rosyjskim. Próba dokładniejszego ustalenia drogi zapożyczenia polonizmów z RCzD-Mła przez ich sprawdzenie w *Słowniku zapożyczeń polskich w języku rosyjskim* Witkowskiego (Witkowski 1999), przynosi istotne dowody na prawdopodobne pośrednictwo rosyjskie. Jako zapożyczenia polskie w rosyjskim odnotowane są w tym słowniku: *краковякъ* – znane w ros. od połowy XIX w., *ксендз* – od początku XVII w., *мазурка* – od pierwszej ćwierci XIX w., *шляхта* i *шляхтич* – oba od połowy XVI w., *пан* – od XVI w., *сéйм* – od 2 poł. XVI w., *вéнзель* – od XVII w., *карликъ* – od początku XVII w., *фигляръ* – od XVIII w., *манерка* – od końca XVIII w., *рада* – od końca XV w. Wszystkie wymienione mają identyczną postać rosyjską i bułgarską. Słownik Witkowskiego nie zawiera natomiast wyrazów: *пólка*, *хётман*, *рицаръ*, *мундиръ*, *лампа́сь*. Jak wynika z powyższej krótkiej weryfikacji, z całą pewnością słownikowe kwalifikacje występujące w leksykografii bułgarskiej nie są zbyt dokładne, a niekiedy wręcz wymagałyby dalszych uściśleń.

W RCzD-Mła występują także hasła, dla których trzeba zastosować termin „polonica”. W definicjach poloniców odnajdziemy różne wątki i motywy językowe, historyczne, literackie lub kulturowe związane z Polską, chociaż same wyrazy nie są zapożyczone z polskiego, ani za polskim pośrednictwem. Słownik odnotowuje np. francuską nazwę polskiego tańca narodowego: **полонéза** (410). W objaśnieniu łacińskiego terminu politycznego **право на veto** ‘*liberum veto*’ odwołano się do polskich politycznych realiów przedrozbiorowych (94-95).

Pozostałe polonica w ogóle nie są nazwami polskich realiów. Mogą natomiast odzwierciedlać duże zainteresowanie polską literaturą w Bułgarii okresu międzywojennego. Z przekładami konkretnych dzieł literackich na bułgarski tematycznie są związane:

a) łaciński cytat z powieści H. Sienkiewicza: **камо грядéши?** = *къде отивашъ* – scs.-ros. przekład łac. *Quo vadis*, tytułu słynnej powieści H. Sienkiewicza z życia w Rzymie w czasach Nerona / 234: старобъл.-рус. преводъ на лат. *Quo vadis?*, насловъ на прочуть романъ отъ X. Сенкевичъ изъ римския животь по времето на Нерона;

b) termin literacki objaśniony odniesieniem do fragmentu polskiego poematu *Dziady* A. Mickiewicza: **импровизация** ‘nagle, bez przygotowania, na oczekaniu skomponowanie utworu (literackiego lub muzycznego); w historii literatury zasłynęły dwie improwizacje, duża i mała, w poemacie *Dziady* genialnego Polaka Adama Mickiewicza, autora *Pana Tadeusza*, przepięknej nowożytnej epopoi’ / 209: ‘импровизирано’, изведньжъ, безъ приготвяне изнапредъ стькмено произведение (словесно или музикално); прочути сж въ литературната история две импровизации, голѣма и малка, въ поемата *Dziady* „Дѣди” отъ гениялния полякъ Адамъ Мицкевичъ, авторъ на „Панъ Тадеушъ” („Господинъ Тадей”), прекрасна нововремска епопея’.

Polskie akcenty odnaleźć można w dwóch turcyzmach – zestawieniach:

– nazwie jednostki wojskowej Michała Czajkowskiego: **казакъ-алай** ‘kozacki chrześcijański pułk w Turcji pod wodzą naczelnika Polaka Michała Czajkowskiego – Sadyka Paszy’ / 229: *казашки полкъ отъ християни въ Турция съ главатаръ поляка Михаль Чайковски = Садкъ-паша; тур. алай* ‘полкъ’;

– etnonimie, wschodniosłowiańskim określeniu Polaków: **лэхъ-яхуди(я)** ‘polski żyd’ / 305: *полски евреинъ; тур.; lech* срав. съ рус. *ляхъ* = *полякъ, яхуди* срав. съ *иудей и чифутинъ*.

Jeszcze inny polski motyw leksykograficzny zawierają definicje, przytaczające odpowiedniki nazwy miejscowej, por. **Лайпцигъ** / 297: *пол. Lipsk, чеш. Lipsko; Липиска* / 308: *пол. Lipsk, чеш. Lipsko*. Polski wyraz może też posłużyć do zilustrowania etymologii nazwy jednostki monetarnej, powstałej od rdzenia ze znaczeniem ‘złoty’, por. **гүлденъ** / 119: ст. нѣм. *gulden* *златенъ* срав. *пол. злѣти златенъ*, albo do podkreślenia rozpowszechnienia się danego zapożyczenia w językach europejskich, por. **мустарда** / 349: срв. *пол. musztarda; фр. moutarde; ит. Mostardai; крѣнь* / 284: *сжшо въ полски* и др.; **сабѣя** / 460: рус. *сабля, пол. szabla*, срав. фр. *sabre, нѣм. Säbel < Sabel*.

RCzD-Mła ujawnia specyficzne więzi między dwoma językami słowiańskimi i jest leksykograficznym argumentem na rzecz pozornie nieprawdopodobnych związków leksykalnych. Wyekscerpowane przykłady potwierdzają możliwość wpływów języka polskiego na bułgarski, chociaż są to języki słowiańskie oddalone terytorialnie. Słownik ten, dokumentując różnorodne polonizmy i polonica, włączone do bułgarskiego zasobu językowego, zaświadcza o stanie wiedzy na temat wyrazów polskich w językoznawstwie bułgarskim oraz o praktyce leksykograficznej okresu międzywojennego. Przedstawiając zaś różnorodność typologiczną

zapożyczeń, odnotowuje tym samym sposób i zakres funkcjonowania, ich rozpowszechnienie i dokonaną (lub nie) asymilację jednostek w języku bułgarskim. Bardzo często drogą takich wpływów między-słowiańskich przenikały internacjonalizmy, które, zapożyczane z języków zachodnich przez jeden z języków słowiańskich, szybko rozprzestrzeniały się

w całej Słowiańszczyźnie. Omawiany zestaw zapożyczeń polskich sygnalizuje główne tendencje obecne w procesie zapożyczania z polskiego do bułgarskiego lub za polskim pośrednictwem, pokazując medialną funkcję rosyjskiego, ukraińskiego i polskiego w procesie zapożyczania wyrazów obcych do języka bułgarskiego.

Bibliografia

- CHUDZIKOWSKA, J., 1971. *Dziwne życie Sadyka Paszy. O Michale Czajkowskim*. Warszawa: PIW.
- KACZMAREK, U., 1993. *Dzieje Polaków na ziemiach bułgarskich*. Poznań: Ars Nova.
- KLEJN, Z., 1999. *Polskie ślady w budowie nowożytnej Bułgarii 1877-1914*. Łowicz: Mazowiecka Wyższa Szkoła Humanistyczno-Pedagogiczna.
- MICHOW, E., 1990. Zasoby leksykalne języka bułgarskiego. Wyrazy obcego pochodzenia w języku bułgarskim. *Kieleckie Studia Filologiczne*, t. V, Kielce, 161-177.
- MICHOW, E., 2003. O leksykalnym wpływie języka polskiego na bułgarski (na podstawie trzech słowników). *Polonica*, t. XXII, Kraków, 419-441.
- MICHOW, E., 2005. Polonizmy w języku bułgarskim (na podstawie Słownika języka bułgarskiego L. Andrejczina i innych autorów). *Respectus Philologicus*, nr 7 (12), 120-131.
- WALCZAK, M., 1998. O wyrazach polskiego pochodzenia w języku bułgarskim. In: Red. J. BARTOSZEWSKA, M. GRABSKA. *Współzależność języków słowiańskich. Aspekt lingwistyczny i glottodydaktyczny*. Gdańsk: Wydawnictwo Uniwersytetu Gdańskiego, 145-154.
- WALCZAK, B., 1983. *W sprawie „głębokości” analizy etymologicznej*. Sprawozdania Poznańskiego Towarzystwa
- Przyjaciół Nauk. Wydział Filologiczno-Filozoficzny, nr 101, 271-274.
- WITKOWSKI, W., 1999. *Słownik zapożyczeń polskich w języku rosyjskim*. Kraków: Universitas.
- ИВАНОВА, Д., 1999. Полонизми в българския книжовен език през възрожденската епоха. In: Red. J. ŚWIDZIŃSKI. *IV kolokwium slawistyczne polsko-bułgarskie, Poznań 15-16.X.1992*. Poznań, 49-55.
- ИВАНЧЕВ, С., 1983. Взаимни българо-полски лексикални влияния. In: *Trzydzieście wieków Bułgarii. Materiały polsko-bułgarskiej sesji naukowej, Warszawa 28-30 X 1981*. Warszawa, 19-28.
- МЛАДЕНОВ, С., 1932. *Речник на чуждите думи в българския език с обяснения за произхода и състава им*. София.
- СЕЛИМСКИ, Л., 2003. Българското позича ‘заема’ – полско-украинска заемка. Към въпроса за полските заемки в българския език. In: Red. E. TOKARZ. *Języki i tradycje Słowian*. Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, 227-236.
- СЕЛИМСКИ, Л., 1991. За произхода на четири български думи. In: *Език и литература*, XLVI, кн. 6, 123-124.
- СЕЛИМСКИ, Л., 1980. Българското юздѣчка и съответствията му в славянските езици. *Български език*, XXX, кн. 2, 159-162.
- ВЪГЛЕНОВ, М., 1958. Полски думи в български език. *Българския език*, кн. 3, 234-247.

Elżbieta Michow

Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Poland

Research interests: diachronic linguistics, scholarly etymology vs folk etymology, lexicology, Slavic studies, the Bulgarian language, Polish borrowings into Bulgarian.

POLONISMS IN THE BULGARIAN
“DICTIONARY OF BORROWINGS” BY
STEFAN MLADENOV

Summary

This article discusses lexical influences of Polish on Bulgarian based on the analysis of pre-war “Dictionary of Borrowings in Bulgarian” by Stefan Mladenov. The analysis of the lexical resources has revealed some special lexical relationships between the two languages and has led to a typological classification of borrowings: semantic and stylistic, as well as the history of borrowings.

The Polonisms excerpted from Mladenov’s dictionary and described in the article belong to such areas as national culture (cf. the names of folk dances: *краковякъ, мазурка, полка* and the names of famous historic characters as well as adjectives that derive from them: *Галь, Копёрникъ, копёрниковски*), political system and social structure (*шляхта, шляхтичъ, пánъ, рицаръ, сéймъ, рáда*), religion (*ксендзъ*), military science (*хётманъ, мундиръ, лампáсъ, манёрка, вéнзелъ*), communication (*ПАТ*) or words that are used to describe people (*кáрликъ, фигляръ*).

What is more, the article discusses polonica, i.e. words which are not borrowings from the Polish language but contain different linguistic, historical, literary or cultural clues and motifs connected with Poland in their dictionary definitions. What can be found in Mladenov’s dictionary is the French name of the Polish national dance: *полонéза* or references to Polish political reality from the times before partitions in the explanation of the Latin political term *право на veto* ‘liberum veto.’ Other polonica reflect the interest in Polish literature in Bulgaria of the inter-war period because they are connected with

Elżbieta Michow

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universitetas Kielcuose, Lenkija

Moksliniai interesai: diachroninė kalbotyra, mokslinė etimologija prieš liaudies etimologiją, leksikologija, slavų kalbų studijos, bulgarų kalba, lenkiški skoliniai bulgarų kalboje.

POLONIZMAI STEFANO MLADENOVO
BULGARŲ „TARPTAUTINIŲ ŽODŽIŲ
ŽODYNE“

Santrauka

Straipsnyje, analizuojant Stefano Mladenovo „Tarptautinių žodžių žodyno“, išleisto prieškarėje, polonizmus, vertinama lenkų kalbos leksemų įtaka bulgarų kalbai. Leksinių šaltinių analizė atskleidė kai kuriuos ypatingus šių dviejų kalbų leksinius santykius ir tai leido pažvelgti į skolinių istoriją bei juos suklasifikuoti į semantinius ir stilistinius. Duomenys iliustruoja pagrindines leksinių skolinių iš lenkų kalbos ar ateinančių per ją į bulgarų kalbą tendencijas. Reikia atsižvelgti į faktą, kad šie skoliniai bulgarų kalboje yra palyginti neseni. Analizė parodė, kad lenkiški skoliniai yra dažnai atėję per rusų ar ukrainiečių kalbas. Nors lenkų kalbos įtaka bulgarų kalbai nėra svarbi, tačiau ji parodo, kad vis dėlto egzistuoja ryšys tarp visų, net ir geografiškai tolimų slavų kalbų.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: kalbotyra, slavų kalbų studijos, leksikologija, bulgarų kalbos leksikografija, lenkų kalba, bulgarų kalba, skoliniai, polonizmai.

the translations of specific works of literature into Bulgarian, e.g. *камо грядеши?* (quoted from Sienkiewicz's novel), *импровизация* (literary term from the Polish poetic drama *Dziady /Forefathers' Eve/* by Mickiewicz). Polish accents can also be found in two Turcisms – compounds: *казакъ-алай* and *лехъ-яхуди(я)*.

The data illustrate the main tendencies in lexical borrowings into Bulgarian from or via Polish, including the fact that such borrowings are relatively recent in Bulgarian. The analysis shows that Polish loanwords are often borrowed through the medium of Russian or Ukrainian. Although the influence of Polish on Bulgarian is not significant, on the whole, it points to the existence of relationships between all, even geographically distant Slavic languages.

KEY WORDS: linguistics, Slavic studies, lexicology, Bulgarian lexicography, the Polish language, the Bulgarian language, borrowings, Polonisms.

Danguolė Melnikienė

Vilniaus universitetas

Užsienio kalbų institutas

Romanų kalbų katedra

Universiteto g. 5, LT-2734 Vilnius, Lietuva

Tel.: +370 5 268 72 75

El. paštas: dang3@takas.lt

Moksliniai interesai: prancūzų ir lietuvių kalbų leksikografija ir leksikologija.

DVIKALBIO ŽODYNO STRAIPSNIO SANDAROS YPATUMAI

II dalis

Šis darbas yra skirtas vienai aktualiausių dvikalbės leksikografijos problemų – dvikalbio žodyno mikrostruktūros (t.y. jo straipsnio sandaros) ypatumams. Po 2000 metų įvairiose Lietuvos leidyklose yra išleista ne viena dešimtis aktyviųjų ir pasyviųjų žodynų, gretinančių lietuvių ir įvairias Europos kalbas, kurie, be abejo, sulauks pakartotinių leidimų. Todėl sunku būtų pervertinti bet kokių juos analizuojančių darbų (recenzijų, mokslinių straipsnių, monografijų), kurie padėtų išryškinti ir pašalinti dabartinius dvikalbių žodynų trūkumus, svarbą. Deja, šis procesas mūsų šalyje vyksta beveik spontaniškai: šiuo metu dvikalbio žodyno pasirodymas praktiškai lieka „nepastebėtas“ leksikografijos specialistų. Bandydami užpildyti šią spragą, analizės objektu pasirinkome penkis 2001–2006 metais Lietuvoje išleistus didelės apimties dvikalbius žodynus, kuriuose lietuvių kalba yra pagrindinė. Šiame dviejų dalių straipsnyje analizuojama, kuo yra panašūs ir kuo skirtingi toms pačioms lemos – daugiareikšmiams daiktavardžiams **koja** ir **galas** – skirti straipsniai. Pirmoje darbo dalyje, pateikus lemos kaip straipsnio branduolio definiciją, buvo panagrinėti šie analizei pasirinktų penkių dvikalbių žodynų mikrostruktūros aspektai: 1) faktinė ir gramatinė lemos charakteristika; 2) lemos filiacija ir semantizacija; 3) atitikmenų lemos parinkimas verčiamąja kalba. Antroje darbo dalyje aptariamas lemos **koja** ir **galas** reikšmių iliustravimas laisvaisiais ir pastoviais žodžių junginiais. Straipsnyje atlikta pastarųjų dvikalbių žodynų analizė parodė, jog juose lemos **koja** ir **galas** yra pateikiamos, aiškinamos, verčiamos į gretinamąją kalbą ir iliustruojamos, remiantis šiuolaikiniais leksikografijos principais. Tačiau taip pat buvo pastebėti ir aptarti kai kurie trūkumai, kuriuos pašalinus, būtų galima gerokai patobulinti pastarųjų žodynų mikrostruktūrą ir taip juos optimaliai priartinti prie vartotojo.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: žodyno mikrostruktūra, žodyno straipsnis, lema, lemos semantizacija ir filiacija, atitikmuo, lemos reikšmių iliustravimas.

4. Lemos koja, galas reikšmių iliustravimas

Norint visapusiškai atskleisti lemos reikšmę, išryškinti jos atspalvius, nepakanka vien surasti kuo tikslesnį atitikmenį. Kita ne mažiau svarbi ir sudėtinga užduotis leksikografui – pateikti žodyno straipsniuose jos vartojimo pavyzdžius. Juk tinkamai parinktas pavyzdys yra multifunkcionalus: „jis suteikia neįkainojamą informaciją apie visas le-

mos briauneles (morfologinius, sintaksinius, semantinius, pragmatinius jos aspektus)“ (Blanco 1996, p. 103). Be to, pavyzdys įtvirtina anksčiau pateiktą leksikografinę informaciją apie lema, padeda vartotojui teisingai „užkoduoti“ (aktyviojo žodyno atveju) ar „atkoduoti“ (pasyviojo žodyno atveju) pastarąją, o vėliau tinkamai panaudoti. Kaip žinia, lemos vartojimo pavyzdžius leksikog-

rafijoje priimta skirstyti į dvi pagrindines grupes: *laisvuosius žodžių junginius* ir *pastoviuosius žodžių junginius*. *Laisvuju žodžių junginiu* vadinama „įprasta vieno leksinio vieneto sąsaja su kitais leksiniais vienetais“ (Roberts 1996, p.182). Laisvojo žodžių junginio reikšmė yra siejama su kiekvieno atskiro jo elemento reikšme, todėl žodyno vartotojui, net jei jis nėra tobulai įvaldęs kalbos, jis yra gan nesunkiai suprantamas ir atgaminamas. Tokį junginį gali sudaryti du ar keli žodžiai, ar net visas sakinys. Analizuojamų dvikalbių žodynų straipsniuose, skirtuose lemoms *koja* ir *galas*, aptinkami tokie junginiai: „rankos ir kojos“; „basomis kojomis“; „jis viena koja šlubas“; „virvės galai“; „sūrio galas“ ir pan. Kadangi bet kurioje kalboje laisvųjų žodžių junginių yra neaprepiama daugybė, į žodynų korpusą stengiamasi įtraukti tik tuos, kurie yra informatyviausi ir gali maksimaliai atskleisti vieno ar kito žodžio junglumą. O *pastoviojo žodžių junginio* reikšmė ne taip lengvai perprantama net patyrusiam kalbos vartotojui, nes ji nėra siejama su atskirų sudėtinių elementų reikšmėmis, o pasižymi „reikšmės poslinkiu“ (Берков 2004, c. 20). Į kitą kalbą tokie junginiai tik gan retais atvejais gali būti išversti pažodžiui: tarkim, kad ir chrestomatinis tapęs tokio „kalbų neatitikimo“ pavyzdys – posakis *balta varna* (*išsiskiriantis, nepritampantis žmogus*) prancūziškai skamba kaip *merle blanc*, t.y. *baltasis strazdas*.

Paprastai vidutinės, o ypač didelės apimties dvikalbių žodynų autoriai pelnytai skiria didelį dėmesį abiejų tipų junginiams ir tą pabrėžia leidinių pratarmėse. LNKŽ, DLPKŽ konstatuojama, kad lemos vartojimo pavyzdžiai „rodo jos leksinę aplinką ir sintaksinius ryšius“, o LIKŽ autorius net mano, jog „vis dėlto svarbiausia šiame žodyne pavyzdžiai, kuriais patikslinamos žodžių reikšmės ir vartosena“, o ne pati antraštyno apimtis. LITKŽ (2005) pratarmėje išskirtinė dėmesys rodomas frazeologizmams, „nes tai – ta tritis, kurioje labiausiai reiškiasi kalbos individualybė“. Tačiau ar visuomet šių žodynų straipsniuose pateikti pavyzdžiai tikrai atlieka savo funkciją? Į šį klausimą pa-

mėginsime atsakyti, panagrinėję lemoms *koja* ir *galas* skirtus straipsnius.

4.1. *Laisvieji žodžių junginiai*

Nors sudarant dvikalbių žodynų, kurių pagrindinė kalba yra lietuvių, antraštyną, paprastai remiamasi „Dabartinės lietuvių kalbos žodynu“, nesunku pastebėti, kad jų straipsniuose pateikiami laisvieji žodžių junginiai ne visuomet atkartoja pirminį šaltinį. Pavyzdžiui, DLKŽ lemos *galas* straipsnyje prie pirmosios reikšmės „*baigiamoji ilgesnio daikto dalis*“ yra pateikiami tokie laisvieji žodžių junginiai: *lazdos du galai*; *virvės galas*; *lauko gale pasėjo vikius*; *atsisėsti iš galo (stalo)*; *vaikščioja pirštų galais (tyliai)*. Visi jie su minimaliu pakaitimu (vietoj *lauko gale pasėjo vikius* – *lauko gale pasėjome rugius*) įtraukti tik į vienintelio iš penkių analizuojamų žodynų – LNKŽ – straipsnį. Kituose panaudojami tik kai kurie jų: LIKŽ, LITKŽ (2003) – junginys *virvės galai*; LITKŽ (2003), LITKŽ (2005) – sutrumpintas *lauko gale pasėjo vikius* variantas – *lauko gale*. Ir tik vieną laisvąjį žodžių junginį (kartais kiek modifikuotą) – *vaikščioja pirštų galais* – galima aptikti visuose penkiuose dvikalbiuose žodynuose. Kuo galima būtų paaiškinti šią tendenciją? Nors DLKŽ žodynas savo apimtimi gerokai lenkia bet kurį iš analizuojamų žodynų ir visuose jo straipsniuose yra pateikta tikrai daugiau laisvųjų žodžių junginių, šiuo atveju kalbėti apie vietos taupymą dvikalbiuose žodynuose kažin ar verta. Jei DLKŽ prie pirmosios reikšmės yra pateikti jau minėti penki žodžių junginiai, tai LITKŽ (2005) – keturi, DLPKŽ – penki, o LITKŽ (2003) ir LIKŽ – net po šešis žodžių junginius! Kaip matome, prie šios reikšmės laisvųjų žodžių junginių dvikalbiuose žodynuose yra pateikta ne tik ne mažiau, negu DLKŽ, bet ir daugiau. Manytume, jog dvikalbių žodynų autoriai nepasinaudojo DLKŽ pateiktais junginiais, nes patys mėgino surasti informatyvesnių, geriau iliustruojančių lemą *galas*, pavyzdžių. Iš tiesų, kažin ar verta į dvikalbio žodyno straipsnius perkelti visą DLKŽ junginį *lauko gale pasėjo vikius*. Jei pasta-

rojo pirmasis dėmuo *lauko gale* iš tiesų suteikia papildomos informacijos apie lemos **galas** vartojimą (pavyzdžiui, jo ekvivalentas italų kalboje leidžia suprasti, jog kalbant apie erdvinius ryšius yra reikalingas daiktavardis *fondo*, o ne *capo* ar *punta*), tai dėl antrojo dėmens *pasėjo vikių* reikėtų suabejoti. Kyla klausimas, kaip dažnai jo galėtų prisireikti šiuolaikiniam bendrojo žodyno vartotojui, kuris, ko gero, nė nežino, kas yra tie *vikiai*. Kur kas informatyvesni būtų dvikalbių žodynų autorių pateikti tokie laisvieji žodžių junginiai: *plaukų galai*, *abiejuose galuose* (LIKŽ), *į abu galus*, *į vieną galą* (LITKŽ, 2003), *valgyti kiaušinių nuo bukojo*, *smailojo galo* (DLPKŽ). Junginys *vaikščioti pirštų galais* iš DKLŽ perėjo į visus dvikalbius žodynus ir puikiai padeda vartotojui perprasti, regis, nedidelį, bet iš tiesų esminį skirtumą tarp jo vartojimo ypatumo lietuvių ir romanų kalbose: prancūzų, italų, ispanų kalbose sakoma *vaikščioti ne pirštų galais*, o *pirštų galu*.

Pateiktų žodynuose žodžių junginių informatyvumo problema yra viena opiausių ne tik lietuvių, bet ir apskritai visai leksikografijai. V. Berkovas pažymi, kad į žodynus yra įtraukiama net iki penkiolikos procentų neinformatyvių, taip vadinamų „tuščių“ pavyzdžių. Kyla klausimas, kokią laisvąjunginį galėtume laikyti tikrai informatyviu. Neretai to paties kultūrinio arealo kalbose (o prie jų galėtume priskirti tiek lietuvių, tiek italų, ispanų, norvegų, prancūzų) vienos kalbos laisvąjunginį žodžių junginį galima pažodžiui išversti į kitą kalbą. Tuo atveju žodyno vartotojui ir taip aišku, kaip jį reikės sudaryti verčiamąją kalbą. Pavyzdžiui, LIKŽ lemai **koja** (reikšmė *žmogaus ar gyvūno galūnė*, *kuria einama*) parinkta iliustracija *kūdikio kojos* nėra informatyvi, neišryškina ypatingesnių jos reikšmės niuansų. Mechaniskai pakeitę pirmąjį junginio narį, galėtume tęsti tokių pavyzdžių sąrašą kone iki begalybės: *vaiko kojos*, *paauglio kojos*, *jaunuolio kojos*, *vyro kojos*, *moters kojos* ir t.t. Vertėtų suabejoti ir DLPKŽ pateikto junginio *trumpos kiaulės kojos* informatyvumu bei jo vartosenos dažnumu tipiško žodyno vartotojo kalboje.

Žodyno vartotojui kur kas labiau praverčia tokie pavyzdžiai, kaip *dailios*, *kreivos kojos* (LITKŽ, 2003, 2005), *priekinės*, *užpakalinės kojos* (LNKŽ, DLPKŽ), *susilaužyti koja* (LNKŽ, LITKŽ, 2003).

Tačiau net ir informatyviausias laisvasis žodžių junginys gali neatlikti savo funkcijos, jei jis bus pateiktas nesilaikant tam tikros loginės sekos. Kad ir koks išsamus būtų žodynas, kad ir kiek žodžių junginių jame būtų pateikta, jie turi būti sugrupuoti taip, kad vartotojui būtų lengva pastaruojau naudotis. Nederėtų žodyno be reikalo apsinkinti įmantriu pavyzdžių pateikimu, kuris ne palengvintų, o komplikuoūtų žodžio paieškas. Juk ne paslaptis, kad žodyno vartotojas retai skaito ir gilinaisi į sudėtingus (neretai, regis, suprantamus tik pačiam autoriui) žodyno straipsnio struktūros paaiškinimus pratarmėje.

Sakykim, LIKŽ pratarmėje teigiama, kad „skliausteliuose pavyzdžiai prieš atitikmenį nurodo, kad toliau nurodyta reikšmė atitinka tik tokį ar panašios reikšmės žodį“. Tačiau lemos **galas** straipsnyje prie pirmosios jos reikšmės autorius pavyzdžius skliaustuose pateikia ne prieš atitikmenis, o po jų: *extremo*, *punta* (*pieštuko* del lápiz, *liežuvio* de la lengua). Kadangi ispaniškai pateikiami du atitikmenys „*extremo*“ ir „*punta*“, darosi neaišku, ar juos abu galima būtų pavartoti tiek kalbant apie *pieštuką*, tiek apie *liežuvį*, ar tik apie kurį nors vieną žodį. Iš toliau pateikto pavyzdžio paaiškėja, kad *virvės galas* nėra nei „*extremo*“, nei „*punta*“, o trečiasis žodis – „*cabo*“, kuris iš viso nebuvo nurodytas straipsnio pradžioje. Manytume, kad vartotojui yra kur kas patogiau naudotis žodynu, kai pavyzdžiai yra pateikiami ne skliaustuose, o įprastais žodžių junginiais: *abiejuose galuose* por los dos extremos; *koridoriaus gale* al final del pasilio, *pakirpti galus* cortar las puntas.

Kitas, ne mažiau svarbus uždavinys leksikografui – kaip galima nuosekliau žodyno straipsnyje išdėstyti lemos atitikmenis bei jų vartojimo ypatumus atskleidžiančius pavyzdžius. LITKŽ (2003) lemos **galas** straipsnyje prie pirmosios reikšmės „*baigiamoji daikto dalis*“ yra keturi itališki atitik-

menys: *estremità, capo, fondo, (plonas) punto*. Tačiau iliustraciniuose pavyzdžiuose jie pateikiami ne iš eilės: pavyzdys su pirmuoju daiktavardžiu „*estremità*“ pateikiamas pats paskutinis. LITKŽ (2005) tame pačiame straipsnyje irgi yra keturi atitikmenys: *capo m, testa f, estremità f, punta f*. Bet vartojimo pavyzdžiuose nerasime iliustracijos daiktavardžiams *testa* bei *estremità*, užtat pastebėsime naują atitikmenį „*fondo*“ (*lauko gale* in fondo al campo). Iš trijų prie antrosios reikšmės „*paibaiga*“ teikiamų atitikmenų į pavyzdžius įtraukiami tik du – „*fine f*“ ir „*términe m*“, bet jokia informacija nesuteikiama apie trečiąjį – „*limite m*“. O prie trečiosios reikšmės „*gabalas*“ pateiktų trijų atitikmenų yra iliustruojamas vienintelis jų – „*pezzo m*“: *duonos ~as pezzo di pane; dar liko eiti geras (kelio) ~as c'è ancora un bel pezzo di strada da fare*. Kokiam kontekste galėtų būti panaudoti kiti du – „*fette f*“ ir „*apprezzamento m*“ – žodyno vartotojui lieka tik spėlioti. Vengiant neaiškumo, visais šiais atvejais į lemos **galas** straipsnį reiktų įtraukti iliustracinius pavyzdžius su visais teikiamais atitikmenimis, juos išdėstyti ta tvarka, kokio buvo pateikti atitikmenys.

4.2. Pastovieji žodžių junginiai

Kad ir koks problemiškas kartais būna laisvųjų žodžių junginių perteikimas svetima kalba, savo sudėtingumu jis niekuomet neprilygsta pastovijų žodžių junginių vertimui. Tarkim, laisvajį žodžių junginį *naktį yra tamsu* į prancūzų kalbą galime išversti pažodžiui: *la nuit, il fait sombre*. Tačiau verčiant į tą pačią kalbą išoriškai panašų pastovijų žodžių junginį *naktį visos katės juodos* (*patamsyje nieko neatskirsi*), pažodinis vertimas yra tiesiog neįmanomas. Esmė ta, jog prancūzams katės naktį yra ne juodos, o ... pilkos: *la nuit, tous les chats sont gris*. O artimiausiems jų kaimynams italams katės naktį yra tamsiai rudos: *di notte tuti i gatti sono bigie...* Dar įdomesnis ir sudėtingesnis būtų posakio *spjauti per pečių* (*norint išvengti ko blogo*) vertimas. Tiek italų, tiek prancūzų kalboje tai pačiai minčiai išreikšti yra sukuriamas visiškai kitoks, nieko

bendro su lietuvių kalba neturintis, vaizdinys. Pavyzdžiui, italai šiuo atveju vartoja posakį *toccare il ferro*, t.y., *paliesti geležį*, o prancūzai – *toucher du bois – paliesti medį*. Akivaizdu, kad tokius junginius reikia tiesiog sąmoningai išmokti. Dėl to dvikalbiai žodynai privalo jiems skirti ypatingą dėmesį savo mikrostruktūroje. Mūsų nagrinėjamoje dvikalbiuose žodynuose tiek lemai **koja**, tiek lemai **galas** skirtuose straipsniuose yra pateikta nemažai pastovijų žodžių junginių. LITKŽ (2003) ir LIKŽ, kuriuose laisvųjų žodžių junginių nedaug, pastovieji žodžių junginiai netgi dominuoja.

Suprantama, jog pirmasis leksikografo uždavinys – pateikti tikslų pastoviojo žodžių junginio vertimą į užsienio kalbą. Idealu, jei vienos kalbos pastovūs žodžių junginys perteikiamas analogišką prasmę turinčiu kitos kalbos pastoviuoju žodžių junginiu. Pavyzdžiui, tiek LITKŽ (2003), tiek LITKŽ (2005) į italų kalbą išverstas lietuviškas frazeologizmas *visų galų meistras*. Neabejotinai sėkmingesnis yra pirmajame žodyne pateiktas vertimas *è un tuttofare/ un factotum*, negu pažodinis *persona capace di fare qualsiasi lavoro*. Pasitaiko atveju, kai kitoje kalboje, skirtinguose jos registruose yra ne vienas ekvivalentiškas frazeologizmas. Tuomet vertėtų nurodyti juos abu, pateikti papildomų stilistinių pažymų: pavyzdžiui, frazeologizmas *jam žemė dega po kojomis* (*skuba sprukti*) į prancūzų kalbą išverčiamas dviem pastoviais žodžių junginiais *le pavé lui brûle les pieds* ir *il a le feu aux fesses*. Pirmasis vartojamas bendrinėje kalboje, antrasis – šnekamojoje. Tačiau tuo atveju, kai kitoje kalboje neįmanoma surasti ekvivalento, lietuviško frazeologizmo prasmę reiktų perteikti laisvuoju žodžių junginiu: pavyzdžiui, posakis *parodysiu tau, iš kur kojos dygsta* LITKŽ (2003) išverstas *te la fàccio vedere io!* (*aš tau parodysiu*), tai iš esmės perteikia posakio esmę. Tačiau autorius be reikalo šalia prideda ir pažodinį vertimą (*prop. Ti farò vedere da dove spuntano le gambe!*): vartotojui tai yra papildoma bei kalbiniu atžvilgiu neteisinga informacija, kurią jis gali įsidėmėti kaip teisingą ir vartotiną.

Gan dažnai pastovieji žodžių junginiai yra pateikiami straipsnio gale, išvardijus visas reikšmes, nes „nėra lengva nustatyti, su kuria iš aprašomojo žodžio reikšmių jie susiję labiausiai“ (Jakaitienė 2005, p. 171). Tačiau manytume, kad leksikografoi vis tik turėti sieti pastoviuosius žodžių junginius su konkrečia lemos reikšme. Toks pastoviųjų žodžių junginių išdėstymas neabejotinai būtų patogesnis vartotojui, nes, aiškinant platų semantinį lauką turinčias lemas, greičiau būtų galima surasti reikiamą informaciją. Pavyzdžiui, kai visi pastovieji žodžių junginiai, į kuriuos įeina daiktavardžiai **galas** ir **koja**, pateikiami straipsnių pabaigoje, žodyno vartotojas turi vidutiniškai peržiūrėti apie dešimt frazeologizmų. Todėl, mūsų nuomone, būtų sektinas LITKŽ (2003) ir DLPKŽ pavyzdys, kuriuose pastovūs žodžių junginys *ant liežuvio galo* yra dedamas prie pirmosios lemos reikšmės *baigiamoji ilgesnio daikto dalis*, posakis *galų gale* – prie reikšmės *pabaiga*, o frazeologizmas *galą gauti* – prie reikšmės *žuvinimas, mirtis*.

Norint vartotojui padėti suprasti pastoviuosius žodžių junginius, labai svarbu paaiškinti jų tiesioginę reikšmę. Deja, LIKŽ ir LITKŽ (2005) reikšmės paaiškinimų iš viso nėra, o LIKŽ (2003) – tik kai kur. Dėl to šių žodynų lemos **koja** bei **galas** straipsniuose pasitaiko painiavos. Štai, pavyzdžiui, LITKŽ (2003) lemos **koja** straipsnyje du kartus pateikiamas praktiškai tas pats žodžių junginys (skiriasi tik žodžių tvarka) – *ant ~ų sukelti (sukelti ant ~ų)*, tačiau jis išverčiamas dviem skirtingą prasmę turinčiais junginiais – *méttere in allarme* – *priversti suklusti* ir *méttere in subbuglio* – *sukelti sumaišį*. Panašų atvejį galėtume pastebėti LIKŽ, kai

tam pačiam lietuviškam žodžių junginiui (vėl skiriasi tik žodžių tvarka) *padaryti kam galą* ir *kam galą daryti* siūlomi skirtingai ispaniški ekvivalentai – *poner vi27 fin a, acabar con algo (intrigomas las intrigas)* bei *acabar con alguien (matar)*. To tikriausiai buvo galima išvengti, jei žodynų autoriai, prieš pateikdamas itališką ir ispanišką vertimą, būtų pamėginę lietuviškai iššifruoti frazeologizmų reikšmę.

Pagaliau, prieš pateikdami žodyną vartotojams, leksikografoi turėtų dar kartą labai kritiškai peržvelgti jame siūlomus frazeologizmus, išvalyti savo žodynų mikrostruktūrą nuo tokių frazeologizmų–naujadarų, kaip *kojas pastatyti* (turėtų būti, *kojas pakratyti, padvesti*) arba *visų galų žmogus* (turėtų būti *visų galų meistras*).

Išvados

Išanalizavę lemons **koja** ir **galas** skirtus straipsnius penkiuose 2001–2006 metais išleistuose dvikalbiuose žodynuose, kuriuose lietuvių kalba yra pagrindinė, galime konstatuoti, kad jie yra sudaryti remiantis šiuolaikiniais leksikografijos principais. Tačiau, leidžiant pakartotinus leidimus, vertėtų peržiūrėti ir pakoreguoti tokius dalykus: 1) reikėtų vengti „tuščių“ vartojimo pavyzdžių, kurie nėra informatyvūs ir nepapildo lemos reikšmės; 2) kiekvienas straipsnyje pateiktas pastovus žodžių junginys turėtų būtų siejamas su konkrečia lemos reikšme; 3) pastoviųjų žodžių junginių reikšmę vertėtų paaiškinti skliausteliuose – taip lengviau būtų perprantama pavyzdžio esmė, taip pat išvengiama galimų prasmės iškraipymų esant išoriškai panašiams pastoviojo junginio nariams.

Literatūra

BLANCO, X., 1996. Elaboration et réutilisation des exemples dans la lexicographie bilingue. In: H. BÉJOINT, P. THOIRON. *Les dictionnaires bilingues*. Paris: Editions Duculot.

Dabartinės lietuvių kalbos žodynas, 2000. IV leidimas. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

JAKAITIENĖ, E., BERG–OLSEN, S., 2001. *Lietuvių–norvegų kalbų žodynas*. Vilnius: Baltos lankos.

JAKAITIENĖ, E., 2005. *Leksikografija*. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas.

LANZA, S., 2003. *Lietuvių–italų kalbų žodynas*. Vilnius: Tyto alba.

MELNIKIENĖ, D., 2006. *Didysis lietuvių–prancūzų kalbų žodynas*. Vilnius: In Re.

RASCON, A., 2002. *Lietuvių–ispanų kalbų žodynas*. Vilnius: Žodynas.

ROBERTS, R., 1996. Le traitement des collocations et des expressions idiomatiques dans les dictionnaires bilingues. In: H. BÉJOINT; P. THOIRON. *Les dictionnaires bilingues*. Paris: Editions Duculot.

ŽINDŽIŪTĖ-MICHELINI, B., 2005. *Lietuvių–italų kalbų žodynas*. Vilnius: Žodynas.

БЕРКОВ, В., 2004. *Двуязычная лексикография*. Москва: Астрель.

Priedas – lemos koja ir galas straipsniai

LNKŽ koja ~jos sf 1 1. (*pėda*) fot –en fætter, (*nuo klubo iki pėdos*) bein –et=, ben –et=, (*blauzda*) legg –en –er; *priekinės, užpakalinės ~jos* forbein, bakbein; *dailios, laibos ~jos* fine, tynne, tykke bein; *susilaužyti ~jā* brekke beinet; *~jas autis* ta på seg sko; *jis viena koja šlubas* han er halt på det ene beinet; *basomis kojomis* barbeint; *stovėti ant vienos ~jos* stå på ett bein; *nužvelgti nuo ~jū iki galvos* mønstre fra topp til tå; *sėdėti užsidėjus ~jā ant ~jos* sitte med beina i kors; *daugiau ~jos nebekelsiu į tuos namus* jeg setter ikke min fot der i huset mer; (*flk.*) *vilkā ~jos peni* sovende katt fanger ingen mus. **2.** (*baldo atremiamoji dalis*) bein –et=, ben –et= kėdės, lovos, stalo k. stol–, senge–, bordbein; **ant ~jū atsistoti 1.* (*pasveikti*) komme på beina igjen; 2. (*tapti finansiskai nepriklausomam*) stå på egne bein 3. (*atsigauti*) komme seg, komme på fote (igjen); *tvirtai stovėti ant ~jū* stå med begge beina på jorda; *aukštyn ~jomis apvirsti* (*iš esmės pasikeisti, suirti senajai tvarkai*) bli snudd på hodet; *aukštyn kojomis apversti* (*iš pagrindų pakeisti; padaryti didelę netvarką*) snu opp ned; *duoti valią ~jomis* (*imti bėgti*) ta til beins; *kaire* (*ne ta*) *~ja iš lovos išlipti* (*būti blogai nusiteikusiam*) stå opp med det gale beinet først; (*eiti*) *k. už ~jos* (*pamažu*) slepe seg av sted; *~jā* (*pa*)*kišti* (*kenkti*) spenne bein på; *~jas pakratyti, patiesti, užversti* (*mirti*) trekke sitt siste sukk; *~jas vilkti* (*sunkiai eiti*) slepe beina etter seg; *nuo ~jū nusivaryti* (*labai pavargti einant*) bli segneferdid av utmattelse; *parodyti* (*kam nors*), *iš kur ~jos dygsta* (*mušti, bausti*) lære noen hvor David kjøpte ølet; *tinka kaip šuniui penka k.* (*iron. visai netinka*) kjenne seg som femmte hjul på vogna; *po ~jomis painiotis* (*trukdyti*) være i veien; *viena k. karste* (*arti mirties*) med ded ene beinet i graven

LIKŽ koj||a (1) 1. (*žmogaus / del hombre*) pierna; *kūdikio ~os* las piernas del niño; *užsidėti ~q ant ~os* cruzar las piernas; (*pėda*) pie v./m.; *mindžioti ~omis* pisotear con los pies; *užlipti kitam ~q* pisar el pie a alguien; *nužvelgti nuo ~ų iki galvos* mirar de pies a cabeza; 2. (*gyvūno / del animal*) pata (*arklio* del caballo), (*paukščio / de ave*) zanca; *k. plėvėta* pie palmeado (*anties* de un pato); 3. (*baldo de un mueble*) pata (*kėdės* de silla, *stalo* de mesa, *lovos* de cama); *kam po ~omis* a los pies de alguien; *stovėti ant koju* vivir por cuenta propia; *atsistoti ant ~ų* 1. recuperarsi, salir vi29 adelante. 2. apañarse solo, vivir por su (mi, tu...) cuenta; *aukštyn ~omis apversti* poner vi27 patas arriba; *kaire ~a iš lovos išlipti / atsikelti* levantarse con el pie izquierdo, no dar vi1 pie con bola; ~as *patiesti šn./fam.* estirar la pata; ~os *pinasi* trastabillarsi (los pies); *po ~omis painotis / maišytis* molestar, meter baza

LITKŽ (2003) **koj||a s (1) 1.** (*pėda*) piede vyr.; (*iki pėdos*) gamba; *basomis ~omis* a piedi nudi; *gražios ~os* belle gambe; *kreivos ~os* gambe storte; *atsisėsti prie kieno ~ų* sedersi ai piedi di qcn; *susilaužyti ~q* rompersi una gamba; ▲ *flk. melo trumpos ~os* le bugie hanno le gambe corte; *nuo galvos iki ~ų* dalla testa ai piedi;

apversti (apviršti) aukštyn ~omis mandare (finire) a gambe all'aria; *būti viena ~a karste* avere un piede nella fossa; *eiti ~a į ~q* stare al passo; *neiškelti nė ~os* iš namų non mettere piedi fuori di casa; *ant ~ų sukelti* mettere in allarme; *dėti į ~as (sprukti)* darsela a gambe; *sukelti ant ~ų* mettere in subbuglio; *menk. ~as pakratyti, patatyti* tirare le cuoia, schiattare; ▲ *parodysiu tau, iš kur ~os dygsta!* te la faccio vedere io! (*prop. "ti farò vedere da dove spuntano le gambe!"*); 2. (gyvūno) zampa; ▲ *reikalingas kaip šuniui penkta k.* del tutto inutile (*prop. "utile come a un cane la quinta gamba"*); 3. (*baldo*) gamba; piede vyr.

LITKŽ (2005) **koj|la** 1. piede *m (pėda)*, gamba *f (nuo pėdos iki kelio)*, còscia *f (šlaunis)*; zampa *f (gyvulių)*; *atsistoti ant ~ų* alzarsi in piedi; *nuo galvos iki ~ų* dalla testa ai piedi; *dailios, kreivos ~os* gambe snelle, storte; *turėti didelę ~ą* avere un piede grande; *jis viena ~a šlubas* è zoppo da una gamba; *basomis ~omis* a piedi nudi, scalzi; *ant ~ų nesilaikyti* non reggersi in piedi (sulle gambe); *nesimaišyti po ~omis* togliti dai piedi; *ant ~os kam užlipti* pestari il piede a qc.; *~ą kam pakišti* fare lo sgambetto a qc.; *arklio ~os* zampe di un cavallo; 2. (*daikto*) gamba *f*, piede *m*; *kėdės ~os* gambe di una sedia; ◇ *aukštyn ~omis apversti* mettere a sottosopra; *kaire ~a iš lovos išlipti* essere di cativo umore; *nuo ~ų nusivaryti* non avere più gambe; *~a į ~ą eiti* andare al passo; *į ~as leistis* darsela a gambe; *bėgti kiek ~os neša* correre a gambe levate; *viena ~a grabe būti* essere con un piede nella fossa; *~elė* 1. *mžb.* gambetta *f*, piedino *m*; 2. asta *f*, stanga *f*; *akinių ~elės* stanghette degli occhiali

DLPKŽ **koj|la** (1) 1) (*galūnė, kuria žmogus, gyvūnas eina*) jambe *n. f.*, *fam.* béquille *n. f.*, *fam.* gambette *n. f.*, *fam.* patte *n. f.*, (*gyvūno*) patte *n. f.*, (*apatinė dalis, pėda*) pied *n. m.*; *turėti ilgias ~as* avoir des jambes longues; *turėti trumpas ~as* être court de jambes, *fam.* être bas sur pattes; *storos, plonos ~os* grosses jambes, jambes minces; *jos gražios ~os* elle a de belles jambes; *sukryžiuoti ~as* croiser les jambes; *šluvuoti viena k.* boiter d'une jambe; *bėgti kiek ~os neša* courir à toutes jambes; *užpakalinės, priekinės ~os* pattes de devant, de derrière; *trumpos kiaulės ~os* les jambes courtes du cochon; *šuo pakelia ~ą* chien lève la patte; *nuo galvos iki ~ų, nuo ~ų iki galvos* des pieds à la tête; *plautis ~as* se laver les pieds; *nušalti ~as* avoir les pieds gelés; *sušlapti ~as* se tremper les pieds; *perbristi upę, nesušlapus ~ų loc.* passer une rivière à pied sec; *lakstyti basomis ~omis* courir les pieds nus; *apauti ~ą* chausser son pied; *viena k. apauta, o kita basa* un pied chaussé et l'autre non; *užlipti kam ant ~os* marcher sur le pied de qn; *atsistoti ant ~ų* se lever, se mettre sur ses pieds; *laikytis ant ~ų* se tenir sur ses pieds; *pašokti ant ~ų* sauter sur ses pieds; *perk. pulti kam į ~as (žemintis)* se jeter aux pieds de qn; *perk. jam žemė dega po ~omis (skuba sprukti) loc. fig.* le pavé lui brûle les pieds, *loc. fam.* il a le feu aux fesses; *perk. daugiau ten ~os nekelsiu (ten neisiu) fig.* je n'y remettrai plus les pieds; *perk. jis ne ta k. iš lovos išlipo (prastos nuotaikos) loc. fig.* il s'est levé du pied gauche, du mauvais pied; *perk. būti viena k. grabe (būti labai ligotam) loc.* avoir le pied, un pied dans la fosse, dans la tombe; *perk. išnešti ką ~omis į priekį (mirusįjį) loc. fig., fam.* s'en aller les pieds devant, les pieds les premiers; 2) (*baldo, įrankio atremiamoji dalis*) pied *n. m.*; *stalo k.* pied de table; *lovos ~os* pieds de lit

* * *

LNKŽ **gālas ~lo sm4** 1. (*apie daiktą*) ènde –n –r virvės *g.* tauende ; *du lazdos ~lai* de to endene på en stav ; *atsisėsk iš ~lo stalo* sett deg ved bordenden ; *lauko ~le pasėjome rugių* i enden av åkeren sådde vi rug ; *vaikščioti pirštu ~lais* gå på tå 2. (*apie pastatą*) fløy –en –er, del av en b?gning ; *trobos gerasis g.* den fineste delen av huset. 3. (*apie kiekį*) stump –en –er, stökke –t –r, bit –en –er; *sūrio, pyrago g.* en bit ost, kake ; *gerą ~lą audeklą atrėžti* skjære av et fint stykke av et stoff 4. (*apie kelio laiko, atkarpa*) stökke –t –r, del –en er; *dar geras kelio g. iki namų* det er ennå et godt st?kke igjen før vi er hjemme; *gerą dienos ~lą* prastovėjom belaukdami vi tilbrakte en stor del av dagen med å stå og vente 5. (sg) slutt –en išbuva^o nau pradžios iki ~lo

jeg var der fra begynnelse til slutt; *jau vasaros g.* det er alt slutt på sommeren; *darbas eina prie ~lo* arbeidet nærmer seg slutten **6.** (sg) ündergang –en, død –en; ar *jau g.* atèjo? er deyt slutt nå?; *artinasi vilkui g.* ulven har ikke lenge igjen; **ant liežuvio ~lo* (*neatsimenant gerai žinomo dalyko*)(ha noe) på tunga; *be ~lo be krašto* endeløst; *dykas g.* (*kvailystės*) tull og tøys; *~lq daryti* (*žudyti*) gjøre slutt på {drepe –te –t}; *~lq su ~lu sudurti* (*pragyventi, išsiversti*) få endene til å møtes; *~lq gauti* (*žūti, mirti*) sette livet til; *~lu ~le* (*pagaliau*) endelig {til sjuende og sist}; *g. žino* (*niekas nežino*) Gud vet {det vet da søren}; *vieno ~lo* (*vienodi*) av samme ulla; *visų ~lų meistras* tusenkunstner –en –e {alt-muligmann –en –menn}; *kokių {kurių} ~lų ?* hvorfor i alle dager?; *eik po ~lais!* (*šalin*) dra til helvete! {dra dit pepperen gror !}

LIKŽ gālas (4) **1.** extremo, punta (*pieštuko* del lápiz, *liežuvio* de la lengua); *abiejuose ~uose* por los dos extremos; (*virvės* de la cuerda) cabo; (*plaukų* del pelo) punta; *pakirpti ~us* cortar las puntas; *žr. smaigalys*; **2.** parte de atrás, final; *koridoriaus ~e* al final del pasillo; *~ų ~e* al final, finalmente, al fin y al cabo; *nuo kito ~o* desde el otro lado; *be ~o* extremadamente; *visi jie vieno ~o* están cortados por el mismo patrón; *ant liežuvio ~o* en la punta de la lengua; *gauti ~q* acabar sus días; *suvesti/sudurti ~q su ~u* apañarse, salir vi29 adelante; *padaryti kam ~q* poner vi27 fin a, acabar con algo (*intrigoms* las intrigas); *kam ~q daryti* acabar con alguien (matar); *ant pirštų ~ų / pirštų ~ais* de puntillas

LITKŽ (2003) **gāl||as** s (4) **1.** estremità, capo; fondo; (*plonas*) punto; *virvės galai* i due capi di una fune; *lauko gale* in fondo al campo; *pirštų galais* in punta di piedi; *ko gale* all'estremità di qcs; *į vieną ~q* in un solo senso; (*apie kelionę*) *į vieną ~q* sola andata; *į abu galus* avanti e indietro; ▲ *ant liežuvio ~o* sulla punta della lingua; *sudurti ~q su galu* sbarcare il lunario, mettere insieme pranzo e cena; *lazda turi du galus* ogni cosa ha il suo prezzo; **2.** (*pabaiga*) fine *mot.* término *vyr.* conclusione *mot.*; (*mirtis*) morte *mot.*, fine *mot.*; *nuo pradžios iki ~o* dall'inizio alla fine; *eiti į ~q* aver fine; ▲ *be ~o* oltremodo, estremamente; *galų gale* alla fin fine; *kuriems galams?* a quale scopo?; **3.** (*gabalas*) pezzo, pezzetto; *sūrio g.* un pezzo di formaggio; **4.** (*trobos*) locale *vyr.* ambiente *vyr.*; **5.** (*mirtis*) morte *mot.*, fune *mot.*; *~q gauti* morire; *padaryti kam ~q* fare fuori; *g. žino!* lo sa Dio!; *teglų jį g.!* vada al diavolo!; *eik po galais!* vai al diavolo; **6.:** ▲ *jis visų galų meistras* è un tuttofare / un factotum; *visi jie vieno ~o* sono tutti della stessa razza / risma

LITKŽ (2005) **gāl||as** **1.** (*baigiamoji daikto dalis*) capo *m.*, testa *f.*, estremità *f.*, punta *f.*; *siūlo ~as* capo di un filo; *lauko ~e* in fondo al campo; *lovos ~e* a capo del letto; *vaikščioti pirštų ~ais* camminare in punta di piedi; **2.** (*pabaiga*) fine *f.*, término *m.*, limite *m.*; *nuo pradžios iki ~o* dal principio alla fine; *metų ~e* a fine anno; *eiti prie ~o* (*baigti*) vòlgere al término, essere verso la fine; **3.** (*gabalas*) pezzo *m.*, fetta *f.*, appezzamento *m.*; *duonos ~as* pezzo di pane; *dar liko eiti geras* (*kelio*) ~as c'è ancora un bel pezzo di strada da fare; **4.** (*mirtis*) morte *f.*, fine *f.*; *~o susilaukti* venire a morte; *prieš pat ~q* in punto di morte; *~q pasidaryti* tóglersi la vita, suicidarsi; ? *ant liežuvio ~o* sulla punta della lingua; *be ~o be krašto* (*daug, labai*) moltissimo, immensamente; *~ų ~e* (*pagaliau*) finalmente, alla fine; *nei iš to ~o pradėti* cominciare alla rovescia; *vos ~q su ~u sudurti* (*išsiversti*) riuscire a campare stentamente; *visų ~ų žmogus* (*viską mokantis*) persona capace di fare qualsiasi lavoro; *vieno ~o* (*vienodi*) essere uguali; *~as žino* chi lo sa; *kurių ~ų* perché diavolo; *eik po ~ais!* vai via! (al diavolo!)

DLPKŽ gāl||as I (4) **1** (*baigiamoji ilgesnio daikto dalis*) bout *n. m.*, extrémité *n. f.*, pointe *n. f.*; *laikyti virvę, atklodę už abiejų ~ų* tenir les deux bouts d'une corde, d'une couverture; *smailas, duriantis g.* bout aigu, piquant, pointe *n. f.*; *valgyti virtą kiaušinį nuo bukojo, nuo smailiojo ~o* manger un œuf à la coque par les gros

bout, le petit bout; **bato g.** la pointe d'un soulier; **vaikščioti pirštą ~ais** (*tyliai*) marcher sur la pointe des pieds; *perk. vos suvesti ~q su ~u* parvenir à peine à joindre les deux bouts; *perk. ant liežuvio ~o* (*neatsimenant gerai žinomo dalyko*) *loc. fig.* sur le bout de la langue, sur le bord des lèvres; 2) (*daihto gabalas*) bout *n. m.*, morceau *n. m.*; **sūrio g.** un bout, un morceau de fromage; **siūlo g.** un bout de fil; **medžio g.** un bout de bois; 3) (*kelio ar laiko tarpas*): **kelio g.** le bout de la route; **geras kelio g.** un bon bout de chemin; *perk. keliauti į pasaulio ~q* (*labai toli*) aller au bout du monde; **nuo vieno ~o iki kito** d'un bout à l'autre; 4) (*pabaiga*) fin *n. f.*, terme *n. m.*; **artėti į ~q** toucher à sa fin, toucher à son terme; **padaryti kam ~q** mettre fin à qch; **~q ~e** à la fin de compte, au bout du compte; **be ~o mylėti** (*labai*) aimer infiniment *adv.*; **kuriam ~ui?** à quoi bon?; 5) (*žuvinimas, mirtis*) fin *n. f.*; **tragiškas g.** une fin tragique; *perk. ~q gauti* (*žūti, mirti*) *loc. fig.* finir, terminer ses jours

Danguolė Melnikienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: lexicography and lexicology of the French and Lithuanian languages.

Danguolė Melnikienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: leksykografia i leksykologia francuska i litewska.

BILINGUAL DICTIONARY ENTRY: PECULIARITIES OF STRUCTURE. Part II

Summary

The research focuses on one of the most topical issues of bilingual lexicography – the peculiarities of microstructure (i.e. its entry structure) in a bilingual dictionary. After the year of 2000, different Lithuanian publishers published a lot of active and passive dictionaries contrasting Lithuanian and other European languages, which are surely to be reprinted. Therefore, it is impossible to overestimate the importance of the researches (reviews, scientific articles, monographs), which aim at pointing out and eliminating the shortcomings of contemporary bilingual dictionaries. Alas, this process appears to be apparently spontaneous since a newly published bilingual dictionary does not attract the attention of lexicography specialists. In an attempt to fill in this serious research gap, five bilingual dictionaries of considerable volume published by Lithuanian publishers in 2000–2006 became the focus of this research. This two-part article analyses the similarities and differences of the entries representing the same lemmas – the polysemous nouns **koja** (foot, leg) and **galas** (end). In the first part of the article, after having defined the lemma as the nuclear of an entry, such microstructural aspects of five bilingual dictionaries

OSOBLIWOŚCI BUDOWY ARTYKUŁU HASŁOWEGO W SŁOWNIKU DWUJĘZycznym. Część II

Streszczenie

W artykule zostały omówione osobliwości budowy artykułu hasłowego jako podstawowej jednostki opisu leksykograficznego w słowniku dwujęzycznym. Jako przedmiot analizy wybrano pięć słowników dwujęzycznych dużej objętości wydanych w latach 2001–2006 w różnych litewskich wydawnictwach; językiem podstawowym w tych słownikach jest język litewski. Celem analizy jest wskazanie podobieństw i różnic w budowie artykułów dotyczących tych samych wyrazów hasłowych – wieloznacznych rzeczowników **'koja'** i **'galas'**. Badaniu poddano trzy najważniejsze aspekty mikrostruktury słownika: 1) osobliwości opisu wyrazów hasłowych na początku artykułu hasłowego; 2) dobór odpowiedników w języku docelowym; 3) ilustrowanie haseł przykładami użycia luźnych i stałych związków wyrazowych. Przeprowadzona przez autorkę analiza słowników wykazała, że wyrazy hasłowe **'koja'** i **'galas'** są w nich opisywane i objaśniane zgodnie z zasadami współczesnej leksykografii. Zauważono wszakże i

were analyzed: 1) factual and grammatical characteristics of lemmas; 2) filiation and semantization of lemmas; 3) the choice of lemmas equivalents in the target language. The second part of the article presents the illustration of the lemmas **koja** (foot, leg) and **galas** (end) by providing idioms and collocations. The analysis of the bilingual dictionaries has shown that the lemmas **koja** (foot, leg) and **galas** (end) are presented, defined, translated into the other language and illustrated according to the principles of modern lexicography. However, some discrepancies were observed. It was discussed how the elimination of the drawbacks could improve the microstructure of the dictionaries and make them more effective for users.

KEY WORDS: dictionary microstructure, dictionary, entry, lemma, equivalent.

omówiono niektóre niedociągnięcia, których usunięcie mogłoby znacznie udoskonalić mikrostrukturę wymienionych słowników i w taki sposób optymalnie przybliżyć je odbiorcy.

SŁOWA KLUCZOWE: mikrostruktura słownika, artykuł hasłowy, wyraz hasłowy, odpowiednik leksykalny.

Gauta 2007 12 30

Priimta publikuoti 2008 01 18

III. NUOMONĖ / OPINIE I PAGLĄDY

Vytautė Pasvenskienė

Vilniaus universitetas

Kauno humanitarinis fakultetas

Muitinės g. 12, LT-44280 Kaunas, Lietuva

Tel.: +370 37 42 26 04

El. paštas: vytautepasvenskiene@gmail.com

Moksliniai interesai: anglų kalbos semantika ir pragmatika, vertimas, postmodernistinės nuostatos kalbotyroje, vertime ir edukologijoje.

EKSTREMALŪS VERTIMO SPRENDIMAI

Straipsnyje aptariama, kokiomis kryptimis vystėsi skirtingos vertimo koncepcijos, kito prioritetai, nuostatos ir tikslai. Akcentuojamas ekstralingvistinis aspektas, kitaip tariant, kultūrinė ir istorinė informacija, kuri pati yra pateikiama tekste arba kurios fone yra sukurtas literatūrinis tekstas. Ilustruojama, kokią įtaką vertimo rezultatui gali turėti vertėjo kultūriniai prioritetai. Komentuojami Vladimiro Nabokovo atlikti dviejų literatūros kūrinių vertimai – iš anglų į rusų kalbą išversta Lewiso Carrollio pasaka „Alisa stebuklų šalyje“ ir iš rusų į anglų kalbą išversta Aleksandro Puškino poema „Eugenijus Oneginas“.

Vertimas visuomet susiduria su nežinomu, svetimu. Toji „svetima žinia“ gali būti atskleidžiama vertimo kalbos bendruomenei kaip nauja, kitokia, arba gali būti perteikiama kaip adaptuota prie vertimo kalbos bendruomenės kultūros. Vertimo rezultatas pasiekiamas per tam tikrą komunikacijos modelį, tarnaujantį konkreitiems tikslams, kurie gali priklausyti ir nuo vertėjo įsitikinimų, ir nuo vyraujančios socialinės arba valdančiųjų jėgų ideologijos.

Išsiskiriančios tendencijos – svetimizuojantis ir domestikuojantis vertimas – turi tam tikrų sąlyčio taškų, o ekstremaliais atvejais išsiskiria savybėmis, kurios gali pakeisti jų tarpusavio sąsajų konfigūraciją.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: vertimas (laisvasis, pažodinis, svetimizuojantis, domestikuojantis, nacionalizuojantis, antropologinis, literatūrinis), ekstralingvistika, intralingvistika, kultūrinis kontekstas, kalbos koncepcija (instrumentinė, hermeneutinė), verbalinė transformacija.

Šiuolaikinės vertimo teorijos patvirtina ne tik koncepcinį vertimo sudėtingumą, bet ir kultūrinį vertimo aspektą. Neretai kelia abejonių vertimo koncepcijai būdinga komunikacinė metafizika, apibrėžianti vertimą kaip homogenizuojantį, t.y. ekvivalentiškumo siekiantį procesą. Vis dažniau pabrėžiamas socialinių skirtubių nepalyginamumo atskleidimas vertime, ypač kultūriniai skirtumai, į kuriuos vertimas reaguoja pirmiausiai ir iš esmės heterogeniškai. Kitaip tariant, vienos kalbos teksto vertimas į kitą kalbą

priverčia suvokti, jog kiekviena kalba yra savitos kultūros dalis. Nors vertimo procese vienos kalbos tekstas yra transformuojamas į kitos kalbos tekstą, tai nereiškia, kad vertimas sukuria ekvivalentiškumą tarp dviejų tekstų, dviejų kalbų ar dviejų kalbinių bendruomenių. Vertimo rezultatas pasiekiamas per tam tikrą komunikacijos modelį, tarnaujantį konkreitiems tikslams, kurie gali priklausyti ir nuo vertėjo įsitikinimų, ir nuo vyraujančios socialinės arba valdančiųjų jėgų ideologijos.

Šiame tyrime atskleidžiama, kokiomis kryptimis vystėsi iš esmės skirtingos vertimo koncepcijos, kito prioritetai, nuostatos ir tikslai. Pirmiausia aptariamas konceptualus *vertimo* termino painumas bei sudėtinga vertėjo kaip nematomos grandies tarp dviejų kultūrų pozicija. Stebima, kaip dėl vertimo nublanksta arba išryškėja kultūrinės ribos, kaip vertimas gali perkelti kultūrą, o neretai net tradicijas į tolimas teritorijas arba, sukurdamas socialines–kultūrinės opozicijas, verčia individą suvokti kultūrų skirtumus.

Šiuolaikinėse kalbose terminas *vertimas* turi tokias leksikografines konotacijas: perkėlimas, perdavimas, perteikimas, pervedimas ar pernešimas iš vienos vietos į kitą, vieno žodžio, frazės ar teksto susiejimas su kitu. Todėl logiška apibrėžti vertimą kaip suformuluotos minties, tam tikros žinios, perkėlimą iš vienos kalbos į kitą. Nors vertimo teoretikai formuluoja vertimo apibrėžimą skirtingai, išryškindami tam tikrus šio proceso aspektus, tačiau visi sutartinai akcentuoja verbalinę teksto transformaciją ir perkeliamos minties (žinios) turinio invariantiškumą vertime. Tačiau šaltinio teksto originalioji prasmė yra neatsiejama nuo jo ekstralingvistinės aplinkos, t.y. istorinės ir etninės kultūros šaltinio. Tai yra „svetima žinia“ kitos kultūros aplinkoje. Taip vertimas visuomet susiduria su nežinomu, svetimu ir toji „svetima žinia“ gali būti atskleidžiama vertimo kalbos bendruomenei kaip nauja, kitokia, arba gali būti perteikiama kaip adaptuota prie vertimo kalbos bendruomenės kultūros.

Savo abejonės apie verstinės literatūros vertę išsakė daugelis visų epochų rašytojų bei mąstytojų. Senovės Romoje pavyzdiniu buvo laikomas vertimas, perteikiantis originalo savitumą ir atliktas laikantis vertimo kalbos dėsnų. Ciceronas, vertęs iš senovės graikų kalbos į lotynų kalbą, ragino versti ne žodžius, o mintis, ne raidę, o prasmę, paklusti vertimo kalbos sąlygoms ir dvasiai (Цицерон 1975, c. 271-303). Tačiau nei Senaisiais, nei Viduriniaisiais amžiais tai nebuvo vyraujantis požiūris. Viduramžiais religinių tekstų vertimuose bet koks nukrypimas nuo originalo buvo laikomas erezija, vyravo pažodinis vertimas, dažnai iš-

kraipantis originalo prasmę ir stilių bei pažeidžiantis vertimo kalbos normas. Renesanso epochoje, audringai vystantis grožinei literatūrai bei tarptautiniams ryšiams, kaip protestas prieš pažodinį vertimą iškilo nauja tendencija, propaguojanti laisvąjį vertimą, kuris dažnai neatpažįstamai sudarydavo kūrinį. Nors negalima teigti, jog šios dvi tendencijos būtų buvę būdingos konkrečioms epochoms, jas galima priešpastyti kaip dvi kraštutines paradigmas, davusias pradžią vertimo teorijos vystymuisi.

Plačiąja prasme vertimas reiškia tarpkultūrinį suvokimą, tačiau skirtingais Vakarų pasaulio istorijos laikotarpiais vertimo paradigmos skyrėsi, pabrėždamos vertimo orientaciją į vertimo kalbą bei kultūrą arba, priešingai, į originalo kalbą (Rubel, Rosman 2003). XIX a. vokiečių teoretikas Friedrichas Schleiermacheris savo 1813-aisiais metais publikuotoje studijoje *Apie vertimo metodus* rašė, jog vertimas gali būti dvejopas: „arba autorius yra atnešamas į skaitytojo kalbą, arba skaitytojas yra nunešamas į autoriaus kalbą, ir būtent pastaruoju būdu pasiekiamas tikrasis vertimas“ (ištrauka iš straipsnio „Über die verschiedenen Methoden des Übersetzens“ („On the Different Methods of Translating“), išspausdinto 1813 m. ir 1992 m. perspausdinto André Lefevere'o knygoje *Translation – History – Culture: A Sourcebook*) (Schleiermacher 1813, p. 149). Šiuolaikinė vertimo teorija remiasi dviem skirtingomis prielaidomis apie kalbos funkciją (Venutė 2000, p. 5). Instrumentinė kalbos koncepcija nurodo kalbai būdingą objektyvios informacijos bei raiškios minties perteikimo funkciją, kai reikšmės siejamos su empirine realybe arba pragmatine situacija. Hermeneutinė kalbos koncepcija pabrėžia interpretaciją, susidedančią iš minties ir realybę formuojančių reikšmių. Priklausomai nuo prioriteto, teikiamo vienai iš šių koncepcijų, egzistuoja du konkuruojantys vertimo modeliai. Vienas mato vertimą kaip natūralų veiksmą, įgalinantį tarpkultūrinį bendravimą, akcentuoja žmogiškosios patirties bendrumą bei universalumą ir siekia nustatyti skirtingų kalbų ir kultūrų panašumus. Priešingas modelis pabrėžia kultūrinius skirtumus, o subtilių šaltinio

kalbos reikšmių perkėlimą į svetimą joms aplinką, vertimo kalbą, laiko nenatūraliu dalyku ir vertina vertimą kaip išdavystę, reiškiančią taikymąsi su svetimybe, perkeliant ją į vertimo tekstą. Šie vertimo modeliai vadinami *domestikuojančiu vertimu* ir *svetimizuojančiu vertimu*.

Abu šie modeliai atskleidžia ir ideologines vertimo implikacijas. Kaip nurodo Susana Bassnett ir André Lefevere'as, „bet koks perrašymas, kokie ketinimai bebūtų, atspindi tam tikrą ideologiją ir manipuliuoja literatūra priversdamas ją funkcionuoti visuomenėje tam tikru būdu. Perrašymas yra manipuliacija, kuri tarnauja valdančioms jėgoms, tačiau savo pozityviuoju aspektu gali prisidėti prie literatūros ir visuomenės vystymosi“ (1992, p. xi). Originalo kultūrinis dominavimas neretai atsispindi vertimuose į mažiau išsivysčiusių, ypač kolonizuotų kraštų kalbas, ir atvirkščiai, mažųjų tautų tekstų vertimai į kultūriškai dominuojančias kalbas dažniausiai atspindi vertimo kalbos šalies ideologiją. Vadinasi, pirmuoju atveju taikomas svetimizuojantis, o antruoju – domestikuojančias vertimo modelis, bet abiem atvejais orientuojamasi į kultūriškai dominuojančią kalbą. Kaip pastebi Michaelis Croninas, „Retai pasitaiko, kad vertimo santykis tarp mažųjų ir didžiųjų kalbų nebūtų siejamas su valdžios ir identiteto klausimais, kurie, savaime suprantama, destabilizuoja universaliuosius teorinius nurodymus vertimo procesui.“ (1996, p. 4).

Nemaža šiuolaikinių vertimo teoretikų pasisako už taip vadinamą *svetimizuojantį* modelį, t.y. originalo tekstui ištikimą vertimą. Walteris Benjaminas savo garsiajame esė *Vertėjo užduotis* pažymi, jog vertėjas privalo išreikšti vertimo tekste originalo kalbos atspindį, taip praturtindamas ir vertimo kalbą (Benjamin 1923). Svetimizuoti vertimo tekstą reiškia suardyti vertimo kalbos kultūrinis kodus. Šis metodas siekia, kaip nurodo Lawrence'as Venuti (1995, p. 20), „sustabdyti etnocentrinę vertimo kalbos kultūrinę įtaką, kuri pasireiškia į skaitytoją orientuotame vertime“, arba *domestikuojančiame* modelyje. Venuti ir kiti teoretikai laikosi pozicijos, kad domestikuojančias vertimas reiškia teksto asimiliavimą, visų aštrių kam-

pų nugaludinimą bei visų originalui būdingų savybių sunaikinimą, kad tarnauja išsivysčiusių Vakarų tautų globalizaciniam tikslams žemesnio išsivystymo pasaulio tautų sąskaita. O svetimizuojantis vertimas yra būdas išlyginti jėgų disbalansą, jis leidžia suskambėti ir mažųjų tautų balsams. Pagal Venuti (1998, p. 12), į mažumas nukreiptas vertimas yra paremtas diskursyviuoju heterogeniškumu.

Vis dėlto būtina pastebėti, jog toks ekstremalus šių vertimo modelių priešpastatymas didesnės svarbos turi antropologiniams tikslams, kuriuos labiau atitinka pirmasis (svetimizuojantis) vertimo modelis, kadangi taip atskleidžiamas kultūrų heterogeniškumas. Kita vertus, postmodernistinis požiūris, kad visos kultūros yra unikalios ir skirtingos, o kultūrinis vertimas yra sunkus ir gal net neįmanomas uždavinys, atgaivino diskusiją ir apie išverčiamumo galimybę. Taigi antropologinio diskurso plotmėje (etnografinių tekstų) vertimas yra itin sudėtingas uždavinys, kadangi siekiama tikslo išversti kultūrą.

Literatūrinio vertimo tikslas yra įgalinti kūrinio nemirtingumą. Ypač taikliai šiuo klausimu filosofuoja Walteris Benjaminas (1923), teigdamas, jog bet kurios srities menininkas (dailės, muzikos ar literatūros) niekada neturi ketinimų paskirti savo kūrinį konkrečiai auditorijai – nei savo šalies, nei kitos kultūros auditorijai, nes meninės kūrybos esmę sudaro ne informacijos teikimas, juk menas apskritai pasako labai nedaug net ir tiems, kurie jį supranta. O vertimas tegali perteikti informaciją, taigi – neesminius dalykus. Be to, jeigu autoriaus kūrinys nėra skirtas auditorijai, tai to kūrinio vertimas jokių būdu negali kelti sau tokio tikslo. Kadangi vertimas visuomet eina po originalo, jis suteikia originalui naują gyvybę ir sukuria potencialią perspektyvą ateityje būti atgaivintam dar daug kartų, o tai atneša kūrinui šlovę. Filosofas svarbiausiu dalyku laiko kūrinio išverčiamumą. Tai priklauso nuo tinkamai pasirinkto vertėjo ir nuo kūrinio pobūdžio. „Vertėjo uždavinys yra užčiuopti būdus išreikšti vertimo kalbą tą efektą, kuris sukurtų originalo aidą vertimo tekste.“ (Benjamin 1923, p. 20).

Vertėjo pozicija svarbi ir postmodernistams. Atsidūrus tarp dviejų skirtingų auditorijų, kurioms skirtas tas pat tekstas, bet vienai jis yra suvokiamas, o kitai – ne, vertėjui tenka rinktis, kaip perlokuciškai perteikti šaltinio tekstą jo nesuvokiančiai auditorijai, nes jis pats tarsi priklauso abiem auditorijoms. Šiuo aspektu vertimas iš vienos kalbos į kitą yra diskursyvos prigimties: diskursyvus vertimo režimas yra produktyvus tuo, kad pagrindžia šnekos aktų teorijos nurodomą perlokucinį efektą (Austin 1962). Kitaip tariant, vertėjo valioje yra tai, ar originalaus teksto autoriaus siunčiama mintis (žinia) paveiks vertimo kalbos auditoriją taip pat, kaip ji veikia originalo kalbos auditoriją. Vertėjo užduotis yra ne tik išvelgti skirtumus tarp dviejų kalbų, bet ir skirtumus tarp dviejų kultūrinių aplinkų. Tik tada vertėjas taps nematoma grandimi tarp šaltinio autoriaus ir kitakalbės bei kitakultūrės auditorijos, nes būtent vertėjas nėra identifikuojamas šiame dvinaryje (Venuti 1995). Ir tik tada kitos kultūros auditorija, kalbanti skirtinga nei originalo kalba, tarsi monolingvaliai išgirs apie svetimą kultūrą ir ją suvoks. Suvoks ją kaip kitą kultūrą ir, lygindama su sava, pajus gilesnį ryšį su savo etnine kultūra.

Dauguma vertimo teoretikų pritaria, jog literatūrinio vertimo negalima laikyti vien verbalinio teksto transformacija iš kalbos į kalbą, t.y. procesu, kurio metu vyksta originalo teksto gramatinė analizė, ieškomi leksiniai atitikmenys ir pritaikoma vertimo kalbos gramatika. Kaip nurodo Michaelis Silversteinas (2003), toks lingvistinis projektas būtų paremtas tik universaliąja gramatika, arba vertimui paklūstančiomis kalbos kategorijomis. Kiekvienas tekstas yra paremtas kultūriniu kontekstu, todėl vertimo procese būtina lyginti vienos kalbos ir kultūros kontekstualizacijos sistemą su kitos kalbos ir kultūros kontekstualizacijos sistema. Silversteinas taip pat pabrėžia skirtumą tarp pažodinio vertimo ir prasminio vertimo (kai ieškoma prasminių, arba kategorinių, atitikmenų). Pažodinį vertimą teoretikas vadina *translation*, o prasminį – *transduction*. Kiekvieno teksto kūrėjo protas veikia kultūriniame kontekste, todėl vertimo procese nepakanka perteikti vien horizonta-

lų autorius tekstą, būtina perkelti ir vertikaliąją teksto energiją, kitaip tariant – ne tik verbalinę, bet ir kultūrinę žinią. Taigi vertimas visuomet susiduria su ekstralingvistinės prigimties problemomis ir kaip socialinis aktas yra neatsiejamas nuo socialinių ryšių, kurie gali būti arba adaptuojami, arba tiesiog perkelti į kitos kultūros terpę. Vis dėlto, nepaisant paplitusios nuostatos, kad verstinis literatūros kūrinys turi „skambėti“ autoriaus, o ne vertėjo „balsu“, egzistuoja nemažai tam prieštaraujančių teorijų. Neretai teigiama, jog vertimas išreiškia ne autoriaus siunčiamą žinią, o vertėjo atliktą tos žinios interpretaciją (Nord 1997, p. 85), pasisakoma prieš vertimą kaip originalo variantą, „parazituojantį tekstą“, propaguojama interpretacija ir kūryba vertime.

Taigi įdomu, kaip svetimizuojantis ir domestikuojuantis vertimas – dvi priešingos tendencijos, išsiskiriančios šiuolaikinėse vertimo studijose, koreliuoja su pažodiniu ir laisvuju vertimu – dviem nuo seno žinomomis konfliktuojančiomis tendencijomis, kurių susidūrimė gimė ginčas dėl literatūros kūrinio išverčiamumo. Tradiciškai manoma, kad pažodinis ir laisvasis vertimas – du kraštutiniai sprendimai. Ar galima tapatinti šias dvi opozicinių tendencijų poras, svetimizuojantį ir domestikuojuantį vertimą laikyti tarsi pažodinio ir laisvojo vertimo vystymosi rezultatu? Atsakymas nėra paprastas.

Žvelgiant į pažodinį vertimą tradiciškai, t.y. laikantis vokiečių filosofo ir teologo Friedricho Schleiermacherio nuostatų, išdėstytų 1813 m. paskaitoje „Apie įvairius vertimo būdus“, kad „vertimas turi sukelti svetimumo efektą, ir kuo tiksliau vertimas seks originalą, tuo svetimesnis jis pasirodys vertimo kalbos skaitytojui“ (1813, p. 155), galima pastebėti tam tikrą koreliaciją tarp pažodinio ir svetimizuojančio vertimo, kadangi Schleiermacheris priskyrė vertimui kognityvinę, kultūrinę ir politinę funkciją. Tačiau intensyvus vertimo studijų vystymasis XX amžiuje, ypač antrojoje pusėje ėmė akcentuoti kultūrinį ir lingvistinį reliatyvumą. Šalia postmodernistinės pozicijos, pabrėžiančios kiekvienos kultūros unikalumą, iškilo ir teigimas, kad tam tikrame apibendrinimo lyg-

menyje galima pasiekti kalbos ir kultūros univertalumo.

Šioje perspektyvoje svetimos kalbos tekstai vertinami kaip invariantai, kuriuos įmanoma skaidyti į apibrėžtus kalbos bei tekstualumo vienetus, lygmenis ir kategorijas. Vertimo teoretikai sutaria, jog absoliutaus atitikimo tarp kalbų būti negali, todėl ir absoliučiai tikslus vertimas nėra įmanomas, tačiau, kaip nurodo Eugene'as Albertas Nida, galima pasiekti variantų labai artimų invariantui, nors ir ne viskas juose bus identiška (Nida 1964). Mokslininkas nurodo, jog vertėjui suteikiama tam tikra interpretacijos laisvė, bet būtina siekti, kad vertimo tekstas kuo tiksliau atitiktų originalo teksto elementus, kad vertimas perteiktų originalo stilių ir dvasią bei sukeltų tokį patį įspūdį vertimo kalbos auditorijai, kokį originalas sukelia savo kalbos auditorijai (Nida 1964; Nida, Taber 1969). Šiam tikslui pasiekti jis pasitelkia dinamiško ekvivalentiškumo teoriją, paremtą transcendentine bendražmogiškumo sąvoka, kurios esmė sudaro įsitikinimas, kad tarp kalbų ir kultūrų egzistuoja daugiau bendrybių nei skirtumų (1964). Nors šis teoretikas tarsi ir pripažįsta kultūrų heterogeniškumą, tačiau, pabrėždamas aukštą jų homogeniškumo laipsnį, nubrėžia aiškią trajektoriją, siejančią pažodinį ir domestikuojantį vertimą bei orientuojasi į natūralią vertimo kalbos ekspresiją, reikalauja, kad vertėjas paisytų kultūros, būdingos vertimo kalbos skaitytojui. Todėl jis priskiriamas domestikuojančio vertimo šalininkams.

Galima daryti išvadą, kad ir svetimizuojantis, ir domestikuojantis vertimas, nors ir siekdami skirtingų tikslų, išsivystė iš tradicinio pažodinio vertimo. Yra sukurta daug įvairiausių vertimo modelių siekiant kuo didesnio originalo ir vertimo teksto adekvatumo, visi jie remiasi pažodinio vertimo (tradicine prasme) ištobulinimo idėja. Todėl terminas *domestikuojantis vertimas* dažnai keičiamas terminu *pažodinis vertimas* (*literal translation*). O laisvasis vertimas ligi šiol išlaikė tik vieną sąlygiškai pozityvų bruožą – tvirtinimą, kad vertėjas yra savo kūrinio autorius, kadangi: a) absoliutus adekvatumas yra neįmanomas; b) kiekvienas „perrašymas“ yra kūryba; c) vertėjas turi pasirinkimo lais-

vę, vadinasi, ir atsakomybę; d) net ir prastas vertimas yra vertingas kritikos prasme. Be to, tam tikras laisvumas yra neišvengiamas vertimuose iš vienos meno rūšies į kitą – intersemiotinio vertimo (transmutacijos) atveju (Jakobson 1969), kai vertimas vyksta tarp verbalinių ir neverbalinių ženklių sistemų. Taip pat būtina pastebėti, jog kiekviena vertimo tendencija visuomet gali pasiekti savo ekstremalų tašką, kraštutinę poziciją. Pvz., ekstremaliai domestikuojantis vertimas, t.y. orientuotas išimtinai į vertimo kalbos skaitytoją, gali tapti „nacionalizuojančiu“, kitaip tariant, lituanizuojančiu, anglicizuojančiu, rusifikuojančiu ir t.t. Toks kraštutinis variantas taip pat turėtų glaudžią sąsają su laisvuju vertimu.

Būtina pažymėti, kad ypač svarbus vaidmuo tenka vertėjui, kuris motyvuotai ar intuityviai pasirenka tikslą bei jo diktuojamą vertimo būdą. Originalo ir vertimo kalbų kultūrinės vertybės dažnai skiriasi ir vertėjui tenka spręsti, kaip tuos skirtumus perteikti vertime. Svetimizuojantį vertimą, siekdami didžiausio adekvatumo tarp originalo ir vertimo tekstų, ir radikaliai domestikuojantį (rusifikuojantį) vertimą iliustruoja Vladimiro Nabokovo atlikti Aleksandro Puškino ir Lewiso Carrollio kūrinių vertimai.

Vladimiro Nabokovo požiūriu, kiekviena nacionalinė literatūra patiria internacionalinę įtaką ir afiliaciją, tačiau vis tiek vystosi skirtingai, sukurdamą unikalų šedevrų, reikalaujančių iš vertėjo „idealios versijos“, kurios iš esmės neįmanoma pasiekti (Nabokov 1941, p. 161). Interviu žurnalui *Visconsin Studies* Nabokovas teigia (1967), kad verstinė literatūra reiškia nukankintą autorių ir apgautą skaitytoją. Pateisinti vertimą galima vieninteliu būdu – pažodiniu vertimu su paaiškinimais, nes tik taip įmanoma perteikti tikslią informaciją. Informaciją rašytojas supranta ne vien kaip verbalinį tekstą, bet ir kaip vertikalčiai slypintį kultūrinį kontekstą. Savo straipsnyje apie vertimo problemas (1955) Nabokovas aprašo sudėtingus Aleksandro Puškino poemos *Eugenijus Onieginas* rezonansus ir aluzijas, siekdamas motyvuoti mokslinę savo vertimo versiją – labai artimą rusiškajai, nė kiek nepaliestą anglo-amerikietiško-

sios poetinės diktijos. Nabokovo įsitikinimu, „prisišaukimas prie vertimo auditorijos suvokimo yra pati didžiausia vertimo blogybė“ (Nabokov 1941, p. 160). Versdamas Puškiną (Pushkin 1964) į anglų kalbą, Nabokovas atlieka išsamią jo poetinės metrikos studiją, gretina ją su įvairių anglų poetų eilėmis, įvertina Puškino asmenybę, jo išsilavinimą, artumą ne tik rusų, bet ir prancūzų kultūrai, nuodugniai analizuoja poeto idiomias. Vertindamas turinio ir formos vienybę originalioje kūryboje, jis nepripažįsta vertimo, kuris realiai išskiria šiuos du dalykus. Nabokovas kritikuoja esamus Puškino poemos vertimus į anglų, prancūzų ir vokiečių kalbas, ypač piktinasi vokiečių vertėjo Roberto Lipperto Pushkin (1840) sprendimu pakeisti Tatjanos vardą į Johaną.

Visiškai priešingos nuostatos Nabokovas laikosi versdamas *Alisą stebuklų šalyje* iš anglų kalbos į rusų kalbą. Nepaisant to, kad jis Lewiso Carrollio kūrinį laiko ypatingu, paremtu solidžiu ir gana sentimentaliu kultūriniu kontekstu (1972), savo vertime tą kultūrinį kontekstą vertėjas absoliučiai ignoruoja, perkeldamas siužetą į rusų kultūros terpę. Pirmiausia Nabokovas pakeičia pagrindinės veikėjos vardą iš Alisos į Anią ir įžanginiame žodyje skaitytojui pareiškia, jog „ši pasaka yra žinoma mažiesiems skaitytojams visame pasaulyje, o nuo šiol Alisa tapo Ania ir pradėjo naują gyvenimą“ (Кэрролл 1923, c. 5). Keistai skamba knygos pavadinime Anios vardas, nes Carrollis nėra parašęs knygos apie Anios nuotykius. Nabokovas pakeičia ir kai kuriuos kitus angliškus vardus: Mabel į Asią (Ася), Mary Ann į Mašą (Маша), Pat į Petką (Петька), Bill į Jašką (Яшка), Elsie, Lacie ir Tillie į Masią, Pasią ir Dasią (Мася, Пася, Дася). Būdingas Anglijos istorijos epizodas arba sausoji pelės istorija apie Mercia'os ir Northumbria'os didikus Edwiną ir Morcarą tapo istorija apie Kijevo kunigaikščius Vladimirą Monomachą ir Olgovičius. Surusinta ir daugiau teksto detalių, tačiau ryškiausiai išsiskiria eiliuotų parodijų vertimai. Visoms parodijoms Nabokovas parenka rusiškus prototipus. Savaiame suprantama, svarbiausias parodijos matas yra aiškiai suvokiamas prototipas. Išversti parodijos neįma-

noma, kadangi kiekvienos parodijos prototipas yra originalo kultūrinės aplinkos elementas, kurio neįmanoma perkelti į vertimo kalbos kultūrinę aplinką. Rusų kalbos skaitytojui išversta parodija be žinomo prototipo nebūtų juntama. Nabokovas ignoruoja originalo intralingvistiką (eilėdarą), pasirenka prototipus iš rusiško kultūrinio konteksto, t.y. rusų literatūros bei folkloro, ir pasiekia parodijos efektą vertime. Štai vertėjas parodijuoja Michailo Lermontovo eilėrašį „Borodino“, žinomą kiekvienam rusui:

[M. Lermontov] (Лермонтов 1972, c. 128)

– Скажи-ка, дядя, ведь не даром
Москва, спаленная пожаром,
Французу отдана?
Ведь были ж схватки боевые,
Да, говорят, еще какие!
Недаром помнит вся Россия
Про день Бородина!

[V. Nabokov] (Кэрролл 1923, p. 39)

– Скажи-ка, дядя, ведь не даром
Тебя считают очень старым:
Ведь, право же, ты сед
И располнел ты несказанно.
Зачем же ходишь постоянно
На голове? Ведь, право ж, странно
Шалить на склоне лет!

Tačiau Lewisas Carrollis parodijavo ne Lermontovo „Borodino“, o didaktinį Roberto Sauthey'aus eilėrašį „Old Man's Comforts and How He Gained Them“. Šis parodijos prototipas (taip pat ir visi kiti Lewiso Carrollio parodijuojami eilėraščiai) buvo lengvai atpažįstamas Karalienės Viktorijos laikų Anglijoje, kurios visa švietimo ir auklėjimo sistema rėmėsi griežtomis taisyklėmis ir buvo persunkta sentimentalios moralizavimo. Mokykloje vaikai buvo verčiami mokytis tuos eilėraščius, todėl parodijose galėjo lengvai juos atpažinti ir pajusti džiaugsmingą parodijos efektą:

[R. Southey] (Carroll 1979, p. 201)

“You are old, father William,” the young man cried,
 “The few locks which are left are grey;
 You are hale father William, a hearty old man;
 Now tell me the reason, I pray.”

[L. Carroll] (Carroll 1979, p. 83)

“You are old, Father William,” the young man said,
 “And your hair has become very white;
 And yet you incessantly stand on your head –
 Do you think, at your age, it is right?”

Nabokovo vertime išlikusi tik referentinė reikšmė, o intralingvistinė reikšmė neišlaikyta, t.y. originalo eilėdara pakeista naujai pasirinktojo prototipo eilėdara. Dviejų vertimų sugretinimas – vienas itin metodiškai svetimizuojantis, kitas apgalvotai domestikuojantis – rodo, jog to paties vertėjo sprendimai gali kardinaliai skirtis. Šie vertimai taip pat iliustruoja schemą, kaip gali būti puoselėjama konkreti kultūra vertime. Nepaisant savo teigimo, jog geras gali būti tik pažodinis vertimas, Nabokovas yra ištikimas savo gimtajam rusiškam kultūriniam kontekstui abiem atvejais, ir versdamas iš rusų kalbos į anglų kalbą, ir – iš anglų kalbos į rusų kalbą.

Į klausimą „kodėl“, šis tyrimas atsakymo ne-

siekia, tačiau galima pritarti Venuti komentarui: „Nabokovo požiūris į vertimą yra tipiškas rusui, emigravusiam į JAV po 1940-ųjų metų. Jis puoselėja nostalgiją rusų kalbai ir kanoniškiems rusų literatūros kūriniams, niekina homogenizuojančias Amerikos vartotojiškos kultūros tendencijas“ (2000, p. 68) ir tikriausiai visą Vakarų kultūrą¹.

Apibendrinant reikėtų pabrėžti, kad nors vertimo praktika turi ilgą istoriją, teoriškai vertimas reflektuojamas tik nuo antrosios XX a. pusės. Tačiau, nepaisant itin spartaus vertimo teorijos vystymosi, tebėra daug neatsakytų klausimų. Siekdamas teoriškai apibendrinti praktinę vertėjų patirtį, nustatyti dėsningumus bei duoti rekomendacijas tolimesnei vertimo praktikai, šis taikomojo pobūdžio mokslas tiria makrolingvistines problemas, t.y. lingvistinių ir ekstralingvistinių veiksnių sąveiką vertimo procese. Tiriamojo objekto sudėtingumas bei socialinio aspekto neišvengiamumas sudarė sąlygas pažodiniam vertimui išsiskirti į dvi priešingas tendencijas – svetimizuojantį ir domestikuojantį vertimą, kurie tarnauja dviem skirtingiems tikslams (antropologiniam ir literatūriniam vertimui). Tačiau kraštutinė šių modelių išraiška gali tapti tam tikrų socialinių jėgų arba atskiro vertėjo nuostatų įrankiu. Visos išsiskiriančios tendencijos turi tam tikrų sąlyčio taškų, o kraštutiniais atvejais išsiskiria savybėmis, kurios gali pakeisti jų tarpusavio sąsajų konfiguraciją. Neveltui vertimo problemos – amžinos, o pilnaverčio vertimo galimybių tebeieškoma su kiekvienu nauju vertimu.

Literatūra

AUSTIN, J. L., 1962. *How to Do Things with Words*. Oxford: Clarendon.

BASSNETT, S.; LEFEVERE, 1992. A. General Editors' Preface. In: Ed. and trans. A. LEFEVERE. *Translation – History – Culture: A Sourcebook*. London and New York: Routledge.

BENJAMIN, W., 1923. *The Task of the Translator*. English translation by H. Zohn: Selected Writings Volume I, 1913-1926. Cambridge, Mass.: The Belknap Press of Harvard University Press.

CARROLL, L., 1979. *Alice's Adventures in Wonderland*. Commentary by L. Golovchinskaya. Moscow: Progress Publishers.

¹ Redakcijos pastaba: V. Nabokovas iš Rusijos emigravo 1919 m., JAV gyveno nuo 1940 m., mirė Šveicarijoje.

- CRONIN, M., 1996. *Translating Ireland: Translation, Languages and Cultures*. Cork: Cork University Press.
- JAKOBSON, R., 1969. Linguistics and Poetics. In: Ed. T. SEBEOK. *Style in Language*. Cambridge, Massachusetts: MIT Press, 350-377.
- NABOKOV, V., 1941. The Art of Translation. *New Republic*, 105-162.
- NABOKOV, V., 1955. Problems of Translation: One-gin in English. In: Ed. L. VENUTI. *The Translation Studies Reader*, 2000. London and New York: Routledge.
- NABOKOV's interview, 1967. Conducted on September 25, 27, 28, 29, 1966, at Montreux, Switzerland, *Wisconsin Studies in Contemporary Literature*, VIII, 2. Prieiga: <http://www.lib.ru/NABOKOW/Inter06.txt> [Žiūr. 2008 03 18].
- NABOKOV's interview, 1972. Conducted on September 8, 1971 by Paul Sufrin, Swiss Broadcast *European & Overseas Service*. Prieiga: <http://www.lib.ru/NABOKOW/Inter18.txt> [Žiūr. 2008 03 18].
- NIDA, E., 1964. *Toward a Science of Translating, with Special Reference to Principles and Procedures Involved in Bible Translating*. Leiden, Holland: Brill.
- NIDA, E.; TABER, C., 1969. *The Theory and Practice of Translation*. Leiden, Holland: Brill, reprinted 1982.
- NORD, C., 1997. *Translation as a Purposeful Activity: Functionalist Approaches Explained*. Manchester: St Jerome.
- PUSHKIN, A., 1840. *Eugen Onegin: Roman in Versen*. Aus dem Russ. übers. von Lippert, R. Leipzig: W. Engelmann.
- PUSHKIN, A., 1964. *Eugen Onegin*. A Novel in Verse (transl. with a commentary by V. Nabokov. Translator's intr.) in 4 vols. Princeton, New Jersey: Bollingen.
- RUBEL, P.; ROSMAN, A., 2003. Introduction: Translation and Anthropology. In: Ed. P. RUBEL. *Translating Cultures: Perspectives on Translation and Anthropology*. Oxford, GBR: Berg Publishers.
- SCHLEIERMACHER, F., 1813. Über die verschiedene Methoden des Übersetzens (On the Different Methods of Translating). In: Ed. and trans. A. LEFEVERE. *Translation – History – Culture: A Sourcebook*. 1992ž London and New York: Routledge.
- SILVERSTEIN, M., 2003. Translation, Transduction, Transformation: Skating 'Glossando' on Thin Semiotic Ice. In: P. RUBEL. *Translating Cultures: Perspectives on Translation and Anthropology*. Oxford, GBR: Berg Publishers.
- VENUTI, L., 1995. *Translator's Invisibility: A History of Translation*. Florence, KY, USA: Routledge.
- VENUTI, L., 1998. *The Scandals of Translation: Towards and Ethics of Difference*. London and New York: Routledge.
- VENUTI, L., 2000. 1940s-1950s. In: Ed. L. VENUTI. *The Translation Studies Reader*. London and New York: Routledge, 4-15.
- КЭРРОЛЛ, Л., 1923. *Аня в стране чудес*. Перевод с английского В. Набокова; Translation of Lewis Carroll's *Alice's Adventures in Wonderland*. Berlin: Gamaion.
- ЛЕРМОНТОВ, М., 1972. *Стихотворения. Поэмы. Маскарад. Герой нашего времени*. Москва: Художественная литература.
- ЦИЦЕРОН, М., 1975. *Избранные сочинения*. Москва: Художественная литература.

Vytautė Pasvenskienė

Vilnius University, Lithuania

Research interests: English semantics and pragmatics, translation, postmodern attitude towards linguistics, translation and education.

EXTREMES OF TRANSLATION DECISIONS

Summary

This study is an attempt to disclose developmental directions of basically different translation tendencies, priorities, standpoints and aims. First, the article discusses the conceptual intricacy of the term *translation* and the complex position of the translator as an invisible link between the two poles of the binary. Second, it is contemplated how translation can highlight or hide cultural boundaries and, thus, shift cultures and often traditions to far away territories or, by creating socio-cultural oppositions, serve as a way making an individual to comprehend cultural differences. Finally, it is illustrated the kind of influence the translator is likely to exert on the translation result. As an example, two literary translations accomplished by Vladimir Nabokov are commented. They are *Alices' Adventures in Wonderland* by Lewis Carroll and *Evgenij Onegin* by Alexandr S. Pushkin.

The contemporary translation theory rests on two different assumptions about language use: instrumental and hermeneutic concepts of language. These opposite backgrounds gave rise to the development of two competing models of translation which are seen as 'domesticating' and 'foreignizing' tendencies of translation.

Translation always encounters problems of extra-linguistic nature and, as a social act, it implies social relations, which can be either adapted or simply shifted to the environment of another culture. Metaphysics of communication, which defines translation as a process of homogenization and of establishing equivalence and which is inherent in conventional conception of translation, often appears questionable. Translation inscribes itself in the social topos of incommensurability and specifically cultural difference to which translation is a fundamentally

Vytautė Pasvenskienė

Uniwersytet Wileński, Litwa

Zainteresowania naukowe: semantyka i pragmatyka języka angielskiego, translatoryka, założenia postmodernistyczne w językoznawstwie, translatoryce i edukologii.

EKSTREMALNE ROZWIĄZANIA TRANSLATORSKIE

Streszczenie

W artykule omówiono kierunki rozwoju różnych koncepcji translatorskich, priorytetów, założeń i celów „innego”. Akcentuje się aspekt pozajęzykowy, innymi słowy, informację kulturową i historyczną, która jest już zawarta w tekście lub na tle której jest osnuty tekst literacki. Zaprezentowano, jaki wpływ na wynik tłumaczenia mogą mieć priorytety kulturowe tłumacza. Analizie poddano tłumaczenia dwóch utworów literackich wykonane przez Vladimira Nabokova – tłumaczenie z języka angielskiego na rosyjski bajki Lewisa Carrola *Alicja w krainie czarów* oraz tłumaczenie z języka rosyjskiego na angielski poematu Aleksandra Puszkina *Eugeniusz Oniegin*.

Tłumaczenie zawsze styka się z niewiadomym, obcym. Ten „obcy komunikat“ może być ukazany wspólnocie języka docelowego jako nowe, inne, albo może być przekazany jako adaptacja do kultury wspólnoty języka docelowego. Wynik tłumaczenia osiąga się poprzez określony model komunikacyjny służący konkretnym celom, które mogą zależeć i od przekonań tłumacza, i od dominującej ideologii społecznej lub sił rządzących.

Szczególne tendencje – tłumaczenie nacechowane obcością oraz tłumaczenie zorientowane na odbiorcę – mają pewne punkty styeczne, a w przypadkach ekstremalnych charakteryzują się właściwościami, które mogą zmienić konfigurację ich wzajemnych powiązań.

SŁOWA KLUCZOWE: tłumaczenie (wolne, dosłowne, nacechowane obcością, zorientowane na odbiorcę, nacjonalizujące, antropologiczne, lite-

heterogeneous response. Every translation result is achieved on the basis of a definite model of communication serving definite aims which can depend not only on the translator's priorities but on the mainstream ideology of social or power forces.

Fidelity and freedom in translation traditionally have been regarded as conflicting tendencies. The two pronounced models of translation, 'foreignizing' and 'domesticating', have developed from literal translation in its traditional sense, and have a few common points, but, realized at their extremes, stand in opposition to each other and reveal features altering the configuration of their relationship, and, paradoxically, leading both of them to free rewriting.

KEY WORDS: 'domesticating' and 'foreignizing' translation, extra-linguistic nature, instrumental and hermeneutic concepts of language.

rackie), ekstralingwistyka, intralingwistyka, kontekst kulturowy, koncepcja języka (instrumentalna, hermeneutyczna), transformacja werbalna.

Gauta 2008 05 14

Priimta publikuoti 2008 08 11

Елена Коницкая*Вильнюсский университет**Филологический факультет**Кафедра славистики**Universiteto 5, LT-01513 Vilnius, Lietuva**Tel.: +370 5 275 05 01**E-mail: jelena.konickaja@ff.vu.lt**Область научных интересов автора: контрастивная лингвистика, лексикология, семантика, синтаксис, словообразование, литовский язык, русский язык, словенский язык.***К СОПОСТАВЛЕНИЮ ТЕМПОРАЛЬНЫХ ФРАГМЕНТОВ СЛОВЕНСКОЙ И РУССКОЙ ЯЗЫКОВЫХ КАРТИН МИРА: СУТОЧНОЕ ВРЕМЯ**

*В статье показывается, что русский и словенский языки по-разному концептуализируют суточное время, выделяя различные отрезки суточного времени в языках (утро – день – вечер – ночь в русской языковой картине мира и утро – дополуденное время – послеполуденное время – вечер в словенском языке). Приводятся многочисленные примеры, позволяющие сделать вывод, что русское время в большей степени антропоцентрично, переживается как подчиненное ритму жизни человека, в то время как словенское ориентировано на природный астрономический цикл. Яркое подтверждение этому находим в темпоральном фразеологизме, построенном диаметрально противоположным образом в двух языках: в словенском – *poi in dan*, в русском – день и ночь. Широко используются для детализации суточного времени в обоих языках пространственные предлоги, при этом в русской языковой картине мира важным является результативность деятельности, полностью занимающей период суточного времени. В словенском языке конструкции с предлогом «*sez*» и с предлогом «*ted*» не несут значения результативности деятельности, полностью занимающей период времени, но, отражая осмысление деятельности, полностью занимающей суточные периоды, в различных метафорических образах (либо как движения на другую сторону сквозь что-то, либо как нахождения внутри периода времени), дифференцированы по характеру деятельности – однородной (и непрерывной) или же неоднородной и прерывистой.*

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: категория времени, сутки, концептуализация, языковая картина мира, словенский язык, русский язык.

Время является одним из основных параметров существования человека. По словам Н. Д. Арутюновой, «...у человека нет специального органа для восприятия времени, но именно время определяет его психический склад. Время отделимо от человека, но человек неотделим от времени» (1997, с. 52). О субъективном переживании объективно существу-

ющего времени, национальном характере его восприятия свидетельствуют многочисленные исследования способов выражения категории времени в разных лингвокультурных сообществах. Отмечаются особенности структурирования, категоризации, концептуализации времени, проявляющиеся в специфических для каждого языка способах измерения, отсчета,

соотнесения времени с предшествующим или последующим периодом и под.

Удобный инструмент исследования национально-культурной специфики фрагментов языковой картины мира (ЯКМ) – сравнительное изучение формирующих ее представлений, закрепленных в языковом употреблении. Контрастивное изучение позволяет определить существенные для данного сообщества принципы организации информации о мире. Особый интерес вызывает сравнение ЯКМ близкородственных языков, так как при относительной близости в формальном отношении, незаметные на первый взгляд смысловые различия выявляют различия национальных ЯКМ, вбирающих в себя длительную историю народа, принятую в данном сообществе систему морально-этических, нравственных и прагматических ценностей, историю взаимодействия с соседними культурами и др.

Это относится к фрагменту ЯКМ, отражающему представления о времени двух славянских лингвокультурных сообществ – русского и словенского. Общее ядро темпоральной лексики этих сообществ сформировалось в глубокой древности; однако при анализе формально сходных эквивалентных наименований обнаруживается разница «словенского» и «русского» времени, что подтверждает высказанное В. А. Масловой замечание: «Культурно-национальное скрывается в своеобразной пропозиции, создаваемой как раз эквивалентной лексикой, но со специфическим проявлением комбинаторных свойств ее единиц». Выразительный пример культурно-национальной специфики демонстрируют выражения со значением, определенный

период времени⁴, реализующимся в таких темпоральных именах, как *час*, *неделя* или *месяц*. В русском языке эти имена сочетаются с обозначением абстрактного понятия *время*, и язык оформляет отношения между элементами словосочетания «как отношения формы и содержания: *час*, *день* или *месяц времени*» (Ахмерова 2003); в словенском же языке *teden* (неделя), *mesec* (месяц), *leto* (год) являются «вместилищем» не абстрактного (и, добавим, гиперонимичного) *čas* (время), а конкретных (и гипонимичных) *dni* (дни): *teden*, *mesec*, *leto dni* (неделя/месяц/год дней).

Темпоральное поле обширно и многомерно – в данной статье рассматриваются некоторые аспекты наиболее архаичного фрагмента, связанного со структурированием суточного времени, которое демонстрирует, наряду с формальным сходством способов выражения, различия в представлениях о времени в родственных славянских лингвокультурных сообществах¹.

Сходные в формальном отношении названия частей суточного цикла относятся к ядру темпоральной лексики. Сутки в русской и словенской ЯКМ структурируются соотносительными словами: *день* – *dan*, *ночь* – *noč*, *утро* – *jutro*, *вечер* – *večer*; *сумерки* – *mrak* и *somrak*, *рассвет* – *svit*, (*утренняя*, *вечерняя*) *заря* – (*jutranja*) *zarja*, (*večerna*) *zora*; *восход* – *vzhod*, *закат* – *zahod*; *полдень* – *poldan*, *полночь* – *polnoč*. В словенском языке в эту группу входят также *dopoldan* (дополуденное время), *popoldan* (послеполуденное время) и обозначающие короткие переходные отрезки времени *polsvit* (время начала перехода ночи в день), *polmrak* (время начала перехода дня в ночь), *podvečer*

¹ Материалом для анализа послужили данные национальных корпусов словенского языка (FidaPIUS) и русского языка (НКРЯ), «Словаря современного словенского языка» (SSKJ) и данные изучения русской темпоральной картины, представленные, в частности, в работах Г. А. Рубинштейн (2001), М. В. Всеволодовой (1978), А. А. Зализняк и А. Д. Шмелева (1997).

(время перед вечером), *prednočje* (время перед ночью). Таким образом, словенское членение дня иерархизировано и дополнительно детализировано относительно основных суточных периодов (дня-утра-вечера-ночи).

Деление суток на основные периоды в рассматриваемых этнокультурных сообществах имеет различную структуру, начиная с того, что в русской ЯКМ *день* и *ночь* объединяются гиперонимом *сутки* – довольно поздней по происхождению лексемой, появившейся не ранее XVI в. (Михеева 2006, с. 52), которой нет эквивалента в словенской темпоральной подсистеме языка, как и во многих других западных языках (как перевести на словенский язык русскую поговорку *День и ночь – сутки прочь?*).

В представлении обоих славянских народов в течение дня устанавливается два рубежа – середина дня и ночи (*полдень* – *poldan*, *полночь* – *polnoč*), делящие светлое и темное время дня на части. В русском языке идею отсчета отрезков светлого времени дня по отношению к срединной точке дня передают предположительно надежные формы *до полудня* (*полдня*) и *после полудня/пополудни*, в словенском это же деление выражается отдельными лексемами – парой существительных и семантически эквивалентных им наречий *dopoldan/dopoldne* ((во) время до полудня) и *popoldan/popoldne* ((во) время после полудня), напр.: *brez dela je preždel dopoldan* – просидел без работы до полудня²; *čakal ga je vse dopoldneve* – он ждал

его каждый день до полудня, *prespal je cel dopoldan/celo dopoldne* – проспал всю первую половину дня, *popoldan je preslonela na oknu* – послеполуденное время она простояла, прислонившись к окну. В русском представлении выражения *до полудня* и *после полудня* носят обстоятельственный характер, обозначая временной характер действия³, тогда как в словенском *dopoldan* и *popoldan* – названия суточных периодов, «повышенные в ранге» до субстанциональности и в этом качестве выступающие на равных с другими названиями отрезков суток (*noč*, *dan*; *jutro*, *večer*). Разница между русскими и словенскими представлениями очевидна в переводах, где наиболее близкими эквивалентами словенских *dopoldan* и *popoldan* являются слова *утро*, *день*, *вечер* или же сложные временные конструкции, напр.: *Bil je sončen nedeljski dopoldan* – Было солнечное воскресное *утро*; *Z branjet mi je skrajšal popoldan* – досл. *Чтением он сократил ему послеполуденное время: *Zaradi opravkov ima skvarjen popoldan* – Из-за дел у него испорчена вся вторая половина дня.

Для обозначения временной характеристики действия в течение различных отрезков суток в обоих языках используются наречия: *ponoči* – ночью, *zjutraj* – утром, *zvečer* – вечером, *podnevi* – днем, напр.: *Ponoči je imel zdravnik nekaj nujnih obiskov* – Ночью у врача было несколько срочных вызовов; *Bilo je svetlo kot podnevi* – Было светло как днем; *Zjutraj ga bom poklical* – Я ему позвоню утром. Кроме того, в

² Словенские примеры даются в переводах автора статьи.

³ Эти выражения достаточно редки; так, в НКРЯ *до полудня* представлено в 213 контекстах, *после полудня* – в 245. Разница с другими отрезками суток разительна: например, для формы *утром* приводится 18417 контекстов, *с утра* – 5833; *днем* – 10095, *вечером* – 18526. Между тем в FidaPLUS для рассматриваемых форм (с неснятой омонимией наречной и субстантивной форм) приводятся такие данные: *dopoldan* – 5785, *dopoldne* – 58934, *popoldan* – 10642, *popoldne* – 33980 употреблений. Даже если не считать эти данные абсолютными (в словенском корпусе часты случаи повторения примеров), сами соотношения показательны.

словенском языке используются наречия *opoldne/opoldan* (в полдень) и *opolnoči* (в полночь), напр.: *Prišel je točno opoldan* – Он пришел ровно в полдень; *Opolnoči naj zaigra godba* – В полночь пусть заиграет музыка; а также наречия *dopoldan / dopoldne* (до полудня), *popoldan / popoldne* (после полудня) (примеры см. выше).

Те же наречия, за исключением *podnevi* (днем), используются в словенском языке при обозначении часового времени. Часы после полуночи до 8 часов в словенской ЯКМ относятся к утренним, напр.: *bilo je ob enih ali dveh zjutraj* (было около часу или двух ночи), *vstati ob treh zjutraj* (встать в три часа ночи)⁴. В русской системе обозначений часового времени три часа, прошедших после полуночи, характеризуются как ночь: *в три часа ночи*, а время с четырех часов после полуночи до полудня мыслится как утреннее: *в четыре часа утра*; при этом время восхода солнца значения не имеет (Малыхина). Примерно с 9 часов утра до полудня «словенские» часы определяются как дополуленные, с 12 до 17-18 часов – как послеполуленные, тогда как в русском представлении часы с полудня до 16 часов характеризуются как дневные, а с 17 до 23 – как вечерние, ср.: *ob desetih ali enajstih dopoldan/dopoldne* – в десять или одиннадцать утра; *do treh popoldan/popoldne* – в три часа дня; *ob petih popoldne* – в пять вечера. Таким образом, словенское дополуленное и послеполуленное время (*dopoldan/dopoldne, popoldan/popoldne*) выступает как равноположенное утру (*zjutraj*) и вечеру (*zvečer*), тем самым демонстрируя важность для словенского суточного цикла срединной точки дня - полудня.

Приведенные языковые факты свидетельствуют также о том, что если в русской ЯКМ точкой отсчета часов суточного цикла служит время, когда человек обычно начинает заниматься какой-либо деятельностью (утро начинается в 3-4 часа после полуночи), то в словенской ЯКМ точкой отсчета является время зарождения нового дня – ночь, а точнее, после полуночи (утро начинается в один час после полуночи). В словенском языке можно найти и более привычные для русских, но значительно менее распространенные формы типа *ob dveh/treh ponoči* – в два/три часа ночи: по данным FidaPLUS, один час после полуночи относится к ночи в 179 примерах, к утру – в 245 примерах, соответственно, соотношение ночи и утра по отношению к двум часам после полуночи – 181: 345, три часа после полуночи распределяются между ночью и утром в пропорции 106:516, тогда как, по данным НКРЯ, соотношение форм *два часа ночи* и *два часа утра* – 161: 7, *три часа ночи* и *три часа утра* – 154: 26⁵.

Разница в словенском и русском делении дня объясняется, видимо, тем, что в русской модели времени обозначения временных интервалов «релятивизированы относительно человеческой деятельности, в них заключенной» (Зализняк, Шмелев 1997, с. 240), тогда как словенская модель суточного времени организована по астрономическому принципу. Яркое подтверждение этому находим в темпоральном фразеологизме, построенном диаметрально противоположным образом в двух языках: в словенском – *noč in dan*, в русском – *день и ночь*, напр.: *Vlaki drviijo noč in dan* – Поезда грохочут

⁴ В этом отношении словенская темпоральная картина сходна с темпоральной картиной мира, напр., английского языка.

⁵ Форма *в час утра* приводится в НКРЯ в пяти контекстах из «Истории государства российского» Н. М. Карамзина, что дает основания считать эту форму неупотребимой в русском языке.

день и ночь; Pri tej hiši garajo noč in dan – В этом доме неустанно трудятся день и ночь. Аналогичное русскому строение фразеологизма в словенском возможно, напр.: *Na vrhu stolpa je dan in noč gorel ogenj* – Наверху столба день и ночь горел огонь. FidaPLUS фиксирует соотношение *noč in dan* и *dan in noč* как 694:243, то есть предпочтение в словенском языке отдается инвертированной с точки зрения русского языка модели следования времени суток.

Таким образом, если русский суточный цикл представляет собой две модели⁶: двухчленную *день-ночь* и четырехчленную *утро-день-вечер-ночь*, с недостаточно сильным (по сравнению со словенским языком) выделением *полудня* – точки/краткого периода в середине дня и *полночи*, соответственно, в середине ночи, то словенский суточный цикл выстраивается парой *noč-dan* и четырехчленной последовательностью *jutro-dopoldan—popoldan-večer*, с выраженным включением полудня как высшей точки/краткого периода дня и полночи как временной точки возобновления суточного цикла.

Неоднократно отмечалось, что в ЯКМ сосуществуют различные модели, с одной стороны, связанные с разновременностью возникновения, с другой – с ориентацией на разные стороны воспринимаемой действительности. Н. Д. Арутюнова отмечает, что «языковые модели времени могут быть разделены на такие, в которых главной фигурой является человек, и такие, которые ориентированы на само время» (1997, с. 53). Выделенные аспекты словенского представления о суточном времени, отражающие астрономи-

ческий принцип, демонстрируют доминирующую, но не единственную возможность членения времени. Объективные характеристики частей суточного цикла, связанные с природной сменой темноты и света, имеют прагматическое значение для человека и могут оцениваться субъективно, что отражается, например, в высказываниях типа: *Ob osmih zjutraj, kar je zame sredi noči, me je zbudil telefon* (SSKJ) – В восемь утра, что для меня – середина ночи, меня разбудил телефон. Видимо, и приведенные выше примеры употребления форм типа *ob dveh/treh ponoči* (в два/три часа ночи) следует отнести к сосуществующей в словенской ЯКМ модели суточного времени, ориентированной на человеческую деятельность и в этом смысле соотносимой с русской.

При детализации в обозначении частей суток в двух лингвокультурных сообществах учитываются различные критерии. Так, с различием в осмыслении деятельности по отношению ко времени осуществления связано использование русских выражений *под утро* со значением, заканчивая предшествующий день⁷ и к *утру*, с переносом фокуса внимания на результирующее состояние, влияющее на ход дальнейших событий (Зализняк, Шмелев 1997, с. 234), напр.: *Снег шуршал всю ночь, под утро стих; Разошлись мы под утро.* – *Ближе к утру ветер переменился; К утру Ирина приняла решение* (НКРЯ). Ближайший словенский переводной эквивалент русских форм – выражение *proti jutru*, обозначающее ‘приближение к временной границе утра’ (общее для русских форм), без уточнения ее отношения к завершающему/начальному моменту временного отрезка суток, напр.: *Proti jutru smo*

⁶ Н. Г. Рубинштейн (3) выделяет три модели: в часовой модели основные названия частей суток противопоставлены друг другу и примерно равны по длительности (около 6 часов), в другой модели сутки членятся на день и ночь (утро и вечер как второстепенные покрываются концептами день и ночь), в третьей модели день понимается как сутки.

dospeli domov. (К утру мы пришли домой) – *Zaspal je šele proti jutru.* (Он заснул только под утро). *Zabava se konča šele proti jutru.* (Веселье кончилось только под утро), *Proti jutru so se gostje porazgubljali.* (Под утро гости разошлись) (примеры из SSKJ)⁷.

Говоря о времени, нельзя не упомянуть о его метафорической концептуализации как пространства (пути или вместилища)⁸ в русской и словенской ЯКМ. Приведенные выше примеры иллюстрируют эту языковую метафору: как русские предлоги *под*, *к* имеют пространственное значение, так и словенское *proti* имеет значение приближения, движения в направлении к чему, ср. употребление предлога в пространственной конструкции *Grem proti trgovini* (Я иду к магазину). Пространственные предлоги широко используются для детализации суточного времени в обоих языках, при этом русские и словенские предложные конструкции отражают разные критерии выделения и осмысления отрезков времени. Приведем лишь небольшой пример. В русской ЯКМ важным является результативность деятельности, полностью занимающей период суточного времени, что выражается конструкциями с предлогом *за* (*сделать за ночь*, *написать за день*), тогда как немаркированные по этому признаку периоды обозначаются наречием (*днем*, *ночью*) или конструкциями с предлогом

в течение (напр.: *киоск открыт в течение всего дня*; *в течение утра* были приостановлены все операции) (примеры из поисковой системы Яндекс). В словенском языке две конструкции (с предлогом *čez* и с предлогом *med*) имеют значение соответственно: 1) ,период, полностью занятый непрерывно совершаемым однородным действием', с фокусировкой на границы периода (от и до), напр.: *V sredo čez dan bo deževalo* – В среду днем/в течение дня будет идти дождь; *Čez dan se v meni nabere toliko gneva (...), da bi zvečer potrebovala veliko razumevanja in nežnosti* – За день во мне набирается столько гнева, что вечером мне нужно много понимания и нежности; 2) ,период, наполненный разной/прерывающейся деятельностью': *In če se med dnevom počutite utrujeni, potem si mirno privoščite kratek dremež* – И если в течение дня вы почувствуете себя усталым, спокойно позвольте себе немного подремать (примеры из FidaPLUS). Эти словенские выражения не несут значения результативности деятельности, полностью занимающей период времени, но, отражая осмысление суточных периодов в различных метафорических образах: либо как движения на другую сторону сквозь что (ср.: *voz pelje čez vas* ,телега едет сквозь деревню'), либо как нахождения внутри периода времени (ср.: *cesta med Ljubljano in Vrhniko* ,дорога между Любляной и

⁷ Другие словенские конструкции для выражения приближения к границе временного отрезка также не дифференцируют значения по отношению к понятию завершения/начало временного отрезка, напр.: *Začneva iskati prevoznika (...) in šele pod večer se stvar po srečnem spletu naključij uredi.* (Начинаем искать перевозчика (...), и только к вечеру дело улаживается благодаря счастливому стечению обстоятельств) – *Na jurjevo se fantje in moške pod večer zberejo in okrasijo s prvimi zelenjem.* (На Юрьев день парни и мужчины собираются под вечер и украшают себя первой зеленью). Ср. также: *Komarji so na večer pikali.* (Комары под вечер/вечером кусали) и *Na večer je bila mlev končana* (К вечеру молотба была закончена).

⁸ О концептуальной метафоре ВРЕМЯ – ПРОСТРАНСТВО см.: (Lakoff 1980); (Плунгян 1997), (Яковлева 1994, 1996). Словенские «образы времени», в том числе и метафора «Время-путь/пространство» анализируется в (Kžišnik, Smolič 2000).

Врхникой⁹), дифференцированы по характеру деятельности – однородной и непрерывной или же неоднородной и/или прерывистой.

Подводя итоги, можно констатировать, что генетически родственные русское и словенское лингвокультурные сообщества на общей по происхождению лексической базе сформировали две разные картины суточного времени, по-разному организованные, основывающиеся на отличающихся принципах

(деятельностный ~ астрономический), включающие различное количество периодов, а при детализации суточного времени актуализирующие различные критерии, в которых для русского лингвокультурного сообщества важным оказывается субъективный, результативно-целенаправленный деятельностный критерий, тогда как для словенского в большей степени – объективно-природный и общеделятельный.

Источники

SSKJ – *Slovar slovenskega knjižnega jezika*. 1970-1991. Ljubljana (электронная версия).

FidaPLUS – *Корпус словенского языка*. Режим доступа: <http://www.fidaplus.net> [См. 29.06.2008].

НКРЯ – *Национальный корпус русского языка*.

Литература

АРУТЮНОВА, Н. Д., 1997. Время: модели и метафоры. *In: Логический анализ языка. Язык и время*. Москва: Индрик, 51-61.

АХМЕРОВА, Л. Р., 2003. О временных значениях падежных форм. *In: Русская и сопоставительная филология*. Саратов.

ВСЕВОЛОДОВА, М. В., 1975. *Способы выражений временных отношений в современном русском языке*. Москва: Изд. МГУ.

ЗАЛИЗНЯК, А. А.; ШМЕЛЕВ, А. Д., 1997. Время суток и виды деятельности. *In: Логический анализ языка. Язык и время*. Москва: Индрик, 229-240.

МАЛЫХИНА, Т. М. *Обстоятельства времени в тексте русской народной лирической песни*. Режим

доступа: http://kursk-kgpu.narod.ru/mal_mon.htm [См. 5.06.2008].

МАСЛОВА, В. А., 2003. Универсальное и национальное в языковой картине мира. *Русский язык в центре Европы 8. Ассоциация русистов Словакии*. Банска Бистрица, 6-11.

МИХЕЕВА, Л. Н., 2006. *Время как лингвокультурологическая категория*. Учебное пособие. Москва: Флинта; Наука.

ПЛУНГЯН, В. А., 1997. Время и времена: к вопросу о категории числа. *In: Логический анализ языка. Язык и время*. Москва, 158-169.

РУБИНШТЕЙН, Г. А., 2001. Асимметрия синтаксических свойств русских названий частей суток.

⁹ Этот предлог не используется с названиями других частей суточного цикла, что демонстрирует иерархию суточных отрезков времени: *нощ* и *дан* более значимы, чем переходные промежутки *jutro*, *večer*, *dopoldan*, *popoldan*.

In: Glossos, Issue 1. Spring 2001. Режим доступа: <http://seelrc.org/glossos/issues/1/rubinstein.pdf> [см. 09.10.2007].

ЯКОВЛЕВА, Е. С., 1994. *Фрагменты русской языковой картины мира: Модели пространства, времени и восприятия.* Москва: Гнозис.

ЯКОВЛЕВА, Е. С., 1996. К описанию времени в

картине мира носителя русского языка. *In: Семантика языковых единиц. Т. 2.* Москва: Изд. ИСБН, 242-245.

KRŽIŠNIK, E.; SMOLIĆ, M., 2000. „Slike“ časa v slovenskem jeziku. *In: 36. seminar slovenskega jezika, literature in kulture. Zbornik predavanj.* Ljubljana.

LAKOFF, G., 1980. *Metaphors We Live by.* Čikago in London.

Jelena Konickaja

Vilnius University, Lithuania

Research interests: contrastive linguistics, lexicology, semantics, syntax, word derivation, the Lithuanian language, the Russian language, the Slovenian language.

ON COMPARING TEMPORAL FRAGMENTS OF THE RUSSIAN AND SLOVENIAN WORLDVIEW: THE PERIOD OF DAY AND NIGHT

Summary

The article compares the characteristics of temporal worldview in closely related languages – Russian and Slovenian. Linguists who focus on the problem of entity conceptualization in different cultures are first interested in the category of time. It was established that the Russian language and West European languages conceptualize time differently; for instance, in English and French, day is the same what is considered to be night in Russian. The article reveals the differences of time conceptualization by Russians and Slovenians and it leads to the conclusion that the Slovenian language is closer to West European languages.

The examples provided in the article illustrate that the Russian time is more anthropocentric and is experienced as submitting to the rhythm of a person. The Slovenian time is oriented to the natural and

astronomical cycle. A characteristic example of it is a temporal idiom which is based on two opposite images of the two languages – in Slovenian *noč in dan* (night and day), in Russian *день и ночь* (day and night).

Space prepositions are extensively employed in both languages to detail the day and night time. Hence, Russian and Slovenian prepositional constructions reflect different criteria of distinguishing and comprehending time fragments. In the Russian worldview, the importance is attached to the result of the activity, which fully covers the day and night period. This is expressed by constructions containing preposition *за* (*за ночь*) whereas the non marked periods of time are expressed by an adverb (e.g. *ночью*) or by constructions containing preposition *в течение* (*в течение ночи*). In the Slovenian language, the constructions containing prepositions *čez* and *med* do not imply the result of an activity which fully covers the period of time. However, they reflect the understanding of the day and night period in different metaphorical images: moving to the other side through something (*voz pelje čez vas* means that a cart is going through a village) or being inside the period of time (*cesta med Ljubljano in Vrhniko* means the road between Ljubljana and Vrhniko).

KEY WORDS: time category, day and night, conceptualization, linguistic worldview, the Slovenian language, the Russian language.

Marek Weber*Technical University of Bialystok**Department of Foreign Languages**ul. Wiejska 45 A, 15-351 Bialystok, Poland**Tel.: +48 85 746 90 21**E-mail: 1234marek@interia.pl**Research interests: contrastive linguistics, systematic comparison of the Polish and English languages.***LINGUISTIC INNOVATIONS IN COMPUTER MEDIATED COMMUNICATION**

It is justified to claim that the processes of the computerisation of everyday life, the creation of the information society and the public acquisition of the Internet led to the emergence of a new variety of language abundant with linguistic innovations used in numerous forms of computer mediated communication. The arrival of the Internet is regarded by some researchers as a revolutionary event in linguistic terms and its significance is even compared to the appearance of the media of speech and writing.

Texts existing in the Internet have been classified into three categories according to the criterion whether they existed in a pre-Internet era and if so whether they have been subject to a noticeable modification. The first group comprises genres that have exactly the same counterparts in print versions. The second category includes types of texts that have undergone a substantial transformation in relation to their traditional equivalents, such as electronic mail, internet forums and mailing lists. The last category consists of new genres that were not known before the appearance of the Internet and evolved together with the emergence of computer mediated communication, such as synchronous chat.

The paper is an attempt to describe characteristic features of the language used in texts representing the last two abovementioned categories: electronic mail, internet forums, mailing lists and synchronous chat. Particular attention is focused on novel linguistic mechanisms that can be observed in these genres.

KEY WORDS: *Internet, computer mediated communication, chat, email, internet forum, mailing list, newsgroup, rebus-like abbreviation, elision, emoticon.*

The arrival of the Internet offered a new medium of communication that has become so popular that nowadays it is hard to imagine life without it. The terms *cyberspace* and *information superhighway* have been coined to refer to the virtual realm of the Internet offering an ever-increasing range of services to be taken advantage of by the general public. The creation of the information society “in

which the distribution, diffusion, use, and manipulation of information is a significant economic, political, and cultural activity”¹ and the public acquisition of the Internet led to the emergence of a new variety of language abundant with linguistic innovations used in numerous forms of computer mediated communication. Some researchers (Crystal 2005, p. 65) even compare the arrival of

¹ Information society. In: *Wikipedia, the free encyclopedia*. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Information_society [Accessed 05 November 2007].

this new medium of communication to the appearance of the media of speech and writing which emerged about 100 000 and 10 000 years ago respectively. Later technological inventions of print, telephony and radio broadcasting improved the efficiency of communication through these two media.

In the subject literature texts present in the Internet have been divided into three categories (Gruszczyński 2001, p. 137-145) according to the criterion whether they existed in a pre-Internet era and if so whether they have been subject to a noticeable modification. The first group comprises genres that have exact equivalents in print versions, e.g.: novels, short stories, scientific treatises and newspaper reports. The second category includes types of texts that have undergone substantial transformations in relation to their traditional counterparts, such as electronic mail, internet forums and mailing lists. The last category consists of new genres that were not known before the appearance of the Internet and evolved together with the emergence of computer mediated communication, such as synchronous chat.

The paper is an attempt to shed some light on novel linguistic mechanisms that can be seen in the language of texts belonging to the last two abovementioned categories.

The language of e-mail, Internet forums and electronic mailing lists

E-mail

Electronic mail (e-mail or email) is a new way of storing and sending messages between computers attached to a network. The term usually applies to

the Internet service of communication between private mailboxes. The use of this new form of communication has grown so rapidly in recent years that its impact is compared to “the arrival of the Victorian railway” (Shortis 2005, p. 81) and it is described as “the oil which lubricates the system (the Net)” (Crystal 2005, p. 67). It is also worth pointing out that people usually begin taking advantage of the possibilities that the Internet has to offer by getting familiar with the service of electronic mail. “The first step most people take on their journey on the Information Highway is via Email”². Email has replaced conventional mail to a certain extent because it is frequently a more convenient, faster and cheaper mode of communication.

Internet forums and electronic mailing lists

A **forum** is an Internet service used to exchange ideas on various topics by means of posting messages in a central server which are available to other internauts³. Other terms have also been coined to denote such a way of communication: discussion groups, bulletin boards, message boards, discussion boards. Forums play a similar role to dial-up bulletin board systems and Internet newsgroups which are now less popular due to the fast technological progress. Internauts' contributions are usually stored in the form of text files or in a database format in a chronological order as discussion threads. In a **threaded discussion** posts are usually grouped hierarchically by topic into sets of messages referred to as **topic threads** or simply threads. Administrators of some web sites integrate software forum applications into them in order to enable internauts posting commentary on selected articles.

² *Email & Inventing! The Internet, Information Age, and Inventors. The first step: Email.* Available from: <http://sulcus.berkeley.edu/FLM/SH/MDL/Invention/Invention.Email.html> [Accessed 05 November 2007].

³ Internet forum. In: *Wikipedia, the free encyclopedia.* Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Internet_forum [Accessed 05 November 2007].

Internet forums are closely related to **electronic mailing lists**. The major technical difference between the two is that in the case of forums internauts are required to check for new posts on the Web page while subscribers to electronic mailing lists are automatically sent new messages. Some more technologically advanced forums offer an “e-mail notification” feature⁴, allowing internauts the option of being sent new posts in a thread as emails.

There are a number of features common to the language of the three forms of communication: email, Internet forums and electronic mailing lists:

1. The abovementioned forms of communication are less formal than conventional mail as the strict conventions of letter writing do not need to be obeyed so strictly. They provide a greater degree of informality than it is observed in the case of conventional writing.
2. Typing errors are relatively frequent which is mostly due to the lack of revision.
3. The rules of punctuation may not be conformed to.
4. Erratic capitalisation is typical of some messages.
5. Some internauts do not use Polish characters following the “save a keystroke” principle.
6. Linguistic mechanisms such as rebus-like abbreviations, elisions are emoticons are employed for the sake of brevity. Emoticons supply a way of rendering the emotional state or attitude which in speech is communicated through non-verbal mechanisms such as gestures, mimics, or the tone of voice.
7. Many emails as well as forum and mailing list posts are much shorter in comparison to traditional letters. As technology makes it

possible to make fast responses the tendency is to write less but more often.

8. Technology involved in electronic communication through email allows a different way of referring to previous email messages in contrast to traditional epistolography. It is easy to quote selected parts of the original message anywhere in the reply by simply pasting them. It is also common to type the reply above the received email.

It is worth emphasising that linguistic phenomena such as typing errors, erratic capitalisation, typing without Polish characters are not found unacceptable by the general public because they are frequently regarded as norms of the new genre. In fact some researchers of email style object to the idea that electronic letters ought to

be edited in accordance with the attitude that “No one reads email with red pen in hand” (Baron 2001, p. 102-113).

Examples of messages from the Internet providing illustration of the linguistic phenomena

A post from the newsgroup: pl.vistapl: witam kiedy vista pojawila sie na polkac sklepowych na forach zaczelo sie pojawiac mnostwo pytan jak zainstalowac na niej modemy np. Thomson SpeedTouch 330 albo Sagem F@st 800, a to za sprawa braku sterownikow pod viste obslugujacych te modemy. Posiadam obydwia i szczeze powiedziawszy obsolutnie zaden sposob nie zadzialal u mnie. No trudno system bez dostepu do internetu byl raczej dla mnie malo przydatny wiec porzucilem go na zecz XP. W miedzy czasie udalo mi sie zmienic kompa na laptopa Acer 3690 (Celeron 430 1,7Ghz, 1GB RAM, grafika Intel GMA 950). Od razu przystapilem do instalacji Visty ;) ku mojemu zaskoczeniu po ponownym

⁴ Electronic mailing list. In: *Wikipedia, the free encyclopedia*. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_mailing_list [Accessed 05 November 2007].

uruchomieniu komputera zainstalowały się sterowniki dźwięku, grafiki. Ale totalnym szokiem było gdy włożyłem płytke ze sterami do SpeedTouch 330, która była przeznaczona dla XP jakims cudem sterowniki zainstalowały się bez najmniejszego problemu. Hmm nie mam pojęcia dlaczego na poprzednim kompie nie działały... no ale tylko się cieszyć ;) Szybko znalazłem jakiegoś cracka, nie timestopera czy jakiś programik kombinujący ze zmianą daty, crack polegał na skopiowaniu jakiegoś pliku, który jest standardowo kopiowany na maszynie np. Della przed zainstalowaniem Visty przez co system przy ładowaniu wykrywa go i nie trzeba aktywować systemu. Skoro mam system, z netem przyszła kolej na jakąś rozrywkę ;P sciagnolem ggz z którym też występowały problemy u innych np. nie można było go wogóle włączyć. U mnie nic takiego nie wystąpiło na szczęście :) Następnie sięgnąłem po Gothica II (na III za słaby sprzed niestety) hmm i tutaj pojawił się już problem pod XP na tych samych ustawieniach chodził wyraźnie szybciej!! 1GB ramu dla Visty to za mało jeżeli chce się pograć zwłaszcza, że karta graficzna korzysta z pamięci systemowej i "kradnie" ja dodatkowo⁵.

Commentary:

1. The post starts with a greeting *witam* beginning with a lower case letter.
2. The entire message is written without Polish characters.
3. The rules of orthography are not conformed to: *szczeze* – instead of – *szczyrze*; *zecz* – instead of – *rzecz*, *sciagnolem* – instead of – *sciagnalem*⁶, *wogole* – instead of – *w ogole*.
4. A colloquial expression *komp* is used being an elision of the lexem *komputer*.

5. Two emoticons are used in this post: ;) and :). :) – the cluster of a colon and a round closing bracket symbolizes a smile. ;) – the cluster of a semi-colon and a round closing bracket symbolizes the emotional state: "so happy, I'm crying"⁷.
6. Numerous typing mistakes can be observed, e.g.: *wolozylem* – instead of – *wlozylem*, *takiegonie* – instead of – *takiego nie*, *komputera* – instead of – *komputera*.
7. Sound effects are imitated to make it look like speech: *Hmm, hmm*.
8. Sentences begin with lower case letters: „kiedy vista pojawila sie na polkac sklepowych na forach zaczelo sie”, „ku mojemu zaskoczeniu po ponownym uruchomieniu ...”.

A post from the newsgroup: pl.vistapl: witam zainstalowałem taka oto nakładkę nakładka na xp prof. która posiada interfejs visty <http://torrenty.org/torrent/98679><- link do nakładki i teraz problem włączam firefoxa a tu strona mi skacze szybko bardzo szybko w górę i w dół jak to naprawić? posiadam kartę graficzną ale działa GeForce 3 Ti jakiegoś sygnalizację jak to naprawić aby strony były prawidłowo wyświetlane myślałem że to wina teczniczek ale chyba nie hmm w komentarzach nikt się nie skarży że to nie działa raczej że zwalnia kompa. Wina raczej leży po stronie Twojego kompa, standardowo zainstaluj najnowsze sterowniki do grafiki, directx'a, przeinstaluj firefoxa⁸.

Commentary:

1. The whole post is written without punctua-

⁵ A post from the newsgroup: pl.vistapl. Available from: http://groups.google.pl/group/vistapl/browse_thread/thread/72ac95574f189fcd?hl=pl [Accessed 05 November 2007].

⁶ In conformance with the style in which Polish characters are not used.

⁷ *Recommended Emoticons for Email Communication, AIM, AOL, MSN, Yahoo and Others*. Available from: <http://www.windweaver.com/emoticon.htm> [Accessed 05 November 2007].

⁸ A post from the newsgroup: pl.vistapl. Available from: http://groups.google.pl/group/vistapl/browse_thread/thread/61f5a3de437e82fc?hl=pl [Accessed 05 November 2007].

tion marks which makes its comprehension more difficult.

2. The entire message is written without Polish characters.
3. Numerous typing mistakes can be observed, e.g.: *sygestie* – instead of – *sugestie*, *nakldki* – instead of – *nakladki*, *tezcionek* – instead of – *trzcionek*.
4. Elisions are used, e.g.: (*karte*) *graf* – instead of – (*karte*) *graficzna*, a colloquial elision *komp* of the lexem *komputer*.
5. The word *stary* in the phrase “zainstaluj najnowsze stary” is a colloquial elision of the lexem *sterowniki*; moreover it contains a typing mistake: *stary* – instead of – *stery*.
6. Sentences begin with lower case letters.

A post from the newsgroup: pl.serwis-pc:

Witam!!! Mam dosyc powazny problem i mysle ze mi pomozecie;) Otoz jakis czas temu instalowalam WINDOWS XP i usunelam partycje-dysk D. Nie potrafie jej teraz przywrocic!!! i prosze o pomoc,jakies wskazowki. Przy ponownym instalowaniu systemu wyskakuje jakas opcja wybierz partycje i ja wybieram dysk d zeby go utworzyc,ale nic sie nie dziej,komp.nie odpowiada. bardzo prosze o pomoc:⁹

Commentary:

1. Two emoticons are used in this post: ;) and :).
2. The entire message is written without Polish characters. Typing Polish characters involves more effort as it requires pressing a few buttons on the keyboard simultaneously. Internauts frequently do without it to save time and increase the typing speed.

3. One of the sentences begins with a lower case letter: “bardzo prosze o pomoc”.
4. A lack of quotation marks can be noticed: wyskakuje jakas opcja wybierz partycje – instead of – wyskakuje jakas opcja „wybierz partycje”.
5. The name *WINDOWS XP* is written in capitals in order to draw attention to it.

A post from the newsgroup: pl.Co-si-dzieje-z-komputerem:

Temat: **Co mzm zrobić??**

Mam ograniczone konto. Do administratora niemam dostępu , ponieważ jest na hasło. Co mam zrobić aby zmienić mój profil na administratora. prosze niech ktoś mi pomoże. Dżoana¹⁰

Commentary:

1. The title of the post contains a typing mistake: *mzm* – instead of – *mam*.
2. The rules of orthography are not conformed to: *niemam* – instead of – *nie mam*.
3. The name *Dżoana* refers to an English equivalent of the Polish name Joanna but its English pronunciation is rendered by means of Polish spelling. This can be treated as an example of playing with language, a language game.

A post from the newsgroup: alt.comp.

networking.routers: And then again, you may be the subject of DOS (denial of service) attack, in which your router is overwhelmed and has to disconnect. Then, again, you may want to check you configuration setting for each PC on your network to ensure that QoS (Quality of Service) protocol is installed. This feature ensures that traffic flow is proportioned out to plications so that

⁹ A post from the newsgroup: pl.serwis-pc. Available from: http://groups.google.pl/group/serwis-pc/browse_thread/thread/c88c6592d2671159?hl=pl [Accessed 05 November 2007].

¹⁰ A post from the newsgroup: pl.Co-si-dzieje-z-komputerem. Available from: http://groups.google.pl/group/Co-si-dzieje-z-komputerem/browse_thread/thread/b1a6ca55f9a69763?hl=pl [Accessed 05 November 2007].

no one application running on a PC pigs out on all of the available bandwidth thus making your PC suffer. A call may be helpful to your ISP to see what results they get when pinging your router. Then again, if you are using an older router, particularly, but not limited to Dlink routers, the router could be causing the disconnects. Check your router model and look for a firmware update on the WWW – or just come up with the \$\$ (or pounds) any buy a router that quits giving you the finger. DarthOdor¹¹.

Commentary: Spelling mistakes in the above discussion group post: 1) *is installed* – instead of – *is installed*; 2) *pplications* – instead of – *applications*; 3) *you* – instead of – *your*.

A post from the newsgroup: microsoft.public.internetexplorer.general: I'm a ordinary home user, but find the same problem with CPU usage while browsing in IE7. After a time iexplorer.exe [sometimes appears as IEXPLORER.EXE (?)], as shown in Task Manager, Processes tab, is using as much as, or close to. 100% of CPU¹².

Commentary: Spelling errors: 1) a ordinary – instead of – an ordinary; 2) close to. 100% of CPU – instead of – close to 100% of CPU.

A post from the newsgroup: pl.comp.os.linux: Czy możecie mi powiedzieć co jest nie tak z htopem, że pokazuje mi użycie CPU dochodzącym nawet do ponad 300%(3 pierwsze pozycje mają po 100%). Mam zwykłego jedno rdzeniowego CPU (Celeron 1,7 GHz) i to jest trochę dziwne. Próbowałem majstrować opcjami (klawisz F2), ale to nic nie daje :(.¹³

Commentary: The use of an emoticon :(in the above post is worth noticing. The cluster of a colon and a round opening bracket symbolizes sorrow, sadness. This is a way of commentary in relation to the technical problems encountered with the Central Processing Unit being the topic of the post on the author's part.

The language of chat

The term chat refers to an Internet service of conferencing capability in the real time between many internauts who send their text contributions to the server from their computers at different locations. Users' contributions are displayed on constantly refreshing screens as soon as they are sent by participants of the synchronous exchange. In order to join the chatroom interaction internauts must choose a nickname to identify them which can contain any alphanumeric characters available on the keyboard. Nicknames, also called screen names, may have nothing to do with the real identity of the internaut in terms of gender, age, nationality, profession, etc. providing the user with a virtual identity of his/her own choice in the electronic act of self-creation.

Chat discussions frequently include several dialogues which overlap one another creating an overall polylogue that resembles "a perpetual linguistic party, where you bring your language" (Crystal 2005, p. 175). Internauts' contributions appear linearly on the screen as they reach the server. Due to factors such as low bandwidth or heavy online

¹¹ A post from the newsgroup: alt.comp.networking.routers. Available from: http://groups.google.pl/group/alt.comp.networking.routers/browse_thread/thread/bc892ffd3172be40/9e29704ecc0e6af9?lnk=st&q=dlink+routers#9e29704ecc0e6af9 [Accessed 05 November 2007].

¹² A post from the newsgroup: microsoft.public.internetexplorer.general. Available from: http://groups.google.pl/group/microsoft.public.internetexplorer.general/browse_thread/thread/693042a9c6d864ff/49545a970cb064c7?lnk=st&q=cpu#49545a970cb064c7 [Accessed 05 November 2007].

¹³ A post from the newsgroup: pl.comp.os.linux. Available from: http://groups.google.pl/group/pl.comp.os.linux/browse_thread/thread/e8f25b5e221f40e0/8d485f0c2a3f6758?lnk=st&q=cpu#8d485f0c2a3f6758 [Accessed 05 November 2007].

A post from the newsgroup: pl.serwis-pc. Available from: http://groups.google.pl/group/serwis-pc/browse_thread/thread/c88c6592d2671159?hl=pl [Accessed 05 November 2007].

A post from the newsgroup: pl.Co-si-dzieje-z-komputerem. Available from: http://groups.google.pl/group/Co-si-dzieje-z-komputerem/browse_thread/thread/b1a6ca55f9a69763?hl=pl [Accessed 05 November 2007].

A post from the newsgroup: alt.comp.networking.routers. Available from: http://groups.google.pl/group/alt.comp.networking.routers/browse_thread/thread/bc892ffd3172be40/9e29704ecc0e6af9?lnk=st&q=dlink+routers#9e29704ecc0e6af9 [Accessed 05 November 2007].

A post from the newsgroup: microsoft.public.internetexplorer.general. Available from: http://groups.google.pl/group/microsoft.public.internetexplorer.general/browse_thread/thread/693042a9c6d864ff/49545a970cb064c7?lnk=st&q=cpu#49545a970cb064c7 [Accessed 05 November 2007].

A post from the newsgroup: pl.comp.os.linux. Available from: http://groups.google.pl/group/pl.comp.os.linux/browse_thread/thread/e8f25b5e221f40e0/8d485f0c2a3f6758?lnk=st&q=cpu#8d485f0c2a3f6758 [Accessed 05 November 2007].

Examples of chat contributions from an English chatroom. Available from: <http://www.telepk.com/english-chat-room/> [Accessed 05 November 2007].

References

BARON, Naomi, S., 2001. Why Email Looks Like Speech Proofreading, Pedagogy, and Public Face. In: Jean AITCHISON and Diana LEWIS, eds.. *New Media Language*. London: Routledge.

CRYSTAL, David, 2005. *The Language Revolution*, Polity Press, Cornwall, UK.

Electronic mailing list. In: *Wikipedia, the free encyclopedia*. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Electronic_mailing_list [Accessed 05 November 2007].

Email & Inventing! The Internet, Information Age, and Inventors. The first step: Email. Available from: <http://sulcus.berkeley.edu/FLM/SH/MDL/Invention/Invention.Email.html> [Accessed 05 November 2007].

Recommended Emoticons for Email Communication,

AIM, AOL, MSN, Yahoo and Others. Available from: <http://www.windweaver.com/emoticon.htm> [Accessed 05 November 2007].

Internet forum. In: *Wikipedia, the free encyclopedia*. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Internet_forum [Accessed 05 November 2007].

Information society. In: *Wikipedia, the free encyclopedia*. Available from: http://en.wikipedia.org/wiki/Information_society [Accessed 05 November 2007].

GRUSZCZYŃSKI, Włodzimierz, 2001. Czaty w sieci, czyli o zwyczajach językowych w Internecie. *Dialog*, № 2, 137-145.

SHORTIS, Tim, 2005. *The Language of ICT: Information and Communication Technology*. London and New York: Routledge, UK.

Marek Weber

Politechnika Białostocka, Polska

Zainteresowania naukowe: językoznawstwo kontrastywne, analiza porównawcza systemów języka angielskiego i polskiego.

INNOWACJE JĘZYKOWE W FORMACH KOMUNIKACJI INTERNETOWEJ

Streszczenie

Procesy komputeryzacji życia codziennego, wprowadzenia Internetu jako masowego medium

Marek Weber

Białostoko technikos universitetas, Lenkija

Moksliniai interesai: lyginamoji kalbotyra, sisteminių lenkų ir anglų kalbų lyginimas.

LINGVISTINĖS INOVACIJOS BENDRAUJANT KOMPIUTERIUI

Santrauka

Tvirtinama, kad kasdienio gyvenimo kompiuterizacijos procesai, informacinės visuomenės kūrimas ir visuotinis interneto panaudojimas leido

komunikacyjnego oraz powstania społeczeństwa informacyjnego, w którym powszechnie jest stosowanie środków i zdobyczy informatyki, doprowadziły do wytworzenia się specyficznej odmiany języka, używanej w internetowych formach komunikacji obfitującej w nowe zjawiska językowe.

Teksty występujące w Internecie zostały podzielone w literaturze przedmiotu na trzy kategorie ze względu na kryterium, czy dany gatunek występuje w rzeczywistości pozainternetowej i jeżeli tak – czy uległ w Internecie istotnej modyfikacji. Do pierwszej kategorii należą gatunki, które posiadają identyczne odpowiedniki w wersji drukowanej. Na drugą grupę składają się gatunki, które uległy zasadniczej modyfikacji w odniesieniu do tradycyjnych odpowiedników, takie jak listy elektroniczne, komunikaty w forach internetowych oraz listach mailingowych. Do ostatniej grupy należą nowe gatunki komunikacyjne, których powstanie umożliwił rozwój medium komunikacyjnego Internetu.

Artykuł stanowi próbę opisanego charakterystycznych cech języka używanego w tekstach reprezentujących dwie ostatnie wyżej wymienione grupy: e-maile, fora internetowe, listy mailingowe oraz czat (chat). Szczególną uwagę zwrócono na innowacyjne mechanizmy językowe, które obserwuje się w tych gatunkach tekstów.

SŁOWA KLUCZOWE: Internet, formy komunikacji internetowej, chat, e-mail, forum internetowe, lista mailingowa, skrótowce, ucięcia, emotikony.

atsirasti naujam kalbos variantui, kuriame gausu įvairių formų lingvistinių inovacijų, vartojamų bendraujant kompiuteriu. Interneto atsiradimas kai kurių mokslininkų yra laikomas revoliuciniu kalbos įvykiu ir jo svarba netgi prilyginama rašytinės ir sakininės žiniasklaidos pasirodymui.

Internetiniai tekstai yra klasifikuojami į tris kategorijas pagal kriterijų, ar jie buvo sukurti iki, ar – po interneto atsiradimo. Jei jie buvo sukurti iki interneto, tai keliamas klausimas, ar jie buvo pastebimai pakeisti. Pirmoji grupė apima žanrus, kurie išlieka lygiai tokie patys, kaip ir spausdintame tekste. Į antrąją kategoriją įeina tekstų rūšys, kurios buvo nemažai pakeistos, palyginus su jų tradiciniais ekvivalentais, pavyzdžiui, elektroniniai laišakai, internetiniai forumai, adresų sąrašai. Paskutinė kategorija apima naujus žanrus, kurie nebuvo žinomi iki interneto atsiradimo ir pasirodė kartu su kompiuterizuotu bendravimu – sinchroniniai pokalbiai.

Darbe bandoma aprašyti antros ir trečios kategorijos tekstų būdingus bruožus. Ypatingas dėmesys skiriamas naujiems lingvistiniams mechanizms, aptinkamiems šiuose žanruose.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: internetas, kompiuterizuotas bendravimas, pokalbis, elektroninis laiškas, internetinis forumas, rebusinės santrumpos, elizija, emotikonas.

IV. MŪSŲ VERTIMAI / NASZE PRZEKŁADY

DIALOGAS APIE SOKRATO DIALOGĄ¹

Trečia dalis

Fernando Leal, Rene Saran
Didžioji Britanija

Ižanga

Antrajame „Etikos ir kritinės filosofijos proginių darbų“ tome mes bandėme pateikti priimtina dialoginį pasakojimą apie Sokrato dialogą žmogui, nesusipažinusiui su Sokrato metodu. Iš visko, ką mes išgirdome apie pirmąją mūsų dialogo dalį, galima suprasti, kad jis pavyko, ir redaktorius mus skatino parašyti antrąją. Pirmojoje dalyje vaizduojama išgalvota Anna, kuri pirmą sykį ketina lankyti penkių dienų Sokrato dialogo kursas. Nuogaštaudama dėl savo sugebėjimų sėkmingai juose dalyvauti, patį pirmą vakarą Anna ieško mūsų pagalbos, kad mes galėtume jai padėti. Antrojoje dalyje (išspausdintoje 3-jame Proginių darbų tome 2004) mes patys įsitraukiame į dialogą, besiaiškindami savo požiūrius į Sokrato dialogą. Trečiojoje dalyje mes grįžtame prie pokalbio su Anna apie jos išpūdžius po penkių dialogo kurso dienų.

Dialogas

Rene: Sveikas, Fernandai! Kaip praėjo ši savaitė?

Fernando: Šį kartą pasirodė sunku surasti tinkamą pavyzdį, bet galiausiai mums pavyko. O tau?

Rene: Šį kartą mano grupė buvo nuostabi ir kilo nedaug problemų metadialogo metu. Mes ga-

lėjome panagrinėti kai kuriuos Sokrato metodo aspektus.

Fernando: Žiūrėk, Rene, štai Anna. Atrodo užsisvajojusi. Gal pasikvieskim ją ir sužinokim, kaip jai sekėsi?

Rene: Žinoma. Anna, prisijunk prie mūsų. Mums labai įdomu, kokį išpūdį tau paliko pirmasis tavo Sokrato dialogas.

Anna: Manau, kad dabar turiu daugiau klausimų nei pradžioje.

Fernando: Anna, tu esi teisingame kelyje. Klausimai ir sudaro Sokrato dialogo esmę.

Anna: Tikrai? Tuomet gal jūs galėtumėt pagelbėti?

Rene: Mes mielai išklausysime tavo klausimus.

Anna: Mano pirmoji problema buvo ta, kad aš buvau nekantri ir mane erzino tai, kiek daug laiko sugaištame galvodami tinkamą pavyzdį, kurio, pasirodo, reikėjo, kad galėtume eiti tolyn.

Fernando: Ką tu turi omenyje sakydama „pasirodo“?

Anna: Mūsų pagalbininkas mums paaiškino, kad Sokrato dialogas yra visuomet parentas konkrečia žmonių patirtimi.

Rene: Ne tik bendra žmonių patirtimi, bet ir vieno grupės žmogaus patirtimi.

Anna: Kodėl taip? Buvo taip sunku.

¹ LEAL, Fernando; SARAN, Rene, 2005. *Dialogue on Socratic Dialogue. In three instalments*. London: Society for the Furtherance of the Critical Philosophy.

Rene: Jei pavyzdys yra nesusijęs su grupės nariu, tai grupės narys turi jį perpasakoti ir atkurti. Tai panašu į spėlionę.

Anna: Spėlionę?

Rene: Taip, Anna, spėlionę! Jei žmogus nėra išgyvenęs konkretaus įvykio, jis yra linkęs išgalvoti, kas galėjo atsitikti, ar ką galėjo jausti tie, kurie iš tikrųjų tai patyrė.

Anna: Suprantu.

Fernando: Kas konkrečiai buvo sunku tavo grupėje, Anna?

Anna: Iš pradžių niekas nenorėjo pateikti pavyzdžio, o po kiek laiko staiga jų pasipylė per daug.

Rene: Panašu į mane. Kai aš dalyvauju, man iš pradžių visuomet sunku sugalvoti pavyzdį.

Fernando: Kiek laiko tai trunka?

Rene: Dažniausiai pavyzdžiai staiga ateina į mano galvą, kai kiti juos jau būna pateikę.

Anna: Man buvo lygiai tas pats. Iš pradžių visi buvo susikaustę, o vėliau mes buvome susijaudinę tarsi vaikai.

Rene: Iš savo patirties galiu pasakyti, kad vaikai, dalyvaujantys Sokrato dialoge, iš tiesų pila pavyzdžius kaip krioklys, jie paprasčiausiai staiga jais užverčia jus. Per penkiolika minučių jie pateikia dešimt pavyzdžių.

Fernando: Galbūt pavydžių suradimo problema, kamuojanti suaugusius, rodo jų filosofinį nusiteikimą, su kuriuo aš vis susiduriu.

Anna: Kas gi tai, po galais?

Rene: Fernando, ar tu nori pasakyti, kad suaugę yra slegiami to bagažo, kurį jie atsineša su savimi į dialogą?

Fernando: Ne tik į dialogą, bet ir į visas žmogiškąsias situacijas.

Anna: Galėčiau tai patvirtinti.

Fernando: Suprasti klausimą, mintį, konceptą, teiginį ar netgi teoriją nereiškia vien tik intelektualiai suvokti abstrakčias idėjas ir loginius ryšius.

Anna: Ką dar tai reiškia?

Fernando: Tai reiškia sugebėjimą ir galimybę sieti idėjas su realiu gyvenimu.

Rene: O taip. Būtent apie tai ir yra konkretūs

pavyzdžiai Sokrato dialoge. Jie tarsi suteikia vertinimo pagrindą... [ji dvejoja]

Fernando: Supratimo vertinimo pagrindą.

Anna: Galbūt jūs norite pasakyti, kad jei neturite pavyzdžio, jūs nesuprantate klausimo?

Fernando: Tiksliai pasakyta. Gali suprasti žodžius, bet iki galo nesuprasti prasmės, nesuprasti, kas slypi žodžiuose.

Rene: Prisiminkime, kad Sokrato dialogai yra apie tikrą gyvenimą, o ne apie gražias teorijas ar spėliones.

Fernando: Kai aš atvykstu į Sokrato kursus ir kai pasirenku temą, aš visada esu įsitikinęs, kad viską apie tai suprantu.

Anna: Ir tuomet, kai tu stengiesi sugalvoti pavyzdį, suvoki, kad iš tiesų nesupranti.

Rene: Tu tiksliai nusakei aspektą, kurį aš vadinu sokratiškąja sumaištimi.

Anna: Ar yra dar ir kitų aspektų?

Fernando: Apie vieną iš jų mes ką tik kalbėjome – kai supranti, kad nepakanka kasdieninio supratimo, kad galėtum įsitraukti į Sokrato dialogą.

Anna: Atrodo, kad jūs nevertinate kasdieninio gyvenimo.

Fernando: Aš ne tai norėjau pasakyti. Gyvenime kasdieniniame elgesyje žmonės gali įsitraukti ir įsitraukia į ieškojimų pokalbius ir giliai juos apmąsto. Bet tai neatsitinka savaime. Tai priklauso nuo laisvalaikio, draugystės ir kitų aplinkybių užgaidų.

Rene: Pritariu tau, Fernandai. Sokrato dialogas sukurtas būtent tam, kad žmonės galėtų giliau pasirausti savo vidiniuose apmąstymuose ir atrasti tiesą savyje.

Anna: Įdomu, ar tai paaiškina tai, ką patyriau. Buvo panašu į slėpynių žaidimą – vienu metu aš netgi pagalvojau, kad pradėdau suprasti tiesą, o kitu – aš ją vėl praradau.

Rene: Turi suprasti, kad tai, ką tu praėjai – suvokimo pakilimus ir nuopusius – nėra tik tavo vienos asmeninė patirtis.

Anna: Tu nori pasakyti, kad visi tai patiria.

Fernando: Tai tarsi taisyklė – grupėje visi dai-

nuoja tą pačią melodiją, tačiau žmonės, dainuojantys aukščiau ar žemiau, prisijungia skirtingu laiku.

Anna: Bandai pateikti taip, tarsi tai būtų gražu.

Rene: Tavo žodžiuose yra tiesos. Tai ir yra savotiškai gražu. Kitaip sakant, be poezijos, ankstyvose dialogo stadijose tokia sokratiška sumaištis yra įprasta.

Fernando: Taip, kai grupė sugeba augti kartu ir tampa klausiančia bendruomene, kuri kalbasi apie esmę, tuomet pokalbis tampa drausmingesnis.

Rene: Sutinku, žmonės išmoksta klausiti klausimus, klausyti vienas kito ir surikuoti savo mintis, ypač kai iškyla nuomonių skirtumai.

Anna: Pirmiausia čia kaip kolektyvinis idėjų svarstymas, o paskui kritinė analizė, suteikianti pagrindą išvadoms.

Rene: Ne taip greitai Anna, mes dar neapsvars-tėme konsensuso klausimo. Būk kantri.

Fernando: Manau, kad tavo grupėje, Anna, buvo sumaištis...

Anna: Dar ir kiek.

Fernando: O ką tuomet darė pagalbininkas?

Anna: Pagalbininkas! Nieko, jis leido mums vir-ti savo sultyse.

Rene: Būtent aš tai ir darau būdama pagalbininke, bet tik iki tam tikros ribos.

Fernando: Kaip tu nusprendi, kada sustabdyti grupę?

Rene: Sunku tai subalansuoti. Vienoje svarstyklių pusėje kyla vertingos idėjos, kurios susijaukia kolektyvinio idėjų svarstymo metu...

Fernando: Iš tiesų, šios idėjos yra tarsi statybinės plytos, kuriomis grindžiamas visas mąstymo procesas vėlesnėse dialogo stadijose.

Anna: Rene, ar tu nori pasakyti, kad tu kaip pagalbininkė nesikiši į šių plytų dėlionę?

Rene: Taip, aš nesikišu. Bet sugrįžkime prie kitos svarstyklių pusės. Jei yra pateikta pakankamai idėjų, tai aš galiu įsikišti ir paskatinti grupę baigti sumaištį, susistemindama jų mintis.

Fernando: O ką, jei tu praleidi tą tinkamą momentą ir grupę apima visiška sumaištis?

Rene: Tokiu atveju aš, žinoma, nutraukčiau ją.

Anna: Atrodo labai griežtai ir diktatoriškai.

Rene: O ne! Visa, ką aš darau – tai paklausiu grupės, kokią poziciją jie užima nagrinėjamu klausimu. Ir paprastai, jei prireikia šios priemonės, niekas to ir nesupranta.

Fernando: Taip sureguliuojama sokratiškoji sumaištis.

Rene: Taip, tam tikra prasme.

Anna: Aš iš tiesų džiaugiuosi, kad nebuvo taip blogai mano grupėje. Bet mes labai stipriai nesutarėme vienu klausimu. Tai nebuvo pats pavyzdys, bet kai kurie žmonės skirtingai jį interpretavo.

Fernando: Mano galva, visi pavyzdžiai sukelia stiprius ar ne tokius stiprius jausmus ir susilaukia pakankamai aiškių ar ne tokių aiškių nuomonių. Sokrato dialoge mes juos gvildiname.

Rene: Šis gvildenimas turi būti suvaržytas tam tikrų išankstinių sąlygų.

Anna: Kokių?

Fernando: Pirmiausia ir svarbiausia – nekritikuoti kitų grupės narių.

Anna: Vienas mūsų grupės narys iš tikrųjų labai kritikavo kitus ir tai labai slėgė.

Rene: Tu kalbi apie labai sunkią padėjęjo užduotį – apsaugoti visus grupės narius, kad jie nesijaustų įžeisti.

Fernando: Kartais žmonės būna labai kritiški, kaip tu pastebėjai, Anna. Pasitaiko ir tokių situacijų, kad jie tik suvokiami kaip esantys kritiški kitų atžvilgiu, tačiau jie tokie nėra. Deja, tai kita tos pačios problemos pusė. Kad ir kaip ten bebūtų, pagalbininkui tenka ta pati užduotis.

Anna: Niekada nemaniau, kad taip nekaltai atrodantis Sokrato dialogas galėtų sukelti tokias galingas emocijas.

Rene: Tau reikėtų pabandyti dar keletą Sokrato dialogų.

Fernando: Kai kurie mano patirti Sokrato dialogai buvo be įtampos. Nuostabi draugystės tėkmė ir abipusis bendradarbiavimas.

Anna: Skamba nuostabiai, jei taip būna. Gal galėtum papasakoti apie tokius atvejus?

Fernando: Rene dalyvavo. Ji galbūt prisimena jauną moterį, kuri tuo metu mokė mažus vaikus.

Rene: Prisimenu ją. Ji, kaip ir tu, Anna, buvo naujokė. Nežiūrint to, jos pavyzdys buvo pasirinktas grupės kaip geriausias.

Anna: Džiaugiuosi, kad man taip neatsitiko.

Fernando: Na, o jai tai pasirodė kaip teikianti pasitenkinimą patirtis. Iš tiesų, vienas jos komentaras, išsakytas dialogo pabaigoje, buvo apie nuostabos jausmą, kad galima atskleisti tiek daug aspektų ir pasimokyti iš gyvenimo įvykio, kuris atrodė gana trivialus.

Rene: Prisimenu, kokia buvo nuostabi atmosfera. Bet prisimenu kitą su Fernandu susijusią situaciją.

Anna: Kokia ji?

Rene: Vėl akivaizdžiai kasdieniškas pavyzdys, susijęs su asmeniniu aplinkosaugininko sprendimu.

Fernando: Ar tai ne tas Sokrato dialogas, kuriame tau kaip pagalbininkui teko sutramdyti kito dalyvio nekantrumą.

Anna: Kodėl nekantrumą?

Rene: Ji nerimo dėl to, kiek buvo skirta laiko paprastam pavyzdžiui. Ji norėjo eiti prie svarbesnių dalykų. Maniau, kad jos nekantrumas kenkė dialogo bendradarbiavimo dvasiai.

Fernando: Tu puikiai susitvarkei.

Rene: Taip, aš švelniai bandžiau sustabdyti dalyvę, kad jos neižeisčiau.

Anna: Verslo pasaulyje esu mačiusi vadybininkų, kuriems tai sekėsi ir kurie buvo beviltiški.

Fernando: Kita vertus, kartais grupės dinamika pasidaro per stipri netgi daug mačusiam pagalbininkui. Grupė susierzina ir net prasiveržia pyktis.

Anna: Koks sudėtingas pagalbininko darbas!

Rene: Bet koks pasitenkinimas, kai sugebi padėti grupei nugalėti krizę!

Anna: Ar galėtumėt pasakyti, kad tai priklauso vien tik nuo pagalbininko jautrumo?

Rene: Jokiū būdu. Nenuėisi toli be grupės bendradarbiavimo. Retkarčiais grupė būna tokia gera, kad pagalbininkas jaučiasi nereikalingas.

Fernando: Kaip ir aukščiausio lygio orkestras be dirigento. Dirigentas gali tapti muzikantu.

Anna: Bet jūs anksčiau minėjote, kad yra kelios nuomonių nagrinėjimo išankstinės sąlygos. Dabar aš matau, kad kritika gali sukelti nesutarimus. Bet kokios kitos sąlygos?

Fernando: Aš manau, kad yra dar dvi – klausytis kitų atidžiai ir išnagrinėti pagrindines tos nuomonės priežastis.

Anna: Aukso žodžiai!

Rene: Daugeliui žmonių tai nėra lengva, ypač nesisteminio dialogo kontekste.

Anna: Juokinga, kad tai sakai, Rene. Aš manau, kad esu gera klausytoja, tačiau dialogo metu keletą kartų man pritrūko kantrybės.

Fernando: Sutinku su Rene, kad klausymo įgūdžių įgyjama ne taip lengvai. Iš tiesų manau, kad klausymas yra dvipusis procesas.

Anna: Nori pasakyti – tarp dviejų žmonių?

Fernando: Taip, ir labai dažnai mes diskutuojame su savimi, esame pernelyg apsėsti noro, kad kiti mus suprastų, tačiau mes nepakankamai stengiamės suprasti tuos kitus.

Rene: Anna, tu pagelbėtum mums, jei pasakytum dabar, kodėl tau vis dėlto trūko kantrybė.

Anna: Prisiminkit, kad aš esu iš verslo pasaulio, kur laikas yra pinigai. Taigi aš esu pripratusi, kai žmonės kalba glaustai ir iš esmės. Daug padiriko kalbėjimo išmušė mane iš pusiausvyros. Galbūt tai ir sukliudė mano klausymo gebėjimams.

Fernando: Tu aiškiai žinai, kaip kalbėti glaustai ir iš esmės, tačiau ne visi, deja, turi šį fantastinį sugebėjimą.

Rene: Sokrato dialogas iš tikrųjų iš dalies yra apie tai. Apie žmones, padedančius vienas kitam reikšti savo mintis aiškiai, kad kiti jas suprastų.

Fernando: Ir dar, Anna, yra vienas ypatingas Sokrato dialogo bruožas – žmonės pradeda kalbėti aiškiai jausdami, kad dar nerado verbalinės raiškos. Todėl visiškai natūralu, kad jie kalba padirikai.

Anna: Taip, aš dabar tai suprantu, bet kaip su trečiuoju punktu apie priežasčių nagrinėjimą nesutarimo metu?

Fernando: Iš tiesų, antrasis ir trečiasis punktai yra labai susiję. Bandydami verbalizuoti savo jausmus, mes bandome suvokti jų priežastis.

Rene: Pavyzdžiui, pasipiktinimas dėl akivaizdžios neteisybės.

Fernando: Anna, mes pasiekėme svarbiausią filosofinės tradicijos esmę, kuri palaiko Sokrato dialogą – kritinę filosofiją.

Anna: Tu mane gąsdini. Kas, po galais, tai yra?

Fernando: Drįstu sakyti, kad kritinė filosofija yra viskas apie giliausius žmogaus sielos kampelius.

Anna: Oho!

Fernando: Taip, Anna, oho! Tai yra rimta. Etiniai jausmai tam tikra prasme yra neišreiškiami ir kritinė filosofija bando padaryti neįmanoma – juos išreikšti. Sokrato dialogas yra vienas iš instrumentų.

Rene: Kalbėkime paprasčiau. Kaip pagalbininkė, aš dažnai naudoju techniką, kurios esmė yra leisti grupei išdėstyti savo argumentus, ypač kai atsiranda konfliktinės nuomonės.

Anna: Žinoma, būna tam tikrų nesutarimų, kurių neverta svarstyti.

Rene: Nori pasakyti, kad tokių, kas geriau – Roquefort'o ar Camembert'o sūris? Tik skonio reikalas?

Anna: Man nepatinka ši analogija, bet aš dažnai manau, kad vis dėlto mes galime pritarti ar nepritarti.

Fernando: Rene, ar mes neturėjome Sokrato dialoge mažumos, susidedančios iš vieno žmogaus, prieš keletą metų?

Rene: Taip, aš gerai tai prisimenu. Vieno žmogaus mažuma – naujokė Sokrato dialoge – neižvelgė problemos.

Fernando: Jai būtų patikę tai, ką tu, Anna, ką tik pasakei: „Sutikime, kad galima nesutikti.“

Anna: Ką pasakė grupė?

Rene: Jie ją užpuolė kaip vilkai.

Fernando: Vėl labai galingos emocijos, Anna.

Anna: Ką tu darei, Rene?

Rene: Jaučiau, kad reikia apginti mažumą, kurios neįtikino grupės argumentai. Mes palikome šią problemą metadialogui.

Anna: Na ir koks rezultatas?

Rene: Liko neišspręsta.

Anna: Tau turėjo būti labai nemalonu.

Rene: Galiu tau prisipažinti, kad tą naktį miegojau nekaip. Mintimis vis grįždavau prie šio klausimo: ką, po galais, aš turėčiau daryti? Būtų buvusi lemtinga klaida vėl nagrinėti šį nesutarimą kitą rytą.

Fernando: Tu juk suradai sprendimą, tik neprišimenu, koks jis buvo.

Anna: Rene, būk gera, nelaikyk mūsų nežinioje!

Rene: Žengiau neįprastą žingsnį. Pasiūliau grupei, kad mes grįžtume prie ankstesnio dialogo klausimo, kurį mes praleidome.

Fernando: Tu aiškiai norėjai pralaužti grupės priešiškus.

Rene: Taip, taip ir dar kartą taip! Nors konfrontacija gali būti panaudota, šiuo atveju aš jaučiau, kad grupė buvo bepradedanti įbauginti naujokę. Aš netgi bijojau, kad ji gali sėsti į mašiną ir išvažiuoti.

Fernando: Taip, ir aš tai jaučiau kaip dalyvis.

Anna: Tai būtų siaubinga pagal Sokrato dialogo taisykles.

Fernando: Taip, dialogas būtų nutrūkęs.

Anna: Minutėlė! Aš vis dar nesupratau, kas buvo taip pavojinga. Kaip bebūtų, mes juk visi pripažįstame toleranciją.

Rene: Sokratiškoji tolerancija skiriasi nuo įprastinės.

Anna: Kas gi tuomet ta sokratiškoji tolerancija?

Fernando: Trumpai sakant, tai yra nuolatinis nusiteikimas klausyti kitų, atidžiai analizuoti kalbančiojo galimus tiesos pagrindus.

Rene: Tokia paieška gali tęstis ir tęstis, kol pasiekiamas, o ne primetamas konsensusas.

Anna: Kuo skiriasi primetamas ir neprimetamas konsensusas? Ir kodėl tai svarbu? Versle ir, drįsčiau sakyti, apskritai gyvenime mes turime būti praktiški, priimti sprendimus, veikti. Mes negalime nuolat laukti.

Rene: Tavo žodžiuose yra teisybės.

Fernando: Vis dėlto sokratiškoje grupėje, kurioje tu buvai, nėra jokio reikalo skubėti veikti. Grupė nebuvo sudaryta tam, kad priimtų sprendimus.

Rene: Pakankamai teisinga, bet galutinis šio dialogo tikslas yra sustiprinti žmonių galimybes priimti protingus, gerai pagrįstus sprendimus savo gyvenime. Tam reikalingi žmonių kritiniai gebėjimai.

Anna: Tuomet kritinių gebėjimų formavimas sudarytų pasiruošimą ateities veiksams.

Rene: Su pertraukomis aš dalyvauju Sokrato dialoguose nuo ankstyvos jaunystės ir dabar, sulaukusi aštuoniasdešimt dvejų metų, galiu pasakyti, kad jis man padėjo tvarkytis gyvenime.

Fernando: Tikriausiai dabar tu supranti, Anna, kad sutikimas nesutikti yra kitas to paties nekantrumo pavadinimas, bent jau sokratiškuoju požiūriu.

Anna: Jau pradėdu suprasti, koks skirtumas gali būti tarp įprastos tolerancijos, kuri yra vienas iš moderniosios civilizacijos ramsčių...

Fernando: Teisingai...

Anna: ...ir tarp sokratiškojo varianto, kuris atrodo daug sunkesnis.

Rene: Tarp kitko, Anna, gal būt tau bus įdomu sužinoti, kad vienas iš mūsų mokytojų Gustavas Heckmannas rašė, kad kartais pririekia metų, kad pasiektum tikrą nepriverstinį konsensuą.

Fernando: Gal būt tai, apie ką mes kalbame, turi daug didesnę reikšmę. Kadangi civilizacija globalėja, atrodo, kad mes pasiekėme tam tikrą konsensuso lygį, kuris peržengia kultūrinės, nacionalinės, etinės ir religinės ribas.

Anna: Kaip žmogaus teisės ir Jungtinių tautų chartija.

Rene: Galbūt Sokrato dialogas gali nors truputį prisidėti prie šio optimistinio globalaus proceso.

Priedas

SOKRATO DIALOGAS – TIKSLAI, PROCEDŪROS IR TAISYKLĖS

Pagrindiniai tikslai

- Atsakyti į klausimą surandant tiesą ir pasiekti konsensuą, t.y. gauti rezultatą.
- Patirti bendradarbiavimo procesą ieškant atsakymo ir suprasti vienas kitą, t.y. įsitraukti į procesą.
- Pagilinti individualias išvalgas ir supratimą, ypač apie etines ir vertybines nuostatas, socialinio veiksmo pagrindą, t.y. sustiprinti patikėjimą savo mąstymu, gebėti protingai susitvarkyti su savo emocijomis ir gyventi pagal šias taisykles.

Dalyviai gali nepasiekti aiškių rezultatų, t.y. nerasti bendrų atsakymų. Tai neturėtų nuvilti, kadangi teigiama dalyvavimo patirtis bendradarbiau-

jančiame mąstyme yra itin svarbi ir gali teikti patitenkinimą kaip mokymo procesas bei turėti didelę reikšmę žmogaus gyvenime.

Tam, kad pasiektume šių tikslų, svarbu, kad visi dalyviai dalyvautų dialoge nuo pradžios iki galo.

Procedūros

Paprastai Sokrato dialoge naudojamos šios procedūros:

- Pagalbininkas pateikia tiksliai suformuluotą bendrą klausimą ar teiginį prieš prasidedant pokalbiui.
- Pirmasis žingsnis yra surinkti dalyvių patirtų įvykių pavyzdžius, susijusių su pateikta tema.

3. Grupė pasirenka vieną pavyzdį, kuris paprastai tampa dialogo analizės ir argumentacijos pagrindu.
4. Dalyvių išsakyti reikšmingi teiginiai yra užrašomi ant lentos tam, kad visi juos matytų viso dialogo metu.

Taisyklės dalyviams

Sokrato dialoge yra aštuonios pagrindinės dalyvių taisyklės.

1. Dalyvio indėliu į dialogą laikoma tik tai, ką jis pats ar ji pati patyrė, o ne ką jis ar ji perskaitė ar išgirdo.
2. Mąstymas ir klausimai yra nuoširdūs. Tai reiškia, kad tik tikros abejonės apie tai, kas buvo kalbėta, gali būti išsakytos.
3. Visi dalyviai turi jausti atsakomybę reikšti savo mintis aiškiai ir glaustai tam, kad kiti galėtų sieti savo mintis su tuo, kas buvo išsakyta anksčiau.
4. Tai reiškia, kad visi privalo klausyti atidžiai visų pasisakymų. Taip pat tai reiškia aktyvų dalyvavimą dialoge tam, kad visų mintys susipintų bendradarbiaujančio mąstymo procese.
5. Dalyviai neturėtų vien tik susitelkti ties savomis mintimis. Jie turėtų stengtis suprasti kitus dalyvius ir, jei nesupranta, reikėtų išsiaiškinti.
6. Jei dalyvis pradeda nebesusigaudyti, apie ką kalbama, jis turi paprašyti kitų pagalbos, kad jie padėtų sugrįžti į pokalbį.
7. Abstraktūs teiginiai turi būti paremti konkrečia patirtimi tam, kad būtų galima paaiškinti tą teiginį. Štai kodėl reikalingas pavyzdys iš gyvenimo ir juo reikia nuolat remtis viso dialogo metu.
8. Klausimo nagrinėjimas tęsiasi tol, kol dalyviai laikosi priešingos nuomonės arba tol, kol jie viską išsiaiškina.

Taisyklės pagalbininkams

1. Pagrindinė pagalbininko užduotis yra padėti bendrame aiškinimosi procese taip, kad pasiektas konsensusas būtų tikras. Konsensusas laikomas pasiektu tik tada, kai prieštaraujantys požiūriai yra išspręsti ir visi argumentai bei kontraargumentai yra iki galo apsvarstyti. Pagalbininkas turi tai užtikrinti.
2. Pagalbininkas neturėtų pakreipti diskusijos jam norima linkme ar išreikšti savo nuomonę turinio klausimais.
3. Pagalbininkas turi užtikrinti, kad būtų laikomasi dialogo taisyklių. Pavyzdžiui, stebėti, kad vieni dalyviai neužgožtų kitų ar nuolat nepertraukinėtų dialogo, kai kiti tuo metu tyli.

Tinkamų pavyzdžių kriterijai

1. Pavyzdys yra imamas iš konkrečios dalyvio patirties; hipotetiniai ar bendro pobūdžio pavyzdžiai („man dažnai atsitinka, kad...“) nėra tinkami.
2. Pavyzdžiai neturi būti labai sudėtingi; dažnai paprasti pavyzdžiai yra geriausi. Jei reikia pateikti įvykių seką, geriausia, jei grupė susitelkia ties vienu įvykiu.
3. Pavyzdys turi atitikti dialogo temą ir būti įdomus kitiems dalyviams. Visi dalyviai turi pasistengti išgyventi pasakojamą situaciją.
4. Pavyzdyje turi būti pateikiamas patirties įvykis, kuris jau pasibaigęs. Jei dalyvis dar tebėra įsitraukęs į įvykį, pavyzdys nėra tinkamas. Jei dar nėra priimti sprendimai, kyla pavojus, kad grupės nariai gali būti linkę kritikuoti ar regzti įvairias hipotetines mintis.
5. Dalyvis, pateikiantis pavyzdį, turi būti pasiruošęs papasakoti jį pilnai ir pateikti visą faktinę informaciją tam, kad kiti dalyviai galėtų suprasti pavyzdį ir jo ryšį su pagrindiniu nagrinėjamu klausimu.

V. MOKSLINIO GYVENIMO KRONIKA / KRONIKA BADAŃ NAUKOWYCH

KONFERENCIJOS / KONFERENCJE

RENEANSO ŽENKLAI. PETRAS ROIZIJUS

*Gabija Bankauskaitė-Sereikienė
(Lietuva / Litwa)*

VU Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimo centro Filologinių tyrimų grupė, tęsdama seminarų organizavimo tradiciją, vasario 29 dieną klausytojus pakvietė į seminarą „Ispanas Petras Roizijus XVI amžiaus Lietuvos kultūroje“.

Hum. m. dr. Aušra Tamošiūnienė, apgynusi disertaciją „Pilietiškumas Petro Roizijaus (~1505-1571) kūryboje“, teigdama, kad tai – vienas įtakingiausių humanistų renesansinėje Lietuvoje, auditorijai kėlė ir gvildeno tokius klausimus: Kaip išmokti suprasti kito žmogaus mąstymą, pažymėtą epochos ženklu? Kaip Petro Roizijaus asmenybė prisitaikė tuometinėje Lietuvos visuomenėje? Kas yra Renesansas ir kokia vieta teko Petruvi Roizijui šioje epochoje?

Iškelti klausimai pranešėją paskatino pasvarstyti apie Renesanso epochos bendrąsias premisas. Akcentuota, kad Renesanso menas imituoja tikrovę, siekdamas perteikti jos grožį. Menininkas turi orientuotis ne į pavienius tikrovės reiškinius, o į jos tvarką, harmoniją, atrinkdamas tai, kas ją išreiškia. Pranešėjos teigimu, Renesanso poetika susiformavo XVI amžiuje. Didžiausias dėmesys čia buvo skiriamas Antikos literatūrai, jos teiginių plėtotei. Buvo ieškoma antikinių kūrinių, jie buvo gausiai leidžiami, interpretuojami. Tačiau bendraisiais literatūros dalykais domėtasi mažai. Renesanso poetikos – daugiausia techninis mokslas apie eilėdarą, poetines figūras, apie bendras

taisykles, kurios buvo privalomos kiekvienam žanrui. Tačiau kartu Renesanso literatūra pasižymėjo įvairumu ir gausa. Epochai būdinga įvairių stilių samplaika, liaudies kalbos jungimas su humanistine erudicija. Svarbūs ir reikšmingi žemiški žmogaus interesai, sveikų, natūralių instinktų pasireiškimas, džiaugsmas, pasitikėjimas ir optimizmas, poetizuojama laisvė. Vaizduojamos fantastiškos žmogaus galimybės, pabrėžiamas jo sumanumas, šmaikštumas, išradingumas, vikrumas, papročių ir elgesio laisvumas, charakterių prieštaringumas, individualumas, dinamiškumas, humoras, satyra ir groteskas. Herojaus susidūrimas su išorine aplinka – jo jausmų prigimties ir visuomenės nuomonės, tam tikro elgesio normų konfliktas, sprendžiamas arba kolektyvo, arba individo naudai. Akivaizdi renesansinio humanizmo svarba ir reikšmė to meto žmogui, kūrybai, mokslui.

Tokiame kontekste iškyla Petras Roizijus (Pedro Ruiz de Moros, Petrus Royzius Maureus Alcanicencis), priklausęs alcanizo rateliui (jo gimtasis miestas – taip pat Alcaniz), vienijusiam humanistine pasaulėžiūra persiėmusius žmones. Alcanizo humanizmas itin paplito XVI amžiuje. Bolonijos universitete Petras Roizijus įgijo teisės bakalaurą laipsnį. Į Lietuvos Didžiąją kunigaikštystę jis atvyko dėstyti teisės. Humanistas pasirinko darbą svetimoje šalyje ir gyveno bei dirbo tarp įvairiausių. Dirbo šaliai, bet ne tautai. Buvo ir gi-

riamas, ir pašiepiamas. Tačiau pritapo ne tik kaip teisininkas, bet ir kaip rašytojas. Roizijus buvo geras helenistas ir romėnų bei teisės specialistas. Kaip akcentavo dr. Aušra Tamošiūnienė, Petro Roizijaus eilės – tai jo saviraiška ir kartu jam labai aktualių dalykų aprašymas, nors teisiniai dalykai jam visada buvo mielesni negu poezija.

1541 metais Petrą Roizijų karalienės Bonos įpareigotas Krokuvos vyskupas ir universiteto kancleris Petras Gamratas pakvietė į Krokuvos akademiją. Čia jis išbuvo beveik dešimtį metų. 1549 metais Roizijus tapo karaliaus Žygimanto Augusto rūmininku ir teisės patarėju. Krokuvoje 1553 metais išleido savo poezijos knygelę „De matrimonio regio“. Vilniaus pilyje Žygimantas Augustas turėjo didžiulę biblioteką. Joje be perkamų knygų buvo ir dovanotų. Savo veikalų su dedikacijomis Žygimantui Augustui yra padovanojęs ir Petras Roizijus. Jis, norėdamas įsiteikti karaliui, ėmėsi rašyti eiliuotą Lenkijos istoriją. Populiarusis ispanas Petras Roizijus mokėjo siekti karaliaus palankumo.

Kaip teigė pranešėja, šis gabus poetas ir teisininkas suvaidino didžiulį vaidmenį Vilniaus viešajame gyvenime. Kaip ir Krokuvoje, jis tapo labai populiarus. Nors buvo negražus, pelnė tuometinės kultūros elito simpatijas. Petras Roizijus dirbo dvaro teisme, daug rašė ir nesididžiudamas leisdavo laiką geroje draugijoje, mėgo išgeriti. Jo epigramos leido pajusti tuometines dvaro aplinkos nuotaikas bei paties autoriaus siekį laimėti monarcho malonę.

Seminare akcentuota, kad Žygimantas Augustas itin vertino jo talentą ir nuopelnus. Tai atspindi 1561 m. sausio 2 d. laiške popiežui Pijui IV, kuriame valdovas prašė Petru Roizijui pelningos beneficijos Italijoje. Žygimantas Augustas jam skyrė kleboniją Žemaitijoje, Kražiuose, 1567 m. – arkipreiterio pareigas Vilniuje Šv. Jono bažnyčioje, o vėliau padarė Vilniaus kanauninku ir katedros kustodu. Dirbdamas čia, Roizijus privalėjo dirbti ir Šv. Jono bažnyčios mokykloje. Taigi jis buvo įvairiapusė asmenybė – švietėjas, teisininkas, poetas, mokytojas. Kita vertus, Petras Roizijus buvo įdomus ir savitas žmogus: rėksnys, bet koks žodis ir – šokdavo į akis. Pasižymėjo įdomia išvaizda: milžiniški akiniai, išsprogę akys.

Petras Roizijus nemažai pasidarbavo prie II-ojo Lietuvos Statuto rengimo, sprendė apeliacines bylas. Didžiausias jo teisės darbas „Decisiones“ pradėtas rašyti Lietuvoje. Tai nebuvo vien tik įstatymų ir nusikaltimų katalogas, bet istorinis, literatūrinis veikalas, kuriame, siekdamas pagrįsti kokį nors teisinį atvejį autorius imdavosi pavyzdžių iš klasikinės literatūros ir iš tautos tradicijos. Dr. Aušros Tamošiūnienės teigimu, Roizijus, nuveikęs tiek darbų, Lietuvos kultūrai, teisei ir literatūrai buvęs toks reikšmingas, taip ir neapsisprendė, kas jis – teisininkas, poetas ar dvasiškis. Apibendrinus pranešimą bei diskusijų auditorijoje rezultatus, galima teigti, kad ispanas Petras Roizijus buvo tiesiog humanistas, plačių pažiūrų ir savitų nuostatų žmogus, Lietuvos kultūrai nuveikęs daug reikšmingų darbų.

CULTURE AND DIALOGUE: AN INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTERDISCIPLINARY RESEARCH AND THE FUTURE OF HIGHER EDUCATION

Liudmila Arcimavičienė (Lietuva / Litwa)

In **April 11-12, 2008** I had an opportunity to participate in the international conference **Culture and Dialogue: on Interdisciplinary Research and the Future of Higher Education** organized by LCC International University, Klaipeda. The main topics of the conference were culture and dialogue in various contexts, their role and impact to collaboration across disciplines. The conference proceedings were held along the following discussion lines:

The notion of culture and its different interpretations within the settings of history, geography, religion etc.

Various cultural contexts and their pragmatic meaning in business communication, higher education, politics, media etc.

Various cultural dialogues, their forms and expressions, i.e. academic writing, multilingual communication, religious discourse, etc.

As the conference lasted for two days, the second day was opened and closed with a plenary address respectively. The morning plenary speaker was Dr. S. Kruks (Riga Stradins University, Latvia), who raised the importance of pragmatic meaning in business communication in his speech **“Pragmatics of Business Communication: Our tacit rules that others don’t know”**. Dr. S. Kruks emphasized that the analysis of pragmatic meaning allows to identify the rules of behaviour that govern business communication. The second plenary address was given

by Dr. M. Townsend (University of Missouri, USA) on **“Writing Around the Globe: Literacies of Awareness and Growth”** that illustrated the cultural differences students encounter in academic writing teaching and learning, and the urgent need of academic writing instruction in higher education.

My conference presentation entitled as **“Conceptualising MIGRATION through Metaphor: a voyage by Odyssey or Crusoe?”** focused on one of the most sensitive political issues in today’s globalised politics – migration. In the report conceptual metaphors were presented, through which migration has been perceived in two cultural contexts, i.e. Lithuania and Great Britain. Such metaphors as MIGRATION AS ADVENTURE and MIGRATION AS SURVIVAL were introduced and analysed. As the findings of the study showed the conceptual metaphor MIGRATION AS SURVIVAL has prevalence in both languages, thus drawing a parallel between contemporary migrants and Robinson Crusoe both desperately seeking for survival in the host countries. The ongoing discussion circulated around the idea that conceptual metaphors shape cultural paradigms, attitudes, beliefs etc. For example, the metaphor of MIGRANT AS MASS allows to perceive migrating people not in terms of free individual seeking for better and prosperous future but rather as a humble mass. This

perception results in seeing migration not as an issue of human sensitivity but as a certain economic advantage.

Finally, the conference allowed all the participants to see the urgent need of collaboration across disciplines. Today's academic research cannot be restricted to one particular

scientific domain, as it has a multifunctional perspective. Today to learn about cultural context is to learn about its participants, their language, forms of dialogue, various settings and backgrounds etc. This can be achieved only by applying inter-disciplinary research what will also result in the better prospects for higher education.

KNYGŲ RECENZIJOS / RECENZJE Książek

И СНОВА МАРРА? РАЗМЫШЛЕНИЯ ПО ПОВОДУ ОДНОЙ КНИГИ

Un paradigme perdu: la linguistique marriste. 2005. Numéro édité par Patrick SÉRIOT. Cahiers de L'ILSL (Institut de linguistique et des sciences du langage). № 20¹.

В. В. Макаров (Baltarusija / Białoruś)

Почти полвека назад В. Абаев, ученик Н. Марра и автор одного из наиболее интересных воспоминаний о нем, назвал это имя едва ли не самым «шумным» в истории советской науки. Имея в виду открытую в 1950 г. дискуссию о «новом учении о языке», он восклицает: «Какие страсти кипели еще недавно вокруг этого имени! Какие бурные велись дебаты! Какие противоречивые высказывались суждения и оценки – от гения до сумасшедшего!» (Абаев 1960, с. 90). Однако и в досоветское время оценки деятельности Марра, принадлежащие, кстати, выдающимся лингвистам, отличаются не меньшей противоречивостью. Так, еще в 1901 и 1904 гг. И. Бодуэн де Куртенэ связывал с исследованиями Марра возможный прогресс в понимании сущности межъязыкового родства (такой же позиции придерживался он и в 1930 г.) (Бодуэн де Куртенэ 1963, с. 17, 113, 349). А Н. Трубецкой, по свидетельству Р. Якобсона, начиная с 1915 г., «постоянно предупреждал об опасности,

связанной с губительным развитием и распространением лингвистического учения Н. Я. Марра и его авантюристических сравнительных исследований» (Письма и заметки... 2004, с. 40).

Но и в постсоветское время, в наши дни, реакция на имя Марра остается достаточно сложной, хотя, судя по характеру возрождающегося к нему интереса, можно утверждать, что резко негативная память о нем все чаще уступает место более спокойным оценкам. Об этом свидетельствует, среди новых публикаций о Марре, и рецензируемая книга, собравшая в себя материалы одноименного colloquium (Лозанна, 2004 г.).

Книга представляет собой сборник из 22 статей на французском языке по разным аспектам марровской теории и его научной биографии. В составе авторов ученые разных национальных традиций, специалисты из научных и университетских центров Евросоюза (Великобритания, Финляндия, Франция,

¹ *Потерянная парадигма: марристская лингвистика. 2005. Под ред. П. СЕРИО. Cahiers de L'ILSL (Institut de linguistique et des sciences du langage). № 20.*

Эстония), Швейцарии, а также СНГ (Азербайджан, Грузия, Россия, Украина). В качестве приложения приведены статья Н. Марра (О происхождении языка, 1925) и некролог, опубликованный Р. Якобсоном в 1935 г. в связи со смертью Н. Марра.

Отметим высокий эстетический уровень оформления сборника и, в частности, прекрасно подобранную иллюстративную иконографию.

В зависимости от целевых установок статей можно выделить три основных направления, по которым авторы сборника излагают свои позиции.

Во-первых, авторы особенно охотно обращаются к эпистемологическому принципу, выявляя осознанные или не осознанные самим Марром источники и связи его идей с научными концепциями иногда очень отдаленного прошлого или, напротив, с теоретическими исканиями, характерными для интеллектуального климата его собственного времени.

Во втором случае авторы переключают свой интерес с прошлого на настоящее, пытаясь оценить взгляды Марра в плане их отношения к современной лингвистике или даже актуализировать их применительно к более широкому методологическому и междисциплинарному контексту.

В-третьих, в некоторых статьях ставится задача описать, иногда вместе с другими проблемами, политико-идеологические условия, сказавшиеся после Октябрьской революции на особенностях становления и распространения в СССР «нового учения о языке» до его фактического запрета после дискуссии 1950 г.

I

Иллюстрацией первого подхода может служить статья П. Серио (P. Sériot) «Если бы Вико читал Энгельса, его звали бы Николаем Марром». Принципиальная позиция автора по проблеме

хорошо известна – она отражена в некоторых его работах (переведенных и на русский язык); о ней можно судить и по дискуссионным материалам, опубликованным в этой связи В. Алпатовым. В целом П. Серио не только не принимает позиции огульного отрицания наследия Марра, но и не склонен к резким оценкам «нового учения» и тем более личности его основателя. Хотя, разумеется, автор не закрывает глаза на довольно многочисленные противоречия, заблуждения или даже факты отставания Марра от научной мысли своего времени. Об одном таком случае, кстати, напоминает Е. Симонато в статье «Марр и Яковлев: два проекта абхазского алфавита». Так как Марр, очевидно, игнорировал фонологический подход и опирался на фонетические принципы, его версия алфавита из-за чрезмерной сложности оказалась несостоятельной и в начале 1930-годов проект был отвергнут (к этому времени студенты Л. Щербы на филологическом факультете ЛГУ легко оперировали понятием фонемы).

Но П. Серио далек и от того, чтобы говорить о реабилитации марризма. Этот вопрос представляется ему, очевидно, неинтересным, поскольку в марризме П. Серио видит не столько «парадигматически очерченную линейную доктрину», сколько некую модель «из обрывков, лоскутьев, заново интерпретируемых старых тем, спиралей или маятника без устойчивой, однако, оси». В этом наборе не очень привлекательных в целом характеристик один момент заслуживает особого внимания – «старые темы», ибо вопрос об отношении марровских идей к предшествующей научной традиции получает у П. Серио не совсем привычное звучание. В конечном результате оказывается, что для него важно не столько то, в чем состоит мысль Марра, сколько то, как эта мысль соотносится с постановкой соответствующей проблемы на былых этапах развития науки.

Явно усиленное внимание к «археологии знания» может показаться необычным для читателей, воспитанных в условиях иных национальных традиций. Но метод П. Серию, по нашему мнению, получает объяснение в свете наблюдения Н. Бердяева над особенностями западноевропейской, в первую очередь французской практики интеллектуальной работы, состоящей в ярко выраженной склонности рассматривать проблему «прежде всего в ее отражениях в культуре и истории» (Бердяев 1991, с. 252). Надо признать, что с этой точки зрения марровские идеи, действительно, дают весьма богатую пищу для размышлений.

Как подчеркивает П. Серию, Марра не следует воспринимать в виде неожиданно упавшего с неба метеорита или, выражаясь лингвистически, случайного гапакса. Его наследие обнаруживает многочисленные точки соприкосновения с идеями, нередко имеющими глубокие корни в истории европейской науки. Это относится даже к таким фактам, которые для многих лингвистов привычно связываются с чисто марровскими понятиями. Примером тому может служить понятие яфетических языков. Кстати, в статье Э. Шуанель (E. Choïsnel) «Н. Марр на пути от армянской археологии к яфетическому языкознанию» хорошо показано, как идея «языкового» яфетизма развилась в результате исследований материальной культуры Закавказья на начальном, досоветском этапе научной биографии Марра. И как позже, уже в советское время, с этим оказался связан его интерес к этнографии (об этом рассказывает Ф. Бертран (F. Berttrand) в очень информативной статье «Н. Марр и марризм в отношении к советской этнографии в 1920-1930 гг.»).

Как напоминает П. Серию, еще в XVII в. этот термин использовал Г. В. Лейбниц, говоря о яфетическом языке как прародителе языков северного Средиземноморья, а также персидского языка и санскрита. В этой связи

любопытно замечание П. Серию о том, что специалисты по истории западноевропейской лингвистики, говоря о яфетических языках в связи с Лейбницем, совершенно игнорируют Марра, в то время как историки русской лингвистики приписывают изобретение этого термина Марру.

Тезис о яфетических языках важен и в связи с тем, что в теории Марра он в значительной мере явился отправной точкой для формирования еще одного специфического элемента его теории – идеи стадияльного развития языков. И здесь, по убеждению П. Серию, четко проступают «родимые пятна» марровской концепции. Это касается, например, так называемого «палеонтологического анализа». По П. Серию, это понятие утвердилось еще в XIX в. благодаря таким ученым, как О. Шаве и А. Овлак, основавшим «лингвистическую палеонтологию» (отметим, что работа Овлака «La linguistique. Histoire naturelle du langage», впервые увидевшая свет в 1876 г. и многократно переиздававшаяся в конце XIX и в начале XX в., действительно могла попасть в поле зрения молодого Марра).

Что касается собственно понятия стадияльности, то оно – настаивает П. Серию – так часто фигурирует на разных этапах развития европейской мысли, что снова нельзя не удивляться настойчивости, с какой эту идею приписывают Марру: «Он не изобретатель безумной теории, а реактуализатор концепций, которые ищут свое обоснование в истории (курсив П. Серию) и которые берут свое начало в эпоху Возрождения в противопоставлении идее а-темпоральной вечности человеческой природы» (с. 237). Любопытным образом речь идет почти всегда о тернарном принципе стадияльного развития, касающегося как индивидуального развития, например, у С. Кьеркегора (от эстетической к этической и далее к религиозной стадии) так и стадий развития как индивида, так и цивилизации у О. Конта (от

теологической через метафизическую к стадии позитивной).

На основе таким образом прослеженной типологии развития языков (*langues*) П. Серио выдвигает плодотворную идею относительно типологии развития языковой деятельности (*langage*) по Марру (хотя самому Марру, как подчеркивает автор, такое разграничение, во всяком случае терминологически, было чуждо). Плодотворную, поскольку при таком подходе, по нашему мнению, теория стадильности у Марра получает новое освещение и, как представляется, дополнительную эпистемологическую поддержку. Вот здесь склонность Марра к историцистскому принципу и к профетическим декларациям проявляется особенно ярко. Марр постулирует немой, или кинетический, язык (*langage manuel*) и, более того, язык графический (*langage linéaire*) как начальную стадию – длительную, в течение всего палеолита – человеческого общения. И лишь затем постепенно у человека развивается способность использовать артикулированную речь в целях общения. Ср. иную точку зрения, выраженную, например, в концепции Московско-Тартуской семиотической школы о вторичных моделирующих системах или в суждении Э. Бенвениста: «...мы неправомерно переносим на язык свойства некоторых орудий и способов связи, которые в человеческих обществах являются все без исключения *вторичными* по отношению к языку и имитируют его функционирование. Таковы все как элементарные, так и сложные знаковые системы» (Бенвенист 1974, с. 292-293; курсив наш. – В. М.).

Но – напомним – в рецензируемой статье П. Серио для автора важен прежде всего вопрос о предыстории марровской позиции. И здесь прецедентная картина оказывается достаточно богатой. По мнению автора, истоки марровской схемы обнаруживаются в опубликованной в 1725 г. работе итальянского мыслителя Джам-

баттисты Вико «*La Scienza Nuova*» (П. Серио не исключает, что эта книга была известна Марру и что ее название могло повлиять на отказ Марра от первоначального названия «Яфетическая теория» в пользу «Нового учения о языке»). По Вико, вначале люди были немые, они общались между собой при помощи телесных действий или образов (например, показывая три колоска, чтобы выразить абстрактную идею трех лет) и затем, через этап естественного звукового языка, они перешли к артикулированному звуковому языку. В общем, такой подход характерен и для французского Века Просвещения – в качестве иллюстрации П. Серио обращается к идеям Э. Б. де Кондильяка и Ж.-Ж. Руссо.

Но автора привлекает прежде всего третий, грядущий этап, представляющийся венцом языковой эволюции. В соответствии с избранной П. Серио метасхемой, взгляды Марра применительно к этому периоду описываются по обратному вектору эволюции, т.е. от этапа языков к этапу языковой деятельности. На деле это означает, что, в конце концов, человек отказывается от материи звука и вступает в совершенно новую сферу, где, по словам Марра, «мышление берет верх над языком».

При всей неожиданности такой позиции, П. Серио указывает и для нее исторические параллели, но, правда, в пределах религиозных исканий или поэтических мечтаний С. Малларме. В научном же смысле, философском или лингвистическом, для нее, очевидно, не обнаруживается прецедента. По сути, П. Серио впервые вынужден смириться с неудачей в своих попытках найти ретроспективные соответствия позициям Марра. Даже для Вико оказалось невозможным переступить черту, за которой «духу» удалось бы освободиться, как говорили К. Маркс и Ф. Энгельс, от «отягчающего» его проклятия в виде материи, «движущихся слоев воздуха, звуков». Иначе, иронизирует Энгельс в «*Анти-Дюринге*»,

«животные оказываются самыми отвлеченными и подлинными мыслителями, так как их мышление никогда не затемняется назойливым вмешательством речи». Если бы, таким образом, Вико мог читать Энгельса, то он, наверное, очень удивился бы, обнаружив, что Марр, если и читал Энгельса, то читал невнимательно.

Подходу П. Серию близка установка К. Брэндишта (С. Brandist). В статье «Марризм и наследие *Völkerpsychologie* в советском языкознании» английский автор сосредоточивает внимание на частном, но тем не менее очень важном для понимания марризма вопросе. Речь идет о влиянии, которое, по мнению К. Брэндишта, Марр испытал со стороны немецкой школы «психологии народов». Автор не обнаруживает в текстах Марра явных признаков теоретической зависимости от В. Вундта в виде прямых ссылок, но в целом такое предположение ему кажется вполне правдоподобным. Во-первых, Марр мог приобщиться к проблематике «психологии народов» благодаря знакомству с работами Л. Леви-Брюля (с этим связан и характерный для Марра интерес к идее первобытного мышления). Во-вторых, и это более очевидно, большое влияние на Марра оказали работы А. Потебни и А. Веселовского, творчество которых, как известно, тесно связано со школой Х. Штейнталя и В. Вундта и для которых, следовательно, проблема соотношения истории языка и психологии языка принадлежала к числу ключевых вопросов.

Во всем этом, по К. Брэндишту, специфически марровским элементом оказалась подмена понятия народа понятием социального класса, механистически проведенная Марром в угоду поверхностно воспринятому марксистскому тезису. А это в свою очередь – любопытная мысль К. Брэндишта – стимулировало приобщение Марра к неолингвистической теории скрещивания языков. Ибо, по

логике Марра, классы в обществе, подобно народам в теории *Völkerpsychologie*, выступают в качестве коллективных субъектов, чья высшая познавательная деятельность осуществляется посредством языка. В этом случае, позволим себе цитату из К. Брэндишта, «скрещивание языков одновременно свидетельствует о производстве схожих психических состояний и об образовании коллективных субъектов на высшем уровне, в направлении к абсолютному субъекту, который не был бы отвергнут Гегелем, но который теоретики *Völkerpsychologie*, с их романтическим национализмом и лингвистическими принципами индоевропеизма, никогда бы не приняли» (с. 50).

Приводя это суждение, мы хотели бы одновременно спросить автора, не вступает ли здесь его мысль в некоторое противоречие с его же замечанием по поводу «антиколониалистского и романтического грузинского национализма Марра» (с. 47). Можно было бы оставить без внимания это вскользь сделанное высказывание, ведь общая теория и практика жизни, действительно, далеко не всегда совпадают. Но в данном случае ситуация скорее всего была не такой. Предположение о национализме Марра не отвечает биографическим свидетельствам самого Марра, оно не разделяется, например, участником рецензируемого сборника Р. Триумфом (см. с. 139). Ср. мнение В. Алпатова: «Марр был противником разделения Закавказья по национальным «квартирам» и прохладно относился к идее грузинского государства» (Алпатов 2003, с. 261). Такой позиции вполне соответствует мировоззренческий и общественно-политический портрет Марра, известный нам по впечатлениям хорошо знавших его людей.

Ж. Фридрих (J. Friedrich) статьей «Следы марровских идей в книге К. Мегрелидзе *Основные проблемы социологии мышления*» возвращает читателя к тематике, которой Марр придавал особое значение. И хотя проведенный

Ж. Фридрих анализ ныне забытого исследования сам по себе очень полезен, главным в содержании статьи представляется все же поставленный автором в более широком плане вопрос: почему, в каком месте и в какой момент своего научного поиска видные деятели русской науки 20-30 гг. прошлого века, широко признанные донныне – Выготский, Якубинский, Бахтин, – обращаются к проблематике сознания при изучении языковых и психических фактов? По мнению автора, такая постановка вопроса позволяет выйти за политико-идеологические рамки эпохи и воспринять в научно нейтральном контексте «некоторые размышления Марра в качестве элемента дискуссии, которая скорее объединяла, чем разъединяла ее участников» (с. 123).

В статье Е. Вельмозовой «Законы диффузного смысла» у Марра» обсуждается по сути табуированный после дискуссии 1950-х годов вопрос о разложении в ходе эволюции языка характерной для его древнего состояния семантической нерасчлененности. Автора особо занимают два процесса: 1) раздвоение первоначального диффузного смысла на противоположные сущности (например, «хорошее» / «плохое», «низкое» / «высокое»), слитые до того в единой форме. Согласно Марру, в первоначальном состоянии языка насчитывалось семь таких смыслов, но это число им не мотивировалось; 2) пучкообразное деление диффузного смысла (процесс носит скорее иррадиационный характер, например, от «неба» к «руке», «человеку», «солнцу», «огню» и т.д.).

Другой автор сборника, Е. Вельмезова, говоря о разложении диффузного комплекса на противоположные смыслы («закон противоположностей»), усматривает в качестве исторического прецедента для этого тезиса известные со второй половины XIX в. концепции немецкого ученого К. Абеля и русского лингвиста В. Шерцля (с именем последнего в русской металингвистической традиции обычно связы-

вают соответствующий термин – *знантиосемия*, которым предпочитает пользоваться Е. Вельмезова). Что же касается собственно «закона диффузной семантики», то Е. Вельмезова, очевидно, не находит для него надежной эпистемологической основы. Зато у нее не возникает затруднений относительно философского фона, на котором, по ее мнению, складывалась теория Марра. В первом случае, говоря о «законе противоположностей», автор предполагает влияние известного гегелевского принципа единства противоположностей, в то время как во втором – в отношении собственно «закона диффузного смысла» – Е. Вельмезова ссылается на эволюционистскую теорию Г. Спенсера.

Е. Чоун (E. Chown) в статье «Мотив синкретизма в грамматических теориях Марра: источники, параллели и перспективы» словно продолжает размышления Е. Вельмезовой и ставит несколько вопросов, связанных с принципом диффузности. Особо отметим один из них. Е. Чоун обращает внимание на неясность теоретических позиций Марра в том, что касается отношения диффузности к другому, тоже очень важному для его теории принципу – принципу слияния (скрещивания) языков. Как ей представляется, здесь обнаруживается существенное противоречие: если, в отличие от индоевропейской традиции, слияние неродственных языков является, по Марру, закономерным глоттогоническим процессом, то можно ли примирить с этим тезисом его же положение о том, что «язык развивается из состояния диффузности и синкретичности в направлении к специализации, из состояния единства к состоянию разнообразия»? Очевидно, отклоняя принцип слияния и снимая таким образом указанное противоречие, Е. Чоун демонстрирует, как марровская идея диффузности и синкретичности языка в его древнем состоянии получает развитие в работах некоторых его учеников.

II

Второму направлению сборника соответствуют материалы, в которых акцент делается не столько на эпистемологической мотивации марровских идей, сколько на оценке возможностей их использования в интересах современной науки.

Статья В. Алпатова с симптоматичным названием «Что может принести наследие Марра?» привлекает внимание уже тем, что ее тональность далеко не во всем совпадает с настроением большинства авторов. Придерживаясь, по существу, негативной позиции, выраженной еще в фундаментальном исследовании «История одного мифа: Марр и марризм» (издания 1991 и 2003 гг.), автор вместе с тем констатирует возросший в последнее время интерес к наследию Марра. Более того, в некоторых случаях такой интерес, еще вчера, казалось бы, немислимый, ему представляется достаточно обоснованным. Так, он отмечает как любопытный факт идею Т. Гамкрелидзе об изоморфическом параллелизме между четырьмя марровскими элементами *sal*, *ber*, *jon*, *roš* и структурой генетического кода (к этому вопросу мы еще вернемся). Заслуживает внимания, по В. Алпатову, факт подтверждения современными специалистами марровской идеи о родстве урартского языка и языков Дагестана.

Число подобных примеров можно легко увеличить. Но, по В. Алпатову, такие «прозрения», даже с учетом действительно важных результатов, полученных Марром в первоначальный период его научной биографии (например, открытие и изучение древних грузинских и армянских рукописей), не могут служить оправданием для возврата к «новому учению». Ибо возрождение интереса к нему в самом главном объясняется сторонними по отношению к науке мотивами. Здесь парадоксальным образом не последнюю роль сыграл фактор резко усилившейся в СССР к концу

80-х годов прошлого века кампании против сталинизма: «все вспомнили, что Сталин критиковал Марра» и что, следовательно, Марр оказался одной из бесчисленных жертв сталинского произвола. При том, что объективно марризм, подобно лысенковщине в биологии, сам по себе демонстрировал немало черт, порождаемых культом личности, (впрочем, не всегда по вине самого Марра). По мнению В. Алпатова, нынешнее внимание к Марру может иметь и политическую окраску в том смысле, что заявленные им принципы «антибуржуазной науки» получают положительный отклик со стороны людей левых убеждений.

Особая причина интереса к наследию Н. Я. Марра кроется, по мнению В. Алпатова, в его личностных свойствах. Здесь акцент В. Алпатова на субъективном факторе представляется вполне мотивированным. Можно ли равнодушно пройти мимо порой абсолютно противоположных характеристик, которыми награждали Марра его современники? По Н. Трубецкому, теории Марра отвечали компетенции не столько лингвиста, сколько психиатра. Но для входившей тогда в науку молодежи, как указывает В. Алпатов, Марр нередко представлялся выдающейся личностью. Сегодня это хорошо известно по воспоминаниям В. Алексеева (Алексеев 1982; впервые опубликовано в 1935 г.) или О. Фрейденберг (Фрейденберг 2001; доклад, прочитанный в 1937 г.), несущим на себе яркую печать эпохи. Но не менее любопытны впечатления тех, кто ближе к нашему времени в более зрелом и с более значительным жизненным и научным опытом оценивает личность Марра. В воспоминаниях В. Абаева тонко передается благодарная память об учителе, которая воспринимается тем более уважительно, что автору воспоминаний к этому моменту, как он сам пишет, не удалось еще вполне оправиться от полученных травм во время дискуссии начала 50-х годов. Оценивая наследие Марра с разных сторон и пытаясь

объяснить причины его воздействия на окружающих, В. Абаев придает немаловажное значение личностным качествам Марра. «Щедрый и неутомимый сеятель идей», «в постоянном творческом горении, в неутомимых исканиях», Марр привлекал к себе людей, «не только начинающих научных работников, но и зрелых ученых, не только языковедов, но и археологов, историков, этнологов, фольклористов» (Абаев 1960, с. 96). Для В. Абаева в этой силе личности заключается неоспоримое достоинство, он говорит даже о *превосходстве* относительно, очевидно, тогдашней научной среды. В. Алпатов, напротив, склонен видеть в яркой харизме Марра один из факторов, негативно сказавшихся на последующем развитии ситуации вокруг Марра, что способствовало своеобразной мифологизации его личности и всего того, чем он занимался. Нельзя не согласиться с В. Алпатовым в том, что этому отвечали и общие особенности интеллектуального климата в СССР, а именно широко распространенные в 20–40-е годы вера в безграничные возможности науки и убежденность в необходимости заново перестроить все основания общества.

И снова об общественно-интеллектуальном климате как главном, может быть, в глазах В. Алпатова, факторе, объясняющем интерес к Марру, но уже в современных условиях. По его мнению, на фоне мирового кризиса гуманитарного знания, в России сегодня ощущается общее недоверие к науке, что находит выражение, например, в увлечении астрологией и оккультизмом. Смутное, кризисное время оказывается благоприятным для возрождения интереса к мифологизированным построениям типа марристских теорий. В периоды спокойного развития науки такое положение невозможно.

В статье «Актуальность Марра, или перманентность утопии» М. Слодзьян представляет всю нынешнюю картину русского языкознания,

по сути, в виде *постмарризма* и *неомарризма*. Под постмарризмом автор понимает ранее освященные именем Марра и до сих пор разрабатываемые такие дисциплины, как «палеолингвистика, этнолингвистика, этнокультура, номинальная лингвистика». Постмарризм проявляется также в особом интересе русской лингвистики «к лексикологическим штудиям, которым свойствен ярко выраженный номиноцентризм» (с. 273). Имея в виду, очевидно, работы, ведущиеся в многочисленных научных и университетских центрах России в аспекте так называемого концептуального анализа, М. Слодзьян видит в них продолжение теории Марра. Аналогичным образом ею квалифицируются исследования, например, Ю. Караулова, в области русской идеографии. Но такая позиция, если мы ее правильно поняли, вызывает недоумение. Ведь теоретические прецеденты в этой области для Ю. Караулова следует искать, конечно, не у Марра, а у Л. Щербы – об этом недвусмысленно говорится в первых же строчках предисловия к капитальной монографии Ю. Караулова по идеографической проблематике (Караулов 1976, с. 3). А сам Щерба мотивировал свой интерес к идеографии, опираясь, в частности, на «Тезаурус английских слов» П. М. Роже, опубликованный еще в 1852 г. (Щерба 1974, с. 294). Попутно отметим, что М. Слодзьян, очевидно, увлекшись критикой тезиса о триаде «язык-мышление-мир», вообще склонна к порицанию «онтологизирующего подхода». Но как быть тогда со многими течениями языкознания, которые основываются на ономаσιологических принципах, вроде диалектологии, получившей такое бурное развитие со времени Ж. Жильерона и Г. И. Асколи?

Что касается неомарризма, то М. Слодзьян видит его, например, в «мегаломаниакальных» построениях будущего языка, общего для всего человечества и угадываемого в семантических контурах Интернета. По отношению к Марру

в этом новом пророчестве произошла всего лишь знаковая идеологическая инверсия: вместо слияния языков при коммунизме следует ожидать рождение языка, концептуальным источником для которого послужит английский (с. 390). К сожалению, этот тезис в статье не получил достаточного объяснения. Во всяком случае, очень трудно допустить, чтобы, например, Ю. Апресян или В. Иванов, на которых М. Слодзян ссылается в доказательство своих суждений, узнали себя в качестве представителей соответственно постмарризма и неомарризма в современной русской лингвистике.

С подходом М. Слодзян в некоторых пунктах смыкается позиция С. Чугунникова. Его статья «Палеонтологи языка до и после Марра» описывает, как это характерно для большинства материалов сборника, исторические предпосылки марристской теории, но главной своей задачей автор считает выявление судьбы палеонтологической проблематики в западной и советской (С. Чугунников говорит «русской») лингвистике. По С. Чугунникову, и с этим нельзя не согласиться, по мере становления западноевропейской лингвистики «в качестве автономной современной науки, она все более и более категорически отказывается от подхода палеонтологического типа» (с. 308). В русском языкознании, по мнению автора, ситуация сложилась иначе: установки Н. Марра и его последователей в области «семантической палеонтологии» и «материальной культуры» «обнаруживаются в подходе русской семиотики (направление Московско-Тартуской семиотической школы)» (с. 308) – утверждение, не эксплицированное у С. Чугунникова с достаточной полнотой, но легко отождествляемое с тезисом М. Слодзян о неомарризме. И трудно воспринимаемое, особенно если вспомнить, что В. Иванов, один из наиболее ярких представителей Московско-Тартуской школы, квалифицирует «новое учение о языке» как «псевдолингвистику».

Статья М. Зеликова «Баскско-кавказская гипотеза в работах Н. Марра» посвящена разбору позиций Марра по проблеме, представляющей собой один из важных исходных элементов его яфетической теории (именно яфетической, так как в плане более поздней теории единства глоттогонического процесса этот вопрос получил бы иную трактовку). Автор лаконично описывает смысл гипотезы, которая, как и во многих других случаях, была выдвинута еще до Марра, и взвешивает различные аргументы за и против нее. В результате М. Зеликов приходит к выводу, что тезис о том, что баскский язык является пережитком античной Европы, до сих пор не потерял своей актуальности. Сохраняют свое значение и предложенные Марром в этой связи баскско-кавказские этимологии (с. 377).

Любопытная перекличка оценок наблюдается в статьях М. Ляхтенмяки (M. Lähteenmäki) «Об идее классовости языка: Марр и Волошинов» и Ф. Гаде (F. Gadet) «1977: о решающем моменте становления социолингвистики во Франции». М. Ляхтенмяки считает, что после дискуссии 1950 г. советская лингвистика, отказавшись от вульгарного социологизма Марра, по сути, вообще отказалась и от исследования взаимоотношений языка и общества, тем самым выплеснув из ванны вместе с мутной водой и ребенка (такое мнение справедливо лишь отчасти. В действительности уже в 60-е годы интерес к этой проблематике возрождается, что находит выражение в большом количестве научных конференций и публикаций, см. хотя бы (Язык и общество 1968)). По мнению М. Ляхтенмяки, такая ситуация тем более досадна, что в 1920-1930-е годы В. Волошиновым был предложен теоретически более глубокий социологический подход к языку (мы отвлекаемся от известной контроверзы относительно авторства работы «Марксизм и философия языка» и предпочитаем далее пользоваться именем Бахтина). Во-

первых, в противоположность Марру, Бахтиным выдвигается принцип не отражения, а *преломления* бытия в знаке. Отсюда, во-вторых, классовое расслоение общества не ведет к классовому расслоению языка, разные классы пользуются одним и тем же языком. «Вследствие этого – автор цитирует Бахтина – *в каждом идеологическом знаке скрещиваются разнонаправленные акценты*. Знак становится ареной классовой борьбы» (с. 170; курсив Бахтина).

Статья Ф. Гаде возвращает нас к любопытному эпизоду в развитии французской социолингвистики, выразившемуся в публикации – знаменательный факт! – специально посвященного Марру номера журнала *Langages* (1977, р. 46). Анализируя его содержание, автор высказывает несколько нетривиальных соображений, из которых особенно отметим следующее.

Ф. Гаде считает, что в настоящее время очевидна бесперспективность исследования проблемы язык / общество на основе столь дорогого Марру принципа отражения. Но этим сама проблема не закрывается. Выходом из положения является обращение к теории дискурса. Эта теория позволяет, по мнению Ф. Гаде, очертить промежуточную исследовательскую зону, в которой нейтрализуется противопоставление между социальным и языковым (в сосюрсовском смысле), и таким образом переключить лингвистический поиск с теоретически отжившего принципа отражения на принцип преломления. Иными словами, по сути, отказаться от марристовского понимания вопроса и перейти на позиции Бахтина.

В статье «Первоначальные элементы у марристов и принцип дополнительности в лингвистике» Т. Николаева предлагает оценить марровскую идею четырех первоэлементов в методологическом контексте современной лингвистики. Такая попытка не может не заинтриговать, так как эта идея обычно упо-

минается как иллюстрация ненаучности марризма (и в этом сборнике, у М. Слодзян, она квалифицируется как «бредовая»; см. с. 281). В самом деле, в конкретном логическом и лингвистическом выражении, подчеркивает Т. Николаева, эта идея не выдерживает простейшей критики, она эклектична и противоречива. Непонятно, например, почему основанием для четырех элементов послужили названия именно сарматских, иберийских, ионических и этрусских племен, а не каких-то других, и почему, в частности, от *сарматский* производится элемент *sal*, а не *sar* или *mat*, в то время как *иберийский* дает *ber* с усеченным *i*, а *этрасский* – *roš* с усеченным *e* и преобразованными *u* в *o*, *-sk* – в *š*. Но Т. Николаева смотрит на тезис о первоначальных элементах с широких методологических позиций как на положение, которое, при определенных теоретических условиях, способно обрести черты актуальной целесообразности. Подобные условия Т. Николаева видит в некоторых тенденциях развития лингвистики в конце XX в. В исследованиях таких ученых, как К. Шильдс и Ф. Адрадос, например, ставятся проблемы поиска первоначальных компонентов индоевропейского языка, характеризующихся диффузной семантикой и нечеткими функциональными признаками. По мнению Т. Николаевой, в такой постановке, в сущности, обнаруживается отклик на марровскую идею первоначальных элементов. С положениями «нового учения» можно сопоставить также принципы, выдвинутые лингвистами в рамках направления *Language Origins Society* относительно общего характера эволюции языков (ср. марровскую теорию единого глоттогонического процесса). Точно так же активно развиваемая в некоторых семиотических концепциях мысль о «мифопоэтическом» видении мира как особой семантической системе в далеком прошлом напоминает идеи Марра о принципиальном различии мышления

архаического и мышления современного. (Проблема языка и мышления занимает также А. Дуличенко. В его статье «Н. Марр в поисках смысла языка» высоко оценивается настойчивость, с какой Марр размышлял «о человеческом языке на заре человечества», и высказывается уверенность, что в новом веке языковедение вернется к проблематике происхождения языка).

Во всем этом можно видеть признаки становления, точнее, восстановления научной парадигмы (по Т. Куну), принципы которой ранее проявились, если не выходить за пределы русской лингвистики, например, в работах С. Карцевского и Л. Щербы и которые, по Т. Николаевой, связаны с установкой на синтагматические цели и ориентированы на изучение конкретного высказывания (показателен и глубокий интерес к синтаксической проблематике таких видных последователей Марра, как И. Мещанинов и С. Кацнельсон). Но этой парадигме не суждено было развиваться до статуса доминирующей. На этой позиции в лингвистике XX в. оказалась парадигма «уровней языка», в рамках которой, с ее жесткой таксономической упорядоченностью, нет места для «интуитивно мерцающей» реальности и для диффузных элементов. Вот почему, заключает Т. Николаева, новаторский характер идеи первоначальных элементов в свое время не был замечен.

Близкий подход, но с общенаучных позиций, выражен в статье Т. Гамкрелидзе «Глоттогоническая теория Марра и структурный изоморфизм между лингвистическим и генетическим кодами». Подобно Т. Николаевой, автор считает, что «Глоттогоническая теория Марра не имеет рационального объяснения, она находится в противоречии с логикой

теоретической лингвистики и ее общей методологии». И следует приговор: «В этом смысле она иррациональна и несообразна с собственно лингвистикой» (с. 141). Но эта теория оказывается вполне рациональной и сообразной относительно психологии и общенаучного подхода, поскольку, по мнению Т. Гамкрелидзе, она обнаруживает, интуитивным и бессознательным для Марра образом, представление о структуре генетического кода (речь идет о теории четырех элементов). К сожалению, выступление Т. Гамкрелидзе на коллоквиуме в Лозанне лишь тезисно отражено в рецензируемом сборнике, но с более широкой аргументацией его подхода можно познакомиться по работе (Гамкрелидзе 1988).

Сходных оценок придерживаются О. Лещак и Ю. Ситько, авторы статьи «Онто-гносеологические взгляды Марра с точки зрения прагматико-функциональной методологии»². Они также считают, что с лингвистической точки зрения в теории Марра обнаруживается немало иррационального и в этом смысле претензии к нему по конкретным языковым вопросам вполне могут быть оправданны. Но это не значит, что взгляды Марра антинаучны в целом. Авторы указывают на то, что часто идеи Марра не более странны и необычны, чем взгляды многих его предшественников и современников, особенно в философском плане. Ибо, заключают О. Лещак и Ю. Ситько, Марр занимался не столько лингвистикой, сколько философией языка.

III

Третий подход хорошо выражен во взаимодополняющих материалах С. Кузнецова и

² Читатель может познакомиться со статьей этих авторов «Н. Я. Марр и функциональный прагматизм: опыт сопоставительного методологического анализа» в настоящем номере журнала. Первая часть статьи была напечатана в предыдущем номере.

С. Море (S. Moret). С. Кузнецов в статье «Интернациональный язык и всемирная революция» считает, что, поскольку внешнеполитическая доктрина СССР в 20-е и в первую половину 30-х годов прошлого века исходила из идеи мировой революции, то ориентированность языковой политики в тот же период на «космоглобтическую» проблематику вполне объяснима. Как объяснимо и то, что переход в конце 30-х годов на эндогенную политическую модель (построение социализма в отдельно взятой стране), а после победы в войне - на модель «социалистического лагеря» приводит к смене приоритетов и в языковой политике: отныне, в интересах текущего момента, на первый план выступает идея не мирового, а зонального языка, каковым представляется русский язык. Таким образом, подчеркивает С. Кузнецов, истинные цели инициаторов дискуссии 1950 г. определялись не заботой об очищении языкознания от антимарксистских заблуждений Марра, а соображениями политической конъюнктуры.

С. Море в статье «Марр, Сталин и эсперантизм» ставит перед собой, на первый взгляд, более конкретную задачу: показать, какую реакцию в среде эсперантистов вызвала сталинская критика учения Марра. Конечно, речь идет прежде всего о западных эсперантистах, потому что в предвоенные годы движение эсперанто в СССР подверглось губительным репрессиям, и ко времени дискуссии 1950 г., по сути, оно было уничтожено. С. Море сообщает весьма интересные, в свое время недоступные в СССР, а позже забытые факты, касающиеся позиций международных организаций и отдельных эсперантистов в отношении сталинской критики. В целом эта реакция вызывалась опасениями, что отказ от марризма как официальной доктрины в стране, идеология которой была созвучна с интернационалистскими целями эсперантистов, неблагоприятно скажется на

развитии этого движения и даже может привести к его общему упадку в мире. В значительной мере так оно и произошло под воздействием тех же факторов, определявших общественную жизнь СССР в 20-50-е годы. «Новое учение о языке», независимо от достоинств или заблуждений его основателя, попало в жернова политической и идеологической игры тоталитарного режима. Движение эсперанто, в силу определенных обстоятельств связавшее свою надежду и веру с марризмом, не могло не разделить с ним той же участи.

В статье К. Абдулаева «Марр и Азербайджан» на примере одной республики показано, как в середине 20-х годов учение Марра было принято научной общественностью и к каким, иногда трагическим, последствиям привело распространение культа его основателя на фоне ухудшавшейся общей морально-политической обстановки в стране.

Итак, можно констатировать, что авторы сборника в большинстве своем не связывают себя с выраженной в его заглавии установкой и, следовательно, не столько утверждают научную несостоятельность марризма («Утраченная парадигма: марристовская лингвистика»), сколько меняют логические акценты заявленной проблемы: «Марристовская лингвистика: утраченная парадигма?» И на этот вопрос дается скорее негативный ответ. Отношение авторов к наследию Марра, в общем, отмечено положительной доминантой, особенно если речь идет о теориях, которые находят эпистемологическое обоснование в прошлом или соответствуют интеллектуальному климату, в котором проходило научное становление Марра. Главное, как заявляет П. Серио, это найти «очевидные, скрытые или неосознаваемые истоки» теории Марра, установить «его фобии, его мечты, его «способ мыслить» без какого-либо априорного суждения» (с. 230).

В некотором смысле такому подходу не чужд и В. Алпатов, который высоко ценит отдельные

идеи Марра, но который, тем не менее, пожалуй, настроен к нему особенно критически: он принципиально сохраняет верность ранее провозглашенному им тезису – «новое учение о языке реабилитации не подлежит». Для В. Алпатова, очевидно, идея реабилитации несовместима с мыслью о возвращении теории Марра на те позиции, которые она занимала в языкознании 20-40-х годов прошлого века. Вообще, по В. Алпатову, Марру противопоставлено быть ученым в строгом понимании этого слова. Такие личности, как Марр, «могут быть пророками, основателями религиозных учений, великими революционерами». Или авторами гениальных интуиций, предвосхитившими идеи «визуальной революции» (здесь можно назвать концепции канадского историка культуры М. Мак-Люэна или нашего современника, французского философа Р. Дебре с его теорией видеосферы).

Вот почему ориентированное на Марра-лингвиста название сборника некоторым авторам представляется, по-видимому, несколько узким. Еще В. Абаев предупреждал, что Марр не был, «строго говоря, ни филологом, ни лингвистом, ни археологом». Но кем же был все-таки Николай Яковлевич Марр?

Ответ на этот вопрос был бы неполным без учета особого склада его личности, который ощущался многими его современниками и который не мог оставить равнодушными и авторов нашего сборника. Речь идет о поэтической одухотворенности Марра, которой питалось в его научных исканиях и фантазиях мало чем сдерживаемое воображение. П. Серию ассоциирует его имя с именем тонкого и герметичного поэта С. Малларме. Для В. Алпатова его личность сродни творцам художественных озарений или великим режиссерам

типа В. Мейерхольда. Т. Николаева помещает имя Марра в один контекст с именем В. Ходасевича. А статья Р. Триомфа (R. Triomphe) «Яфетическая мифология: Марр между Кавказом, Библией и Грецией» вообще читается чуть ли не как ода в честь Марра-поэта. Рядом с этим именем русская классика – А. Пушкин, М. Лермонтов, А. Блок, В. Хлебников или французские поэты Ш. Нодье, Р. Шар, И. Боннефуа... В статье Р. Триомфа даже причудливые этимологии Марра получают оправдание на фоне эстетического восприятия слова как элемента художественного выражения: «Такое мировидение обладает своим шармом. Марр, по существу, поступает со словами так, как поступает поэт с рифмой, которая выделяется и блистает в конце стиха, устанавливая неизвестные прозаическому порядку связи» (с. 340). Не об этом ли пишет и О. Фрейденберг, когда указывает на то, что Марру было свойственно наполнять собой все свои научные труды: «Это не мания, не тщеславие, не себялюбие: это непреодолимый позыв к самораскрытию, совершенно аналогичный тому, который делает из людей поэтов» (Фрейденберг 2001, с. 437).

В целом же, при всей необычности предмета обсуждения и разнообразии выраженных в сборнике точек зрения и подходов, большинство его авторов обнаруживают едва ли не полное согласие: теоретическое наследие Марра это не только любопытный факт истории. Сегодня оно вызывает к себе растущий интерес, а завтра, возможно, послужит стимулом для переоценки каких-то старых теорий и выдвижения новых научных гипотез. Но, разумеется, только время может оправдать или опровергнуть обоснованность такого рода предположений.

Литература

- АБАЕВ, В. И., 1960. Н.Я. Марр (1864-1934). К 25-летию со дня смерти. *Вопросы языкознания*, № 1.
- АЛЕКСЕЕВ, В. М., 1982. Н. Я. Марр. К характеристике ученого и университетского деятеля. *Ип: В. М. АЛЕКСЕЕВ. Наука о Востоке*. Москва.
- АЛПАТОВ, В. М., 2003. Возвращаясь к Марру. 2003 год. *Ип: История одного мифа: Марр и марризм*. Москва.
- БЕНВЕНИСТ, Э., 1974. *Общая лингвистика*. Москва.
- БЕРДЯЕВ, Н. А., 1991. *Самопознание*. Москва.
- БОДУЭН де КУРТЕНЭ, И. А., 1963. *Избранные труды по общему языкознанию*. Т. II. Москва.
- ГАМКРЕЛИДЗЕ, Т. В., 1988. Р. О. Якобсон и проблема изоморфизма между генетическим кодом и семиотическими системами. *Вопросы языкознания*, № 3.
- КАРАУЛОВ, Ю. Н., 1976. *Общая и русская идеография*. Москва.
- Письма и заметки Н.С. Трубецкого*. 2004. Москва.
- ФРЕЙДЕНБЕРГ, О. М., 2001. Воспоминания о Н. Я. Марре. *Ип: Сумерки лингвистики. Из истории отечественного языкознания*. Москва.
- ЩЕРБА, Л. В., 1974. *Языковая система и речевая деятельность*. Ленинград.
- Язык и общество*. 1968. Москва.

POKALBIS APIE ĮSPAUDUS KŪNO SĄMONĖJE BE NUDEVĖTŲ DAUGTAŠKIŲ

DAUJOTYTĖ, Viktorija, 2007. *Sauganti sąmonė. Literatūra ir patirtis: užrašai.* Vilnius: Vilniaus dailės akademijos leidykla. 489 psl.

Regina Čičinskaitė (Lietuva / Litwa)

Balta knyga. Sauganti sąmonė. Įspūdinga garsų ir spalvų derinys. Tylos garsas *s* – lyg prie lūpų būtų pridėtas pirštas – tsss, tyliau, nebijok, esi saugus (-i): „Sąmonėj saugu. Būsenoj nurimusioj ir būd-raujančioj“. Atviras *a*, derantis prie balto knygos viršelio: „Baltas yra atviras. Kaip balsis“. „Tiems, kuriuos mąstau, kurių esu mąstoma, kurie yra man, kuriems esu“. Tai – knygos dedikacija. Formulotės, primenančios fenomenologo Michailo Bachtino sąvokas „kitas – man“, „aš – kitam“, tik trūksta „aš –sau“. Nėra ir vyriškojo „aš“. Moters rašymo ženklai: esu tol, kol kažkas yra man, kol esu kažkam. Trumpi sakiniai, glaustos formulotės. Vieši užrašai. Labai jautrūs. Tylūs, bet iškalbingi. Nejučiomis pagaunu save taip pat parceliuojančią, skaidančią tekstą. Šitaip, pasirodo, lengviau susikaupti. Ir saugiau rašyti. Lengviau išvengti pagundos užbėgti į priekį, miglotai formuluoti mintis, nepastebėti to, kas svarbiausia. Bandau suprasti autorės stilių derindamasi prie jo. Pasikartosiu, nes tai man svarbu: labai jautrus tekstas, nepasiginčysi, nenuginčysi kito patirties. Gali tik prisiliesti ir atsitraukti. Pripažinti pranašumą, teisę kalbėti ne *apie* save, o iš savęs. Atkreipiau dėmesį į jautrų autorės judesį jaunos kūrybingos asmenybės, kuriai reikia palaikymo, paskatinimo, link: „Kur buvau užčiuopusi tą ryžtą – rašyti iš to, kas esu. Taip, atrodo, kad iš Giedrės Kazlauskai-

tės“. Bandoma sinchronizuoti skaitomą literatūros tekstą ir patį suvokimą. Toks sinchroniškumas įmanomas tarpininkaujant rašančiojo patirčiai – gyvenimo ir kultūros, gyvenimo kultūroje. Savo patirtyje atrandami mėgstamo literatūros (dailės, muzikos) kūrinio ženklai. Tokias fenomenologines išvalgas autorė vadina *atitikmenimis, atitikimais*, atmesdama madingą moderniosios literatūrologijos terminą „intertekstualumas“. Atmetimas suprantamas. Kūno sąmonėje išsispaudžia asmens patirtis, o ne signifikantai. Suvokiame tai, kas „užkabina“, o užkabina labai konkrečius, turinio kūną, kenčiančio, mylinčio, miršančio ar jau mirusio, bet gyvo kūniškos sąmonės ekrane žmogaus žodžiai. Tik jie palieka išpaudą kito sąmonėje, tik jie yra patirties ženklai. Skausmingos dvasinės patirties atitikmenys kūne – raukšlės nebūtinai sename veide, išplėtos vaiko akys, sugniaužti kumščiai, suspausti ir nuleisti pečiai. Signifikantai nerodo patirties, jie priklauso objektyvumo, niekieno asmeniškai ir visų patyrimo sferai. Sąmonės ekrane nėra *apie*, nėra asmens su-daktinimo, nuasmeninimo, autorius čia gyvas tol, kol gyvas žmogus, galintis liudyti, norintis liudyti, mokantis liudyti; kol gyva kultūra, gyva tiesiogine prasme, t. y. kol ji palieka išpaudus mūsų kūno sąmonėje, kol mes randame atitikmenis jų neieškodami, savaime, *dykinėdami* (taiklus autorės pa-

stebėtas žodis, kuriuo poetas D. Kajokas pavadino būsenas, kai savaime paaiškėja tai, ko negali pasiekti didelėmis pastangomis).

Knygos žanras – fenomenologiniai užrašai: „Užrašai, jei jie neimituojami, iš principo yra fenomenologiniai – juk užrašinėjamas sąmonės darbas, fiksuojama tai, kas vienu ar kitu būdu pasirodo *sąmonės ekrane* (Vytauto Mačernio metafora, o gal ir sąvoka, įvaizdinanti suvokimą)“. Rašoma tarsi bandant susivokti, bet jau suvokus. Autorėi artima H.-G. Gadamerio mintis, jog suvokiame jau suvokę, suprantame jau supratę. Mintys pasižymimos, vienur jos daugiau išplėtotos, kitur tik pažymėtos, tarsi sau duodama užduotis jas apmąstyti. Autorėi nestinga saviironijos, nors ji pati mano, kad stinga. Sąvokas, citatas ji nuskaito nuo atminties ekrano, todėl kartais pristinga tikslumo, cituojama ir čia pat apsidraudžiama: *tiksliai neprisimenu, negaliu rasti, kur tai buvo parašyta*. Kai tai perskaitai, jautiesi tarsi kviečiama įsitraukti į pokalbį, padėti rasti, gal ir patikslinti. Todėl recenziją ir pavadinau pokalbiu. Pokalbiški užrašai. Autorė susimąsto, ar pokalbis skiriasi nuo dialogo. Mano, kad nelabai skiriasi, gal tik tuo, jog dialogas daugiau sietinas su specifinėmis temomis, pokalbiui tinka bet kas, net ir banalus kasdieniai dalykai. Graži, beje, autorės mintis apie *kasdieniškujų banalybių fenomenologiją – tinklą, kuriuo, pasak, autorės, labiausiai galima būtų pagauti žmogaus sąmonę*. Į pokalbį su autore norėčiau įtraukti artimo jai mąstytojo fenomenologo M. Mamaradašvilio bičiulį, pašnekovą A. Piatigorskį, kuris mano, kad pokalbis ir dialogas – tai iš esmės skirtingi dalykai. Knygoje „Nenutrūkstamas pokalbis“ jis užsimena apie amerikiečių filosofą Robertą Brandomą, kuris paklaustas, ko labiausiai bijo, atsakė: nutrūkusio (gal nutraukto) pokalbio. To paties bijo ir Londone gyvenantis rusų filosofas Aleksandras Piatigorskis. Dialogas jam – objektyvus intencionalumas, savotiškas susitarimas kalbėti apie bendrus dalykus, įtvirtinti malonų abiem pusėms supratimą. Pokalbis žavi netikėtumais, minties šuoliais, spontaniškumu, jame nėra prievartos, prie-

volės įtikti pašnekovui. Man atrodo, kad ši mintis tinka autorės pokalbiškiems užrašams suprasti.

Autorės pašnekovai – artimi jai kultūros žmonės, gyvieji ir mirusieji. Ji kreipiasi į juos: „Daug kartų esu klaususi savęs, bet kartu ir Žemaitės, kaip ji priėjo tą tašką, kai vieną vakarą ėmė ir atsisėdo prie popieriaus lapo, pradėjo rašyti – pasakoti. Kaip pasiryžo?“ Arba pagarbiai išklauso sunkiai sergančią Juditą Vaičiūnaite, kalbėjusią, anot autorės, *su tokiu atvirumu, kurio ji niekad nebuvo patyrusi iš kuriančių žmonių, nebuvo pasiruošusi*. Po to mums, *ją mąstantiems*, prasaritaria, jog *negali apie jį (pokalbį) visko pasakyti – ne tik dėl pasitikėjimo ribos, bet ir dėl situacijos, nepasakomos*. Negirdžiu to pokalbio, bet tarsi ir girdžiu, stebiu dvi besikalbančias moteris – norinčią išsikalbėti ir galinčią suprasti, bet negalinčią padėti. Taip paprastai ir šnekasi artimos moterys: viena guodžiasi, kita guodžia, jautriai išklaudydama. Moterų pokalbio fenomenologija. Autorė kalbasi su išėjusiomis kūrėjomis – Judita Vaičiūnaite, Janina Degutyte, Nijole Miliauskaite, One Baliukone, Jurga Ivanauskaite, Danute Paulauskaite, Birute Baltrušaityje – tik prasitardama, neaptarinėdama jų išsineštų paslapčių, netrikdydama jų ramybės, ištardama: amžinatilsį. Su gyvaisiais šnekasi apie mirusiuosius, įkalbinėja rašyti apie išėjusius, leisti jų rinktines, išsaugoti, kad išliktų.

Fenomenologinės išvalgos autorei tarsi leidžia (nenušizengiant mokslisškumui, o ji – akademinis žmogus, profesorė) prisiliesti prie kūrėjų patirties išvengiant skaudžių ideologinių vertinimų. Įtikinamai ji pateikia Salomėjos Nėries moteriškos patirties vertinimą: *sumedžiota, o ne suvedžiota*. Pritariu autorei, kad svarbu ne kūrėjo biografija, o patirtis, kurią gali suvokti, kai randi atitikmenų savo patirtyje.

Autorė žavisi kūrybinėmis žmogaus galiomis, interpretuodama tekstus tarsi juos pratęsia. Liudydama savo vaikystės patirtį, ji netikėtai atskleidžia savo poetinį talentą. Gražiai skamba netaisyklingi norminės literatūrinės kalbos požiūriu vaikystėje vartoti žodžiai; sodnas, lelijavas, babunėlė,

rūžavas. Vienkiemio vaikas, ji vis sugrįžta į savo vaikystės erdvėlaikį, pas savuosius romantizuodama, poetizuodama, atrasdama vis naujų spalvų.

Šąmonė saugo tai, kas gražu, graudu, gailu. Žemaitėi, Salomėjai Nėriai, V. Mačerniui ir daugybei kitų autorės mąstomų kūrėjų tinka apibūdinimas *ekologinės sąžinės žmonės*. Tinka jis ir auto-

rei, įsipareigojusiai klasikinės kultūros tikrosioms vertybėms. Kai išgyvenama, pergyvenama, gimdoma, gimstama ir mirštama, o ne simuliuojama realybės šou balagane.

„Pabaigoje nereikia daugtaškio – ir taip atvira, daugtaškis dabar atrodo nudėvėtas“. Viktorija Daujotytė. Sauganti šąmonė.

PIRMOJO LIETUVOS MOTERŲ SUVAŽIAVIMO 100-ČIUI PAMINĖTI

JURĖNIENĖ, Virginija, 2006. *Lietuvos moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje. Monografija. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla. 290 p.*

Jūratė Svičiulienė (Lietuva / Litwa)

Praeitų metų rudenį buvo paminėtas Pirmojo Lietuvos moterų suvažiavimo šimtmetis (1907-09-27), kuris privertė suabejoti Edmundo Gudavičiaus nuomone, kad Lietuvos moterys neturi savo istorijos, kadangi jos nedalyvavo politinėje veikloje, išsaugant Lietuvos valstybingumą¹. Ši žymaus istoriko tezė Virginijai Jurėnienei tapo savotiška antiteze, postūmiu nuosekliam XIX a. pabaigos – XX a. pirmos pusės moterų visuomeninio judėjimo tyrimui. Antra vertus, pasak monografijos autorės, šio laikotarpio lietuvių moterų judėjimo tarpiniai ir svarbiausi bruožai „padės suvokti procesus, vykstančius dabartiniame moterų judėjime, įveikti visuomenėje tebeegzistuojančius stereotipus ir formuoti moters partnerės įvaizdį“². Apžvelgusi negausius istoriografijos šaltinius – I Lietuvos Respublikos (1918–1940), sovietinio laikotarpio, lietuvių emigracijos, II Lietuvos Respublikos (1990–2005) – Jurėnienė pažymi, kad daugumai tyrinėtojų labiau rūpėjo I moterų suvažiavimas ir Steigimasis Seimas. Be to, straipsniuose apie moterų judėjimą pasigendama analitinio požiūrio, apsiribojama tik moterų judėjimo konstatavimu, siejant jį su kuria nors partija³. Autorė, tarsi įveikda-

ma šią nuo 1920 metų susiklosčiusią tradiciją, remiasi įvairiais šaltiniais: archyviniais dokumentais, stenogramomis, įstatymų rinkiniais, periodine spauda, atsiminimais apie moterų judėjimą, statistikos rinkiniais. Monografijoje itin kruopščiai naudojamos archyvų fonduose saugoma medžiaga, kurios analizė, sisteminimas, publikavimas yra svarbus ne tik istorijos mokslui, bei ir tampa prieinama plačiai skaitytojų auditorijai. Jurėnienės darbą sudaro keturios dalys, kurios atitinka moterų visuomeninio bei politinio judėjimo kryptis ir etapus XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje. Monografijos tekstą praturtina ir papildo lentelės, diagramos, Lietuvos moterų draugijų narių parašai dėl teisių lygybės ir pan., pavardžių rodyklė, o taip pat išsamus monografijos pristatymas anglų kalba. Jurėnienė pateikia labai plačią istorinę Lietuvos moterų judėjimo panoramą, todėl šioje recenzijoje pamėginsime apžvelgti tik svarbiausius moterų judėjimo aspektus, kurie leistų skaitytojui suvokti bendrą jo vaizdą.

Pirmoje monografijos dalyje analizuojami moterų judėjimai Rusijos imperijos europinėje dalyje iki XX a. pradžios, atskleidžiama Vokietijos,

¹ GUDAVIČIUS, E., 1996. Būtovės slėpiniai. In: V. JURĖNIENĖ. *Lietuvos moterų judėjimas XIX amžiaus pabaigoje – XX amžiaus pirmoje pusėje*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2006. P. 6.

² JURĖNIENĖ, V., 2006, p. 7.

³ Ten pat, p. 12.

Lenkijos, Latvijos, Rusijos moterų judėjimų įtaka lietuvėms. Jurėnienė rašo, kad moterų judėjimams darė poveikį ir Vakarų pozityvistinė kultūra⁴, tačiau šio teiginio plačiau nekommentuoja. Kadangi monografijos autorė toliau aptaria XIX a. pradžios moterų labdaros organizacijų veiklą Lietuvoje, mergaičių švietimo sistemą, tai skaitytoji natūraliai atsiranda poreikis sužinoti pozityvistinės metodologijos nuostatas šiais klausimais. Kita vertus, tai nėra darbo trūkumas, o tik skaitytojo mokslinio smalsumo apraiška ar pastebėjimas, į kurį galima atsižvelgti tolimesniuose tyrinėjimuose.

Antroje monografijos dalyje Jurėnienė analizuoja Lietuvos moterų organizacinę ir visuomeninę bei politinę veiklą 1905-1919 metais. Šis laikotarpis apima du – ankstyvąjį, neorganizuotą ir pirmąjį – lietuvių moterų judėjimo etapus. Ankstyvasis, neorganizuotas moterų judėjimo tarpsnis baigėsi 1905 m. rugsėjo 22-23 d., įkūrus *Lietuvos moterų susivienijimą*, o jo programoje iškelti politiniai reikalavimai buvo susiję ne tik su moterų teisėmis, bet ir su Lietuvos autonomijos bei Seimo steigimo Vilniuje klausimais. Įdomu tai, kad programa skelbė, jog susivienijimo nariais gali būti ir moterys, ir vyrai, t.y. lietuvės kovoje už moterų ir vyrų teisių sulyginimą, lygų su vyrais bendrąjį bei profesinį išsilavinimą⁵ neatsiribojo nuo vyrų, o atvirkiščiau, siekė jų palaikymo. Taip pat moterys troško dirbti greta vyrų ir būti savarankiškos.

Pirmasis lietuvių moterų judėjimo etapas, pilietinių ir politinių teisių suteikimo moterims procesas prasidėjo 1905 metais Didžiajame Vilniaus Seime ir baigėsi 1919 metais, kai moterys gavo politines teises. Nors moterų grupės Seime nebuvo, tačiau jos reikėsi pakankamai aktyviai: pvz., O. Brazauskaitė Seimo konferencijoje išdėstė vy-

rų ir moterų lygybės principus, kurie turėtų būti įgyvendinti nepriklausomoje Lietuvoje; ketvirtajame posėdyje, svarstant mokyklos problemas, M. Šveikauskienė pasisakė tris kartus⁶. Tačiau Seimo posėdžiuose moterys susilaukdavo kritikos ne tik dėl pažiūrų, bet ir dėl to, kad jos yra „silpnosios“ lyties atstovės. Štai „Liudai Purėnienei-Vienažinskaitei sakant socialistinę kalbą, jai už akių užbėgo kunigas Stanislovas Stakelė ir mosikuodamas savo lazda suriko „Neklausykite tos bergždžios telyčios“⁷.

Reikšmingu įvykiu šio laikotarpio lietuvių moterų judėjime tapo Pirmasis moterų suvažiavimas, įvykęs 1907 m. rugsėjo 27 dieną Kaune. Jam vadovavo intelektualinis to meto moterų elitas. Į suvažiavimą siuntė savo atstoves ir skirtingų politinių pakraipų bei pasaulėžiūrų organizacijos – socialdemokratų ir demokratų, katalikiškų draugijų. Jame dalyvavo moterys iš tolimiausių Lietuvos kampelių. Suvažiavime buvo svarstomos moterų organizacijų, švietimo, auklėjimo problemos. Antra vertus, suvažiavime išryškėjo moterų socialinė diferenciacija, kuri lėmė ir prioritetus moterų veikloje: sodietės skundėsi socialiniu išnaudojimu ir beteise padėtimi šeimoje, bet nesuprato būtinumo mokytis; aukštesnei socialinei klasei priklausančios suvažiavimo dalyvės, priešingai, akcentavo profesinį moterų švietimą, kuris padėtų gerinti moters padėtį visuomenėje. Suvažiavime prasidėjo ir ideologinis susiskirstymas, kurį lėmė tuo metu Lietuvoje veikusios politinės partijos. Taip susiformavo keli moterų judėjimo sparnai: liberalusis, socialdemokratinis bei katalikiškas, kurį rėmė bažnyčia bei dvasininkija.

Trečioje monografijos dalyje Jurėnienė tyrinėja antrąjį moterų judėjimo etapą – moterų politinių teisių įgyvendinimą, kuris prasidėjo 1920 metais, išrinkus moteris į Steigiamąjį Seimą, ir bai-

⁴ Ten pat, p. 31.

⁵ Ten pat, p. 46-47.

⁶ Ten pat, p. 51.

⁷ Ten pat, p. 51.

gėsi 1927 m. balandžio mėnesį. Monografijos autorė analizuoja ir apibūdina šio laikotarpio moterų judėjimo kryptis: 1) stipriausia ir įtakingiausia – katalikiškoji; jai atstovavo *Lietuvos katalikių moterų draugija*, remiama LKDS (iki 1919 m.), LKDP (nuo 1919 m.) bei kunigų; 2) silpna – liberalioji (G. Petkevičaitė) ir 3) silpniausioji (L. Purėnienė) – socialdemokratinė, kurioms atstovavo 1922 metais atsikūrusi *Lietuvos moterų sąjunga*. Be to, Jurėnienė pastebi, kad moterų organizacijos nepakankamai vertino darbą miestų ir valsčių savivaldybėse. Tokį požiūrį iš dalies lėmė tai, kad 1929 ir 1931 metų vietos *Savivaldybių įstatyme* buvo įvestas turto cenzas. Kadangi moterys pagal tradiciją turto nevaldė, jis apribojo moterų dalyvavimą savivaldos institucijų veikloje. Nuo 1920 metų lietuvių moterų judėjimas įsitraukė į tarptautines moterų organizacijas, o 1928 metais įkūrus *Lietuvos moterų tarybą*, tarptautinė veikla tapo dar aktyvesnė. Pavyzdžiui, į Vienos kongresą, kuris buvo skirtas Vidurio ir Rytų Europos problemoms nagrinėti, buvo nuspręsta siųsti šešias lietuves, kurios atstovavo ne organizacijai, o valstybei. S. Čiurlionienė pranešime trumpai apžvelgė Lietuvos istoriją ir Vilniaus problemą, pabrėžė, kad lietuviai be Vilniaus negali gyventi, o Lietuva kreipsis į visus „geros valios žmones“. Ji teigė, kad su lenkais galima bus bendradarbiauti tik tada, kada bus išspręstas Vilniaus klausimas⁸

Ketvirtoje monografijos dalyje Jurėnienė analizuoja trečiąjį moterų judėjimo etapą autoritarinio režimo metais (1927-1940 m.), pažymėta moterų politinių teisių apribojimu. Autorė išskyrė

pereinamąjį moterų judėjimo tarpinį (1927-1928), kai moterys, patekusios į politinį verpetą, tarsi atsidūrė kryžkelėje ir turėjo priimti sprendimą, kuriu keliu eiti. Katalikiškoji moterų judėjimo srovė pasirinko kultūros sritį ir visuomenės gyvenime nedalyvavo. Šiame etape aktyvumu pasižymėjo liberalioji ir iš dalies socialdemokratinė srovė, kurioms atstovavo 1928 metais įkurta *Lietuvos moterų taryba*. Jos tikslas buvo vienyti moterų organizacijas, koordinuoti jų veiklą. Moterų politinį aktyvumą ypač suvaržė *Seimo rinkimų įstatymas* (1936), kuris užkirto kelią moterims dalyvauti Seime, todėl nė viena moteris nebuvo išrinkta į IV Seimą. Ši aplinkybė bei artėjantis I moterų suvažiavimo jubiliejus paskatino *Lietuvos moterų tarybą* rengti II moterų suvažiavimą, kuris įvyko 1937 m. gruodžio 10-12 d. Kaune. Jame dalyvavo 1000 delegačių, kurios atstovavo 30-iai moterų organizacijų. Liudas Gira, dalyvavęs suvažiavime, apibūdino jį kaip labai išpūdingą renginį, o Antanas Smetona sveikinimo kalboje, įvertindamas I moterų suvažiavimą, pastebėjo, kad buvo iškelta daug gražių sumanymų, bet, atsiradus dviem skirtingoms moterų organizacijoms, nebuvo išlaikyta tautinės vienybės idėja⁹. Monografijos autorė išvadose teigia: „II moterų suvažiavimas parodė, kad lietuvių moterų judėjimas įgyvendino tik kai kuriuos XX a. pirmoje pusėje keltų uždavinių: iš dalies buvo realizuotas moterų pilietinis ir politinis lygiateisiškumas, pradėti spręsti moterų švietimo ir kultūros bei lietuvių moterų judėjimo integravimo į tarptautines moterų organizacijas klausimai“¹⁰.

⁸ Ten pat, p. 156.

⁹ Ten pat, p. 183.

¹⁰ Ten pat, p. 198.

ANONSAI / ZAPOWIEDZI

16–18 апреля 2009 г. Москва (Россия). Институт бизнеса и политики проводит V международную научную конференцию «**Россия и современный мир: проблемы политического развития**». На конференции будет работать секция «Социально-политические аспекты литературы XX–XXI вв.». Языки конференции: русский, английский. Заявки и тезисы докладов принимаются до **1 декабря 2008 г.**

E-mail: ibp-polit@mail.ru, ibp-polit@list.ru
URL: <http://www.ruthenia.ru>

4–6 июня 2009 г. Москва (Россия). Сектор психолингвистики Института языкознания Российской академии наук проводит XVI Симпозиум по психолингвистике и теории коммуникации «**Психолингвистика в XXI: результаты, проблемы, перспективы**». На симпозиуме предполагается обсудить следующие проблемы: теория речевой деятельности как психолингвистическая методология, проблема «смысл-значение»: современное понимание, языковое и неязыковое сознание (образ мира), би- и мультилингвизм и мультикультурность и др. Требования к оформлению тезисов и сроки их подачи будут определены во втором информационном сообщении в **сентябре 2008 г.**

URL: <http://www.iling-ran.ru/index.php?part=687>

14–18 сентября 2009 г. Познань (Польша). Институт русской филологии Университета им. Адама Мицкевича в Познани проводит XII Международную конференцию «**Европейская русистика и современность**», которая будет посвящена теме: «Русский язык, литература и культура на рубеже веков: креативность и инновации при формировании интеркультурной компетенции в исследованиях, переводе и дидактике». Рабочий язык конференции и

публикаций – русский. Заявки и тезисы принимаются до **конца марта 2009 г.**

E-mail: turska@amu.edu.pl

URL: <http://www.ifros.mpromocja.pl/>

17–19 September, 2009. Łódź (Poland). 2nd International Conference on “**Political Linguistics**” will take place in University of Łódź. Two leading Polish academic institutions organize it jointly: the University of Warsaw and the University of Łódź. PL’s aim is to convene scholars from a wide range of disciplines, interested, broadly speaking, in the rich and heterogeneous but thus yet to become better demarcated area of intersection of language/discourse and the political sphere (i.e. politics, both in its institutionalized and everyday dimensions). A selection of conference papers will be published with an international publisher. Deadline for submission of abstracts is **1 March, 2009.**

URL: <http://pl.ils.uw.edu.pl/>

31 October–1 November, 2009. Novi Sad (Serbia). International congress of applied linguistics will take place at the Faculty of Philosophy, University of Novi Sad, Novi Sad, Serbia. The general theme of the Congress is “**Applied linguistics today: between theory and practice**”. The proposed sections are as follows: theoretical issues, linguistic theories in other fields, methodology of foreign language teaching and learning, contrastive analysis, literature and applied linguistics, culture and civilization in foreign language teaching, languages in contact and applied linguistics. The working languages of the Congress will be English, French, Italian, German, Spanish, Russian and the languages spoken in the Former Yugoslavia. Deadline for submission of abstracts is **30 April, 2009.**

E-mail: francuzi@unsff.ns.ac.yu, gudurics@neobee.net

URL: <http://www.russian.slavica.org/article8573.html>

Уважаемые коллеги!

Информацию о конференциях, семинарах и других научных событиях Вашего вуза для публикации в “Respectus Philologicus” присылайте нам по адресу <ala.diomidova@yukhf.lt>.

VI. REIKALAVIMAI STRAIPSNIAMS

„Respectus Philologicus“ yra tarptautinis regioninis filologijos mokslo srities leidinys, skirtas gramatikos, semantikos ir semiotikos krypties (H 352) tyrinėjimams.

Pagrindinės „Respectus Philologicus“ kalbos: lietuvių, lenkų, anglų, rusų.

Leidinyje „Respectus Philologicus“ skelbiami Centrinės ir Rytų Europos regiono mokslininkų probleminiai straipsniai, vertimai, recenzijos, diskusijos, mokslinės veiklos apžvalgos. Straipsnių apimtis – iki 30 000 spaudos ženklų (0,75 autorinio lanko), apžvalgos, recenzijos – iki 10 000 spaudos ženklų (0,25 autorinio lanko). Dėl didesnės apimties publikacijų būtina iš anksto susitarti su redakcija. Tekstai redakcijai pateikiami atspausdinti dviem egzemplioriais, 12 punktų Times New Roman šriftu, 1,5 eilutės intervalu. Prie atspausdinto teksto turi būti pridėta ir elektroninė teksto rinkmena (teksto redaktorius – „Microsoft Word“, „Office’97“ arba naujesnė versija, rinkmeną galima atsiųsti elektroniniu paštu adresais <leonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. Tekstai turi būti parengti pagal toliau pateikiamus publikacijų struktūros reikalavimus. Straipsniai, parengti nesilaikant šių reikalavimų, redakcijos nesvarstomi. Redakcija pasilieka sau teisę, esant reikalui, redaguoti tekstą ir kartu nekeisti jo esmės.

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiamus mokslo straipsnius vertina mažiausiai du redaktorių kolegijos paskirti recenzentai. Iš jų bent vienas yra ne redaktorių kolegijos narys. Recenzentų pavardės neskelbiamos. Straipsnio pabaigoje redakcija nurodo datas, kada jis gautas ir kada priimtas publikuoti. Leidinyje skelbiami tik straipsniai, neskelbti nei viena iš pagrindinių leidinio kalbų.

„Respectus Philologicus“ publikacijų struktūra

Leidiniui „Respectus Philologicus“ teikiami mokslo straipsniai turi atitikti tokius reikalavimus. Juose turi būti suformuluotas mokslinių tyrimų tikslas bei metodologija, aptarta nagrinėjamos problemos tyrimų būklė, pateikti ir pagrįsti tyrimų rezultatai, padarytos išvados, nurodyta naudota literatūra. Prie lietuviškai skelbiamo mokslinio straipsnio turi būti pridėta ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų santrauka lietuvių kalba, nurodyti reikšminiai žodžiai ir ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų santrauka anglų, o prie skelbiamo nelietuviškai – ne mažiau kaip 1 000 spaudos ženklų anotacija ir reikšminiai žodžiai straipsnio kalba bei ne mažiau kaip 2 000 spaudos ženklų apimties santrauka anglų kalba.

Publikacijos pradžioje, kairėje puslapio pusėje, nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, įstaiga, kuriai ji(s) atstovauja (straipsnio kalba), autoriaus įstaigos (autoriaus pageidavimu – namų) adresas (autoriaus atstovaujamos šalies kalba), telefonas, elektroninio pašto adresas, moksliniai interesai. Toliau puslapio centre spausdinama publikacijos antraštė. Straipsnio pavadinimas, autoriaus vardas ir pavardė, atstovaujama įstaiga kartojami prieš *Summary* straipsnio pabaigoje anglų kalba. Pabaigoje nurodomi autoriaus vardas ir pavardė, mokslinis, pedagoginis vardas (-ai), pareigos atstovaujamos institucijos padalinys.

Nuorodos pateikiamos pagal tarptautinę Harvardo nuorodų sistemą (išsamiau apie šią sistemą žr.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Nuorodos pagrindiniame tekste pateikiamos pagal tokią schemą: skliausteliuose nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, leidimo metai, puslapis ar puslapiai. Pvz.: Skaitytojas ar kalbėtojas „pasitelkia savo kultūrinę patirtį aiškindamasis kodus ir ženklus, kurie sudaro tekstą“ (Fiske 1998, p. 17). Autoriaus

pavardės galima neminėti, jei iš konteksto visiškai aišku, kuriam autoriui priklauso nurodomas darbas. Jeigu šaltinis turi daugiau negu du autorius, nurodoma tik pirmojo autoriaus pavardė: (Kubilius *ir kt.* 1999, p. 131). Jei literatūros sąrašė du ar daugiau autorių yra bendrapavardžiai, autoriaus pavardė nuorodoje papildoma vardo inicialu: (Kubilius V. 1999, p. 15).

Paaiškinimai ir pastabos pateikiamos pagrindinio teksto puslapio apačioje 10 p. šriftu. Jų numeracija ištisinė.

Literatūros sąrašas pateikiamas po pagrindinio teksto (arba po paaiškinimų, jei jie yra). Šaltiniai sąrašė išdėstomi abėcėlės tvarka pagal autorių pavardes. Šaltiniai kirilica arba kitais nelotyniškais šriftais pateikiami sąrašo pabaigoje. Šaltiniai nurodomi pagal šiuos pavyzdžius:

Nurodant knygą:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Knygos pavadinimas*. Leidimo numeris (jei ne pirmasis). Leidimo vieta: Leidėjas.

Nurodant grožinį kūrinių, straipsnį ar kitą smulkesnį tekstą iš knygos:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas. *In*: Knygos autoriaus ar sudarytojo (pastaruoju atveju prieš sudarytojo pavardę pridėdama santrumpa Sud.) Vardo inicialai. PAVARDĖ. *Knygos pavadinimas*. Leidimo vieta: Leidėjas, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš periodinio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito teksto pavadinimas. *Periodinio leidinio pavadinimas*, numeris, puslapiai.

Nurodant straipsnį iš elektroninio leidinio:

AUTORIAUS PAVARDĖ, Vardo inicialai, leidimo metai. *Grožinio kūrinio, straipsnio ar kito smulkesnio teksto pavadinimas*. Prieiga: Interneto puslapio adresas [Žiūr. data].

Jei tas pats autorius tais pačiais metais paskelbė daugiau negu vieną nurodomą šaltinį, jie skiriami raidėmis a, b, c ir t. t., rašomomis prie leidimo metų. Literatūros sąrašė šaltiniai pateikiami chronologiškai pagal išleidimo datą.

Lietuviškame tekste senesni lietuviški asmenvardžiai rašomi pagal dabartinės rašybos normas, o nelietuviški asmenvardžiai – originalo forma pagal leidinio *Lietuvių kalbos rašyba ir skyrība* (parengė SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. Vilnius: Mokslas, 81-89) reikalavimus. Pirmą kartą tekste pateikiamas visas vardas (vardai) ir pavardė, o toliau galima rašyti tik to paties asmens pavardę. Nelietuviškame tekste asmenvardžiai rašomi pagal tos kalbos rašybos tradicijas. Nuorodose visi aprašai rašomi originalo forma.

Tekste minimus kitakalbius arba senesnius literatūros kūrinių, mokslo veikalų, periodinių leidinių pavadinimus rekomenduojama rašyti originalo forma. Jeigu jie verčiami arba trumpinami, skliaustuose arba išnašoje reikia nurodyti originalų pavadinimą. Nuorodose ir literatūros sąrašė visi pavadinimai rašomi originalo forma.

Knygų, žurnalų ir kitų atskirų leidinių pavadinimai tekste rašomi kursyvu, o smulkesnių, atskiro leidinio nesudarančių, grožinės literatūros kūrinių, straipsnių ir kitų tekstų – kabutėse.

Grožinę literatūrą tekste rekomenduojama cituoti originalo kalba išlaikant autentišką rašybą ir skyrybą. Kitakalbės grožinės literatūros citatos gali būti išverstos išnašose. Kitakalbes mokslinės literatūros citatas rekomenduojama išversti.

ZASADY OPRACOWYWANIA PUBLIKACJI

„Respectus Philologicus” – to międzynarodowe regionalne czasopismo naukowe z dziedziny nauk humanistycznych, ze szczególnym uwzględnieniem gramatyki, semiotyki i semantyki (H 352).

Podstawowymi językami „Respectus Philologicus” są języki polski, litewski, angielski i rosyjski.

W „Respectus Philologicus” publikowane są artykuły naukowe o charakterze problemowym, przekłady, recenzje, dyskusje uczonych regionu i przeglądy działalności naukowej w państwach Europy Środkowej i Wschodniej. Wielkość artykułu – do 30 000 znaków drukarskich (0,75 arkusza autorskiego); przeglądy, recenzje – do 10 000 znaków drukarskich (0,25 arkusza autorskiego). Przekroczenie dopuszczalnej wielkości publikacji wymaga wcześniejszego uzgodnienia z redakcją. Przesłane do publikacji materiały powinny być wydrukowane przy zastosowaniu 1,5 odstępu między wierszami, czcionka: 12 Times New Roman w 2 egzemplarzach. Jednocześnie powinna być przedłożona wersja elektroniczna (edytor tekstów – Microsoft Word, Office’97 i późniejsze wersje; materiały można przysłać pocztą elektroniczną na adres: <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>). Teksty powinny odpowiadać wyszczególnionym poniżej wymogom odnośnie struktury publikacji. Prace nie spełniające wymogów stawianych przez redakcję nie będą przyjmowane. Redakcja zastrzega sobie prawo do dokonywania zmian redaktorskich w nadesłanych publikacjach bez zmiany istoty treści.

Każdemu artykułowi naukowemu, który otrzymuje redakcja, kolegium wyznacza dwóch recenzentów, z których jeden nie jest członkiem kolegium redakcyjnego. Recenzja jest przeprowadzana anonimowo. Na końcu artykułu redakcja wpisuje datę otrzymania i przyjęcia artykułu do druku. Publikowane są jedynie oryginalne prace naukowe, które nie były publikowane w żadnym z podstawowych języków czasopisma.

Struktura publikacji w „Respectus Philologicus”

Do „Respectus Philologicus” przyjmowane są artykuły naukowe, odpowiadające wymogom dotyczącym takiego rodzaju publikacji. W artykule koniecznym jest sformułowanie i określenie metodologii badania naukowego, przeanalizowanie istniejących badań dotyczących danego zagadnienia, przedstawienie i uzasadnienie rezultatów analizy materiału, wyszczególnienie wykorzystanej literatury. Artykuł naukowy w języku polskim powinien mieć dołączoną adnotację (nie mniej niż 1 000 znaków drukarskich) w języku polskim, słowa kluczowe w języku polskim i angielskim i streszczenie w języku angielskim (nie mniej niż 2 000 znaków drukarskich). Na początku artykułu, z lewej strony, podaje się imię i nazwisko autora, instytucję, którą reprezentuje autor, adres instytucji i adres domowy (wg życzenia autora), telefon i adres poczty elektronicznej, zainteresowania naukowe. Poniżej, pośrodku strony – tytuł artykułu. Tytuł artykułu, imię i nazwisko autora, instytucja, którą reprezentuje autor, należy powtórzyć w języku angielskim na końcu artykułu, przed *Summary*. Na końcu podaje się imię i nazwisko autora, tytuł/stopień naukowy, stanowisko zajmowane w jednostce reprezentowanej instytucji.

Odsyłacze bibliograficzne są cytowane według systemu harwardzkiego (więcej o systemie zob. http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Odsyłacze w tekście podstawowym zaznaczamy następująco: w nawiasie – nazwisko autora, rok wydania, po przecinku – strona lub strony.

Np. „Część ciała nie może występować w funkcji instrumentu” – pisał Grochowski (Grochowski 1974, s. 163).

Nazwisko autora można pominąć, jeżeli z kontekstu jednoznacznie wynika, że jest on autorem cytowanej pracy. Przy pracach zbiorowych podajemy nazwisko pierwszego autora (Kubilius *i in.* 1999, p. 131). Jeżeli w spisie wykorzystanych źródeł i opracowań dwóch lub więcej autorów ma to samo nazwisko, to w odsyłaczu przy nazwisku autora należy umieścić inicjał imienia (Kubilius *V.* 1999, p. 15).

Objaśnienia i uwagi należy umieszczać na dole strony i opracowań czcionką 10. Numeracja ciągła pozycji w całości spisu.

Spis wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy po tekście podstawowym (lub po objaśnieniach, o ile takowe są). Źródła w spisie podajemy w układzie alfabetycznym według nazwisk autorów. Źródła zapisane cyrylicą lub innym, nie łacińskim alfabetem umieszczamy na końcu spisu. Źródła opisujemy następująco:

Dla monografii:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Nazwa książki*. Numer wydania (jeżeli nie pierwsze). Miejsce wydania: Wydawca.

Dla utworów literatury pięknej, artykułów lub innych, niedużych tekstów z książki:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki. *In:* Inicjały. NAZWISKO autora lub red./oprac./ed. książki (w takim wypadku przed nazwiskiem należy umieścić skrót red./oprac./ed.). *Tytuł książki*. Miejsce wydania: Wydawca, strony.

Dla artykułów z wydań periodycznych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu. *Tytuł wydania periodycznego*, numer, strony.

Dla artykułów z wydań internetowych:

NAZWISKO AUTORA, Inicjały, rok wydania. *Tytuł utworu literackiego, artykułu lub innego, niedużego tekstu z książki*. Dostępne na stronie: Tytuł strony internetowej [od data].

Jeżeli ten sam autor w tym samym roku ogłosił więcej niż jedno cytowane źródło, należy je opatrzyć literami a, b, c itd., umieszczając przy roku wydania. W spisie wykorzystanych źródeł i opracowań umieszczamy od najstarszego do najpóźniejszego.

Imiona własne pisze się zgodnie ze współczesnymi zasadami ortografii. W odsyłaczu, pojawiającym się w tekście po raz pierwszy, podaje się nazwisko i inicjały, dalej można ograniczyć się tylko do nazwiska tego autora.

Występujące w tekście zapożyczone i przestarzałe nazwy źródeł literackich, badań naukowych, wydań periodycznych zaleca się podawać zgodnie z oryginałem. W przypadku, kiedy są one tłumaczone lub skracane, w nawiasie lub w odsyłaczu trzeba koniecznie podać nazwę w oryginale. W odsyłaczach i spisie wykorzystanych źródeł i opracowań wszystkie nazwy i tytuły należy podawać w oryginale.

Tytuły książek i innych publikacji oddzielnych w tekście pisze się za pomocą kursywy, a tytuły niedużych utworów literackich, artykułów i innych tekstów nie będących publikacją samodzielną – w cudzysłowie.

Literaturę piękną zaleca się cytować w języku oryginału, zachowując zasady pisowni i interpunkcji źródła. Tłumaczenie cytatu z utworu literackiego w języku obcym można przytoczyć w przypisie. Cytaty z literatury naukowej w języku obcym zaleca się przytaczać w tłumaczeniu.

GENERAL REQUIREMENTS FOR PUBLICATIONS

“*Respectus Philologicus*” is a philological periodical dealing with the problems of grammar, semiotics and semantics (H 352).

The main languages of the journal are English, Lithuanian, Polish and Russian.

“*Respectus Philologicus*” publishes scholarly articles, translations, reviews, overviews, and discussions of the philological research in the region. The size of articles is up to 30 000 printed characters; the size of reviews and overviews is up to 10 000 printed characters. In case the paper exceeds the normal length the editors’ consent for its publication is needed. Texts for publication should be submitted in two hard copies printed in Font 12 Times New Roman with 1,5 space between the lines. A copy on a floppy disc (Microsoft Word, Office’97 or newer version) should be added to the hard copy. Contributions can also be sent by e-mail: the address is <eleonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>. The authors of the manuscripts are expected to conform to the format and documentation requirements that are given below.

All articles submitted for publication in “*Respectus Philologicus*” are reviewed by at least two academics appointed by the Editors’ Board: one of the reviewers is not a member of the Editorial Board. Reviewers stay anonymous. The dates of submission and acceptance for publication of the paper are indicated by the editors at the end of the manuscript.

Format and Documentation Requirements

Articles submitted for publication in „*Respectus Philologicus*“ should include the aim(s) and methodology of the research, give an overview of the work previously done on the investigated problem, substantiate the achieved results of the research and have a list of references. The manuscript should also contain an abstract of at least 2 000 printed characters in volume in English, key words in English and Lithuanian, and a summary of at least 1 000 printed characters in Lithuanian.

The author’s full name, academic affiliation, office (or home) address, telephone, e-mail address and research interests should be typed in the top left-hand corner of the first page, and the title of the article should be given below in the centre of the page. The author’s full name, degree, position and academic affiliation are to be presented at the end of the article.

References should be presented according to the international Harvard System (comprehensive explanation in: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Citations in the text are referred to in the text by giving the author’s surname, the year of publication and the page numbers.

e.g. As Harvey (1992, p. 21) said, “good practices must be taught” and so we...

The author’s surname is not given in parentheses if it naturally occurs in the context. If there are more than two authors, the surname of the first author should be given followed by *et al.*

e.g. Office costs amount to 20% of total costs in most business (Wilson *et al.* 1997)

If there are several authors with the same surname, the author’s name is supplemented with initials.

Explanations and notes should be given as footnotes and should be printed in Font 10. The numeration is continuous.

References to documents cited in the text should be listed at the end of a piece of work (or after the notes). They are arranged in alphabetical order by author's surnames. References in Cyrillic and other non Latin type should be given at the end of the list. They are referred according to the examples:

Reference to a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. *Title*. Edition (if not the first). Place of publication: Publisher.

Reference to a work of artistic literature, article or short texts from a book:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of a fictional work, article or short texts. *In*: INITIALS. SURNAME, of author or editor of publication followed by ed. or eds. if relevant. *Title of book*. Place of publication: Publisher, Page number(s).

Reference to an article in a journal:

Author's SURNAME, INITIALS., Year of publication. Title of article. *Title of journal*, Volume number and (part number), Page numbers.

Reference to an article from web recourses:

Author's SURNAME, INITIALS., Year. *Title* [online]. (Edition). Place of publication, Publisher (if ascertainable). Available from: URL [Accessed date].

When an author has published more than one cited document in the same year, these are distinguished by adding lower case letters (a, b, c, etc.) after the year. In References they should be listed chronologically (earliest first).

Proper names should be spelt in accordance with the latest orthographical norms. When mentioned for the first time, a personal name should include both first and last names, but when repeated the family name is sufficient. If the work is written in another language, proper names should be written according to the spelling rules of that language.

When books or periodicals published in foreign languages are mentioned in the paper, their titles are to be put in the original language. If their titles are translated or abbreviated, their original title should be indicated in brackets or in footnotes. All titles in footnotes are to be written in their original language.

Titles of books, journals and other periodicals should be italicized. Titles of other works that are not separate publications are to be given in quotation marks.

Quotations from the fictions should be written in their original language and their original spelling and punctuation should be preserved. Citations from the fictions in foreign languages may be translated in footnotes, while quotations from scholarly works are expected to be translated.

ТРЕБОВАНИЯ К ОФОРМЛЕНИЮ СТАТЕЙ

“Respectus Philologicus” – филологический журнал, посвященный исследованиям в области грамматики, семиотики и семантики (N 352).

Основные языки “Respectus Philologicus” – литовский, польский, английский, русский.

В журнале “Respectus Philologicus” публикуются проблемные научные статьи, переводы, рецензии, дискуссии ученых региона и обзоры научной деятельности в регионе. Объем статей – до 30 000 печатных знаков (0,75 авторского листа), обзоры, рецензии – до 10 000 печатных знаков (0,25 авторского листа). Превышение объема публикации следует заблаговременно оговаривать с редакцией. Присылаемые для публикации материалы должны быть отпечатаны через 1,5 интервала, шрифт 12 Times New Roman в 2 экземплярах. Одновременно должна быть представлена электронная версия (текстовый редактор – Microsoft Word Office’97 и выше). Материалы можно присылать электронной почтой по адресам: <leonora.lassan@flf.vu.lt>, <respectus@gmail.com>, <makarovavv@gmail.com>.

Тексты должны соответствовать приводимым ниже требованиям к структуре и оформлению публикации. Статьи, оформленные с нарушением настоящих «Требований», редакция к рассмотрению не принимает. Редакция оставляет за собой право в случае необходимости вносить в текст редакционные изменения, не искажающие основное содержание статьи.

Для каждой поступающей в редакцию “Respectus Philologicus” научной статьи редакционная коллегия назначает двух рецензентов, один из которых не является членом редакционной коллегии. Рецензирование проводится анонимно. В конце статьи редакция указывает даты поступления и принятия статьи к печати.

“Respectus Philologicus” публикует только статьи, не выходившие ранее на языках журнала.

Структура публикаций в “Respectus Philologicus”

В “Respectus Philologicus” принимаются научные статьи, соответствующие требованиям, предъявляемым к публикациям такого рода. В статье необходимо сформулировать цель и определить методологию научного исследования, рассмотреть соответствующие исследования по данной проблеме, представить и обосновать результаты анализа материала, указать использованную литературу. Научная статья на русском языке должна быть снабжена аннотацией (не менее 1 000 печатных знаков) на русском языке, ключевыми словами на русском и английском языках и резюме на английском языке (не менее 2 000 печатных знаков).

В начале статьи, слева, указываются имя и фамилия автора, учреждение, представляемое автором (на языке статьи), адрес учреждения (на языке представляемой автором страны), контактный телефон, адрес электронной почты, область научных интересов автора. Ниже, в центре страницы, располагается название статьи. Название статьи, имя и фамилия автора, аффилиация повторяются перед *Summary* – на английском языке. В конце указываются имя и фамилия автора, ученая степень, звание и должность в представляемом автором учреждении.

Библиографические отсылки оформляются по международной гарвардской системе (подробнее см.: http://www.bournemouth.ac.uk/library/using/harvard_system.html).

Библиографические отсылки в тексте оформляются следующим образом: в круглых скобках указывается фамилия автора, год издания, страница (или страницы).

Напр.: В середине прошлого века прозвучал знаменитый призыв разобраться в сущности явления, называемого «разрушительным залпом словесной артиллерии по крепости рассудка» (Болинджер 1987, с. 24).

Фамилию автора можно не упоминать, если авторство указываемой работы понятно из контекста. Если отсылка дается на работу нескольких авторов, указывается фамилия первого автора, напр.: (Баранов *и др.* 2004, с. 15). Если в списке литературы есть однофамильцы, в таком случае фамилия автора в отсылке сопровождается инициалом, напр.: (Баранов А. 1990).

Пояснения и замечания располагаются в конце страницы в виде постраничных сносок (шрифт 10, нумерация сносок сплошная).

Список литературы располагается в конце текста. Источники приводятся в алфавитном порядке по фамилиям авторов. В начале списка указываются источники на латинице, затем – на кириллице и иных графических системах. Источники оформляются следующим образом:

Для книг:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название книги*. Номер издания (если это не первое издание). Место издания: Издательство.

Для произведений художественной литературы, статей или других небольших текстов из книги:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста из книги. *In:* Инициалы автора или составителя. (В последнем случае перед инициалами составителя добавляется сокращение «Сост.».) ФАМИЛИЯ. *Название книги*. Место издания: Издательство, страницы.

Для текстов из периодических изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста. *Название периодического издания*, номер, страницы.

Для текстов из электронных изданий:

ФАМИЛИЯ АВТОРА, Инициалы, год издания. *Название художественного произведения, статьи или другого небольшого текста*. Режим доступа: адрес страницы в Интернете [См. дата].

Если в тексте упоминаются опубликованные в том же году труды одного автора, в таком случае в библиографической отсылке и списке литературы год издания сопровождается буквой а, б, в и т. д. (в хронологическом порядке, если это возможно).

В тексте на литовском языке литовские **антропони́мы** пишутся в соответствии с современными нормами правописания, остальные антропони́мы – в оригинальной форме согласно правилам, изложенным в «Орфографии и пунктуации литовского языка» (Сост. SLIŽIENĖ, N.; VALECKIENĖ, A., 1992. *Lietuvių kalbos rašyba ir skyryba*. Vilnius: Mokslas, 81-89). В тексте на других языках антропони́мы пишутся в соответствии с традициями правописания в тех языках. При первом упоминании в тексте указываются полностью имя и фамилия, в дальнейшем тексте можно указывать лишь фамилию того же лица.

Упомянутые в тексте иностранные или старинные названия литературных произведений, научных трудов, периодических изданий рекомендуется писать в оригинальной форме. Если подобные названия даются в переводе, в скобках или сноске следует указать оригинальное название. В сносках, библиографических отсылках и списке литературы все названия пишутся в оригинальной форме.

Художественную литературу рекомендуется цитировать на языке оригинала, сохраняя правописание и пунктуацию источника. В сносках можно приводить перевод цитаты из художественной литературы на иностранном языке. Цитаты из научной литературы на иностранном языке рекомендуется давать в переводе.

VII. MŪSŲ AUTORIAI / NASI AUTORZY / OUR AUTHORS

Aliūkaitė Daiva

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros vedėja, docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja; Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Kalbotyros katedros lektorė dr.; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Kierownik Katedry Filologii Litewskiej Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; starszy pracownik naukowy w Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; lektor w Katedrze Językoznawstwa Kowieńskiego Uniwersytetu Technologicznego – Wydział Nauk Humanistycznych; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Head of Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lecturer PhD – Kaunas University of Technology, Faculty of Humanities, Department of Linguistics; Lithuania

Arcimavičienė Liudmila

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Socialinių mokslų anglų kalbos asistentė; Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Anglų filologijos katedros doktorantė; Lietuva

Asystent – Katedra Języka Angielskiego dla Nauk Społecznych, Instytut Języków Obcych, Uniwersytet Wileński; doktorantka w Katedrze Filologii Angielskiej na Wydziale Filologicznym Uniwersytetu Wileńskiego; Litwa

Assistant lecturer – Vilnius University, Institute of Foreign Languages, Department of English for Social Sciences; PhD Student – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of English Philology; Lithuania

Bankauskaitė-Sereikienė Gabija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyresnioji mokslo darbuotoja; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Filologii Litewskiej, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; starszy pracownik naukowy w Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Binion Rudolph

Brandeis universiteto Walthame (Masačiusetse) Istorijos fakulteto profesorius; JAV

Prof. – Uniwersytet Brandeis w Waltham (Massachusetts), Wydział Historyczny; USA

Prof. – Brandeis University in Waltham (Massachusetts), History Department; USA

Cibulskienė Jurga

Vilniaus pedagoginio universiteto Užsienio kalbų fakulteto Anglų kalbos didaktikos katedros vedėja, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Dr nauk humanistycznych – Kierownik Katedry Dydaktyki Języka Angielskiego na Wydziale Języków Obcych Wileńskiego Uniwersytetu Pedagogicznego; Litwa

Lecturer, PhD – Vilnius Pedagogical University, Faculty of Foreign Languages, Head of Department of English Didactics; Lithuania

Čičinskaitė Regina

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Slavistikos katedros lektorė; Lietuva

Lektor – Katedra Slawistyki, Wydział Filologiczny, Uniwersytet Wileński; Litwa

Lecturer – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Slavistics; Lithuania

Fernandez-Diaz Gabriela

Sevilijos universiteto Filologijos fakulteto Anglų kalbos ir kalbotyros katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Ispanija

Doc. dr nauk humanistycznych – Katedra Języka Angielskiego i Językoznawstwa, Wydział Filologiczny, Uniwersytet w Sewilli; Hiszpania

Assoc. Prof. Dr – University of Seville, Faculty of Philology, Department of English Language and Linguistics; Spain

Iñigo-Mora Isabel

Sevilijos universiteto Filologijos fakulteto Anglų kalbos ir kalbotyros katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Ispanija

Lektor, dr nauk humanistycznych – Katedra Języka Angielskiego i Językoznawstwa, Wydział Filologiczny, Uniwersytet w Sewilli; Hiszpania

Lecturer, PhD – University of Seville, Faculty of Philology, Department of English Language and Linguistics; Spain

Iwan Aneta Barbara

Mokyklų konsultacijų padalinys prie Lenkijos ambasados Bratislavoje, lenkų filologijos magistrė, mokytoja; Slovakija

Nauczyciel, mgr filologii polskiej – Szkolny Punkt Konsultacyjny przy Ambasadzie Rzeczypospolitej Polskiej w Bratisławie; Słowacja

Teacher, Master of Polish Philology – the School Consultation Section at the Embassy of the Republic of Poland in Bratislava; Slovak Republic

Keturakis Saulius

Kauno technologijos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto Filosofijos ir kultūrologijos katedros vedėjas, docentas, humanitarinių mokslų daktaras; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Lietuvių filologijos katedros lektorius daktaras; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Kierownik Katedry Filozofii i Kulturologii na Wydziale Nauk Humanistycznych Kowieńskiego Uniwersytetu Technologicznego; lektor w Katedrze Filologii Litewskiej Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Kaunas Technology University, Faculty of the Humanities, Head of Department of Philosophy and Culture; Lecturer, PhD – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Lithuanian Philology; Lithuania

Konickaja Jelena

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Slavistikos katedros docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Katedra Slawistyki, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Wileński; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Slavistics; Lithuania

Lassan Eleonora

Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Slavistikos katedros profesorė; Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro vyriausioji mokslo darbuotoja; Lietuva

Prof. dr hab. – Katedra Slawistyki, Wydział Humanistyczny, Uniwersytet Wileński; starszy pracownik naukowy w Centrum Badań Socjokulturowych Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Prof. Dr Habil. – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Slavistics; Senior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; Lithuania

Leschak Oleg

Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius; Lenkija

Prof. dr hab. – Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Prof. Dr Habil. – Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Institute of Russian Philology; Poland

Listwan Fryderyk

Rusų filologijos instituto Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius; Lenkija

Prof. dr hab. – Instytut Filologii Rosyjskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Prof. Dr Habil. – Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Institute of Russian Philology; Poland

Makarov V. V.

Valstybinio Minsko lingvistikos universiteto profesorius; Baltarusija

Prof. – Państwowy Uniwersytet Lingwistyczny w Mińsku; Białoruś

Prof. – Minsk State Linguistics University; Belarus

Makarova Viktorija

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Sociokultūrinių tyrimų centro jaunesnioji mokslo darbuotoja; Vilniaus universiteto Filologijos fakulteto Slavistikos katedros doktorantė; Lietuva

Młodszy pracownik naukowy – Centrum Badań Socjokulturowych, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; doktorantka w Katedrze Slawistyki na Wydziale Humanistycznym Uniwersytetu Wileńskiego; Litwa

Junior Researcher – Socio-Cultural Research Centre at Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities; PhD Student – Vilnius University, Faculty of Philology, Department of Slavistics; Lithuania

Melnikienė Danguolė

Vilniaus universiteto Užsienio kalbų instituto Romanų kalbų katedros vedėja, docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Kierownik Katedry Języków Romańskich, Instytut Języków Obcych, Uniwersytet Wileński; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Institute of Foreign Languages, Head of Department of Romance Languages; Lithuania

Michow Elżbieta

Lenkų filologijos instituto Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lenkija

Adiunkt, dr – Instytut Filologii Polskiej, Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Lecturer, PhD – Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Institute of Polish Philology; Poland

Pasvenskienė Vytautė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Germanų filologijos katedros vedėja, docentė, socialinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk społecznych – Kierownik Katedry Filologii Germańskiej, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Department of Germanic Philology, Kaunas Faculty of Humanities, Vilnius University; Lithuania

Rimkutė Audronė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedros lektorė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Lektor, dr nauk humanistycznych – Katedra Filozofii i Kulturoznawstwa, Uniwersytet Wileński – Wydział Humanistyczny w Kownie; Litwa

Lecturer, PhD – Vilnius University, the Kaunas Faculty of Humanities, Department of Philosophy and Cultural Studies; Lithuania

Romanova Tatyana V.

Nižnij Novgorodo lingvistikos universiteto profesorė; Rusija

Prof. dr hab. – Uniwersytet Lingwistyczny w Niżnym Nowgorodzie, Rosja

Prof. Dr Habil. – Nizhny Novgorod Linguistics University, Russia

Ruszkowski Marek

Lenkų filologijos instituto Jano Kochanovskio humanitarinių ir gamtos mokslų universiteto Kielcuose profesorius; Lenkija

Prof. dr hab. – profesor nadzwyczajny w Instytucie Filologii Polskiej Uniwersytetu Humanistyczno-Przyrodniczego Jana Kochanowskiego w Kielcach; Polska

Prof. Dr Habil. – Jan Kochanowski University of Humanities and Natural Sciences in Kielce, Institute of Polish Philology; Poland

Sitko Jurij

Sevastopolio humanitarinio universiteto vyr. dėstytojas, humanitarinių mokslų daktaras; Ukraina

Starszy wykładowca, dr – Uniwersytet Humanistyczny w Sewastopolu; Ukraina

Senior lecturer, PhD – Sevastopol University of Humanities; Ukraine

Svičiulienė Jūratė

Vilniaus universiteto Kauno humanitarinio fakulteto Filosofijos ir kultūros studijų katedros vedėja, docentė; Lietuvos muzikos ir teatro akademijos docentė, humanitarinių mokslų daktarė; Lietuva

Doc., dr nauk humanistycznych – Kierownik Katedry Filozofii i Kulturoznawstwa Uniwersytetu Wileńskiego – Wydział Humanistyczny w Kownie; docent Litewskiej Akademii Muzycznej i Teatralnej; Litwa

Assoc. Prof. Dr – Vilnius University, Kaunas Faculty of Humanities, Head of Department of Philosophy and Cultural Studies; Assoc. Prof. of Lithuanian Music and Theatre Academy; Lithuania

Weber Marek

Białostoko technikos universiteto Užsienio kalbų mokymo centro vyr. dėstytojas; Lenkija

Starszy wykładowca, dr – Politechnika Białostocka, Studium Języków Obcych, Białystok; Polska

Senior lecturer, PhD – Technical University of Białystok, Foreign Language Teaching Centre, Białystok; Poland

RESPECTUS PHILOLOGICUS 2008 Nr. 14 (19)

Leidžiamas nuo 1999 m.

2008 09 26. Tiražas 150 egz.

Leidžia VU Kauno humanitarinis fakultetas ir
Uniwersytet Humanistyczno-Przyrodniczy Jana Kochanowskiego
Wydział Humanistyczny w Kielcach

Maketavo "Vilniaus universiteto leidykla", Universiteto g. 1, 01122 Vilnius
Spausdino "Vilniaus universiteto leidyklos" spaustuė